

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ДВАДЕСЕТ И ДВА ТОМА

Редакционна колегия

ПЕТЪР ДИНЕКОВ, ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ,
ГЕОРГИ ЦАНЕВ, МИЛЕНА ЦАНЕВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
том трети

8

ЛИРИКА

1886-1912

Под редакцията

на ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ

СОФИЯ • 1975

ИВАН ВАЗОВ

З

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ
БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

З

ИВАН ВАЗОВ

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ

3

3

НИКОЛАЕВ

С. П. НИКОЛАЕВ

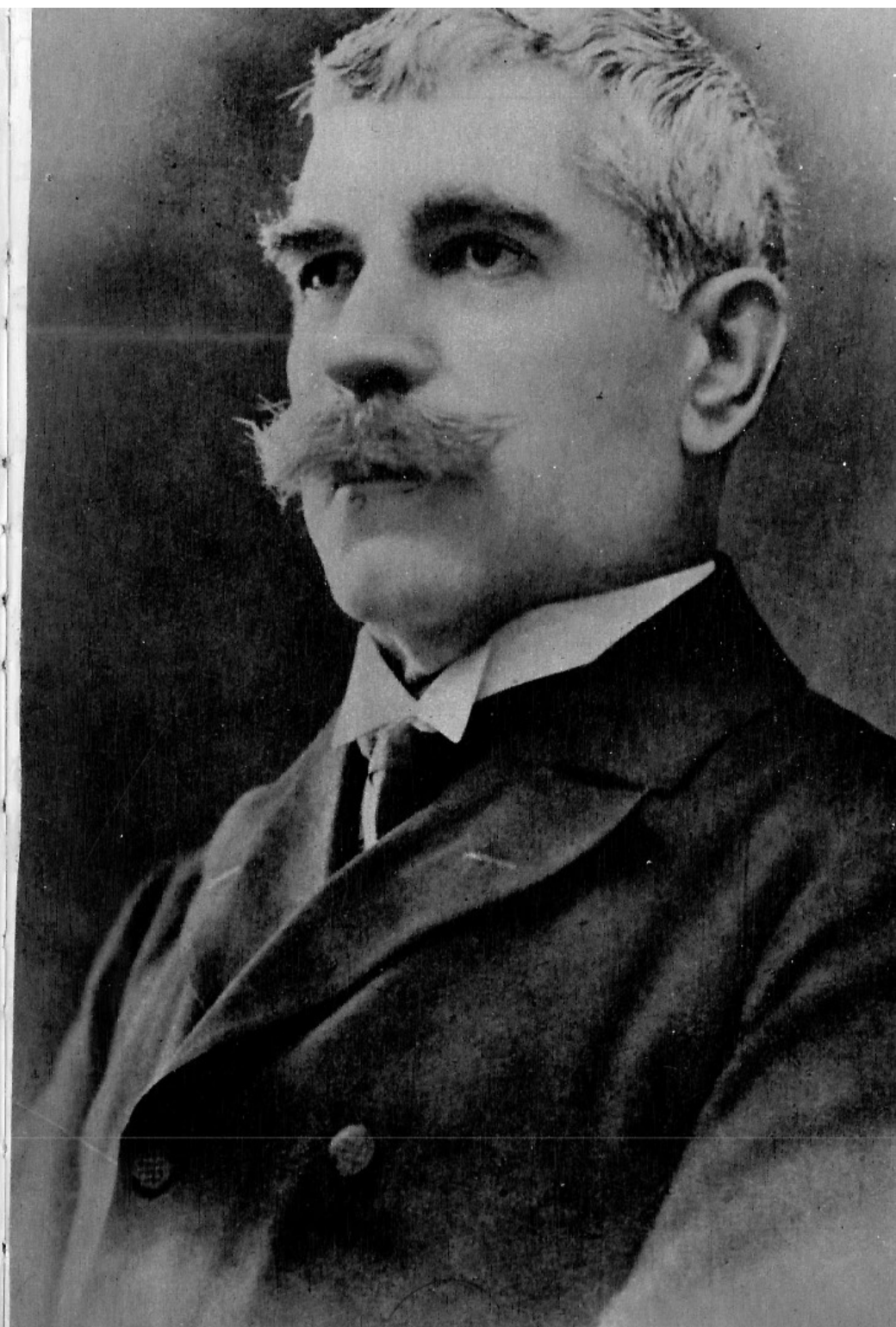
НИКОЛАЕВ

1880-1912

НИКОЛАЕВ

Б-1

НИКОЛАЕВ

СЛИВНИЦА

Борци, венец ви свих от песен жива,
от звукове, що никой не сбира:
от дивий рев на битката гръмлива,
от екота на Витоша бурлива,
от вашето ура.

И. В.

ПРОЛОГ

И така, един ден тоз разбойник мрачен,
от историята на въже прикачен,
каза си: Прекрасно, настъпи часът
с работа велика да смая светът.
На тоз трон разклатен с мой Джунис¹ съм смяшен
кат някой освиркан, гол комедияшин.
Нека се прославим! — Кой ще каже: Стой?
Съседът е слисан: обявявам бой.
Напред! Бог повдига ръката ми яка;
нека да ударим, дор никой не чака;
кат на хан вратата границата зей,
усещам се храбър — и нощта владей...²
Мисълта е славна и победоносна,
прави да прежалиш Косово и Босна...
Сгодата е чудна — смело тоя път
България мога да мушна в гърбът,
мечът ми дълбоко сега ще се завре.
Колко слава лесна и евтини лаври!
Таз война ще бъде триумфален ход,

¹ Джунис — местност, при която сърбите претърпяха пълно поражение през Сръбско-турската война на 1875 година.

² Известно е, че крал Милан прекара войските си през нашата граница, по сред нощ на 1 ноември, а прокламацията за обявяване войната излезе на 2 ноември.

светът пак ще види Душанов поход.
Българите що са? Мекошав народ —
зайци треперливи: предната им стража
във фронт ще застане, щом ѝ се покажа,
напред, никой няма! Соколи, без страх
вървете след мене и със един мах
да тикнем на Сръбско предела далече,
далече. . . додето Милоевич¹ рече.
И тръгна.

Милане, ти пътя сбърка.
Я виж кого удряш с кръвнишка ръка!
Безумни, де тичаш? Господ те осъди.
Името ти вечно проклето ще бъде.
На Каина равен и с Юда едно —
ти вечно ще носиш тяхното петно
и срамний ти спомен за укор ще ходи
през всички епохи, земи и народи;
заплювки ще падат, кат мухи на стръв,
въз твоя лик с братска изпопръскан кръв.
Върни се, нещастни, под теб е провала!

Той влезе.

Тогава България цяла,
България на Крума, горският юнак,
и на Симеона, и на цял рояк
борци венценосни, и на Самуила,
левент македонски — отчаяна сила;
на Бенковски, Левски — нашия светец,
на Ботева, паднал в борбата певец,
България — майка на толкоз героя,

България цяла с историята своя,
с със своите преданья, ядове, беди,
стоманени мишци, бронзови гърди
и сила пет века във мъки калена;
с със своята вяра, мисъл вдъхновена —
въстана ужасна — лвица разярена —
и през гори, урви, през дъжд, сняг, думан,
в борба с урагана — сама ураган, —
настръхнала, боса, страшна, дива, кална,
в гнева си отчаян почти идеална,
мина и с развени лъвски знамена
при Сливница спря се, като планина!

И в три дни създаде цяла епопея.

Музата

И затуй, Българьо, аз ще те възпея.

БОЙНОТО ПОЛЕ ПРИ СЛИВНИЦА

Посетено на 10 ноември 1885

I

Елате с мен погледайте
туй ново поле бойно.
Гърмежът му света смути —
а днес е тъй спокойно!

¹ Милош Милоевич, въртоглав сръбски учен, който вкарва
в пределите на Сърбия България до Търново и Одрин.

Тук Сливница е страшната —

димът се още вее.

Тук два народа сбиха се,

две сили, две идеи;

тук цяло едно бъдеще

на жребия фърли са

и нова слава бляскава

вселената здрависа.

II

О Сливнице орисана,

о ново Термопили,

из твоя гръм възкръснаха

велики, млади сили,

що тайно пет столетия

нараствали у нази

и — геният войнишкият

на старите витязи.

Сега разбрах, Българю,

историята твоя,

войните ти вековните,

полета ти към боя,

когато синовете ти,

юнаци безпокойни,

от Олимп до Карпатите

поля търсили бойни

и клатяли престолите

до самите основи —

и днеска ти смущаваш ги

с със силите си нови!

И твойто име честното,

тъй дълго клеветено,

самата завист кървава

прославя възхитено.

III

Убиецо, о Каине

славянски вероломни,

по-черно злодеяние

вселената не помни!

Защо запали огъня

на таз борба проклета,

та с кръв обагри нашите

балкани и полета?

И брат въз брата дигна ти,

опълчи два народа

с един завет и бъдеще,

родени за свобода?

Но де са твойте пълчища?

Къде си ти, Милане?

Бегайте вий — и твоето

безчестното посланье,

и гордите ти сънища,

и злост неблагоприятна,

и черният ти план против

земята ни свободна,

и лаврите бълнувани —
тук всичко се погребе:
бегахте и отнесохте
едина срам със себе!

О български солдатино,
ела да те прегърна!
Пред твоя щик геройския
съдбата гръб обърна.

На твоята вяра българска,
на твоята мишца здрава,
на твоя дух юнашкия
дължи се тая слава.

Вселената покъртена
поклона си ти прати:
днес друга Шипка кървава —
по-страшна — издържа ти!

IV

Хей, Сливнице, хей, Сливнице,
не си веч просто слово.
Историо, разкривай се,
впиши туй име ново.

Впиши го и предавай го
кат бляскаво наследье
на всички поколения
и векове напреде —

със Гредетин жестокия¹
и с Перушица мрачна,
с Загората трагичната
и с Шипката юначна.

Та в хижите, в Балканите,
от Дрин до Черно море,
за славата на нашите
герои да говори.

Приятели и врагове
еднакво то да стряска,
в съдбите на България
кат слънце то да бляска.

V

Рътлините заглъхнали,
немеят гробовете.
Редутите умислени
венчават върховете.

Рояци черни гарвани
чернеят се в браздите.
Борците са отишли веч
във гроба... ил в борбите...

¹ На Гредетинските висоти, срещу Алексинац, стана на 16 септември 1876 г. кърваво сражение, в което батальонът на нашите доброволци показва необикновен героизъм и превзе турската батарея, но скоро биде принуден да напусне, по лишение от подкрепления, които му се отказаха. Атаката и отстъплението коштуваха нам повече от 700 души жертви. (Подробно описание на тоя бой има в повестта «Немили-недраги».)

Мълчанье пълно. Всичко е
безжизнено, безмълвно,
небето сиво есенно
поглежда хладнокръвно

и Сливница гръмовната
дълбоко, мирно спава
с гробовете си вчерашни
и с вечната си слава!

Ноември 1885

БАЩАТА НА ДОБРОВОЛЦИТЕ

Песен гърми из улица:
млада чета в бой замина.
Клета майка в къщи пищи —
тя изпрати трите сина.

Не искаха да останат
от юнаците назади:
двамата й «прости» казаха,
третият се не обади.

Муси се бащата мрачно:
— Мълчи, жено, недей вряка,
какво правиш? Големй се,
ний родихме три юнака.

Нека вървят! — Ех, напусто,
сърце майчино не взима
от утеха, мъдра дума —
тя се тръшка и поима.

Разтъжи се мъжко сърце,
рипва той, на друм ги спира:
— Бре, халосници, постойте,
майка ви без вас умира.

Връщайте се! — Смутиха се
три юнака — трима сина:
мила им е стара майка —
по им мило за дружина.

— Ех, ти, татко, кажи майци
да не плаче, да не чака:
юнаците не се връщат —
ний сме вече под байрака.

Час минува и повече,
как на друма се препират:
бре нахалост всичкото е,
твърди глави не увират.

Не се връщат! Пак булката
ще да писне, ще завайка,
щом го види, сам че иде —
нали тя е пуста майка?

Какво има, че отиват?
Глава женска, не отбира.
Па и тия клетки сърби! —
Всичката му кръв възвира!

Нали те са християни.
Ходят в черква, вардят пости?
Нали брат му при Гредетин
падна мъртъв — бог да прости?

Ето с турчин бой ще има. . .
А нападат ни хайдушки!
Право имат момчетата,
дето взеха своите пушки!

«Да бих могъл»... Но веднага
страшна мисъл го обфана:
— Вам казувам, връщайте се! —
Ала гледа — сам остана.

Четата потегли с песни,
гордо знамето летеше,
също както в онуй време,
кога с Филипа той беше!

— Бре, разбойници, я стойте,
правите ме да се слиша:
де войводата? Кажете,
искам и аз да се пиша!

ПЪРВИЯТ УБИТ СЪРБИН

когого видях в Драгоманския проход на 11 ноември 1885

* * *

Нещастнико, побратиме,
остави тука кости.
Прав, крив ли бе — не съдя те, —
почивай, бог да прости.

Безгробен леш прострял си се,
над теб се вий орлица. . .
Не за добро прекрачи ти
през чуждата граница.

Огън и меч, и бедствия
в земя ни, братко, внесе.
Нещастнико, прощавам ти,
но с болка във сърце си.

Там в Шумадия¹ тихата
вдовица майка стене,
примира сърце трепетно
от мъка и съмнение.

«Убиха го детето ми!
Де рожбата ми мила?
Ах, господи, на краля аз
какво му бях сторила!»

¹ Шумадия, средната част на Сърбия.

Но стана тя, помоли се —
олеква ѝ на сърцето:
«Пази го, майко божия,
пази ми ти детето!»

Довечера ще дойде влък
юнаку кръв да лочи,
орлицата — кат мина аз —
ще клъвне мъртви очи.

А там оназ. . . нещастната,
се шъпне към небето:
«Закриляй, майко божия,
закриляй ми детето!»

Ех, скоро, като мълния,
ще гръмне вест: заклан е!
И тя ще чуе — майката, —
проклет да си, Милане!

НА СРЪБСКАТА ГРАНИЦА

(Уломък)

. . . . .
О позор! Кръвта ми студенее,
страшно бъдеще сега се сее,
бъдеще от бури, вражди нови,
плод на тия кърви и гробове,
и потомството ни в завещанье

ще наследи вечно живи рани,
и историята ще се чуди
в кой кът скришен таз война да гуди.
Проклет, проклет она нека бъде,
що таз кървава вражда завъди
между нас — помежду два народа.
Братя по кръв, вяра и свобода.
Престъпници, де, отговорете,
и пред мене, и пред вековете,
и пред бога силни на небето
зарад вашето дело проклето!

Не към тебе се обръщам ази,
о Милане — душа, дето лази,
лют разбойник на трон обезславен,
в чиста кръв до шията удавен,
звяр в порфира, идиот с корона,
Каин нов дошъл под небосклона;
не към вас, войници заблудени,
братска кръв да лейте назначени,
на план гнъсен оръдия слепи,
кървав леш на битките свирепи;
не към вас, политици-джамбази;
ни към тебе се обръщам ази,
скупщино — куп жалостни влечуги.
що под трона пъплят за услуги,
слуги немски, съвести продажни;
не към теб, народе сръбски снажни,
що завета си свещен забрави
и деди-герои обезслави,
и кат бик, привързан за рогата,
послушливо наклони главата —
и тръгна след своите джелати
към смъртта си — и не ги стъпка ти.

Но към тебе, младеж заблудена,
вечно с призраци обиколена!
Ти от полвек тоя срам подготви,
ти с тлетворния си дъх отрови
тоз народ, за честен труд създаден,
ти го стори дребен, кръвожаден,
ти нахрани му с лъжи душата,
ти вдъхна му духа на враждата
срещу братя млади и свободни,
турени пред подвиг благородни.
Да, вий криви сте, туй го прогласявам,
пред цял свят на съд ви призовавам —
вас, Милоевичева дружино,
вас, болнава сръбска омладино¹,
мозъци фантаксани, нетрезни,
вий сторихте в тая кал да влезне
вашата история и слава,
та от срам се вече не познава,
и таз яма, доде слънце грее,
между нас и вас кат гроб да зее!

¹ Сръбската омладина, за жалост с малки изключения, не питае ония братски чувства към българския народ, които той има към сръбския. Изпорчена от призраците на Милош Милоевич и от един безумен шовинизъм, тя не е губила никога случай да внуши в сръбския народ омраза към българите и презрение към най-светите им права. (Виж Явни зборови сръбомакедонаца и старосрба држани у Београду, Нишу и Враньи у февруару и марту 1885 г., као и састанак београдских великошколица о бугарским тежњяма на Македонију; «Српски свет»; «Карта српских земаља» од Никетича; «Вардар», календар за 1885).

НА НЕПУКНАЛАТА ГРАНАТА

паднала пред мене в боя при Пирот на 14 ноември 1885

Девојко, не ща твојата цалувка,
ни твојата милувка;
далеч от твојата игра опасна
и песен гръмогласна.

Да, ти посланица си, туй съзирам,
на господин Милана.
Що искаш да речеш? Не те разбирам —
шумиш като пияна.

Да бе ме ти докоснала най-малко,
за подигравка даже...
Но ти не щя — и имаш право: жалко!
Курбан съм, що не важи.

По-харно би сторила да умериш
ти жътва по-избрана:
девојко, ставай, тичай да намериш
там господин Милана.

Кат Юда нявга, тоз кръвник за злато
славянството предаде —
върни му ти цалувката, която
на брата си той даде.

Ноември 1885

ЗАВРЪЩАНЕТО НА ЛАВРОНОСНИТЕ ВОЙСКИ

Я заплачи ти от радост,
моя майко мила,
и вий, моми, вийте венци —
юнашки труфила.

Чуйте мойта песен нова:
Зора зазорява,
прочула се по земята
българската слава.

Прочуло се ново име
и незнайна сила,
възкръснала България,
света удивила.

Литнали са юнаците,
чеда на Балканът,
свойта земя бащината
и чест да забранат.

През горите префръкнали,
в снега ношува̀ли,
през планини, през граници
с песни минували;

куршумите, гранатите
на смях подзимали
и крепости страховити
с ура превзимали.

Де е било това чудо?
Чула ли си, мале —
капитаните да бият
стари генерали¹

и смирени градинари
да плашат съдбата?
Разнесла се славата ни
и по двата свята.

Нарекли са българите
лъво̀ве безстрашни:
дайте, братя, да цалунем
ваште чела прашни,

ваште чела кървавите,
знамена пробити,
дайте пак да ви цалунем
лаврите честити.

Вий спасихте нашто име
и земя ни родна,
вий дигнахте до небето
славата народна.

Разпяла се свободата,
на празник ни кани,
разцъфтели се лаврите
и в наште Балкани.

¹ Младостта и юначеството на нашите офицери-капитани, противопоставени на боеви сръбски генерали, както и победите, които одържахме против всяко предвиждане, еднакво поразиха и изненадаха света. Тая странна война биде твърде духовито наречена от Г. Ламота, кореспондент на «Temps»: «La guerre des capitains contre des généraux».

Моми, вийте венци красни,
плачи, майко мила:
възкръснала България,
света удивила!

София, ноември 1885

БЪЛГАРСКИЯТ ВОЙНИК

Щом войната се зафана,
ний простихме се в часът
с майка, с братя — и с Балкана,
и потеглихме на път.
Но тъгата бе разляна
по лица ни в оня миг. . .

Чужденците туй видяха
и презрително казаха:
Ето българский войник!

Преди боя да достигнем,
ний борихме се на смърт,
седем дена, без да мигнем,
с калта, гладът и студът.
В нас душите не остаха,
ний изплезихме език.

Чужденците ни видяха
и насмешливо мълвяха:
Що за български войник!

Ний веч мязахме на сянки,
на разсипана войска.

Едвам тежките берданки
ний крепяхме ги с ръка.
В миг горите заехтяха:
пред нас беше бой велик!
Чужденците ни видяха
и злорадостно шептяха:
Клети български войник!

Чухме ги и подлудяхме,
и във сливнишкия дим
като бесни полетяхме
да умрем ил победим.
И победата я взехме
с бодила на нашия щик!
Враговете се слисàха
и уплашени крещяха:
Бежте! Българский войник!

И на Драгоман проходът
много къс им се видя,
удиви се Царибродът:
вчера той ги посрещà!
И Милан отседна клети
да почине бар на миг,
но и там го страх върхлете:
Бре, я коня доведете,
ето българский войник!

Ех, ний скоро ще се върнем,
ако бог ни поживи,
мили майки ще прегърнем
с лавров венец на глави.
И когато се покаже
полкът ни в града със вик,

нека чуем в оня миг
що светът ще пак да каже
зарад българский войник!

София, декември 1885

ОРЕЛ

(В Драгоманския проход)

Орел, и ти, и аз безгласно
летим към бойните полета,
и теб, и мен влече ужасно
дъхът на битката проклета.

Орел, да имам твоите криле,
фръкнал бих нейде в небесата. . .
Тук много кръв, тегла, насилъе,
тъжовна много е земята.

Пред мен се ваят в кръв останки
от много свършени животи,
в въздуха стенят мъртви сянки.
Нишава като в гроб клокоти.

О братя сърби, плача ази!
Умря великата надежда:
кръв, кръв, сè кръв! От нас до вази
пътека кървава отвежда.

НА МИЛОШ МИЛОЕВИЧ И СЪДРУЖИЕ

Полвек посяхахте лъжата гнусна
в земята сръбска, о жреци коварни,
и вашто семе плод обилен пусна:
пожнахте срам — не сте ли благодарни?

Полвек народу разума мрачихте,
убихте правата му сваят природна,
душа му млада с татул вий поихте,
хранихте го с вражда неблагогодна.

Милош Милоевич, сега къде си?
Що правите, нещастни комедьаши?
Разгромът сливнишки ви зле потресе,
пръсна дима из мозъците ваши.

Пиянци, изтрезнейте, веч е време,
слепци, прогледайте и вижте зрака,
ил ти поне стани, о сръбско племе,
и прогони тез бухали на мрака!

Пловдив, ноември 1885

ПРИ ЦАРИБРОДСКИЯ БОЙ

Луча! свети разкошно през мъглата,
реви, о лъв от векове замлъкнал,
фърчи, орел, из клетката изфръкнал,
о дух народен, разпери крилата!

Лети, свети и нивга да не гаснеш;
топли сърца — герои да развъдиш;
пет века трябваша — убит да бъдеш,
а час ти стигна — гигант да пораснеш!

Свободо, ти из тъмните гробове
извикваш трупа — херувим да стане;
магеснице, ти в нашите Балкани
сред зимата разцъфваш лаври нови!

Цариброд, ноември 1885

* * *

Не, не ще се радвам кръвожадно.
Скъпи нам са тез победни лаври.
Всяка радост в мойто сърце страдно
прави ножа повеч да се завре.

Колко сълзи всяка песен струва!
Всяк възторг е океан от злоба,
в други гърди що бесней, върлува.
всякой лавър е триумф на гроба.

Не, не ще се радувам безумно:
кръвта, дето леем, наша кръв е,
не нудете ме да пея шумно —
на плача всегда певецът пръв е.

Вас ви смайва шумът на борбите,
славата, юнаците, що светат —
гробовете, майките, сълзите
вижда, чувствува един поетът.

Пловдив, декември 1885

* * *

О, братя, ний се бихме зарад вас
в цветущата долина на Морава;
тогаз деляхме братски скръб и слава,
а днеска Сливница стон пред нас.

Наследье страшно таз война остави,
в душа ви вписана е с кръв и срам.
Ний пак ръка подали бихме вам,
но вие — вий не можете забрави.

Аз помня оня ден, когато вас
здрависахме при Гредетин жестоки.
Какви мечти прекрасни и високи
цъфтяха в нашите души тогаз!

Мечти за вечно братство, за свобода,
за дружен труд към честен идеал:
о братя, вий удавихте във кал
тоз сън величествен на два народа.

Пловдив, декември 1885

САМО ТИ, СОЛДАТИНО ЧУДЕСНИ...

(В памет на тържественото посрещане нашите войски
в София на 14 декември)

Само ти, солдатино чудесни,
всичко снесе на плещи си здрави,
само ти, юнако неизвестни,
нас спаси, България прослави!

Крилат не си — планини префръкна,
герой не бе — как се мре, научи,
ти с ура пушката затъкна,
ти на щик победата набучи.

Храбри идат твоите капитани,
радува ме цветна им корона;
ала ти, войнико невенчани,
горди сълзи правиш ме да рона!

Плача, кат ви гледам, братя прости,
така бледни, дрипави и прашни...
Добре дошли, мои царски гости!
Добре дошли, лъвове безстрашни!

София, декември 1885

СЕЯЧ

«Ми смо знали, да су бугари прости
бостанджије, вещи само кромпира и ла-
хана садити.»

(Отзив на един сръбски вестник през
войната)

Да, приятели, ний садим и сеем,
светият труд е нашето оръжје,
надеждите ни нивга той не лъже
и роби — с него царства днес владеем.

От Черно море до Пинд, до Морава
безшумно българин оре и сее
и зеленчук, и жито, и идеи —
а майката земя му спорно дава.

Той сей и сбира — с чест си вади хлябът, —
потът му ражда плодове узрели:
ту златен клас, ту грозд, ту харно зеле,
ту Сливници — когато му дотрябат.

1885

НОВОТО ГРОБИЩЕ НАД СЛИВНИЦА

Покойници, вий в други полк минахте,
де няма отпуск, ни зов за борба,
вий братски се прегърнахте, легнахте

и «Лека нощ!» навеки си казахте —
до втората тръба.

Но що паднахте тук, деца бурливи?
За трон ли злат, за някой ли кумир?
Да беше то — остали бихте живи,
не бихте срещали тъй горделиви
куршума. . . Спете в мир.

Българио, за тебе те умряха,
една бе ти достойна зарад тях,
и те за теб достойни, майко, бяха!
И твоего име само кат мълвяха,
умираха без страх.

Но кой ви знай, че спите в тез полета?
Над вашия гроб забвеньето цъфти.
Кои сте вий? Над сянката ви клета
не мисли никой днес освен поета
и майките свети.

Борци, венец ви свих от песен жива,
от звукове, що никой не сбирѧ:
от дивий рев на битката гръмлива,
от еката на Витоша бурлива,
от вашето ура.

И тоз венец — той няма да завене,
и тая песен вечно ще гърми
из българските планини зелени,
и славата ще вечно пей и стене
над гробни ви хълми.

Почивайте под тез могили ледни:
не ще да чуйте веч тръба, ни вожд,
ни славний гръм на битките победни,
към вечността е маршът ви последни.
Юнаци, лека нощ!

1885

ПЕСЕН

на българския орач през 1885 година

Таз година не засяхме
наште ниви и поля;
ний по битките летяхме,
много кръв се там проля.

Ний при Сливница се бихме,
тамо всякой беше пръв;
бихме се и не щадихме
чуждата и нашта кръв.

Ний не бяхме твърде вещи
в тая новата игра
и от всички мъчни вещи
помняхме едно ура.

Таз година не фърляхме
семе в наште ниви, грях!
Нейде с бомби ги орахме
и сеяхме кости в тях.

Няма много жито тамо
догодина да сберем:
умни хора казват само,
чудна слава ще пожнем.

Ех, юнашки се борихме,
ех, че беше ли борба!
Много рани придобихме,
ала никоя в гърба.

Нищо. Те са белег, божем,
че сме ходили с войска —
доста ралото да можем
пак да тикаме с ръка.

София, ноември 1885

ТРАКИЯ

Напрягай, Тракию, могъщи жили,
от стомана са те, недей клюмва;
отдай последния си сок и сили —
ти векове ги другиму дава.

Славянска голгота! В борба сурова
ти жертви си пренасяла безброй,
ти сявга си била за смърт готова
при всякой фърлен зов: Напред! На бой!

Не питаше отдека тоз глас беше.
Кат боен кон, кога зачуй тръба,

наостряше се, пламваше, летеше
стремително във лудата борба.

*

Поклон, земя на духове свободни!
О Тракию, ти носиш кървав знак,
над всичките кипежи благородни
развявал се е твоят сѐ байрак.

Сърце и фокус — ти събра живота
и силите народни за борба;
ти първата викна: «Не щем хомота!»
Свирѝ със пробудителна тръба.

Ти викаше: «Умрели, възкръснете!
Вам тъмно ли е? Ето ви зари;
жъднейте ли — на, мойта кръв вземете,
за вашата свобода буйна ври.»

И пущаше кат орляк по полята
апостоли, герои и певци,
надеждите да сеят във сърцата,
заспалите да будят мъртъвци:

Софроний пейше: «Ставай, жално племе!»
Раковски искри фърляше навред
и Левски сееше велико семе,
и тихий Любен думаше: напред!

Ти викнеше: умрете, мои чада!
И ето Каблешков че мре герой,

за Бузлуджа Хаджи Димитър пада,
Бенковски в гроба, Ботев в славен бой¹.

Батак ли беше нужен жертва — «Нека —
ти казваше, — аз цяла ще се дам!»
На Сливница присядна чу ли ека,
ти викна: «Орли, фъркайте натам!»

*

Поклон, земя на рожби горделиви,
на лъвове, герои и певци,
поклон на твоите рани вечно живи
и лаврови, и търнови венци!

Пловдив, януари 1886

СВИРИ НОЩНАТА ФЪРТУНА

Свири нощната фъртуна,
снежни преспи вей.
Пред замислената куна
кандилце мъждей.

Боже, чуи от твойто небе
скръбните сърца,
тука молят се пред тебе
майка и деца.

¹ Софроний и Раковска са от Котел, Лёвски от Карлово.
Хаджи Димитър от Сливен, Каблешков, Каравелов и Бенков-
ски от Копривщица, Ботев от Калофер.

«Молете се, мои птички,
майката шепти,
помолете се за всички —
зимата пиши.

Планините са студени,
ледна е нощта;
молете се, дяца, с мене
за сиромашта;

за войската, дето мръзне
на полето вълн,
там и ваший тейко зъзне
буден, без огън.

Вихри веят по полето
и снегът вали. . .
Боже, дъхни от небето,
времето стопли.

Духни, развей снеговете,
спири вятъра лош,
пални слънцето да свети
в тая черна нощ,

да им грейне, да им стопли
клетите сърца —
ще познаят, че се молят
зарад тях деца.

Молете се, мои птички,
за ваший баща,
помолете се за всички —
ледна е нощта.»

В ОКОПА

Кървавият бой престана,
мракът нощни наближи.
Паднал българин в окопа
там до сърбина лежи.

Един други се убили:
куршум щикю дал ответ.
Гаснат сили, скоро двама
ще оставят белий свет.

— Брачо — сърбинът изпъшка, —
гаче те познавам аз?
— Аз съм, Йово, добра среща,
господ пак събира нас.

Жал ми е за теб, сюрмахо,
имаш дребна челяд ти!
— Фала, брачо. . . Памет тъмна. . . —
Кой си, я ме подсети,

дека с тебе се видяхме?
— Във Алексинацкият бой¹ —
турска кръв там проливахме. . .
— Петко! Ти си? Брачо мой,

опрощавай. . . Лепо помня,
без теб тамо аз бях леш.

¹ През Сръбско-турската война 1876 г. около Алексинац станаха кървави боеве, дето се биха наедно българи и сърби против турците.

Майка ми за твойто здраве
често е палила свещ. . .

— Сполай, Йово. . . Няма нужда,
ти по-харно отплати! . . .
Ний избихме се кат псета,
господ нека ни прости.

— Брачо! — Йово, аз умирам. . .
Огън, жажда! Ох, горйъ!
— На водица в манерката,
пийни, брат. И аз ще мръ.

— Сполай, Йово. . . на прощавай,
свърших! . . . Моят гроб е тук!
— Петко! И аз с тебе, брачо:
ще заспим един до друг!

Мръкна. Въз полето бойно
падна нощната мъгла;
под мъглата спят спокойно
хладни, кървави тела.

* * *

Да се не упиваме безопасно
с лаврите си: дълга е борбата.
Час е да поченем дело вечно,
нам не се е свършила съдбата.

Не смъртта, не гробът и не сечът
дават на народите животът.
Чест на тия, що блестяха с мечът,
чест на тия, що с ума работат.

Чест на всички, що в полето родно
скромно фърлят семето духовно,
що на нашто здание народно
с цимент дават траене вековно.

ЗВУКОВЕ

De verre, pour gémir, d'airain, pour
résister

V. Hugo

ПОЕТ

I

Г е т е

Да, има йощ поезия в света
и има извори за вдъхновение:
не е убило всяка висота
на наший век жестокото съмнение.

Вий казвате ми: всичко овехтя:
природата сè тѣй цѣфти, умира;
сè туй небе, звезди, гори, цветя —
еднакви, същи от създање мира.

Какво веч може да покърти нас?
Какви по-други чувства и вълнение?
Казало се е всичко до тоз час
и всичко ново сè е повторение.

Тез славей сè едната песен пей,
туй слънце — вечно валчесто — досажда,
сè тоз човек, кой глупо мре, живеј,
сè тез сълзи и смях, и глад, и жажда!

Да, всичко в тоя свят бледней, вехтей:
картини, шарове, напеви, мисли.
Поетът нищо ново веч не пей
и господ нищо ново не измисли!

— О, не! Не е изчерпано докрай
ни тайните на таз природа свята,
ни тоз живот — ужасен пъкъл, рай,
ни глъбините всички на душата:

цял свят, от таз вселена по-широк,
се крие йоще тайнствен във гърди ни:
ний ровим го — той става по-дълбок,
ний светнем му — по-тъмен ни се чини...

И дор умът не може да открий
на битието тайните закони,
и погледът се мъчи да пробий
завесата на други небосклони,

дор естеството има свой език
и на душата да говори може,
и всяка песен, звук и стон, и вик
вълнува нас и мъчи, и тревожи;

дор има тук любов и красота,
и сълзи, нивга що се не изливат,
и мъки без название на света,
и гърди, тайно що горят, изстиват;

дор нашта мисъл тича надалеч
и няма бряг на нашето мечтанье,
поети може и да няма веч —
поезията вечно ще остане.

Виктор Хюго

Небето

Аз нямам ни предел, ни бряг, ни край,
и името ми хаос казват,
мечти крилати мене не изгазват
и дъното ми господ само знай.

Милйони светове се гонят в мене,
кат духнат прах, като развеян сняг;
Алдебаран е искра, Арктур — зрак,
изгубен, мътен, като сновиденье.

Аз вечността в пределите си смящам
и никой глас не буди синий ми ефир,
и вечен мир е в моя тайнствен шир,
и бурите си другаде ги пращам.

Как ти си нищо, о земя, пред мен! —
по-ситна от най-ситния ми пясък —
как жалка си със твоя шум и врясък,
с със твоята зима, лято, нощ и ден!

Кой тласна те за смях в простора ясни
и рече: «Бръмкай в общия покой!»
И пусна в теб беда невидим рой,
неволи, болки, бедствия ужасни?

Ти нямаш смисъл тука на света,
твой дял са страстите, войните, морът,

грехът, нищожеството и позорът
и мракът и смъртта! . . .

З е м я т а

И любовта!

III

Б а й р о н ,

Наврѣх планината замислен стоѣх.
Над мене бе господ — полята под мене,
полята със техния пушек и прах,
човеците с своите борби и шуменье.

И знаях, че нейде там долу безброй
герои брѣмчаха и правеха бой,
души развратени, до тинята слезли,
и съвести кални, на продан излезли. . .

Аз знаях, че много нещастни гърди
изгниваха тайно от яд и вражди,
че глухата завист, че страшното мщенье
приготвяха своите стрели и за мене.

Прощавам ви! — рекох към оня прах, дим,
що крийше врази ми в полето дълбоко, —
прощавам ви, братя, дордето стоим —
вий толкова ниско, аз толкоз високо!

IV

Ш и л е р

Кога поетът всичко изгребе
из тайните на своето сърце страдно
и геният мъртвей под челото му блядно,
той проси мощ от синьото небе.

Кога поетът храбро загребе
на битието в бурите сърдити
и члунът му се бий с нощта и канарите,
той фърля взор към синьото небе.

Кога земята всичко погребее
за него: слава, радост, упование,
и място тука веч за него не остане:
той дири към във синьото небе.

V

А л ф р е д д е М ю с е

Сърце, сърце, кипяща бездна
от страсти, бунтове и плам,
демон, защо в гърди ни влезна?
Защо отне покоя нам?

Защо блънуваш непрестанно?
Защо се свиваш и дробиш?
Ту мъртво си, ту стенеш странно,
ту леденееш, ту гориш.

На всеки миг, на всяка стъпка
в гърди ни екне твоя глас,

всяк удар твой и скок, и тръпка
е грижа, страх ил бол, ил страст.

Сърце, сърце; дълбока бездна,
кой твойте тайни е узнал?
Кой ум вникна, кой поглед влезна
в неизходимий твой дедал?

Морето има своята матка,
небето — и то има свод!
Но ти — ти нямаш дъно, смятка,
ни път, ни край, нито изход.

Ти гатанка си вечно тайна —
ту бяс, ту вик, ту звяр, ту стон,
едно в вселената безкрайна
не знаеш никакъв закон.

Сега си лед, след малко — пламен,
заспя ли аз — ти ставаш, бдиш,
когато кажа: ще съм камен! —
ти като восък се топиш.

Духът блуждай, умът се лъже,
ти не се мамиш никой път,
сънят не може да те свръже —
не може нищо на светът!

Ти люшкаш се, пъхтиш, лудуваш —
звяр без юзда, море без мир, —
дене копнейш, ноще бълнуваш
за някой разстрошен кумир. . .

Сърце, сърце, реви в гърди ми!
Аз теб съм жертва — ти мен роб,
и ти, и аз ще да заспиме,
кога заспиме в мрачния гроб.

VI

Х а и н е

Престана буря нощна.
С разтупано сърце
изскокнах във да видя
лястовичето гнездие.

То беше строполено,
с развеея, пръснат пух,
а двете лястовички,
че цвъркаха, ги чух.

Недейте плака, мили,
над вашата беда,
гнездо си ново свийте —
хай, дайте си труда!

Недейте се отчайва,
сдобийте малко дух:
в полето още има
и сламчици, и пух;

че всичко е възможно
и лесно на света,
дордето бъде жива
в гърдите любовта.

Леопарди

Защо за скръб, горчевини
поета, боже, си орисал?
Защо го ти обрмени
със твоята висока мисъл?

Защо си го без жал проклел
с гладът дело да има често
и кат на гордият орел
не си му дал в небето место?

Защо си го осъдил тук
да има гърди за страданье,
да бъде стон, да бъде звук,
да бъде цял едно риданье?

Защо си го направил ти
твар зарад битки и за лира:
от крехко стъкло — да кънти,
от стомана — да се опира?

Защо един за всички той
да чувствува, да бди, да плаче,
да няма отдих, ни покой
и вечно някой кръст да влачи?

Защо за капка слава той
да дига ураган от злоба
и за дарът случаен твой
да го преследват и зад гроба?

Пловдив, 1882

Има тайни във душата,
неразгадани за нас:
нито перо, нито глас,
нито музика крилата,
нито сладките сълзи,
ни поезията свята —
тях не могат изрази.

Има болки у челякът,
за които няма реч
и те не умират веч;
има чувства, дето чакат
вечно изход нанавън,
има лучи скрити в мракът,
има сън и в самият сън!

Има в нази скрити струни,
що болезнено трептят,
но нечувани кънтят,
кипнуват понявга бунни —
тях не би разбрал човек.
Бухват яростни фъртуни
и замлъкват пак без ек.

ПРЕБИТОТО ПСЕ

I

Утрепано, пребито,
с пречупена нога,
то страшно, жаловито,
със кал и прах покрито,
квичеше до брега.

И вдигаше крачето
със мъка и със рев,
и сякаш на небето
показваше го, клето,
с моление и гнев.

Дълбока скръб гореше
във погледа му прост,
плачът му остър беше
и черна кръв шуртеше
из счупената кост.

II

Веднага дотърчаха
деца метежен рой.
«Удрете!» — изкрещяха
и псето връхлетяха
пак камъни безброй.

И сред реката хладна
несчастното скочи —
от таз дружина жадна

за кръв и безпощадна
да се одалечи.

Но камъните жестоко
преследваха го пак
и кучета високо
със страх, с молебно око
ридайше кат челяк.

«В главата! Във главата!» —
бе общият ответ
и с весел смях децата
му дупчеха месата
със удари безчет.

Те имаха надмощье,
не даваха му срок,
крещяха: «Още! Още!» —
и гледаха как то ще
потъне в бързий ток.

III

И аз, мечтател бледен,
присъствах тогаз
на този вик победен,
на тоя стон последен
и паднах в мисли аз:

Детето е о боже,
душа незлобна йощ —
и то е ангел тоже, —
но кой успя да вложи
за злото в него мощ?

Кой таз невинна младост
способна я стори
в плачът да чува радост,
в кръвта да сеца сладост —
да пей и да мори?

Закон на естеството,
фатален, лют закон!
Зародишът на злото
е турен под челото
като един нагон.

От първата минута,
при първите зари,
душата в мрака лута
и слаба, малка, люта,
за жертви веч гори.

При първа още крачка
детето — ангел благ —
за радост, за играчка
мравунчицата мачка
със мъничкий си крак;

ил бедната мушица
на пламъка я тлей,
ил божията птица
с безгрешна си ръчица
я дави и се смей.

Кой даде му таз жажда
за злото във светът,
та йощ кога се ражда,
веселие угажда,
че другите ще мрът?

Отде във себе има
тоз мрачния залог?
Отде примери взима?
Как може херувима
да бъде тъй жесток!

Но мъдростта немее
пред тоз въпрос проклет
и разумът не смее
тъмата да развее,
и нямам аз ответ.

Мълчат! И само псето,
дух тъмен и злочест,
квичеше в кръв облето
и своя към небето
изпращаше протест.

То викаше: «О, спрете,
о, чакайте сега!
Над мене се смилете,
да мра ме оставете
със моята тъга.

Меса ми са раздрани.
За мене черна смрът
тук скоро ще настане,
но моите нови рани
ужасно ме горйт!

Ох, страшно е да гина
в вълните, що бучът!
Треперя, тъна, стина!
Ох, дайте да почина
на сухо, на брегът.

Какво ви съм сторило?
За път ви виждам пръв!
В що вас съм увредило,
та леете в беснило
невинната ми кръв?

И аз, създање клето,
обичам божий свят,
да припкам по полето,
да гледам към небето,
да дишам благодат.

И ази с радост срящам
зората, утрен час,
що е добро, угаждам,
кат вази болки сящам,
и повече от вас!

Ах, моля ви, ах, спрете,
безжалостни деца!
Така ме не мъчете,
злодеи, престанете,
злодеи без сърца!»

Тез думи псето вещо
че казваше, сфанах
и друго още нещо,
дълбоко и зловещо,
което не разбрах.

IV

Тогава се затекох,
смутен до глъбини,

и битката пресекох,
и кучето извлекох
из мътните вълни.

И мокро, тръпно, кално
и с кървава глава,
животното страдално
изтегна се печално
въз новата трева.

И тоз символ на вяност,
във мен като опря
взор пълен с лучезарност,
с укър и благодарност,
трагически умря!

ПОЕЗИЯТА

(Едному критику)

Ти напразно търсиш, байно,
на поезията клупа
и четеш ми многознайно
дисертация не глупа.

Знай, че тя се крий не в бедно
дъвчене на фрази модни,
нито в резонерство ледно,
ни в мъдрувания безплодни...

Тя е там, де има чувство,
дето всяка скръб е песен,
дето чистото изкуство
сгрява пламъкът небесен;

тя е в образите вечни
на прекрасното, доброто,
тя е в струните сърдечни,
в любовта и в естеството.

От книжата не се смучи
тайний сок за песни здрави. . .
Творчеството се не учи
и поетът се не прави.

МАЙСКИ СИМФОНИИ

I

Погледайте, настала е
пролет на земята,
майска птичка запяла е
чудно из листата.

Гората се пробудила,
полето се смее,
зората се зачудила:
сè хубости грее.

Из въздуха възнесена
чучулига цвърка. . .
Ставай, душо, из плесена,
плесни крила, фъркай! . . .

Литнах, фръкнах в ефирите —
след мен мъгли темни. . .
Как? И тук ли ме дирите,
о ядове земни?

II

Не ще плача по модата
зарад мойта младост,
не ща черня природата
в светлата ѝ радост;

не ща като поетите
в пролетта да стена. . .
О небеса, що светите,
о горо зелена,

о потоци разгалени,
о вий, пойни птички,
о триндафили алени —
младейте се всички!

Разцъфтете се, младости,
души без окови,
вий, надежди, вий, радости,
вий, блянове нови —

ах, отдавна изчезнахте
из гърди ми клетни! —

Вий, горести, там влезнахте,
ех — и вий-цъфтетел!

III

Из улиците димните-
излязох на полето,
да чуя ази химните,
що пълнеха небето.

Ластвичките и званките
звучаха в упоение,
на ангелите сянките
минуваха над мене.

Но глас екна нечаени
на господата във храма:
вий, гнили, зли, отчаени,
за вас тук място няма!

IV

Звучете, пойни пиленца,
шумете, гори млади,
играйте, пъстри шиленца,
по тучните ливади.

Вам силний бог на правдата
живот и хубост даде;
куршумът, ножът, брадвата
човекът пък създаде.

Но вашите обятия
не глождат страховете...

Честити! Без проклетия
живеете и мрете.

V

Желал бих да съм зрънчице,
заровено в земята,
над мене топло слънчице
да пада през листата,

да бъда там разбудено
и в цвете да изникна,
и весело, зачудено
главичката да вдигна:

за първи път природата
прекрасна да здравиша
и радостно в свободата
да цъфна, да мириша.

VI

Омръзна ми веч врявата
и грижите несносни,
отидох във дъбравата,
при цветенцата росни.

— Я вижте ми качулката,
кат кръв е тя цървена —
каза камбула-булката —
в моравата зелена.

— Цъфнах и аз — лайкучката
продума; а синчецът:

— И аз развих си бучката,
разперих си венецът.

— И аз — извика ружката —
съм весела и нова!

— Аз — кликна теменужката —
за китка съм готова!

И радват се под ясното
небе и си бърборат
за слънцето прекрасното,
лазурът и просторът,

за бляскът на зорницата,
за шаровете пресни,
за мая, за росицата,
за славеите песни.

Поклатих аз главата си —
туй племе празношумно
пожалих го в душата си —
и казах остроумно:

— О, беднички създания
на две-три лучи ясни,
вий нямате съзнание
доколко сте нещастни!

Вий ден цъфтите в драките
и мрете непознати:
защо ви са тез накити
и шароне богати?

Вий зло на ум не туряте
и радвайте се, бедни!
А жегите? А бурите?
А стъпките зловредни?

На всичко вий игралки сте.
Проклинайте съдбата:
кат мен и вие жалки сте
творения на земята!

Отде ме чуа птичките
в клоновете зелени,
разцвъркаха се всичките,
насмяха се над мене.

Гълчат си, чуруликат си.
поглеждат ме лукаво...
Не удържах езикът си,
измъмрах ги на здраво:

«Какъв е тоз над моята
глава шум, бледословия?»
— Ний смеем се над твоята
глупчайша философия!

VII

Но ето ги пак истите
фъркачи шеговити,
играят си из листите,
безгрижни и честити.

Здрависват се, цалуват се
със човките си мали,

любуват се, милуват се,
че майски дни настали.

Западна мисъл тягостна
в душа ми, кат вихрушка. . .
Във таз природа радостна
един съм аз без дружка!

И викнах опечалено:
«Ох, горко ми, линейя!
За мило либе галено
и аз сега копнея;

кат цветето, кат злаците
и ази май посрещам;
кат пилците в шумаците
и аз любов усецам;

и чезна до сърцето си
да стисна нещо младо!
Ела, мой ангел — дето си,
ела, любовно чадо! . . .»

А птичките закискаха
и фръкнаха нагоре:
«Поеът наш, изпискаха,
със вятъра говори!»

VIII

Зората пукна златата,
зарумени небето,
и званката крилатата
писна из вишинето.

Отде е таз хармония,
що пълни днес въздуха?
Тез сладки благовония
въз нази кой ги духа?

Трептят, шумят акациите
в градината зелена,
аз гледам декорациите
на новата вселена.

Във бряста, във зеленият,
шуми народ врабчета. . .
— Ах, днес умрял е геният,
умрял ви е поета!¹

Врабци, той с вас обичаше
свободата и пейше. . .
Зефир, кат теб въздишаше;
природо, ти му лейше

в душата тез съкровища;
зари! Вий в него гряхте!
Вий, небеса, легловища
на мислите му бяхте!

Тъжете, днеска геният —
приятелят ще ровят. . .
Шуми лесът, зеленият,
врабците пустословят.

Скръб никой не показува,
не млъква и зефира
и гаче всичко казва:
«Безсмъртний не умира!»

¹ Виктор Хюго, умрял по това време (май 1884 г.).

IX

Накрай небето чистото
рой облаци изскачат,
над бърдото гористото
сърдито сенки влачат.

О гости черни, рошави,
о облаци на мая,
дъжд, вихър, град ли лошави —
що носите, не зная. . .

Блесна из тях светкавица,
стъмниха се ужасно:
пукнаха: гръм, трескавица!
Минаха — пак е ясно.

По-весели долините,
въздуха и гората,
във небесата сините
усмихва се дъгата.

Мъгли, които плъзнете
в душа ми кат в провала,
вий няма да се пръснете
от мълний, ни от хала.

Вий вечно там се мръщите,
чумерите, пластите,
в сълзи се не обръщате,
във клетви не бухтите.

И веч луча — небесната —
тоз мрак не озарява,
дъгата благовестната
там веч се не явява.

ЖИВОТЪТ

Животът! Страшна върволица
от изпитанья и беди,
на всяка негова страница
четем разсеяни мечти.

Какви измъгнани стремленья,
какви усилия без венец,
от сънища и пробужденья
каква верига без конец.

КОГА ТЕ ПОГЛЕДНА...

Кога те погледна
как скиташ се бледна
с небрежни коси
и твоето чело,
сърдито и смело,
букет не краси,

и глупата мода
над твойта природа
остая без власт —
ти будиш във мене
любов, уважение,
госпожо, тогаз.

В богати труфила,
в брилянти и свила
да бих те видял,
аз бих се слъсвал,
аз бих те здрависал —
и бих те презрял! . . .

Гордей се, госпожо,
мълвата не може
почерни с петно
ни своята бедност,
ни гордата бледност
на твойто чело.

Минувай, минувай!
Смях, шопот не чувай,
не чакай поклон.
Ти повеч си нежна
с таз външност небрежна,
с тоз гордия тон.

Гордей се, презирай,
ръка не простирай,
скръбта си потай.
Светът — той нехае —
не ще да те знае —
и ти го не знай!

Та що? И да знал би —
над твоите жалби
не би се смилил.
На свойто участие
към твойто нещастие
цена би турил.

Но ти го не просиш
и кръста си носиш
без ропот, без стон
и, гордо, сърцата,
приемаш борбата
кат някой закон.

Бори се, о жено —
понеже й решено
да гинеш в борба,
стой срещу вълните,
посрещай стрелите
на своята съдба.

Яви ти на всите,
що нямат в гърдите
куража за бой,
как малкий едрее,
как слабият грее,
кога е герой.

Защото в туй време
за чувства големи
не става ни реч
и който се сблъсне
със вихрите мръсни,
не вдига се веч;

защото в челякът
днес чезне юнакът
с душа от мермер
и нему му трябва
макар в жена слаба
да види пример.

ЖЕЛАЛ БИХ

Отрадно е да умреш. . .
Х е р в е г

Желал бих да угасна аз,
кат слънцето на заник във морето;
кат красната звезда, в утрен час,
що гасне тихо на небето;

желал бих да умра, като роса,
под жежкий слънчов луч коя излиза,
като на арфата гласа,
във въздуха кога възлезва;

като уханието на цветът,
кое зефирът гони в небесата,
и кат на отрока сънът
при първий блясък на зората.

Но ах, живота мой не ще се скрий
кат луч, кат дъх, кат звук в ширът небесен;
тегла ще го сломят и скръб разбий
и ще го глътне гробът тесен.

ЖАНЕТА

I

Дете прекрасно, живо,
нагиздено, игриво —
аз в тебе се влюбих.
Ти малка си, Жането,
кат цветенце в полето
с благоуханен дих.

Във твоите очи умни
огън от страсти шумни
тревожно не пламти,
по твойто чело бяло
не е минало рало —
от горките мечти.

Ти смейш се ясно, детски
и рокля си кокетски
поправяш всеки час,
и грижите световни
и мислите отровни
въз тебе са без власт.

Кога в тревата мека
играйш красива, лека,
във пъстро облекло,
личиш на пеперуда,
що бяга, фърка, луда,
със шарено крило;

или на радост ясна,
приела форма красна
пред нашите очи;
или на ангел дребен,
слезнал в тоз мир поднебен
с цветята да гълчи. . .

II

Жането! Дò ще време,
кога сърцето вземе
смутено да трепти,
и твоя лик детински
кат шипъкът градински
разцъфне, запламти.

И колко чувства скрити,
желанья пламенити
ще кипнат в теб тогаз!
И колко сълзи сладки,
мечти, въздишки кратки
и стонове без глас! . . .

Ех, кой ще ми обади
кои ли гърди млади
ще да запалиш ти?
Чие ли сърце сгряно,
до твоето опряно,
блажено ще тупти?

На чий ли устни жежки
в възторг пиян, лудешки
ти твоите ще дадеш!

И в колко души ясни
пожар и мъки страстни,
и бури ще внесеш!

Но ти сега, Жането,
си ясна кат небето,
сън ангелски и чист
плениява твоите нощи
и твойто сърце още
е ненаписан лист. . .

III

Дете прекрасно, живо,
нагиздено, игриво —
аз в тебе се влюбих.
Ти малка си, Жането,
кат цветенце в полето
с благоуханен дих.

1884

КОПНЕЖ НА ЕДИН СВЯТ

— Брате мой, брате мой!
— Що скърбиш, бедна твар?
— Твар не съм, а сърце,
що гори, що жадней
кат потоп да залей
целий свят с любовта си.

— Що въздишаш, сърце?
— Сърце не — аз съм ум,
кой небесното було
иска да разре —
да узнай, да съзре
тайний извор на всичко,
що се движи, грей, мре. . .

— Брате мой, брате мой!
— Що тъгуваш, ум горд?
— Ум не съм, а съм дух,
дух крилат, кой ламти
да лети, да лети
из незнайният хаос,
из пространний всемир,
дори трай вечността.

— Брате мой, брате мой!
— Що лудейш, чуден дух?
— Дух не съм, аз съм бог
без небе и без ад,
без кумир и без храм,
но кроя нещо славно
и добро да създам. . .

— Брате мой, брате мой!
— Бог тревожен, що искаш?
— Бог не съм, ами прах,
що светът не побира,
що покой не намира,
що ламти за покой
сред туй вечно движение. . .
За покой, за покой! . . .

Сърце! Ум! Дух! Бог! Прах!
Що си името тайш?
Человек, що роптайш!
И за теб, не се бой,
има гроб, да, и той
твоите бурни желанья,
светове и мечтанья
в своята бездна ще глътне. . .

Сърцето

Вярвам, да, има гроб
и там — вечен покой,
де мирясва кръвта,
де заспива скръбта. . .
Там е край на борби,
на желания, жажди
нигма неутолени;
там гасней любовта,
там омразата спи. . .
Ах, убито съм вече
и желало бих там
да почина в блаженство. . .
Има край, има, знам:
то е гробът покойни.

Умът

Щом изгние плътта
във подземния мрак,
всичко свършва се веч.
Аз в небето гледах,
вдън земята рових.
Аз на гатанки тъмни
ключа тайни дирих.
Но от всички откритья,

плод на опит и смятки
и на мътни догадки,
една истина само
явна, видела знам:
то е гробът покойни.

П р а х ъ т

Не предчувствия вещи,
нито опит дълбоки —
мене червекът учи,
че във гроба е края. . .
Прах бях, съм и ще съм.
Зад прахът що остая?
Сянка, дим, съм и нищо!
Да, под гробния свод
край на всичко. Амин.

Д у х ъ т

Не, там няма да спръ!
Аз съм дух и не мръ.
По е дълг моят път,
по-широк — моят свят.
Аз съм вечно движение,
твар на преображение,
скитник, фърлен в света
да върви, да се лута
от лъжа във съмнение
и от мрак в светлина.
Аз ще мина невидим
в поколения безброй —
нов живот да им дам
за борби, трудове,

за високи летежи,
за безумни ламтеня. . .
Не, аз няма да мръ.

Б о г ъ т

Що е гроб? Тъмен кът,
назначен за прахът.
Гробът ли? Аз съм бог —
и безсмъртний не мре.
Но не бог на Мойсея,
на Зораистра, на Буда —
а на Разума чисти,
на великата Правда —
на Напредъка бог.
От столетия много
през всемирни преврати
гоня чудна задача:
тоя свят несполучен
да меня, обновя,
тайний извор на злото
из самата природа
да изскубна насила;
сетний удар да дам
на олтари, тронове,
на съдбата слепешка
да отнема властта,
на човешкий живот —
сфинкс. енигма ужасна —
цел, призванье да дам
и нов свят да създам —
от богове населен.

Пловдив, 1885

В ЧУЖБИНА

1888 — 1889

МОЛИТВА

Тебе, боже, аз се моля,
теб изливам си сърцето,
тебе, по чиято воля
дишам, страдам под небето;

тебе, кой живот ми даде
и в мен разума запали,
и душата ми създаде
за мечти и идеали;

тебе, кой от свода тамо
сейш ми пътя със надежди,
за кого си спомням само
във великите премежди;

прати, боже, крепка вяра
на душа ми безотрадна,
та на кръста си под твара
малодушно да не падна.

Дай ти мощ на мойта слабост —
днес е час на изпитанье, —

дай ми ти велика храброст
в туй великото страданье —

да не умрат мъжки сили
в боя тежки със неволи,
де се чупят толкоз криле,
гордости и яки воли;

да не клюмне мен челото
пред кумира на тълпата,
пред вида на тържеството
на силата, на лъжата.

Не оставяй стидно ази
да пропадна в бой със злото
и съмнение да ме сгази
в тебе, в правдата, в доброто.
Петербург

НОВА ГОДИНА

Вчера настъпи нова година.
Сухо и ледно срещнах я аз:
както и тая, дето замина,
нищо не носи ново за нас.

Нищо тя ново за нас не носи
на свойто черно, младо крило,
ни ответ ясен на зли въпроси,
ни лек врачовен на старо зло.

Кривди жестоки пак вред царуват,
голото зъзне, гладното мре,
вражди, омрази света вълнуват —
простата дата не ще ги спре.

Вражди, омрази! . . . Чувам им екът!
Той предвещава беди и смърт;
милйони саби зловещо звекат
с кръв да залееят сега светът!

А човек щастие се ожидава
с здравици, с песни, с възторг голям.
А речта «Мир вам!» пуст звук остава
от деветнайсет века насам.

В ХРАМА

Неволно отбих се във божия храм —
кат пътник отпаднал под сенчица хладна,
свещена молитва възлизаше там
и лейше мир сладък в душата ми страдна.

Наведох смирено, покорно глава,
смущение тайно обзе ме неволно,
и някакви чудни и нови слова
из моето сърце извираха болно.

Аз молах се жежко към бога велик
за помощ, утеха в живота ми тежки —
за мене, за братя, за всеки клетник,
за всички страждущи род човешки.

И молах на кръста разпетий Христа
да вдъхне мен своята любов и търпение. . .
И дълго йощ шъпнеха моите уста,
и леко и светло ставаше на мене. . .

Одеса

БЕШЕ ВРЕМЕ. . .

Беше време, когато не знаех
ни унинье, ни мрачно безсилье
и с световните хали играех,
кат орел със разперени криле;

беше време, когато бедите
не страшаха душата ми млада
и с усмивка се фърлях в борбите
и във бурите търсех услада,

и за удара удар отдавах,
и на хулата с песен отвърщах,
и омразата малко познавах,
и вразите си често прегръщах.

И бях силен и млад, и бях жаден
за живот и за труд, и за радост. . .
Беше време. . . но що да повтарям
вечний стон на фръкналата младост?

НЕ СЪМ БОРЕЦ

Не съм борец, не съм герой прославен,
но никога покорно не пълзах,
за прошка не молих се в бой неравен
и падналият противник не тъпках.

Не съм поет възлюблен на тълпата,
аз идол не ставах и не имах,
аз не лъстих на глупостта, разврата,
гневът им и венците им презрях.

Не съм кат други «мъж на идеала»,
на търга модно знаме не развих
и в името на никакви начала
аз подлост не сторих, не одобрих.

БЕЗСЪННА МИСЪЛ

Нощта царува, тихо навън е.
Улици мъртви спят запустели;
в сладка почивка животът тъне,
спят борби, грижи, ядове, щели.

Ангел небесен тих съм навява
на клепки морни, на гърди страдни;
само теб, мисъл, съм не смирява,
само ти нямаш покой отрадни.

Спи, що се риеш в бездни дълбоки?
Що будиш скърби в плесен завити?
Що буташ в сърце рани жестоки?
Що от съм дигаш змий ядовити?

Виж, навън свети месец омайни,
сладко заспал е сводът небесен.
Спи! Или фъркай в мирът безкрайни!
Що се вреш, бхтиш в тоз затвор тесен!

РЕЗИГНАЦИЯ

Не съм от ония, що кълнат живота
и виждат му само опакия лик,
които се дърлят от своята голгота
и пълнят въздуха със плачевен вик;

които му пишат присъди ужасни
и дават му най-чер, най-траурен шар;
не съм в легиона на тия нещастни,
макар че се гъна под техний товар.

Аз съм нещастен — има пък богатки,
ако аз повехнах, други пък цъфтят,
за мен са горчиви — а за тях са сладки
същите плодове, що дава светът.

Има за кого йощ да грей месец ясни,
гората да шушне, славеят да пей,
нощта да запазва сънища прекрасни,
любовта омайна радости да лей.

Любовта омайна! Тя едната стига
да изкупи всички на света бедн!
Тя из ада жертви до рая ги дига
и господ вложй я в всичките гърди.

Защо да проклинам? Бивал съм и ази
честит и любил съм живота кат дар,
и весело плувах в светли му талази,
и в чашата пих му сладкия нектър.

Сега в душа хлад е. . . . Сърцето горчиво
спомня и въздиша. Есента наста. . .
Но няма да фърля око завистливо
на онез, що жънат радости в света.

И не се оплаквам люто от живота,
и пих покорно горкий му пелин,
и кал да му фърля нямам аз охота,
макар че и ази на века съм син.

СКРЪБЕН СИ, ПОЕТЕ. . .

(Уломък)

Скръбен си, поете. . . В твойта душа страстна,
виждам, ври, клокочи море скръб безгласна.
О поете мрачни, бог я в теб тури —
твойта мисъл жива в лен да не мухлясва,
творческият пламък в теб да не угасва,
да има той пища, светлив да гори.

Защото скръбта е същи дар небесни,
майка благородна на вечните песни. . .
Черпи ги ти своите из тоз извор скъп;
всяко сърце болно тях ще ги обикне,
всяка скръб човешка тям ще се откликне,
че човекът сам е въплотена скръб.

И тез песни тъжни, кат молитви чудни,
ще крепят душите в минутите трудни
и на тях ще леят врачебен елей. . .
Пей за братска обич, сей мисли високи
да омекнат чувства и сърца жестоки,
пей ти за доброто, за любовта пей!

Защото, поете, скръбта милост ражда
и на всеки вопъл братски се обажда,
защото във всяко сърце, що тупти,
има едно кътче жадно и готово
да чуй блага дума, да чуй топло слово
и от чувства честни сладко да трепти.

НОЩ

Безсъница, задуха. . . мисли безчет!
Излязох да дъхна на въздуха нощни.
Луната златеше заспалия свет
и свода, засипан с брилянти разкошни.

Каква тишина величава, света —
и долу гор ! Какъв мир и радост!

Аз гълтах я с очи, с уста и с душа
на лятната нощ чародейната сладост.

И никакъв стон, ни въздишка, ни глас
не идеха в тая вселена заспала. . .
И тъй беше тихо, като че тогаз
всемирната скръб бе навеки умряла. . .

Петербург

КАТО ПЧЕЛИ. . .

Като пчели, когато се роят,
изфръкнали из кошура си тесни,
така и моите търговити песни
на облак из сърцето ми летят;

като поток, отприщен от яруга
висока, мойта скръб лудей —
по-скоро, в миг, да се излей —
бухти, една вълна залива друга.

И леко моите стихове текат,
и всяка песен е едно мъчение
изляно, едно сладко облекчение
за раните, в душа ми що горят.

Благодаря ти, творче, в тоз час тежки,
че дал ми си за песните дарът:
и песните, като сълзите жежки,
скръбта услаждат, мъките цервят.

В ИЗГНАНИЕ

Приятели, вий не забравихте
прокудений беден поет,
в скръбта му го сам не оставихте,
сгряхте го с братски привет.

Изпитах аз тежки гонения
там, в моята родна страна.
Във чуждата — нови мъчения:
самотност, тъга, тъмнина. . .

О боже, защо туй страдание —
далеко от моя народ
да тлея в горчиво изгнание,
да влача печално живот?

Да крия от чужди сълзите си,
да чезна ненужен, нечут —
аз сила ли нямам в гърдите си
за работа честна, за труд?

Не свети ли ум под челото ми
и в мен не кипи ли кръвта,
не трябва ли вече живота ми
за нищо добро във света?

Ил няма кому подкрепление
духовно в бедата да дам,
да влея заря, пробуждение
в заспалите съвести там?

Напразно. . . А сърце прободено
копнее в чужбина и мре. . .
Не тебе се сърдя, о родино,
не ти ме отфърли, презре.

Ти пак ми разгръщаш обятия,
но ти си сама под ярем,
еднакви са наште проклетия,
под същите удари мрем.

Приятели — вий не забравихте
поета в таз тежка тъга,
да плаче от радост направихте
сърцето ми клето сега,

когато за дъх освежителен
копнее в тоз чужди предял,
за братски привет ободрителен
от родна земя долетял.

Одеса, 1888

ЗИМЕН МОТИВ

С бяла зимна пелена покрита,
вкочанясала земята дреме.
Злобно пее хала снеговита,
скръб и мраз навява на сърце ми.

Скоро ли ще слънчице да пекне —
пак да видя цвете и тревица,
пак да чуя славейче в горица —
на сърце ми клето да олекне —

да се слея в всемирната радост,
да забравя скръбта на челяка —
свойта фръкнала навеки младост,
свойта зима, що пролет не чака!

Петербург

В УНИНИЕ

Et toi, dis donc, toi que voilà.
Qu'as tu fait de ta jeunesse?

Verlaine

Години фъркат, живот отива.
Уморен, отдих търси духът.
Тревожно поглед назад се впива —
в минало шумно, в изминат път.

Много ли в него следи оставих
от благородни, честни дела?
Що добро нещо ази прибавих
в общата скудост, лен и мъгла?

Фърлих ли семе за жътва плодна
в почвата млада, дето минах?
Мисъл пуснах ли там благородна?
Светло и вечно що завещах?

Как си послужих с дарът господен?
Почетох ли го с достоен труд? . . .
Тъжно аз гледам пътя изходен,
сърце ми свива нъравствен студ. . .

Безумно ази изхарчих сили,
на вятър фърлях, нахалост сях,
не пестих младий жар в мойте жили,
запас духовен лудо пилях.

В страсти метежни, в борби несвесни
що чудо чувства пръснах, слепец!
Пръсках всеместно цветя чудесни,
но красен, вечен свих ли венец?

Не ценях доста мойто призванье,
ни в душа тайний пламък свещен;
аз пях, но рядко гордо съзнание
за дълг високи сгревѐ ме мен.

И мойте песни тъй отлетяха...
Много ли отклик имѐ от тях?
Случайно скудни зърна паднаха
в ровката нива, аз дето пях...

Как много пръснах — и посях малко —
от толкоз сили, младост, живот!
О син разсипник, прахосал жалко
в безумни оргий безцен имот!

НА МАЙКА МИ

Майко жална, мъченице клета,
откъде се взе у тебе сила
да изтърпиш таз съдба проклета,
да пренесеш толкова теглила?

Какви горки ти не пи отрови!
Каква скръб те, майко, не нагази!
Окол теб изникнаха гробове
и всяк — къс от твойто сърце пази!

Не чух клетва грешна да изпъшка
твойта душа чиста, кат светиня,
не чух злоба — сѐ тъй кротка, мъжка,
сѐ таз славна майка героиня!

*

Не можах щастлива да те стора,
не можа крило ми да те спази.
Сам аз падах, ти знайш, и подпора
в твойта пак любов намирах ази.

И как чудно твойта дума нежна
дигаше ми силите сломени!
Ти, сама разбита, безнадежна —
дух и бодрост даваше на мене.

Неведнъж дължа ти аз живота —
колко пъти в мен ти възроди го!
Ах, но твоят... твоят бе голгота:
вечен траур него затъмни го!

*

И сега, из мрака безизходен,
пак простирам къмто теб ръцете;
твоят образ тъжен, благороден
и тук, във чужбината, ми свети.

Той един, о майко, днес крепи ме,
той един във мойта нощ не гасне
и венеца му трънлив мири ме
с бурите на тоз живот ужасни.

Петербург

СЪРЦЕ

О бедно сърце, пак се вълнуваш,
пак се безумно в гърди ми тръшкаш,
примреш минутно — и забеснуваш,
и пейш пияно, и болно пъшкаш.

О сърце мое, сърце несвястно,
кога ще имаш отдох надежден?
Смутове вечни люшкат те бясно,
няма за тебе час безметежен?

Най-слабий удар болки в теб буди,
най-ситна искра в пожар те туря,
ту спомен горки, ту скърби луди —
сѐ ще в теб има някоя буря.

И ти пак жадно пийш мъки нови
и сладко, сладко гориш, копнееш —
стига, че нещо те мъчи, рови,
стига, че страдаш и — че живееш!

1888

НЕ СИЛИ СЕ...

Не сили се на изповед тежка,
не откривай своята тайна жална,
твойте сълзи казват я без грешка:
ти си жертва на съдба печална.

И теб рано измени живота,
скръб забули твоего чело ясно,
ти, йощ млада, влачиш веч хомота
тежкия на битие нещастно.

И ти мълчиш! Ти си длъжна, бедна,
да си мяташ на скръбта покривка,
да излазаш пред тълпата ледна
с ад в душата — на лице с усмивка.

Само аз ги зная какво значат
тез усмивки, като мраз студени,
тия влажни очи, що не плачат,
тез въздишки по лице разлени...

КОГАТО СИ САМ

Горчив е животът, когато си сам,
когато светът се от тебе чуждее,
когато в душа ти небесният плам,
кат ламба без масло, печално мъждее;

когато във цял свят открита душа
не можеш да наидеш — ти своята да кажеш,
усещаш измяна и виждаш лъжа,
там, дето горещо участие тражиш.

Как мъчно тогаз се живеј на света!
Отчаяние мрачно във теб се пробужда,
ти чувствуваш страшна навред теснота
и цяла вселена за тебе е чужда.

Не знайш към кого ти ръка да простреш,
кому ти да вярваш, къде да се плачеш,
нито де да идеш и де да се спреш —
помазан, отруден от твара, що влачиш.

Макар ти да бъдеш и бодър, и як,
и с горда привичка да криеш тегло си,
но има минути, в които челяк
неволно утеха, съчувствие проси.

Тогава сърцето очига, копней
и доста е, мислиш, в туй пагубно време
една заря светла, за да те съгрей,
една топла дума пак да те поднеме.

Но няма! И страдаш... и стенеш без глас,
и гълташ сълзи си, готови да бликнат —
от страх да не би, ах, наокол тогаз
язвителен присмех те йощ да подигнат.

ПРЕД ГРОБА НА ЦАРЯ-ОСВОБОДИТЕЛЯ¹

Царю, почиваш ти във тоя гроб отдавна
и тоя хладен мрамор пази ти прахът;
но твойто светло име, памет славна
изпълнюват светът.

Загина ти, кога живот на нази даде
и в тоз жестоки, безсърдечни век
ти пръв дело велико и божествено създаде:
строши оковите на роба-человек.

«Гряди вон, Лазарел!» — ти викна към умрелий
и ний възкръснахме при твоя сладък зов,
народите се удивиха — невидели
подир Христа такова чудо и любов,

и ний, царю — на таз любов създанье, —
ний с друго чудо смаяхме светът:
осмяхме твоето благодееанье
и в нашите сърца за тебе няма кът.

Презряхме твойта воля и завет свещени,
оклеветихме твоя царски идеал,

¹ Написано след поклонението на гроба на императора Александра II в царската усыпальница в Петропавловската крепост. По него време (1888 г.), както е известно, връзките между България и Русия бяха съвсем прекъснати и ненавистта против Русия бе достигнала дотам, щото самото споменуване името на Александра II се считаше за престъпление. Тия стихове бяха изблик на тежкото чувство, което изпитвах, като българин и славянин, макар че в действителност аз много обобщавах тогава горнята ненавист, настроение впрочем преходно, създадено от временни политически недоразумения с Русия.

скъсахме родни връзки с порой кръв скрепени,
след бомбата — и ний убихме те без жал!

Мислил ли си, царю, че щяло тъй да стане —
когато с кръст в ръка на руския народ
показа ти великото призвание —
за младший брат да жертвува живот?

Каква любов велика и безмерна!
Какви свети мечти тогаз си ти тайл!
Мислил ли си, царю, за тая жътва черна?
Мислил ли си — и кой го бе мислил?

Прости, прости, о сянка вечна — на колене
тук моля се пред гроба твой!
Шумът от нашто грозно умопомрачение
смути свещений ти покой!

Прости, прости, от твое то жилище безбрежно
за моя клет народ простирам аз ръце,
за милост моля аз към твое нежно,
вселюбяще и всепрощаваще сърце!

Прости ни ти жестоката измяна —
бъди ни и в небето пак добър отец —
във името на толкоз света кръв проляна,
във името на мъченишкий ти венец!

Недей изрича съд, ни клетва люта
(гласът на праведните чува бог),
корабът ни из бурите се лута,
не види бряг из тоя мрак жесток.

Но тя ще блесне, истината, яркочрачна,
в нощта на нашето съзнание и сърца,
но дотогаз, о сянка мрачна,
моли се там за твоите деца!

Петербург

4-ТА ГОДИШНИНА НА СЛИВНИЦА

Война позорна, война проклета!
(О боже, всяка война такваз е!) —
рано ти наште мирни полета
с гроби насея, с кърви накваси.

Омразна ми си с твоята слава,
с кървавий празник, що завеща ни;
радост на други нек тя внушава —
в мен буди болки, негодуване.

Помня аз живо време нещастно,
кога ти пламна с фурий си бледи
и зверски страсти раздуха бясно
и два народа трепетни сведе —

не на труд общи, на пир домашен,
а на сеч кървав, на смърт, проклетя!
Брат на брат гневно дигна меч страшен,
вместо да падне нему в обятия.

Сливнице, ти си гроб, кой погълна
хиляди сили, надежди, вери...
Враждата само-там не потъна:
тя дебне злобно, за мъст трепери.

Сливнице славна, кому трябва ти
с твоята слава, ужаси, лаври?
Кой два народа при теб изпрати?
Кой се безбожно над тях погаври?

Теб те подготви зъл гений адски,
та с твоите венци, срамове, гроби
вечно да будиш във души братски
радости зверски и зверски злоби.

И мойта муза възпя таз слава!
И сви на гроба венец кръвнишки!
И сля гласа си в шумната врява,
заглуши в гърди честни въздишки.

И не казà тя думи високи
за любов, прошка и примиренье,
и не навлече траур дълбоки
посред народний триумф пиени.

И в песента ѝ звучеше ярост —
от тъмний вихър и тя обзета —
господи, ти ще простиш, от жалост,
човека слаби, но не поета!

Одеса, 1888

АЛЕЯТА

Чудна нощ приспа земята морна:
Светнаха с брилянти небесата
и зефир прохлада животворна
лейше, сладко шъпнеше с листата.

Ний седяхме мълчешком под свода
тъмен на акацийте зелени,
и ведно с заспалата природа
тъняхме във сладко упоенье.

И мечтаехме за щастье вечно,
за нощи чаровни, дни безбурни...
И души в блаженство безконечно
сливахме ги във мечти лазурни.

И летяхме в други мир тогази,
пълен с наште блянове небесни...
И живота ний оставяхме зад нази
да гърми с талазите си бесни!

БЛАГОДАРЯ

Благодаря. Ти внесе нова сила,
ти внесе здраве, радост, благодат
в душата ми. Обикнах тоя свят,
откакто ти, жена вълшебна, мила,
вложи в мен ново чувство — да горя
и да обичам пак. Благодаря.

Живота зле, жестоко ме измами.
Слетя ме рано злоба и печал,
разлюбих всичко, що бях обичал,
напуснах честен труд, зафърлих знаме
и рекох малодушно: нека мря!
Тогаз се ти яви. Благодаря. . .

Тогаз се ти яви и в твойте очи
приветни, нежни светна за мен май. . .
Из туй върховно, славно чувство, знай,
вълшебнице, че нов човек изскочи!
Сега съм смел, та ще ли се смиря
пред страшната съдба? Благодаря.

Ти вля в душа ми синий цвят небесни,
сиянъето на майската зора,
приветний шум на младата гора
и полский дъх, и славейските песни. . .
Успях живота тежки да съзря
пак мил и хубав. . . О, благодаря.

СПОМЕНИ

Аз бях отчаян, аз бях озлобен,
аз бях намразил всичко световно,
но ти ме сгря, мила, ангело нежни,
с твоята ласка, слово любовно.

Горещо, дълго аз се упивах
в твойте обятия страстни и жежки

и в любовта си ази забравях
минали мъки — нови по-тежки.

Забравях всичко: ядове, грижи,
под дъх любовен злоба заглъхна,
сдобих криле пак, сърце разбито
под нежни ласки сладко отдъхна.

Отде се взе ти в пътя ми трудни
изгнаник беден с любов да сгрееш,
сладка отрада и примиренье
с живота в него, жено, да влееш?

Помня ги ази онез минути
за мене скъпи, що отлетеха. . .
И ти сама бе, душо печална,
жадна за обич и за утеха.

И ти жеднейше в душа душа си
да излейш волно и без преструвка,
да срещнеш отклик на стон болезнен,
на сълзи — усмих, на плач — цалувка.

Горка и сладка бе нашта среща
и кат сън кратка нашата радост.
Раздяла бърза разлъчи люто
две сърца, пълни с мъка и сладост.

Прости! Ох, няма да те забравя.
Как се забравят спомени сладки?
Много ли има в тоз живот пусти
таквиз минути чудни, благатки?

КОГА ОТПЛУВА...

Кога отплува, аз я не изпратих.
Кога корабът скри се в бледний кръгозор,
аз дойдох на брега и дълго, дълго
изглеждах морския простор.

Талазите насам търчаха пенни
и с рев разбиваха ми се отпреж,
но нищо не разбрах за нея в техний
безсмислен и сърдит гърмеж.

И пак дигнах очи и шушнех тъжно:
«Прости! Прости!» — вторачен в тайний кръгозор,
но нищо в безконечното пространство
не улови смутений взор!

И дълго време на брега стоях йощ
и вирах се напред с измокрено лице,
като че чаках някой да ми върне
назад полвината сърце.

Одеса, 1888

ЕСЕННИ ХАЛИ

Вейте, хали тъжни, хали есенешки!
Слуша ми се вашта песен меланхолна,
сфашам нещо сродно в стона ви човешки,
чувам някой отклик на душа си болна.

Има нещо гробно в вийнето ви диво,
сърце кърваво, разбито,
сякаш че това е опело горчиво
на моите надежди, щастие убито...

Пейте, вихри, вашта песен погребална.
Нека тя говори за гроб, за почивка,
нека ечи сè тъй мрачна и печална:
друга по-приветна — счел бих за присмивка.

НА КАЦНАЛОТО НА ПРОЗОРЕЦА МИ ПТИЧЕ

Малка птичко треперлива,
що уплашена цвъртиш?
Снежна пелена покрива
твоите поляни, виж!

Лоша зима е настала —
тръпне твоето крилце,
вятър вей и мраз, и хала —
падна слабо ти гнездце.

Що те мъчи, птичко мила?
Страх ли, скръб ли или глад?
Ах, неволи и теглила
има и във ваший свят!

«Птичката без труд живее»,
дядо господ е казал —

КОГА ОТПЛУВА...

Кога отплува, аз я не изпратих.
Кога корабът скри се в бледний кръгозор,
аз дойдох на брега и дълго, дълго
изглеждах морския простор.

Талазите насам търчаха пенни
и с рев разбиваха ми се отпреж,
но нищо не разбрах-за нея в техний
безсмислен и сърдит гърмеж.

И пак дигнах очи и шушнех тъжно:
«Прости! Прости!» — вторачен в тайний кръгозор,
но нищо в безконечното пространство
не улови смутений взор!

И дълго време на брега стоях йощ
и взирах се напред с измокрено лице,
като че чаках някой да ми върне
назад полвината сърце.

Одеса, 1888

ЕСЕННИ ХАЛИ

Вейте, хали тъжни, хали есенешки!
Слуша ми се вашта песен меланхолна,
сфашам нещо сродно в стона ви човешки,
чувам някой отклик на душа си болна.

Има нещо гробно в вийнето ви диво,
сякаш плаче сърце кърваво, разбито,
сякаш че това е опело горчиво
на моите надежди, щастие убито. . .

Пейте, вихри, вашта песен погребална.
Нека тя говори за гроб, за почивка,
нека ечи сè тъй мрачна и печална:
друга по-приветна — счел бих за присмивка.

НА КАЦНАЛОТО НА ПРОЗОРЕЦА МИ ПТИЧЕ

Малка птичко треперлива,
що уплашена цвъртиш?
Снежна пелена покрива
твоите поляни, виж!

Лоша зима е настала —
тръпне твоето крилце,
вятър вей и мраз, и хала —
падна слабо ти гнездце.

Що те мъчи, птичко мила?
Страх ли, скръб ли или глад?
Ах, неволи и теглила
има и във ваший свят!

«Птичката без труд живее»,
дядо господ е казал —

и за нея зло беснее!
И за нея има жал!

Буря ревне — гасне слънце,
рухва гняздо — чада мрат!
Падне сняг — и няма зрънце,
ни мушици във студът

ил ястребът, като дебне,
впива в тебе своя клъв,
ил ловецът пък враждебни
сваля те обляна с кръв.

Скръб, беди!... Беди вред, дето
диша клета жива твар!
На земята, във небето
злото влада и е цар!

Вред неволи, злочестии!
Без тях няма миг и кът —
и човеци, и стихии
с мрачна жажда ги множат.

И вселената безкрайна
пълна е с ужасен стон...
Боже, страшна е таз тайна!
Лют е вечният ти закон!

Но ти зъзнеш, пиле жалко,
на фъртуната, отвън!
Влез у мене, влез за малко —
имам завет и огън.

Влез ми, пиленце, под свода
и от плен се ти не бой.
Ах, живота без свобода
знам го как е мъчен той.

ЕДНА МУЗА В ТРАУР

Отдавна немей той, от света забравен.
Живей той, певецът, но с мъртвий е равен.
Една нощ у него музата тропна.
— Кой ме буди в мрака? — каза той в смущение.
— Ставай, о поете, светло вдъхновение
аз за тебе нося — девата викна.
— Ох, иди, богино, късен час сега е!
Моят дух озлобен съм, отдих желае,
сън, отдих, ти чуйш ли! — вечни като смърт.
Сърцето ми трепка в сънища гробовни,
в него вместо песни съскат змий отровни
и парливи рани пъшкат и горят.

Ил не знайш? Неволи страшни ме сломиха
и рано измами горчиви затриха
вярата ми в всичко, що възпах, любих.
Видях, че мечтите мечти сѐ оставят,
че на злото земно далеко е краят,
и ази сърдито лирата разбих.

Неведнъж чело ми сред буря клюмна,
не с една надежда света и безумна

простих се навеки и почти без жал. . .
Тежък бе животът и всяк удар нови,
що падна въз мене — един гроб изрови
за някой сън златен, призрак умилял.

Видях силна младост без време строшена
в усилия безплодни, видях преломена
мойта горда воля от страшний живот.
С много вече кривди мълком помирех се
и сторих това аз, и не възмутих се —
стискан на теглата в зверския хомот.

Видях как грохнаха моите кумири —
и как злото светско без жалост изтири
всякой култ и вяра из мойта душа;
видях в кал светите мои идеали,
знамената честни — оплюти парцали,
с които търгува мръсната лъжа.

Видях я аз нея в царска багреница,
честността в окови, правдата — в тъмница,
видях аз на злото стихийната мощ,
видях му и наглий триумф, тържеството,
изгубих аз вяра в бога и в доброто
и наста в душа ми безконечна нощ.

И сега, о музо, без олтар живея. . .
Любовта една би. . . Уви, и от нея
раните ще нося, дор бъда човек.
Из чашата й сладка пих със всички сила,
но с капката нектар — море от горчила
изпих и отровен останах навек.

За какво да пея? Де извор за песен?
В душата ми само уломки и плесен,
и тиня от бури, и отчаян мрак. . .
Искра светла божа тамо не прониква
и тя на доброто веч се не откликва,
и дори да плаче тя забрави как!

Де извор за песни? В природата дивна?
Тя ми стои чужда, като гроб противна
с вечната си хубост и нетлен покой.
Едно само чувство в душата ми свети,
цъфти и вирее, като майско цвете:
злобата — изчадье на мъки безброй.

Злобата, о музо, пъклената сила,
що всичко човешко в мен е угасила,
змия, що ме гложди и ми дава мощ. . .
Каж ми, анчарът ражда ли мед пресен,
отровата — нектар, а злъчката песен?
Остави ме, музо! Бягай! Лека нощ!

Музата фърчеше в пространствата звездни.
Един ангел, жител на висшите бездни,
срещна я. «Що плачеш? Отде таз тъга?» —
попита я трогнат, кат видя сълзите,
на девата кротка че блещат в очите.
«От един покойник връщам се сега!»

Одеса

ЕСЕН

Днеска излязох във на полето.
Пак се засмяла бедната есен,
пак е лазурно, светло небето —
само въздуха — без птича песен,

само дървята — голи, без шума,
а в треви няма миличко цвете;
едното слънце, като за глума,
с пролетна сладост над земя свети.

Па ѝ говори: «Виж, аз те грея
с моите най-нежни лучи небесни,
сила и младост щедро ти лея...
Де твоите рози? Де твоите песни?»

— Ох, цветя, песни (шъпне тя тамо),
не ми се мислят — веч иде зима...
Топличко искам, топличко само,
по-длъжко време, слънце, топли ме!

ЖАЖДА

Да бях искал аз всичко да изкажа —
що чувствавам, що мисля, що страдая,
да бих можал аз смело да покажа
на хладний свят туй, що в сърце си тая —

терзанията, язвите дълбоки,
враждите, жаждите неутолени,
болежът от съмнения жестоки
и мъките до днес неподелени;

и всичко, що в душа ми скрито глъхне,
и всичко, що в гърди е накупяло —
то мойто сърце щеше си отдъхне —
едно сърце поне го би разбрало.

Напразно. Песните са неспособни
да предадат затиснатата буря...
Та па и храброст нямам тайни гробни
на смешен показ пред света да туря.

Като скъпец златото си, аз рия,
рєвнив, скръбта си в бездна непристъпна...
А как желал бих всичко да разкрия,
на братски гърди всичко да пришъпна!

Да си поплача, да си потъгувам
без страх от присмех, злобен съд човешки,
любовни имена да споменувам
с благословии... и със клетви жежки;

да кажа как злочест живота влача,
изневерен от всичко във борбите,
кат майка жална тихо да поплача
над толкоз гробове в душа ми скрити,

та тежък твар от мен да се поснеме,
та да олекне на гърди ми страдни
и бар едно сърце тъга ми да приеме,
преди да я вверя на гроба хладни.

Одеса, 1888

ДИСОНАНСИ 1891 — 1895

ТРЪНОСЛИВКАТА

Наврѣх Курубaглар, засмяната могила,
посипана с синчец и теменужка мила,
седях безгласен, сам. И моят смаян взор
потъваше, пиан, в широкъ кръгозор,
в зелените нивя, полета с вид градински,
обгърнати с венец от върхове планински.
И кацах ту на Ком, ту друг лазурен връх
приемаше ме гост... И сладък полски дъх
разливаше се там — от хиляди букети,
бликнали кат гора на бога под ръцете.
Понявга пѣдпѣдък из шубраката, сам,
обаждаше се мен, пишеше: «Кой е там?»
А славей, нежен син на музите и мая,
последний си куплет допяваше.

Не зная
как тъй, отде, кои — из ближния шумак
изфрѣкнаха със вик девойчета рояк —
засмени, гиздави, напѣти пеперуди —
и на едно дръвче фърлиха се кат луди.
(То тръносливка бе, нависнала от плод,
величествена цел на техния поход.)
О щурм, юруш! Бѣрат, нападат, брулят бясно
незрели плодове и кисели ужасно —

с омбѣрки и с рѣще; и шмѣлят, и ловят,
и тръносливките над тях кат град ваят.
Дръвчето пѣшка зле, клоновете се чупят;
по-младите без страх катерят се по трупѣт,
потъват в шумата. Ужасният грабеж
кипи и всеки миг той става по-горещ...
От гласове и шум дръвчето заехтява,
цял облак от врабци там сякаш зацвѣртява:
— Тоз клон брули мари! — Качи се, Кино, там!
— Що грабиш кичора? — Ралу, не те е срам!
— Я трѣскайте мари! — Берете! — Уха! Буря!
— Ох, мале, джебѣт пѣли и няма де да туря! —
И бедното дръвче пращи и скѣрца с плач
и позив праща глух към полския пазач.
И кат че град го би, постла земята с шума,
сѣс чекори и плод и кат болно клюма.
А малкият отряд с велик трофей богат,
с победоносен смях побягна пак назад,
през шубраките там, под сенчестите дѣби,
сѣс бузи румени, с изскоминели зѣби.

Деца, завиждам ви! Задивждам от сърце
на вашия кръшен смях и весело лице,
и кражба ангелска... (когато порастете,
вий с повече успех сърцата ще крадете);
завиждам ви, деца, напомням си и аз,
кога съм радости изпитвал кат вас
печелял съм трофеи и същите победи
над вошките назрели на нашите сѣседи;
когато бях честит и във живота нов,
не знаех що е скръб, омраза и любов,
и вярвах в един бог там горе в небесата,
кой пази слънцето, нагледува земята;

кога безгрижен бях, кога щастлив и прост
не се замислювах пред никакъв въпрос,
и тоз живот не бе за мен една проблема,
обгърната със мрак, — коя отгадка нема,
и никой нямах аз порутен йощ кумир,
и бях най-весел гост на жизнения пир,
и бъдещето ми с надежди бе богато,
кат с кичурите туй дръвче, от вас обратно;
и любех всичко аз в вселената широка:
въздух, свобода, звяр, човек (освен урока
по аритметика и селския пъдар!).

Деца! Що не бих дал да имах първий жар
във чувствата, в кръвта, от зло да не разбирам
и в нищо извор жив от щастье да намирам.
В смеха да сещам драгост и в съня — покой,
а празник дойде ли — цял свят да бъде мой.
А не като сега, с безчувствие по челото,
да срещам равно аз и злото, и доброто,
зората и нощта, декемврия и май —
в природния триумф душа ми да ридай.
Деца! Отдал бих аз — тъй смазан, безутешен
(прости ми, боже мой, тоз егоизъм грешен) —
широки си мечти, полетите си смели
и тежкий капитал от знанья, опит зрели,
и скудний лавър мой, със кървав труд добит,
да можах тоя час кат вас да съм честит,
да се повърна, млад, във ваший свят вълшебен,
отдавна веч за мен изминат и погребен —
да пия радостта из извора й чист,
да почна книгата от първия пак лист,
де още е далеч трагизмът на края,
доде е неначет и росен йощ венеца

на мойте блянове; да можа като вас
живота — тоз пелин — да найда меден аз,
и тръносливките, прекисели, зелени,
по-сладки от нектар да се покажат мене!

ПРЕДПРОЛЕТНИ СОНЕТИ

I

Витоша

Сърдито Витоша се йоще ежи
под зимната си пелена и мраз
и час по час фъртуната я мрежи
и тръпки ледни праща чак до нас.

А от небето сладко слънце грее.
Поля, долини топло дъхат веч —
поток шуми, врабче приветно пее
и вика: пролетта не е далеч!

Едната Витоша нехай: сърдита,
фучи кат звяр наежен, мразовита,
фъртуни дига с вой, реве, пищи.

Напразно, Витошо, лудуваш бясно:
на стола ми се смей кокиче прясно,
донесено от твоите плещи.

II

Поточето

Поточето, размръзнало, клокочи
из глухата ливада и светлей;
поточето играе и бърбочи,
кат малко птиче будна песен пей.

То пее, весели се и празнува,
че ледните окови разломи,
че види слънцето и бога чува,
че волно диша, волно си шуми.

О боже, дай таз радост и таз песен
на роб, на узник — Лазару в гроб тесен,
на всяка жива твар в неволя зла;

на тъмний ум, задръстен с заблуждение,
на окованото сърце, що стене,
и на душата, жаждуща крила!

III

Полето

Полето спи в мъртвило, в самотия...
гробовен сън сковал го, зимен хлад.
Но взрете се, но вслушайте се вия
във тайний му живот и трепет млад.

Как диша веч, как пулсът му се буди
под първий страстен дъх на пролетта

и в ожиданье да цъфти и чуди —
поглъща жадно лучи, топлиота.

То чака веч и верува, и се надява...
И аз, о, вярвам, боже, в пролетта
и в младия живот, що наближава,

и в слънцето прекрасно, и в доброто,
и в обновлението, и в тържеството
на истината и на светлостта!

IV

Планински преспи

О преспи планински, завивки бели,
от мразове, фъртуни леден дар,
о снегове, о пластове дебели,
долнякът иде — презморският цар.

Ще духне той, ще рукнете в порои
размътени, с уплашен рев и бяг;
след вас ще бликнат по хълми, усои
кокиче, минзухар и кукуряк.

Ще се отърсят урви, чуки диви
от зимни дрипи, плесен... и завчас
ще ги покрят паши миризливи.

Къде си, дух на младост, и от нас
да свейш тъги, унинье — преспи гробни,
навеяни от много бури злобни?

V

Лястовичка

Любезна гостенко, о мила птичко,
как тъй се озова тук и цвъртиш?
Тъй рано, без дружина и самичка,
за пролет идеш да ни възвестиш?

За песни, за дни топли, лучезарни?!...
Прибърза, бедна! С нови мразове
и хали зли ни плани март коварни...
Ще капнеш нейде ти от студове.

Ще умреш, ах! Но ти донесе радост,
но твоя драг гласец звучи на младост...
Поклон, поклон, о гостенко добра,

на теб, на вси кат теб предтечи смели
на новото, на светлата зора,
с стихийно зло в неравен бой умрели!

VI

Сутринта

Дигнах завесата таз сутрин ясна —
картина прелестна ми се откри.
Небе синейше, слънце нега страдна
разливаше по хълми и гори.

Природата усмихна ми се с радост.
«Живей, мисли, люби! — каза ми тя, —
очаквай с мене новата ми младост,
кат мен зачевай песни и цветя!»

И своя нови дъх ми тя изпрати.
И тозчас чувства силни, непознати
усетих в себе — с творческия плам.

Природо, твоето чудодейство знам:
допра ли се до теб, като Антея,
аз пак крила добивам и младея!

1892

НА ХАЙНЕ

Под бледавето немско
небе се ти роди,
но музата с разкошен
венец те награди.

Из твоите песни дъха
упоен аромат,
душата се увлича
в чаровния ти свят.

Бленуваш ли прехласнат,
лукаво ли се смейш,
ти сѐ вълшебни ноти
из лирата си лейш;

ти сѐ плениш еднакво
и будиш в нас отклик,
ти сѐ си тоя Хайне
приятен и велик.

ПО ПОВОД НА ЕДИН ЩУРМ

И рекох си друг път, кат гледах весел рой
девойчета, че с вик и смехове, и бой
щурмуваха една овошка във полето —
аз рекох си: «О, как боли ме на сърцето,
тез светли часове че минаха за мен,
кога и аз съм бил незлобив и блажен,
кога съм радости вкушавал най-невинни. . .
И що не бих дал аз, в безгрижните години
детински пак да се възвърна възхитен!»

Уви, защо? Защо? Каква утеха мен —
да искам връщане — към дето се не връщат,
да жалья зарад дни, кои се не размъщат
от нищо — битие без бури, без живот —
де волята не знай ни гордост, ни хомот. . .
Далеч, далеч от мен желанье детско, смутно,
смутило моя ум в униние минутно.
Душата ми жалей не вас, беззлобни дни,
безпечни радости, безгрижен смях, песни,
възторги милички и сладко прозябанье —
живот на птичето, без цел съществуване. . .
Не вас жалее веч душата ми, не вас,
когато тя позна друг свят и друга сласт
и в ваште ясните, но тесни кръгозори
не би желала тя сега да се затвори;
не можете ми да вий истински живот,
живот богат, живот с борби и труд, и пот,
и страсти, и любов; нито онуй блаженство,
което състои в ламтеж към съвършенство,
в свободни устреми, в възвишени мечти
за слава, за добро и в подвизи свети.

и в гордото онуй мъжествено съзнание
за нашата в света задача и призвание!

Така. И що от туй, че мъките, скръбта
нам всеки светъл час отравят на света?
Че нашият път е веч верига от съмнения,
несбъднати мечти, измами, заблуждения. . .
Че пладнята мина, че близко е нощта,
когато ще: прости! да кажем на света,
на синия лазур, на слънце, на земята —
таз люлка жалостна на злото, на теглата!
Ех, толкоз по-добре. Закон неотменим
виси въз всички нас и всички ще платим
данта си на скръбта, на тленна си природа,
и гробът е изход към вечната свобода.

Деца! Вий, чийто вик и музика в смеха
и жизнерадостност смутиха ми духа,
и вий ще стигнете във оня трезв предел,
кога животът ви ще има смисъл, цел,
и кръгозор широк открие се пред вази,
богат с вълнения, със други веч талази. . .
И с нови жажди там, и мъки, и мечти
сърцето ви горко безумно затупти. . .
Когато любовта — дар лют и благодатен,
на всяка жива твар от вишния изпратен —
у вази заяви велики си права,
и в вашите сърца и в вашата глава
нов бог се въздари и нов ви мир посочи,
и страст, копнеж, тъга. . . засветят в ваште очи.

Деца! Ще дойде час — не е той тъй далеч, —
когато мъчно вий ще се познайте веч,
и кукли, книжки, бяг и лудата охота

за шум на вошките — със други шум в живота
ще се сменят, деца — и славното си бreme
ще всякоя от вас юнашки да поеме
и ще узнаете какво е нещо то
обществен идеал, призвание свето —
кат майки, либета, съпруги и гражданки. . .

Деца, вий, мънички Ралу, Маньо, Иванки,
лудувайте сега — пред вас е още май;
нектарът в чашата изпийте го докрай,
вкусете радостта на вашите години,
бъдете хубави, щастливи, кат богинки!
Желая ви, деца, това и занаят —
през дългия ви път из тоя шумен свет.
Щастливи сте сега — бъдете и до гроба —
и завист никога, разкайване ил злоба
във ясни ви души чер мрак да не внесат,
нито отровен яд и никой, никой път
да нямате защо годините си тие
нито на миг, кат мен, да пожалейте вие. . .

1891

ГРОЗЕН ВИК

Пак чувам вик на ненавист и злоба,
пак позиви за кръв, закани диви,
пак зверският нагон, вроден на роба,
враждите бесни пак, о боже живи!

Пак рев за мъст, рев низък, малодушен,
пак вълчий вой на страсти озверени

и глас нито един великодушен
да влей в душите сладко примирение.

Не никнат на земята ни злостастна
цветя на братство, милост, дух човешки:
омраза е стихията ужасна,
в която дишаме и мрем слепешки.

О, стига дан на злото пред кумира!
Ний готвим бъдеще проклето в мрака:
тоз, който ветри сее, бури сбира,
тоз, който рани дава — рани чака!

Свободо скъпа, ти изгря приятно
над нашите гори, поля широки,
но любовта — туй слънце благодатно,
не озари сърцата ни жестоки!

ДЕВОЙКА МЛАДА

Девойка млада, болна, бледолика,
при прага гробен веч — навън погледна.
Видя зимовен ден, фъртуна ледна
и с глас уплашен трепетно извика:

— Ох, не ми се мре! Във пръстта студена
не ми се ляга, под леда корави!
Смили се, боже. . . боже, дай ми здраве,
да видя пак цветя, трева зелена.

Настана пролет. Всичко се засмело:
небе, земя и птички. А момата
пред прага гробен веч, с климнато чело,
пак пъшка: — Ох, миришат ми цветята

на младост, искам да живея още —
да гледам слънчице, да дъхам сладко,
да слушам славея през майски нощи —
такава пролет съм виждала рядко!

Умря девойка млада. Тежка коба!
Гърди вледени вече не копнеят.
Ветрища есенни плачевно веят
и люшкат сухата трева над гроба.

* * *

Завяха ветровете на есента дъждовна,
на Витоша сурова замъгли се челото.
Тя иде веч, прифърка, и зимата тъжовна,
и снегове, фъртуни си носи на крилото.

Но колко тиха нега, поезия се крие
в шептежа на листата и тяхната позлата,
каква наслада болна душата жадно пие
във шопота чаровен, в покоя на гората!

Шум есенен прощален на вехнешата младост,
въздишка на живота от блянове оголен,
на сърце страдно глух стон за миналата радост,
на багри цветя, песни тих вопъл, меланхолен!

НА ЧЕРНИ ВРЪХ

Дивни простори,
шир, безконечност,
бляск, кръгозори,
хаос и вечност.

Скални грамади,
ридове снежни,
облачни сгради,
гледки безбрежни —

сили гигантски
и страховити,
ум великански —
смайват очите.

И мен огромна
смути тревога:
в тоя миг, помна,
аз видях бога.

НЕ Я БУДЕТЕ!

Заник слънце. Небеса усмивка
румена от запад осиява,
Витоша с зари пурпурни се венчава,
морно поле чака мир, почивка.

Тихо шушнат в сладкий здрач вечерни
листи. Мръква. Пламва от светила
неброени свода син, безмерни,
дреме мъка светска, скръб, теглила.

Бог един в бездънната небесни
бди със пръста на уста и гледа.
На въртящите се роеве от бесни
мирове той сякаш мълком заповеда:

— Тихо, кротко! В вашето фърчене
вихрово шум, трясък не правете
и на люлката на вечното мъчение —
на земята — краткий сън пазете.

1895

* * *

Пианото звучеше страстно
под твоите пръсти. Упоен,
до теб ослушвах се безгласно,
в мир звуков сладко потопен.

С главица леко наклонена
ти свиреше и чуден рой
акорди звучни, вдъхновени
ти лейше за поета свой.

Не бе то музика — химн беше
на лучезарната любов,
копнеж неземеен там звучеше,
то беше стон, то беше зов

на тайни трепети сърдечни,
на жажди, блянове, мечти. . .
В лазурни области далечни
честит унасяше ме ти.

Пианото звучеше страстно
под твоите пръсти. Упоен,
до теб ослушвах се безгласно,
в мир звуков сладко потопен.

КРАЙ ПОТОЧЕТО

Поточето кристално ръмолеше
в зелената гора, а ти,
до мен седнала, тихо ми шептеше:
— Възпей, поете, тия красоти.

Възпей тез планини и таз свобода,
виж колко младост, шарове, цветя,

виж празника на дивната природа —
как красна и божествена е тя.

Чуй как любовно шъпнат си листата,
как страстно славят над нази пей. . .
О, как лазурни светят небесата,
а в чистий въздух аромат се лей!

За твойта муза колко вдъхновение
съдържа пролетният тоя час!
Запей, поете, пей ми в упоение,
ще слушам жадно твоите песни аз.

— О дружке, моята душа е лира
сега, готова сладко да звънти,
омаен и прекрасен е всемира,
но в него най си красна ти.

Без тебе той би бил пустиня суха,
навявал би не радост, а тъга,
душа ми на хармонията му глуха
остала би сега.

Но в него ти — ти всичко осветяваш,
усмивката ти сей цветя, зари,
на всичко прелест и душа ти даваш,
обличаш с красота небе, поля, гори.

Една си извор жив за вдъхновение,
властителко на моите мечти,
на тебе мойта песен, мойто поклонение,
поезия сама си ти.

ЩАСТИЕТО

Из тоя свят се тирех
печален, побледнял
и вредом щастье дирех,
за щастье ожъднял.

Бях в веселбите шумни,
но там го не наидох,
в борби литнах безумни —
излъган пак бидох.

В насладите търсих го
на лесната любов,
но скоро аз проклех ги —
из друм потеглих нов.

В поезията чаровна
напразно го дирих,
на славата гръмовна
пелина само пих.

В разкошните природни
недра заскитах сам,
в усойте свободни —
но то не бе и там.

Кумири нови дигах,
руших и дигах пак,
но щастье не достигах
в несвестния си бяг.

Отчаян, в мрачна злоба
усърнах най-подир;
остаяше ми гроба,
та там да найда мир

след толкова измами,
несбъднати мечти. . .
Но в пътя на скръбта ми
изпречи ми се ти

и щастъето огря ме
с небесни си лучи;
видях го, че ми свети
във твоите очи.

* * *

Жена, вълшебница, богиня,
снага за Фидиево длято,
главица прелестна, антична,
душа прекрасна, поетична,
душа елмаз, сърце от злато,
с живот и плам богато.

Жена, вълшебница, богиня.
На блянове и чувства нежни
жив извор бистър и кристален,
на моите бденя образ гален,
на дни ми в мрака безнадежни
луч светъл, идеален.

Жена, вълшебница, богиня,
Жена любима в пишна младост,
мил ангел, пратен от небето,
за мен мъчение и радост,
дошъл да ми налей сърцето
със трепети и сладост.

* * *

С мечти и блянове крилати
душата ми изпълни ти,
с копнежи нови, непознати
в гърди покоя ми смути.

Ти моя жизнен път поръси
с цветя, с зари на радостта
и цял ме обнови, разтърси
с възторзите на любовта.

Познах вълненья, мъки сладки,
блажени трепети узах,
изпитах часове благатки,
безсънни нощи аз познах.

И есмисъла на битието,
и тайната му аз открих.
Сполай, щастлив съм под небето:
аз истински живот вкусих.

ГОРАТА

Ръка под ръка-ний вървахме двама
из сенките на боровий гъстак
и щастие вкушавахме безмълвни
в чаровний полумрак.

Дълбок покой царуваше наокол,
на жива твар не чуйше се гласът,
сегиз-тогиз по някоя звънлива
цалувка будеше лесът.

СРЕД СМЪТНИЙ ШУМ...

Сред смътний шум на страсти, раздражение,
сред вихъра на лихите омрази,
сред болното на злобите кипене,
да чуя друго нещо слух напъвам ази,

да чуя към доброто позив честни,
към правдата... О смешно заблуждение —
да чакаш сваят от гладните хиени
и истината от охоти бесни!

И колко жар, съкровища от сили
в борба безумна губят се безплодно!
А как са нужни нам сега, о брате мили,
за бодър труд по благото народно!

НЕ СЕ ОТЧАЙВАЙ

Не се отчайвай, не са празни думи:
напредък, братство, правда, чест, свобода,
витий площадни ги обръщат в глуми,
а други подло с тях шумят — по мода.

Из бесний вихър на борбите днешни
свещени знамена се дигат, дръзка
ръка ги маха из въздуха, смешни,
и кал от тиня улична ги пръска.

Не губят своя блясък благородни
начала светли, думи идеални —
звезди са вечно чисти, пътеводни
и калните оставят само кални.

БОРЕЦУ

Кат гледаш тържеството на лъжата
и на насилъето триумфа диви,
на низостта победата, злината,
празнувайки позора си гръмливи,

и тма навред — стихия на коварство, —
де гасне всякой жив луч, що се пали
желаний час, веселие и царство
на кукумявки, бухали, чакали,

не падай духом, стягай мощ юначна,
в борбата тежка не си сдавай меч:
тоз дълъг сумрак нощ не води мрачна —
на светло, ясно утро е предтеча.

КАКВО МЪЛВЕШЕ МОНБЛАН

I

Бог

В призвездния предел, във синий хаос, дете
аз дигам своя лоб, де вечен е покой,
един ден чух гласа на бога от небето
(аз близко съм дотам) и тъй мълвеше той:

«Създадох тоя свят величествен, омаен,
с слънца го озарих и с хубости покрих;
но в творчески си мах, в един порив нечаен,
при други чудеса — човека сътворих.

И оттогаз насам, през хиляди години,
таз клета твар пищи и нямам мир ни миг
от ропота ѝ лют: на небеса ми сини
хармонията тя смущава с тоя вик.

Сбърка̀х! Погрешка зла!... Защо ми бе тогава
дух, разум и сърце да вдъхвам на калта?
В най-висшата си твар, венец на мойта слава,
създадох си един товар на съвестта!»

II

Възделение

На изток, запад, юг, на север и навред,
от векове безброй аз гледам мълчешката.
Покорно плуе в прах безкрайний земен свет:
един, непостижим, стоя във небесата.

Един, непостижим! В студения простор
на свойто големство аз чувствавам хомота,
не съм причастен аз към мировия хор,
аз съм от света и чужд съм на живота.

И весел звън до днес, ни песен, ни привет
до ледния ми лоб не стигна от земята.
Що полза, че съм цар в подоблачния свет?
Аз тук мъртвец съм цял, затворен в небесата.

Там вдън долината дъбравка виждам аз...
Ох, дал бих царска си тиара саяна, всички
величья, висота непостижима, власт —
да бях тоз лес зелен със пойните му птички!

III

Цалувка

Студено. Мразен дъх на зима без конец
от вечен лед скова елмазна ми корона;
във пустият ефир — замръзнал бял дворец —
на вечни снегове съм люлката и трона.

От векове безброй с живителний си жар
туй пламенно кълбо облива ме кат с лава...
Напразно: не ме сгрѣ и сладкий слънчов дар
се плъзга без следа по броня ми корава.

И тъй, скован, вледен, стоял съм аз всегда,
от пролет нежен лъх до мен не е пробивал
и всичкий жар до днес, що свода е разливал
въз мен, ни зрънце сняг не разтопи — о, да:

веднъж две либета — кракът им тук стъпѣ —
слепиха си устата в галена мидувка
и в същия миг под тях снегът ми се стопи
от сладкия топлик на страстна им цалувка.

IV

Юнгфрау¹

Любов! Любов! Ела, о горда красота!
О белоснежнице! Фръкни към мен, Юнгфрау!
О белоризнице! Откак е свят света,
въздишам зарад теб, о хубава Юнгфрау!

Под моя вечен лед такъв вулкан бухти!
Под моя гробен сън душа пламти, Юнгфрау!
Жадувам за любов в тез мъртви висоти
и от любов горя, о сладостна Юнгфрау!

През цял низ векове оттук съм аз ловил
всяк израз твой, сръдня, усмивка, гняв, Юнгфрау
светът се мен дивѣ — аз теб съм се дивѣл —
тъй красна си... Ела, о миличка Юнгфрау,

¹ Алпийски връх. Jungfrau на немски значи мома.

да сграбча лудо аз разкошния стан твой
и силний жар на таз прегръдка, о Юнгфрау,
леда ни ще стопи и неговий порой
враждата на цял свят ще потопи, Юнгфрау!

V

Върхът

С един небесен дух, прекрасен серафим,
веднъжка имахме беседа във ефира.
Внезапно гордостта, бяс в мен неукротим,
издигна своя глас и викна към всемира:

«Коленичи! Монблан съм аз, върховний цар
на вси безкрайности, височини и бездни.
Въз моя бял венец, блеснал с елмазен жар,
отмарят се ноше керваните небесни.

Благоговей пред мен, о свят човешки... Край,
последний тук предел на висшето — Монблан е;
един ден слънцето ако угасне, знай,
от мене ще го ти запалиш пак да пламне!»

— Смири се — ангелът продума ми светѣ, —
връх по-горд, по-висок да ти покажа мога:
тоз връх е милостта! Ако си близко ти
до синьото небе — той близко е до бога!

ЖЕНЕВСКО ЕЗЕРО

I

Остров Жан-Жак Русо¹

В зелените вълни на звънкоструйна Рона
и под тополний шум Жан-Жак Русо стои,
излян от бронз. Монблан със снежна си корона
в далекий кръгзор стърчи. Синей, блести

Леман² кристалният — равнище светло, гладко.
О остров на Русо, всяк ден твой мили гост,
аз ида в твоя мир да помечтая сладко
при твоя философ непостижим и прост.

И с книгата в ръка, под свод зеленолистен,
да тъна в прочит тих, забравил градский шум.
Но често моя взор въз тоя лоб замислен,
въз тоя лоб висок, с печат на висши ум,

неволно спира се. И сякаш чувам ази
как йоще мисълта там работи, кове
великият ответ на сложенный пред нази
въпрос неразрешим на всички векове,

¹ Островче сред Женева, в Рона, при изтичането ѝ из езерото. Това островче е наречено остров на Жан-Жак Русо, покрай паметника на философа, що се дига там. Русо е бил родом от Женева.

² Специално име на Женевското езеро.

II

«Toujours Lui!»

Монблан! Видение! Природата всевеща
от твоето тесто на други великан
измеси образа и твоя вид подсеща
към чудни блянове ума очарован.

И вадиш ти пред мен с профила незабравни
на Цезаря¹ синджир от мирови борби:
Аркол, Ваграм, Москва, Света Елена, славни
триумфи, трусове, нечувани съдби!

И на защо сега душа ми тръпне цяла
в прехлас пред твоя вид, Монблан, планински вожд!
Природата във теб два образа създаде,
символа дивни два на крайната си мощ;

две страшни висоти, два върха вседържавни,
събрани в саяността на синий небосклон,
по бляск, по царственост, по вечност сродни, равни
по гръмозвучността: Монблан, Наполеон!

III

Обиколка на езерото

По гладките вълни — кристално огледало —
стреми се весело шумящият параход.
Венец от планини, де всичко се засмяло,
кръжило служи нам. Лазурний небосвод

¹ Считат, че чуката на Монблан, гледана от Женева, напомня по очертанието си донейде профила на Наполеона I.

със празничен светлик в водата се оглежда —
и бреговете там — с зелена си одежда.

О, вий, приюти весели на неѝа и покой,
о рай цветущ, засмян, приими поклона мой!

Назад. Вечерний бляск обагрил е неѝето;
любовно шпнат вѝч вълни; тих ѝдрач завил
Русовий град; Монблан на юг, вѝв вишинето,
показува си пак сияещий профил.

IV

Шильонският замък

«В леманските води стои Шильонский замък»
(поемата си тѝй лорд Байрон е почел).
Там параходѝт спря. Стените му, на камък
подводен сложени, бръшлянѝт е оплел.

Влезнаѝхме. Старост вѝй под сводовете мрачни
и ужасѝт е скрит вѝв всеки кѝт-зандан;
под стѝпки ми земя издава тѝтен плачни. . .
Аз виждам страшний стѝлп, де пѝшкал прикован

злочестий Бонивар¹. Вѝв други кѝт ми сочат
мѝчилицето — страх вледява ти умѝт!
А татѝк — бездната с вълните, що клокочат,
гроб чер на жертвите. . . Цял свят на ужас, смрѝт

като зловещ скелет възкрѝснува пред нази!
Изскачам аз оттук, в сърце с болезнен ек,

¹ Bonivard — женевски патриот, е бил заключен тук по заповед на Карла III, Савойски херцог (1496—1571). Байрон го е обезсмъртил с поемата Шильонският затворник.

и кат мильоните поклонници и ази
ударям своя жиг на варварския век.

*

Кога вълните пак запени парахода,
аз фърлих взор на тез злокобни зидове,
на дупката вѝв тях, през дето кѝс от свода
съзирал Бонивар. . . И цели часове

в ума ми се въртя тоз лик многострадални,
железний му синджир и самота, и страх,
и паякѝт, другар вѝв плена му печални. . .
И аз поемата на Байрона шептах.

V

Канцоната

На Place des Alpes старик италианец свири
под бронзовий балкон. Край него куп смѝлчан
слушатели стоят. Гладѝт го тук натири
от родния му край, скиталец окаян.

И свири той, и пей на вехта си китара
от «Ада» сбъркани уломки ил сонет
Петрарков някакѝв, ту пѝк канцона стара,
от младост спомен мил, на любовта привет. . .

Внезапно две сълзи протекоха глупешки
по сбърчения лик. Тѝлпата ги съзря,
учудена от туй, и с низички насмешки. . .
Беднякѝт още пѝ, па най-подире спря

и шапка под балкона с поклони подложи —
госпожите оттам с красив, небрежен тон
фърлиха нещо в дар на човека божи
и той канцоната запя под друг балкон.

Женева, август 1893

В ЛОНОТО НА РИЛА

«Рыльская горó, взиграй окрестныя
созывая горы и холмы.»

Из службата на св. Иван Рилск

ПРИ РИЛСКИЯ МАНАСТИР

Сега съм у дома. Наокол планини
и върхове стърчат; гори високи, диви
шумят; потоците, кристални и пенливи,
бучат — живот кипи на всичките страни.
Природата отвред, кат майка нежна съща,
напява ми песни, любовно ме прегръща.

Сега съм у дома. Над мен Еленин връх
боде лазурний свод и мен при себе кани;
отсреща Бричебор ми праща здравий дъх
на своите ели и бори великани;
а Царев връх от юг издига се огромен
с плешивия си лоб и царския си спомен.

Сега съм у дома, сега съм в моя мир —
мир възделен и драг. Тук волно дишам ази,
по-светло чувствавам; свещен, отраден мир
изпълня ми дъха, от нов живот талази
нахлуват в мен, трептя от нови ощущения,
от прясна сила, мощ и тайни песнопенья...

Сега съм у дома, сега съм пак поет —
във лоното на таз пустиня горска, свята;

разбирам на леса любовний тих привет,
на струите шума, на бездната мълвата.
Разменям тайна реч с земя и синий свод
и сливам се честит във техния живот.

Сега съм у дома, в сърцето съм на Рила.
Световните злини, тревоги са далеч —
за тях е тя стена до небеса турила —
усещам се добър, почти невинен веч.
Духът ми се чери след жизнената битва,
вкушавам сладък мир във песни и молитва.

Сега съм у дома. По часове, благат,
край бистрата река, при звучната ѝ песен,
мечтая ил чета. . . Ил кат орел надвесен
над бездните стоя и моят ум фъркат
блуждае в хаоса, до господата отива,
на мирозданьето във тайните се влива.

Сега съм у дома — не съм тук странен гост.
Природата всегда, но буйната природа,
що пълни я живот, шум, песен и свобода,
бе моят идеал величествен и прост.
Поклон, скали, води! Поклон, ели гигантски!
Вам, бездни, висоти! Вам, гледки великански!

Сега съм у дома — участник в рилский хор.
Аз тук не се родих — тук бих желал да тлея —
под горский вечен шум — дълбока епопея —
и на Еленин връх под вечно будний взор;
да имам гроб, подир живот-синджир теглила,
в величествените обятия на Рила.

1891

ДВАТА БУКА

Видях два прегърнати бука в гората,
прегърнати нежно, кат либета в жар;
от корен до върха обвили се двата —
столетия пият любовний нектар.

О, буки, казах им, вий тъй сте прекрасни:
сѐ дружни във радост и в бедствия зли,
гръм, бури не плашат прегърдки ви страстни,
цалувка ви жежка и смърт не дели.

Завидна е вашта любов безконечна,
тя пътника радва, прославя лесът. . .
Какво я направи тъй вярна и вечна?
Какво запечата съюза ви твърд?

Магия ли страшна ил брачно венчанье,
ил клетви любовни — кажете да знам?
Презрително буките пазят мълчанье
и още по-силно прегръщат се там.

НОЩ В МАНАСТИРА

Луната изгрява над Царевий връх.
Реките екливо бучат и приспиват,
чардаците неми вековний си дъх
и тайни легенди в покоя разливат.

Намусено Хрелевий замък стърчи;
сребрят се на храма кубетата мощни
и сякаш при лунните тихи лъчи
от тях се възнасят моления нощни.

И тихо, и чудно. Душата мечтай.
Ту в старата древност дълбоко се вира,
ту в някакви спомени сладко блуждай,
ту просто униса се нейде в ефира.

И тихо, и чудно. Луната сияй.
Спи сводът. Потоците пеят дълбоко:
поемата нощна пленително трай
и дрямка не иде до будното око.

ИЗГОРЯЛАТА ГОРА

Войска замръзнала от великани сухи,
печално ти мълчиш, дъбраво изгоряла,
без шума и без звук, като скелети глухи,
елите ти стърчат във дрямка вледеняла.

И между толкова гори зелени, пресни
ти като гробище парясано пустееш
и веч нито зефир, ни пиленце, ни песни
у тебе не гостят — уви, и пак живееш!

Стоиш — да чувствуваш как младост окол блика,
да фърляш траур чер в природата, що пее. . .
Не давай никому, о боже, таз велика
беда — да умре тук — и да се преживее!

СЛАВОСЛОВИЯ НА МУСАЛА

Le Mont Blanc qui cent monts entouren . . .
Désintéressement.

V. Hugo

Там в сяйното небе, из хаоса планински,
изпква Мусала, левентът исполински.

Един в лазура син, без равен, без другар,
над всички планини възвишеният цар.

Високо той над тях издига лоб гранитен,
със вечен сняг венчан и с облаци уkitен.

И гледа мълчалив в дълбокий небосклон
до самия Олимп — на боговете трон.

А около — тълпи гиганти горделиви
чукари, върхове и чалове плешиви —

и страшни ридища с изгризани чела
в смирение стоят пред вечний Мусала.

И всички в един глас гиганта пръв венчават,
върховната му мощ в небето прогласяват:

«Ти наш си цар и вожд — планинският хор мълви, —
пред твоята глава ний скланяме глави.

Висок си ти над нас, отишъл си в небето,
съперник нямаш друг, царуваш в вишинето.

Слънчевите лучи най-първо теб златят
и орлите едни по тебе се вестят;

там, дето видиш ти, на нас не стига взорът,
един ти само чуйш на ангелите хорът.

Осанна теб! Венец и слава ти си нам,
най-пръв и най-светлив, най-чист и най-голям,

и горди сме със теб, пред кой сме всички мали,
и хора да сме ний — ний бихме те ругали!

ВЪЗ КАДИИН ВРЪХ

Не е поезия това, да се възхищаваш от при-
родата и да зяпаш в мъртвите канари.

Един български критик

Не, има, братя мили, поезия висока
и в чудната природа; да, тя е там навред:
в гората и в полето, в мълвата на потока
и в пиленцето пойно, и в благовонний цвет;

във облаците леки, в летежа на орлите,
във бляска на лазура и в тия планини,
грамади исполински, творенья страховити,
издигнати до бога, вцъвръстени вълни;

и в техний мир дълбоки и езера кристални,
що дремят в небесата; в широкият небосклон,
в стихийното диханье и сили колосални
на тоя мир гранитен, до божий близко трон.

И ти, омаян, слисан пред гледка безконечна,
обръщаш се на арфа, на песен, на крила. . .
О, има поезия във таз природа вечна. . .
Нали тъй, рилски орли? Нали, о Мусала?

ПОЕМАТА

— Весден по урви, върхове при звездни,
по карпи, из гори вървиш, блуждаеш,
при езера стоиш, кличиш над бездни,
из Рила шъташ, мислиш и мечтаеш.

Работи твоят ум въз чудна тема.
Кажи, що готвиш с толкова тревога?
— Не, грандиозна аз чета поема.
— От Гете? Данте? Омира?
— От бога.

МУСАЛА

Високо възвишавай се,
о гордий великан,
надменно устремявай се
в небесний океан!

Що гледаш там отгоре ти,
из хаосите там?

Що дириш в кръгозорите,
внимателен и ням?

Велик си, не постигаш се,
но казал би човек —
на пръсти още повдигаш се,
да видиш по-далек.

— Защо ми искаш тайните? —
каза гигантът стария, —
изглеждам аз безкрайните
граници на България!

В ИЛИНА РЕКА

Хубава си, моя горо,
миришеш на младост.
Л. Каравелов

От две страни гори високи, черни;
ливади между тях зелени; там
коси звънтят; багровен луч вечерни
усмихва се от висовете нам.

Реката пей, гърмят вълни сребристи
и песня горска пътя ни дружи;
лица ни милват буковите листи
и славей нейде за любов тъжи.

А там — звънливо изворче се нише.
Гърди, поймайте въздух — сърце,

с живот упивай се тук! . . . Ох, мирише
на бор, на горски здравец, на сенце!

ПЛАНИНСКИ ЦВЕТА

Планински цветя, цветя небесни,
кой ви тук сади, полива, гледа?
Кой ви дава багрите чудесни,
тая прелест, о ефирни чеда?

За кого изниквате, цъфтите
тук високо, де орел се вие?
За коя девойка — да се кити?
За коя любов — венец да свие?

Кой юнак ще тука увенчайте?
Кой триумф ще кичите богато,
та балкана голи, де вирейте,
стелите с пурпур, сапфир и злато?

Ех, тук мила би смъртта човеку!
Мил би гробът близо тук до свода:
как не би се спало тука леко
в толкова цветя, покой, свобода!

КЛЕПАЛО БИЕ

Клепало бие, утринна почена.
Да ида господу да се помоля
със чиста мисъл и глава склонена
за моята великата неволя;

да се помоля милост да излее —
на тяло, на душа да прати здраве,
смутений разум в нов път да оправя
и с искрица любов сърце да сгрее:

да мога пак да любя и страдая
и да търпя без гняв, и да прощавам,
да нося кръста си, без да роптая —
с омразата да го не унизявам.

ДРУШЛЯВИЦА

Деня, нощя те слушам, че шумиш,
о Друшлявице хладна,
навремени като дете хленчиш,
ту смееш се, ту песен пък гласиш,
ту плачеш безотрадна.

По цяла нощ ти слушам аз шумът —
ту стон, ту смях, ту пенье, —
но скръбните ти ноти по пленейт,
вълнуват ме, душата ми дробейт,
накарват я да стене.

Възкръсват спомените сладки пак
и прежните страдания,
и болките, останали без ляк. . .
И много, много спомня в нощний мрак
мечти, тъги, названия. . .

И плаче тя. . . И твоят шум тогаз
плач непрекъснат бива
и сладко е, че в тоя тежък час
поне една душа ѝ се откликва с глас —
дели скръбта ѝ жива.

КУМИР

Зарових ги кумирите — без врява,
без жал ги закопах!
На музи, на любов, свобода, слава
аз тъжний гроб видях.

Зарових ги кумирите светливи,
кат всяка суета. . .
Найдох ги пусти, жалки ил лъжливи,
видях им аз смъртта.

И във душата ми сега — пустиня,
природо, ти една
остаяш ми кумир, олтар, светиня —
в живота светлина.

Една ме ти плениш, очароваваш,
във теб се не лъгах:
ти в себе всичко скъпо съвмещаващ,
каквото закопах.

КАТО ВЛАЗЯХМЕ В ОБЯТИЯТА НА РИЛА

От малък възприех таз жажда жива
за красното, великото, светото
в тоз възторг към всяка хубост дива,
и обожаване на естеството.

От детство още фанях да любя ази
свободний свят, картините му сяйни:
шир, хоризонти, шумове, талази,
гори дълбоки, самотии, тайни;

в снежний връх, и чудний свод лазурни,
орлите горди, дето там се вият,
скалата в мъх и водопада бурни,
и дивата поезия, що крият;

и пляска на поточето сърдито,
и накита на цветенцата лепи,
и всички чудосии, през които
мнозина, хиляди минават слепи!

И хубостта на горската свобода,
и божията сила вседържавна. . .
О майко, за любов е таз природа,
нали? — Таз българска природа славна!

ПИРИН

(Гледан от Кадини връх)

Ирин-Пирин! Поклон, грамада чудна
от пресли, хаос, облаци, гранит!
В небето синьо кат легенда будна,
стърчиш, величествен и страховит.

Поклон, Пирин! Как царствено се периш!
Кой бог въз твойто чело има трон?
С кой друг гигант тъй гордо ти се мериш?
Какво мечтаеш в тайний небосклон?

Не отговаряш. . . Като сфинкс чудесни
немееш, глух. . . Да те не знай челяк,
не би вервал, че в теб гъмжи рояк
орли, хайдути, самодиви, песни. . .

НА ЕЛЕНИН ВРЪХ

Стигнах във небесата, а съм в бездна.
Не виждам нищо: облаци, мъгли
безгласно трупат се; светът изчезна —
завеса гъста нази раздели.

На призрачна скала сред океана
прилича тесний връх, на който съм спрял,
и сякаш нося се и аз в думана,
над празното, в надземен, друг предял.

И знам, сега под мен е ден тих, зрачен,
с лучи залян е долний мир честит
и само аз един стоя тук мрачен,
кат скандинавски бог с мъгли обвит.

БОР

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh.

Heine

На върха на Рила стърчи бор изсъхнал,
от мълния нявга убит,
самичък, забравен на голата чука,
за всичките вихри открит.

И борът отдавна мълчи и мъртвее,
за нищо не мисли, не жали:
не чака ни слънце, ни пролет. ни птички,
нехае той бури и хали.

НОЩ В ГОРАТА

Мрак. Сенки. Глухо. Тайнственост дълбока.
Вървя под тъмен свод. Виденья страшни
в нощта се мяркат. Пътя — на посока —
оставям го на коня си разбрани.

Мълчанье страшно — повече от мрака.
Ни клон заскърцва, нито шумка пада;
лесът немей зловещо, бди и чака,
като разбойник нощен във засада.

Вървя в тъма, умислен и тъжовен.
В усамотенье страшно се усещам:
самичък аз съм и в шума световен
душа мен родна, близка там не срещам.

И тихо, тъжно мърдам из букака,
та няма що да бързам в мраковете:
мен сърце любяще сега не чака
и на прозореца ми свещ не свети. . .

ЦАРЕВ ВРЪХ

Девет века връщаш ме назади,
кат те гледам, върхо голи, травни,
махват се епохи и прегради
между мен и старините давни.

Виждам поколения корави,
чеда вечни на полята бойни,
образите родни, величави
на царе — боговенчани войни;

виждам века на дълбока вяра;
виждам Рила в шуми непроходни
и там, въз скала свещена, стара,
на молитва Постникът господни;

и въз тебе, връх благословени,
в ясното пространство на ефира —
царствен старец паднал на колене
къмто Постника ръце простира.¹

¹ Според преданието цар Петър се поклонил от тоя връх на св. Иван Рилски, който нарочно застанал на скалата, в която е пещерата му.

ДОЛИНАТА НАД МАНАСТИРА

Долино райска, тихи кът щастливи!
От много векове са твои гости
тълпа поклонници благочестиви,
смирени иноци и братя прости;

от векове покоя ти събужда
клепалний звън, що вика на молитва;
тъга и радост светска теб е чужда
и врявата на жизнената битва.

А твоите самотий са тъй омайни
и тук фантазията тъй се дразни!
И хрумва ми с богини, с нимфи тайни,
с любовни, поетически съблазни

да те населя — тишина ти свята
да стресна на русалките с игрите. . .
Ала свети Иван от канарата
се муси, прави знакове сърдити.

ТРИУМФАЛНАТА АРКА

Срещнах в горите арка триумфална —
над пътя ми висеше колосална.

Но китки, надписи там не стърчаха
и шарени платна не я красяха.

От никой кмет заръчана не беше,
ура тълпата глупа не ревеше. . .

И с тая арка искрена и проста
посрещаше си Рила стара госта,

поклонника смирен, певеца скромн —
без много бляск, без шум, без харч огромен:

два бука — третий имаха на рамо
(луд някой ураган йграл е тамо);

и таз дъга и стълпове гигантски
обвиваше ги белий мъх исландски

и самодивски ги коси красяха —
кат свилени реси от тях висяха;

а около — народ от буки прави
здрависваха го тихи, величави,

с любов, без хляб и сол и без поклони
(в туй царство владат други пък закони),

певеца драг, пристигнал отдалече,
и вместо всякакви цветисти речи

и хиляди «Ура» и «Да живее»,
пратиха славейче едно да пее.

МОИТЕ ПЕСНИ

Не хулете ме за мойте песни —
че напуснах ваший въздух болни,
че оставих улиците тесни
и мених ги с планините волни.

Много сили, много днес поети
гаснат в вихъра на страсти дребни;
на крилата, жадни за полети
там, виси сега топуз враждебни.

Скъден е животът ваш и жалък.
Гледам безучастие мъртвешко.
Всичко пъпли; за насыщний залък
жертвува се всичко човешко. . .

Не корете! . . . Нека дъхам, братя,
въздух, лучи и лазур небесни
в планинските чистите обаята.
Не съдете ме за мойте песни!

Нека малко слънце и природа
с тях да влезне в задуха ви тясна,
малко лъх от младост чиста, прясна,
лъх от горски здравец и свобода.

Рилски манастир, 1891

СКИТНИШКИ ПЕСНИ

Впечатления и усещания в Малата
и Голяма Стара планина

МОИТЕ ПЕСНИ

На горска чубрика и здравец весел
тез песни нови, знам, ще да миришат;
с планински дъх и лъх съм ги размесил,
затуй на диво и на прясно дишат.

В тях няма диря от отровни грижи,
ни спомен от тревоги недостойни:
пред планинските мислени са хижи,
при ека сладки на звънците пойни.

Да, има нотки в тях печални, скръбни;
но скръб в стихията световна влазя!
Тя дебне и в горите непристъпни,
в небето, кат тамянен дъх, възлазя. . .

Фръкнете, песни мои, и пръснете
дъх свеж в душите болни ил корави,
на врагове, приятели кажете:
«Поклон, от планината много здраве!»

Юни 1890

В МАЛАТА ПЛАНИНА¹

За очите — красни, дивни гледки,
за душата — шир, възторзи живи,
за поета — вдъхновенья редки
имате, чукари горделиви.

Хубави сте! За сърце наслада —
вред, де поглед падне, де крак стъпи;
спорни с сенки, с извори, с отрада —
само за орача вий сте скъпи.

За браздица нямате вий место,
труд упорен ялов тук остая,
глад и нужди вам са гости често:
нищета — сред пазвите на рая!

И човекът, дрипав, твар нещастна,
роб на мъки и на мрак вековни,
туря пятно в таз картина красна,
фърля скръб в предела тоз чаровни!

ГЪЛЪБИНКА

I

Сред Балкана глухи — смях звънливи
проехтя от урвата скалиста,
де кози лепяха се дръгливи.
Боса пастирка с коса златиста

там се смейше, дрипава и волна.
Чедо грубо на пустиня дива —
тя цъфтеше, весела, доволна,
кат сур здравец, като птичка жива.

Приближих, продумах ѝ. Веднага
тя фукна, бега — сърненце младо
сплашено. «Кому се смееш, драга?»
«Теб се смеем. Що тук дириш, дядо?»

И смеха ѝ се носи на талази
в самотийте глухи. . . Права тя е:
пръв път скитник градски тука лази
по скалите родни и блуждае. . .

Спря, па пак засмя се от скалата,
де като орел заста саминка.
«Как те викат?» — креснах на момата.
Тя извика гръмко: «Гълъбинка!»

II

«Гълъбинка!» Смях звънлив и радост!
О природо, скъпа тук и скудна,

¹ Тъй се зове южният масив на Стара планина, между Пет роханския друм и Искъра.

ти разкошно лейш безгрижност, младост
в бедна хижа и в гора безлюдна.

Този смях свободни, смях фъркати —
чужд е той на нашто тъжно време,
чужд на шумни улици, палати —
не го знай отдавна и сърце ми.

И кат слушах еката му волни,
сякаш чувах: «О, вий, хора лихи,
вий, души тревожни, нерви болни —
за вас няма място в тоз свят тихи!»

Май 1890

ПЛАНИНАТА ПУСТА

Легенди тайни няма в твойте
пустини диви, глух Балкан!
Не дремат спомени в усойте
за стари дни, за слава, бран.

Без повест дълбите вековни
стърчат над Искъра дремлив,
историй, подвиги чутовни
не шъпне стона му сънлив.

Напусто в тихите шумаци
се вслушвам — вила да запей,
не чакам в тъмните букаци
русалка да се забелей.

И никой розов блян за моя
дух жаден няма в тез места
и всичката поезья твоя
е в твойта дива красота.

Юни 1899

ОТ ДОЛ В ДОЛ...

От дол във дол, от връх на връх
вървим цял ден — и те край нема.
В дълбок покой, в вековен глъх
безлюдните пустини дремат.

И сè назад, и сè далек
остая живий свят зад нази
и отчужден от моя век,
усещам се във друг мир ази.

Мир първобитен, неначет
от злото — гений на страданье,
кога бог викнал на тоз свет:
«Живей в блаженство... и в незнанье!»

ИЗГНАНИЦИ

Във пустинята безгласна
кат се скитах аз веднъжка,
в пещера една ужасна
чух, че нещо стене, пъшка.

Правда, Истина и Честност
там, видях, запрени бяха,
в мрак дълбок, във неизвестност
кротките сестри скърбяха!

Някой мрачен Дух в скалите
оковал ги бе отколя. . .
Аз разбих им букаите,
пуснах бедните на воля.

И подзех си пътя трудни.
След три дена в пушинакът,
в тия планини безлюдни,
аз видях ги — още чакат!

«Що се в град не приберете,
да живеете в мир и в почит?»
А те казаха ми, клети:
«Втори път ще ни заточат!»

ВЪРХЪТ

Величье, шир и върхове зелени!
Стоя в захлас пред радостни картини,
с окото — и душата фърка в упоенье
по чуките и в райските долини.

Къде погледнеш — вид красив, чудесен,
простори светли, хубости чаровни —

в друг свят по чудо гаче съм донесен!
Под мен зеи пропасть — скок шуми гръмовни.

И спомен стар ума ми озарява:
бях млад, и тя тъй, и балкан друг беше.
Седяхме пак на висота такава
и нейний смях над бездната звънтеше.

И спомените сладостни не рачат
да бягат. . . А пък слънцето ще зайде
зад чуката и трети път водачът
ми кротко дума: «Господине, хайде!»

Юни

МЛАДЕНЕ, ЧУЕШ ЛИ?

(Разговор с водача ми)

— Младене, чуйш ли как гората шушне?
Тя стене и въздиша!
— Не, господине: вятърът я люшне
и тя шумти, и друго не се слиша.

— Младене, чуйш ли ти плача на скока
в това долище диво?
— Не, туй водата от скала висока
шурти, та тя боботи тъй гръмливо.

— Я чуй как славей в песен там излива
любовната си мъка
и колко сладка скръб се в нея скрива!
— И он у нас, кат всяка птица, цвърка.

Честит, Младене, с таз душа свободна
от спомени, копнежи. . .
Мълва за теб мълвата е природна —
не отклик жив на тайна скръб, болежи!

«ТОЙ НЕ УМИРА»

Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира. . .

Х р. Б о т е в

На Волът¹, сред пустинния Балкан,
огласян някога от диви орди,
седах в глогините, де в кръв облян,
паднал певецът горди;

там, де плесна̀л коварният куршум
в челото вдъхновено и високо,
угаснал огън благороден, светъл ум,
заспал юнак дълбоко.

Аз мислено го виждах на тоз връх,
прострян и тръпен. . . и от устни бледни

¹ Връх във Врачанската планина, на плещите на който е загинал Ботев на 1876, май 20.

да сфана исках сетния му дъх,
да чуя стон последни.

Балканът ням: ни жалба, ни привет!
И никой знак — че тука е светиня,
че тук умрял герой, умрял поет
за майката робиня.

Привлечени от ненадеен гост,
балкански ме овчари окръжили —
аз слушам с трепет разказа им прост
зарад героя мили.

— Тук паднал беше, господине, той!
— Умря клетника! — Ех, умря за нази. . .
— А там в скалака бе последний бой.
— Умря! Видях го ази.

«Умря!» «Умря!» — сè таз вървеше реч
наоколо, а някаква си лира
изпращаше на мене отдалеч
друг вик: «Той не умира!»

Юли

П Л А Н И Н Ц И

Измахнати, посърнали, бедняците,
от нужди, тежък труд,
по урвите, чукарите, скалаците
живот прекарват лют.

Духовна нощ във бедни им съзнания,
вековна слепота!
На робството обречени създания,
забравени в света.

Изгубвам мир и сладко настроение
при техний вид злочест —
лица вскотени от тегла, търпение —
през векове и днес.

И сякаш в техни погледи покрусени
прочитам укор тих
и чувам глас от чуките намусени:
«Що стѐрихте за них?»

ЗАМЪКЪТ НА ЗАГРАД¹

Въз скалата, над вълните
замък як, висок стоял
и в тоз замък знаменити
някой големец живял.

А това било отколя,
в старо време, в други век. . .
Там трева расте на воля,
гущерът лежи на пек.

¹ Мъчно достъпен скалист полуостров, който прави завоя на Искъра срещу Черепишкия манастир. Там личат следи от стара крепост.

С мъка вече се познава
рухналия стари зид,
пълна глухота, забрава
вей над замъка затрит.

Кой тук бил е? Воевода?
Лих болярин? Или княз?
Вид какъв имал? Порода?
Как се кичал той тогаз?

В свила ли е бил облечен,
бисери ли е носил
и в живота си безпечен
как е спал и ял, и пил?

Тук преданъето немее —
голедецът прах е гнил. . .
Сѐ такъв си пак живее
оня, що е тук градил;

оня, що тоз замък стари
с труд и с кървав пот дигал,
за велможи и боляри
работил и гладувал —

и сега, като тогази —
на тегла, на нужди роб —
на, по зъбера там лази
под товара скъсан шоп!

Всичко в тоз свят гине: сила,
блясък, царският венец —
человешките теглила
не мрат: те са без конец!

СЪРДИТАТА СКАЛА И ВЛАКЪТ

През векове безброй стърчал е неподвижен,
надвесен, мълчалив над пропастите той.
О Камък! В твоя лоб гранитен и загрижен
каква тъга стои? Какъв е блянът твой?

Скалата прогълча: — Там в оня дол дълбоки
влечуга някаква край Искъра пълзи,
дими, гърми, фучи и урвите високи
ехтят. . . О човек, кажи: кой загрози

на тия самотий покоя вековечни?
Какъв е този Дух нечист, таз гад, що днес
встревожи нашта лең и наший мир безпечни?
Как викат тоз Бяс нов, метежен, луд? —
Прогрес.

ОРЛИТЕ НА БАБИНИ ПЛАЗОВЕ¹

Кат феодали в непристъпен замък,
на зъбери високи,
стоите вий, орли, на своя камък,
над пропасти дълбоки.

По часове следя ви битието,
мощта ви в висотата —

¹ Сините канари над Искъра, срещу Черепишкия манастир.

когато гордо цепите небето,
кога сте на скалата.

Към земний квак и лай, тревоги дребни
стоите непричастни,
със поглед чуки, ширини вълшебни
обгръщате безгласни.

Кат тях, поети, фъркайте в лучисти
предели — горе, горе!
На дух крилат са нужни сфери чисти,
височини, простори.

Юни 1899
Черепишки манастир

ВЪВ ВСЕМИРА

В недрата на природата цветущи
душа ми тайни си копнежи носи.
Всяк звук и вид на тоя свят живущи
в мен дига спомени, мечти, въпроси.

И наште два живота дружно дишат,
природа моя знай, дели, тълкува,
във песните й тъгите ми въздишат,
във нейний шум сърце ми себе чува.

А има час — в забвение пълно падам.
Изпитувам блаженство чудно, рядко:

не чувствавам, не мисля и не страдам
и цял във нея се поглъщам сладко.

Аз дъхам с нейний дроб, размесен,
в живота ѝ; разсеян из ефира,
и ставам дъх, луча, звук, струя, песен,
и дишам с битието на всемира.

Юни 1899

«ЕЛАТЕ НИ ВИЖТЕ!»

Сѐ тоз вик ме среща, изпраща по пътя,
по кръчми, по хижи — ума ми размътя.
Отбивам се в селското бедно жилище:
картина плачевна душа ми покрътя!
«Елате ни вижте!»

Под — гола пръст! Смрад, дим, стени окадени,
тъмничен въздух; в полумрак потопени
човеци и дрипи. . . На също гноище
лежи скот и стопан, духовно сближени.
«Елате ни вижте!»

Зла бедност! Неволя! Души затъпели,
набърчени булки, деца застарели;
къс ръжено тесто в пушливо огнище
загрява се там за гърла изгладнели.
«Елате ни вижте!»

Тегло, запустенье! . . Дълбока неволя
живота от радост, от всичко оголя!
Тор мръсен смърди сред тръпливо дворище.
И болести, смърт тук боравят на воля. . .
«Елате ни вижте!»

И вечно труд тежък и пот непрестанни —
и пак оскудия и дни окаяanni.
Зло входа за смях и за песни заприщи!
Тук бедност вековна е гост постояnnи.
«Елате ни вижте!»

И чупи се воля и дух под хомота
на нужди, в дълбока нощ гасне живота:
ни луч от съзнание под покрива нищи!
Човекът словесни паднал е до скота.
«Елате ни вижте!»

«Елате ни вижте! — той моли и стене, —
вий мъдри велможи, от нази гоени. . .
На миг напуснете там вашто тържище
на шум и на фрази, богато платени —
«елате ни вижте!»

Вий, дето в покой и в палати стоите,
към нас приближете — вий, славни, вий, сити!
Зърнете през нашто изгнило плетище
и може би вам ще настръхнат космите!
«Елате ни вижте!»

Тогаз за народа се бихте смислили
и срам, угризение бихте сетили.
И вашето сърце със болка заби ще.
О, доста на думи сте нази любили —
«елате ни вижте!»

РАЗГОВОР

Там при Искъра дремливи
вайкаше се планината:
— Де са дните ми щастливи?
Де ми фръкна тишината?

Мирна бях от памтивека,
непристъпна, непозната;
но проникна тук човека
с търнокоп, със чук, с лопата,

накърни се мойта дялост,
мойто девство неначето
и желязото без жалост
бръкна ми в телото клето.

Канарите ми разруши,
ръговете ми пресече,
с шум гранитите промуши,
дупки в тях въртя, изсече.

На усойте ми дълбоки
шумата с барут опърли
и въз Искъра — високи,
дръзки мостове префърли.

Из клисура затрещяха
с пушек колела железни,
пошурели зафърчаха
по яруги и над бездни.

Оттогава мойта строга
тишина вековна фръкна,
въцари се тук тревога
и тя вече не замлъкна!

*

Чу я влакът фърковати,
кат минуваше из друма,
дим кълбо в небе изпрати,
писна, спря се, па й дума:

— Не кълни духа човешки,
че гранита твърд убори,
твойте самотий мъртвешки
на живота че отвори.

Този друм сближи два света —
славно върши той дело си —
и на мойте колелета
цяло бъдеще се носи.

Твойта красота в забвение
не е вече в таз минута,
няма скрита тя да вене,
необичана, нечута.

Милиони очи жедни
теб се радват, възхищават.
Твойте пазви ненагледни
на света достъпни стават;

твойте пазви, твойте тайни
и съкровища безвестни...

Грях е да стоят незнайни
божий дарове чудесни.

Там, де мина — възвестявам
край на дрямка, пробужденъе,
там, де ази прогърмявам —
бликват сили, възрожденъе.

Планинице, не оплаквай
тишината си безпечна,
на живота не натяквай:
вечен сън — туй смърт е вечна!

Много йощ би казал влака —
планината да раздума,
но не можеше да чака —
свирна пак, пое си друма.

В ПРИРОДАТА

Куп вестници и книги с песни нови —
от нашите поети — взех за тука —
запас потребен в тез места сурови,
оръжия против случайна скука.

Но без да ща, зачетох се дълбоко
във друга книга, странна, гениална:
природата разтвори ми широка
поемата си колосална.

И в чантата забравиха ръцете
да търсят лек противоскучни:
остаха неразгънати газети
и неразрязани поеми звучни.

ВЪЛШЕБЕН ПИР

Във балканските долини
имало дворец един
с арки мраморни, с градини. . .
Там — вълшебник домакин.

Той веднъж поканил всички
добродетели на пир.
Не отказали: кат птички
от цял прилетели мир.

Заздрависали се живо,
кат приятели добри:
сбрал ги случаят щастливо
в тез вълшебните гори!

Въцарил се шум приятен
в осветления палат,
гостите се веселили —
всякой бил другар и брат.

Само двама нито дума
си продумали таз нощ;
Добротворство с Благодарност
не познавали се йощ!

БЛЯН В СТАРА ЧЕРКОВА

В долът на Искъра света обител има
и вътре черковка със вехти зографий,
през тесни дупчици тя видело приема:
на стари векове тук тайната се крий.

С свещица във ръка разгледвах аз стените:
светци, угодници с избодени очи,
окъртени венци и надписи изтрити —
на люти времена тук дирята личи.

Полека се вдълбах, унесох в тъмнините,
найдох се, заживях в дълбока старина,
с народ благочестив, на цар Шишмана в дните,
на сетния ни цар. . . В таз глуха планина

с уплашения народ в страх молах се и ази
и служба ставаше във тъмния олтар,
та господ царството от буря да запази,
светий Христови кръст и бедния ни цар;

да прати нему сонм крилати серафими,
че страшен е врагът, войски му нямат чет. . .
И молахме се ний. . . Светци невъзмутими
въз нази гледаха, студени като лед.

И господ гледаше от свода безучастно. . .
Безумно, жалостно молитвите ечат,
войводи чинеха метания безгласно
и саби, мечове о плочите дрънчат.

Тогаз свещеникът извика из олтаря
громовно: «Горко нам! Изля се божий гняв
над нашите глави, над царството и царя:
грехихме много ний и божий съд е прав.

Ударихме в разврат, в нечестъе тънем всички,
раздори губят ни, въстана брат на брат,
на чуждо иго врат подлагаме самички —
безумие владей от хижа до палат!

Станяхме подли, зли, на робите сме равни,
пред златния телец чест, вяра не щадим.
Къде са? Де сега Асеновците славни?
При тях ний бяхме род велик, непобедим!

О, горко, горко нам — и тебе, цар Шишмане —
кръв изродена, длан безсилна! О лош час!
Ти бягаш пред врага! Земята ти във плян е!
От гибел твоят меч не ще избави нас!»

Млъкна пророкът лют. Народът християнски
остана вкаменен. Внезапно шум велик
отвън се чу — тръби от орди агарянски. . .
В господний дом писна отчаян плач и вик.

Ударил бе часът! Кат всичките, уплашен,
пред зиналия гроб безпомощен стоях;
познах, че е настал конец на всичко страшен.
Трон, царство и народ — как гинеха, видях!

И сред тоз шум — друг шум; навън изписка влака
и мен от блян зловещ изтръгна, отърва;
но дълго в моя слух звучаха вопли в мрака
и на свещеника ужасните слова.

Юли, Своге

БЕГЛЕЦ

О град крамолен, столнино пращлива,
бегах от твоите радости и язви!
Като дете на майчини си пазви,
почивам мирно в таз природа дива,

далеч от твойта суета и плесен
и бляск от маски лъскави и грозни
души. Далекий писък паровозни
ме плаши, от ехтежа тук донесен.

И сякаш чувам зов: «Беглецо, хайде!
Назад!» Но той умира в планината. . .
И пак седа един и зад скалата
аз гледам слънце как ще зайде.

ПО ЗДРАЧ

Вечерний здрач вълшебно було мята
над дол, над лес, над зъбери и чуки,
замлъква пиле; вятър спря в гората.
Мълчат усойно потъмнели буки;
от някой водопад шум иде, като плач,
в вечерний здрач.

Във влажната клисура е спокойно.
На зъбера орлите неподвижни
стоят; прибра се стадото нестройно.

не чуй се вече смях в лозята близки
на здравите копачки. Млъква квак и грач
в вечерний здрач.

Край Искъра, един стоя, унесен.
Сумти долът. В въздуха прилеп фърка,
звезди засипват бързо свод небесен;
последня птица нейде в страх изцвърка;
мина последний закъснял косач
в вечерний здрач.

ЕКЪТ НА ЛАКАТНИШКИТЕ КАНАРИ

Et une voix sortit de l'ombre et dit: Non!
V. Hugo

Отзивчивий гранит беседва с мене.
Веднъж викнах — в един горчиви час:
«Аз сам съм пак! Сè сам! Скали, като вас,
в пустиня съм! . . . Ох, туй усамотенье
до края ли ще ме дружи — всегда?»

Скалата рече: — Да!

«Познах живота аз. . . Душа усьрна
на грижи, скръб, измами в вечен плян.
Мечта подир мечта и блян по блян
разсяха се. . . О, няма пак да зърна
на младостта си светлите денел!»

Скалата рече: — Не!

«Аз висоти стигнах — и в бури влезнах,
аз славата вкусих — и злъчка пих,
от гневний зъб на завистта патих,
из боя горд, но с рани зли излезнах —
злокобна мойта е била звезда!»

Скалата рече: — Да!

«Аз работих и сях, пях с вяра жежка
във чест, в добро, във правда, но съзрях
море злини, срамът на трон видях.
О камък, дай ми твоята мъртвешка
коравост — да не чувствам поне!»

Скалата рече: — Не!

Кога умра — туй сърце ще немее!
Тогаз дано друг песник вдъхновен,
на нов век син, и по-честит от мен,
триумфа на Доброто да възпее
и края на неправди и вражди!

Гранит, мълчиш! Защо не казваш: Да?

Станция Лакатник

КАМЕННИЯТ КРЪСТ

Вървим, катерим се по върлий яр,
през камъни препречени,
нажежен дъх облива ни със жар —
от урвите напечени.

Гръмовно диша конят заморен,
язык изплезил Хекторът —
кога работял, бил е разгневен
на тоз рид Архитекторът.

Допъплахме до хладний Погледец,¹
под сянката му сладостна.
Пред нас откри се планински венец,
лъсна долина радостна.

Завчас изскочи селянин, калпак
свали пред кръста каменни,
прекръсти се, подзе нагоре пак,
с мотиката на рамене.

Не поседна, ни гледката пред нас
видя великолепната!
Зове го нивата във тоя жежки час —
на някой бряг там лепната.

О, боже, сили на тез мишци дай,
на тез ръце работните,
благослови труда, що сей, копай
по урвите безплодните.

Благослови светата, боже, пръст,
що пот роси упорният,
и немите тегла и тежкий кръст
на селянина морният,

¹ Висока сенчеста полянка на урвата на село Челопек. Там старовремско оброчище с каменен кръст.

чрез чийто труд — без труд в света вървим
и му се наслаждаваме,
на чийто мъки всичко ний дължим,
и всички го забравяме!

КЛИСУРАТА

Трус ли гороломен
надве презполви те,
някой ли огромен
Крал Марко проби те,

Искърът ли твойте
гранити проеде,
бог ли сам в завоите
водний друм проведе —

о Балкан — не зная:
но творенье нема
друго като тая
клизура-поема.

Ред долове тъмни,
канари гигантски,
гори, урви стръмни,
върхове балкански!

Дивотий и хубост,
раеве незнайни,
в природната грубост
красоти омайни —

прехласват очи ни
край Искъра дивен —
от буйни картини
синджир непреривен!

Всеки миг ни с нови
изненади чуди,
самотий сурови
влакът като буди.

О влак, по-полека!
Спри скорост голема,
та по-дълго нека
таз чета поема.

ДРУГ ВЕК

В час жесток живея ази.
Рекоха ми: — Що не пееш?
В песнята се сила пази
и вълшебство — ти немееш!

Песнята е дар небесни,
чудо върши над сърцата,
някога Орфей чрез песни
в звяра будял добротата.

— Вярвам, братя, във Орфея
и във силата на звука;

но във други век живея!
чудеса не стават тука.

Песните и днес са властни
да покъртят; разтревожат
даже тез скали безгласни —
но сърцата — те не могат!

КЛЕПАЛОТО БИЕ

БАЛАДА

Във глуха планинска долина стояла
във стари години обител света,
кандилце блещяло, молитва се пяла
във черквица бедна, далеч от света.

И всяка неделя там старец пречестни
клепалото биел, за служба, в зори. . .
Ехтели долове от глас благовестни,
отпращали ека гори, канари.

И радостно будел в покоя им вечни
пустините горски приветният звук,
и селяни прости от близки, далечни
села на молитва се стичали тук.

И много години в усой нечути
клепалото биел калугерът стар,
но лош ден настанал: неверници люти
земя ни сторили я плен и пожар.

Дошли с меч и огън и в туй място диво,
далечно — в неделя света, по зори, —
току-що клепало забило гръмливо.
Избягали старци във пусти гори.

Стоял, не побягнал монахът пречестни
и следвал да удря клепалото пак.
Ехтели долове от глас благовестни —
за срам и за чудо на божия враг.

Загинал монахът под меча душмански,
на служба господня остан до конец,
не трепнал духът му от страх агарянски,
приел за Христа мъченишки венец.

И скоро, ограбен, пламнал манастиря.
Млъкнала навеки молитва света.
От божия дом не остана ни диря. . .
Един спомен мътен остан на света.

Един само спомен и чудо незнайно:
тук всяка неделя, по тъмни зори,
гласът на клепало разнася се тайно
по близки долове, из глухи гори.

И селянин сепнато очи застреля,
прекръсти се бързо, нататък завий
и плахо си шушне: — Света е неделя:
калугерът божи клепалото бий!

Седем престола

ТРУДЪТ

Пей светата епопея
на честта и на трудът!

Ст. Михайловски

По хълми, урви, върхове, чукари —
до облаци — се качват зрели ниви,
художник-рало позлати, нашари
зеленият плащ на тез балкани диви.

Навред следи от мишците упорни,
потът е свършил подвиг многотрудни.
И нужда — на труда лост благотворни —
донесе спор във тез места оскудни.

Труда! — Ний знайм ли? Знайм ли хляба ръжен
спечелен с пот горещ и сладко еден?
Теглата знайм ли и живота тъжен,
укрити в тоз балкан безроден, беден?

Ний знаем ли труда свещен и честни
на сечивото, ралото и чука?
Ний труд наричаме службашкий лесни
и ялов труд — платений мързел тука!

Ний поколение сме, което бяга
от работа и живий труд го плаши,
на своите сили то се не набляга
и службата е идеалът наши!

У нас пустеят поприща просторни
за волен труд, земята ни беднее

от мишци и енергии упорни —
и тунеядството едно вирее!

За кътче на трапезата държавна
стреми се сит и гладен, мъдри, прости —
на чеда, на бащи мечтата главна —
за тамо дом и школа готвят гости.

А чужди гост ръка граблива пхва
в съкровища, що господ нам обрече,
сиромашията — коварен влхва —
през всичките ни порти влиза вече.

Почитам тихия труд на мъдреца,
на дееца усилията ценни,
художнику пламтежа, на певеца
умората във бденя вдъхновенни

и всички, що с ламтежи висши дишат,
що умовете будят, озаряват. . .
Но, боже, при ръцете, дето пишат,
творят, управят, водят, повеляват —

ти наспори у нас — ръцете здрави,
що работят, морят се, благоплодни,
що тихо вършат подвиг величави —
ръцете с шия от труд благородни!

ИЗВОРИТЕ

В тоз горски свят, в тоз въздух, таз свобода —
навред за песни извори бог гуди;
на вдъхновеня живи майка — таз природа
при всяка стъпка в мен хармоний буди.

Душата ми превърна се на лира:
тя ек е, отзив, стон, химн, песен цяла;
там, дето други нищо не съзира,
тя рой цветя събира, ожедняла.

Чаровний вид, картината сурова —
еднакво звукове из мен изваждат,
един цветец, шум, спомен... ритма нова —
цял мир разкриват, цели песни раждат!

МОЛИТВА В ПЛАНИНАТА

Станях жив, бодър. Гледам: слънце
на планина златеше връха.
В букака тъмни чувам звънци;
прохлада утринна ми лъха.

На двора неми в тишината
кристален чучур пей гръмливо;
с антична скуфа на главата
игумен крачи мълчаливо.

— Добрутро, отче Филотее!
— Къде така — с божата воля?
— В душа ми нещо сладко пее:
отивам богу да се моля.

Отвън излязох, на посока,
пустинята планинска фанах.
Там, върху канара висока,
един с природата останах.

И в божий храм неръкотворни,
пред туй величие чародейно,
пред тоя мир светлив, просторни —
коленичих благоговейно.

И дълги, дълги там минути
молих се, в вдъхновение нямо,
слова дълбоки и нечути
устата ми шептяха тамо.

И бога сецах, виждах ясно
в небето, в слънцето заристо,
във мирозданието прекрасно,
във всеки дъх, шум, шар и листо.

Навред той беше — вред изправен:
в душа ми тъмна и в ефира,
премъдър, вездесъщ и славен,
разлян в живота на всемира.

И той ме чуйше — ази знаех —
и мойте болки, скръб, съмнение
и сълзи, що в душа си таех,
приимаше с благоволение.

Усетих неговата благост
и мир в сърце си облекчено,
изпитах чиста, светла драгост,
като създање обновено.

Върнах се в двора тих и неми.
Игуменът сърдит се види
и каза ми: — От толкоз време
отключих храма — де отиде?

Седем престола

ГОРСКА СКИТНИЦА

Кат се лутах в планините,
имах странна изненада:
на дъбрава в дълбините
срещнах аз девойка млада.

Тя сама в гората беше,
проста, прелестна и мила.
На шопкинка не личеше,
нито беше горска вила.

Аз попитах я коя е —
скитницата гиздолика, —
в таз гора защо сама е.
А тя нежно ми извика:

— Как, не съм ли ти позната?
Ний приятели сме мили;
но светът и времената
нази бяха разделили.

Аз оназ съм, дето мрази
шумни градове и крясък,
на богатства и елмази
суетний презира блясък;

аз момата съм, в свобода
само що цъфти, вирее,
диша в чистата природа,
в истината хубавее.

Аз съм волната девица,
дето идол не познава,
за венеца на кралица
гордостта си неменява.

Аз бегам от суетата!
Мраз ми иде по челото
от мермера на палата,
на министра от креслото.

Днес простирам пак ръцете
към другаря на песните —
не позна ли ме, поете?
Музата си поздрави ти!

ОРЛИЦАТА

Тогава виждам що ѝ липсвало мене
и аз честит да бъда на светът.

«Цариградски сонети»

К. Величков

По урвите ли стръмни лазя,
над тъмни ли надниквам бездни,
през диви ли пустини газя,
мечтая ли под свода звездни;

в дъбрава ли вековна крача,
мил славей слушам ли в листата —
един товар на себе влача —
товар лют на самотата!

Скалата ми гласа повтаря,
гората тихо с мене стене
и планината ми разтваря
обятията си зелени.

Но сърце пусто сѐ жъдува! —
За дума томла чезне, гние:
обятъя живи то бълнува,
обятия, де сърце бие;

сърце човешко и екливо —
да тупа с мойто в скръб и в радост,
що помни, трепка, сеща живо,
любов познава, блян и младост.

По здрач стоях пред канарата
на Искъра, кой вечно шъпне.

Видях орел, плюшна крилата,
кацна на върха ѝ непристъпни.

И там остана неподвижен,
със поглед вперен в висовете.
Видя ми се, че е загрижен
и по съдбина брат мой клети.

Нощта прихожда — той едничък
стои печален на скалата.
И той, кат мен, в света самичък
нощта посреща и зората!

И на душа ми леко стана,
че друга твар дели съдба ми
и носи в сърце съща рана —
животът двама ни измами!

Внезапно сянка над мен мина:
към върха стрелна се орлица.
Съгледах: бяха там двамина!
И буза ми парна сълзица.

Черепишки манастир

В НЕЙНИТЕ ОБЯТИЯ

Съмна се. И тази нощ прекарах във нейните
обятия разкошни
и спях, и на Искър слушах чаролейните
мелодии нощни.

Съмнà се. Екнали на жаби, на птиците
звънливите орди.
Закършил глас славей, въздуха орлиците
зацепили гърди.

Усмиват се зъбери, урви и върхове —
от слънце огрени;
прозорец пропуска планинските дъхове,
с живот напоени.

И влизат при мене зарите, свободата
и горското утро,
подавам глава и здрависвам природата:
«Добрутро! Добрутро!»

Черепишки манастир

Ц В Е Т Я

Любов! Туй чудно слово в мойте песни
планински не съм още вплел,
да го издумам в тоя свят чудесни,
о боже, не съм смел.

Защо душевни тайни да изваждам
на показ и в тоз мирен кът?
Заспали рани в сърце да развяждам —
та още те болят!

О спомени, аз було върху вази
фърлих, завинаги фърлих!

Надежди клетки, с вас простих се ази,
навеки се простих!

О, нека други, чий живот загадка
не е бил зла, ни твар суров —
щастливите с любов делена, сладка —
да спомнят за любов;

онези, чий сърца на зло съмнение
не носят в себе страшний зъб,
кои намират радост, наслаждение
дори в самата й скръб.

А ази в таз безбурна горска пазва
найдох разтуха и покой
и всичко, що живота ми отказва
сега — но боже мой,

аз често си представям как по-красни
тез красни би били места —
насети с миризливите и страстни
цветя на любовта!

Ч Е Т И, Г О В Е Д А Р Ч Е !

На сянка, под ореха, говедарче
опърпано видях седнало бе —
очи вперило в скъсано букварче.
— Какво четеш ти, миличко другарче?
— Чета: а, б.

Чети, чети! То чудо днеска прави
туй дребно нещо под това небе,
то мъртви буди, дава ум на здрави,
туй второ слънце бог ни сам остави:

чети: а, б.

Чети! То прави сляпото окато —
из тоя извор целий свят гребе, —
за малко труд дарява то богато,
по-скъпо то е от елмаз и злато:

чети: а, б.

Да, слънце то е. Срам за оногова,
кой в мрак духовен жив се погребел!
Чети, чрез него твар ще станеш нова
и силна, за световни бой готова:

чети: а, б.

Ти малко си, но труд те чака тука —
без труд не може нищо — и не бел!
При мишци силни прибави наука —
разковничето там е на сполука.

Чети: а, б!

ХРУПАТ КОЗИЦИТЕ!

Хрупат козиците шумица млада.
Вехнат дръвчетата, гинат гориците,
извори съхнат, изчезва прохлада. . .

Хрупат козиците.

Губят се сенчици, няма зелено,
песни замлъкват, избягали птиците,
камък озъбва се, де бе засмено.

Хрупат козиците.

Всички гневим се, крещим гръмогласно:
«Дайте да пазим от смърт планиниците!»
Следва злодейство вековно, ужасно:

хрупат козиците!

КАКВО МИ КАЗА ТЯ

«Угасналият поет Вазов е излязъл
пред обществото с едно улично сти-
хотворение: «Недей», с което съветва
Н. Ц. В. княза и пр.»

(Думи на един официозен
вестник от 18 юни 1899 г.)

Угаснал ме поет във гняв нарекоха
добрите ми душмани,
присъда страшна злостно те извлекоха
из моето мълчанье.

Пойдох при Музата си аз, в природата,
в недрата горски тихи
(тя там живееше, посред свободата) —
скръбта си поверих ѝ.

Изслуша ме приветливо девичата,
към свод посочи, рече:

— Поете мой, угасна ли зорницата,
като я няма вече?

Виж как се лей, шуми рекичката —
тя вчера бе пресекла.

Дъждец валя таз нощ в гори — водичката
тече пак, де е текла!

Цъфтят сега цветята красни, злаците —
зимъска — ще чернеят;
запели сладко славей в шумаците:
ще млъкнат — пак да пеят.

Звучеше — млъкна — пак ще екне лирата,
да учи, пей, бичува.
От малкий брат до тоз, що грей в порфирата —
гласа ѝ всяк ще чува.

Из лириния звън светата истина
излазя по-красива,
през песниковото сърце пречистена —
тя чудна мощ добива.

Разгласяй я, втълпявай я в сърцата ти,
те жадни са за нея,
та нека фърля кал върху крилата ти
глупецът и злодея!

Светилото, що пална бог в челото ти,
то трябва да светлее!
Бедите могат съкруши живота ти,
но то ще сѐ да грее.

Туй, що е вечно, то живее всякога
въпреки ярости ужасни,
ти сам нали казал го беше някога:
«Не се гаси туй, що не гасне»?

Юни 1899

ОВЧАР МАКЕДОНЕЦ

Стар овчар в гората свири
и свирня му е на жал,
сив орел в небе се шири,
слуша дядовий кавал.

В храсталака пъстро стадо
хрупа шума и трева.
Спомня дядо време младо,
пиле гледа над глава:

«Орльо, орльо, горско пиле,
дай ми твоите крила,
та да литна зад могили,
зад бърда, гори, села,

та да фръкна през години,
да се върна в млади дни —
в моите бащини долини,
в моите силни младини,

да пошетам с дълга пушка,
както нявга съм шетал,

там, де буки вятър люшка,
де ми ризницата вял;

да залюбя младо либе,
да му чуя кръшний смях
при пиринските колиби —
па тогаз да стана прах!...»

Стар овчар в гората свири
и свирнята е на жал...
Сив орел в небе се шири,
слуша дядовий кавал.

Юли

БУХАЛЪТ

Тъга и непонятен страх и мъка
притиска ме в гората пуста, глуха.
Ни шум в листа, ни пиле да зацвърка,
нито бърмчене — да смути въздуха.

Ужасен мир — такъв ще е във гроба.
Ужасна е появга тишината!
Такваз ще е в задана глух на роба —
но там поне дрънчат му железата!

Внезапно глас въздуха ням разтресе.
Вслушах се: бухалът избуха нещо...
И радост ненадейна ми донесе
тоз звук, зловещ в мълчаньето зловещо.

Юли

CUIQUE SUUM

Веднъж, след дълго лутане и тирене,
седнах при Искъра да ям.
В печатан лист увито беше сирене,
аз мойто име видях там.

И куп ругателства за мене в вестника —
грамада от душевна кал.
Усмигнах се, пожалих го злочестника,
кой толкоз мъка бе си дал.

И пак с охота — туй е за невярване, —
с охота страшна обедвах —
под песните на жаби и на гарвани...
Слушах ги тихо, па казах:

О гаргици! Вий требува да гракате,
за туй ви господ дал гласът!
О жабички, вий длъжни сте да квакате —
защо сте жаби на светът?

Юли 1899

БОЛНАТА ЗМИЯ

(П. С.)

С нозе от ход и лутане подсечени
по урва качвах се една.
Внезапно в камъняка там напечени
змия отровна ме клъцна.

Но зъбите изляха на обувката
ядът си лют, неизлечим.
Нахалост ѝ отиде ней цалувката,
останах читав, -невредим.

Пребих, стъпках змията отвратителна
и пътя си поех без шум. . .
Аз знам влечуга друга, зла, язвителна,
срещал съм я на моя друм.

Тя неведнаж хапала е краката ми —
и с колко ярост, злъчка, бес!
Но тя е болна — жали я ногата ми
и аз я не стъпках до днес.

Изпитвам християнско състрадание
към таз озлобената гад
и мисля колко мъка, бол, страдание
ней струва всяк изригван яд.

(Певец безвреден, тих и брат на слабите,
не съм помислял нивга аз,
че бих дигнал у змиите, у жабите
такъва идрофобски бяс.)

О господи, във таз душа изгризана
от злоба — твоя мир всели;
калеврата ми цяла е пронизана
от толкова зъбчета зли!

ХАЙДУТИ

Стражари конни в планината
стигнаха ме и ми явиха:
«Пази си джеба и главата —
разбойници се тук укриха.

Разбойници ний гоним люти!»
«Приатели — казах им тамо, —
кажете: гониме хайдути —
в гори хайдути има само.

Нещастните, и те се чуват!
Аз даже ги почитам малко:
те кожа и живот рискуват
за своето коматче жалко.

Разбойниците тук не бродят —
в горите и във планините:
те другаде свободни ходят,
но вие тях ги не ловите.»

Юли връх Ветриловата воденица

22-ТА МУ ГОДИШНИНА

(24 юли 1877 год. — 24 юли 1899 год.)

Тоз ден нявга в Стара планина загина,
дух изпусна под ханджара стареца,
тоз ден той за други свят замина
там под голата Амбарица.

Татко, твоят спомен мили, образ честни
придружават ме в света лъжовния!
А сега по-живо твоят край злочестни
спомням, твоя гроб тъжовния. . .

Разтъжи ми се сърцето пак и влязох
в черкова, запалих вощеницата.
Дълго се надържах, слаб излязох:
най-подир капна сълзницата!

И аз знаех: ти ме гледаше със вера
от небето, и ме благославяше,
на кристалний си живот примера
пак ми завещаваше.

24 юли 1899
Седем престола

КОПНЕЖИ

Грѹхотен¹ грохот издава,
Искър го плиска шумлив.
Сам до реката в морава
слушам им говора див:

«Искъре — чуката дума, —
векове как се тъй лейш,
дълъг и весел ти друма:
вечно пътуваш и пейш.

¹ Врѹх при Своге, до Искъра.

Всеки ден, час и минута
в нови картини блестиш.
Зла е съдбата ми люта:
аз съм скован — ти летиш!

Жаден съм, ох, за движение,
жаден за вечний бяг твой.»
Искър минува и стене:
— Ох, а пък аз — за покой.

Своге, юли

НАЙ-ГОЛЕМИЯТ

— Аз най-голям съм, цар съм в планината! —
каза орелът, хищникът планински.
— Не, аз! Че давам смърт — каза змията.
— Не! Аз съм! — рече букът исполински.

— Аз! — ревна мечката, — че съм ужасна.
— Аз! — викна славей, на гора поета.
— Аз най-голяма съм, че най съм красна —
отвърна теменужката напета.

И шум под ясното се дигна слънце.
«Аз най-велико съм — посред мълвата
пошушна тихо пясъчното зрънце. —
От мене състои се планината.»

НАСТЪПИХ ЧУБРИКА ДИВА...

Настъпих аз чубрика дива —
и силно ми тя замириса,
подплаших аз птичка треплива —
изцвърка, в небе устреми се.

Ногата ми камъче тикна
в дола — и той екна разбуден,
запуших там извор — той бликна
по-силно, сърдит и зачуден.

И рекох си: тъй е сърцето
поетово чутко, екливо:
зло, натиск, бој сети ли, клето,
вълнува се, стене бурливо.

СПОЛАЙ

Прощавай, планина зелена,
ти, пазво горска и засмена;
отивам, сбогом веч остай!
За толкова цветя и песни,
мечти и блянове чудесни,
за толкоз дарове: сполай!

Бъди сѣ красна, сѣ тъй дива...
И твойта самота еклива
тревога зла да не познай.

Живях и ази без тревога
у теб, в съседството на бога,
по твойте върхове: сполай!

Изпитах прясно вдъхновение
и ново в тебе наслаждение —
там споменът ще вечно трай.
На теменужката шарът ѝ,
на твойта чубрика дъхът ѝ
в душа отнасям аз. Сполай!

В мирът на своята природа
вкусих от хубост и свобода,
станах поет пак в твой рай
и връщам се в света коварен
прегънат одве, претоварен
сѣс песни, здравие... Сполай!

1899

Я М Б И

Il viendra, le fer rouge de l'histoire!

V. Hugo

I

И пак позорът има тържеството,
лучата в кал, лъжата е на трон.
Понятъето за злото и доброто
изгубено под нашия небосклон!

Вълни от бяс, веевици от страсти,
рой диви честолюбья разярен!
Забрава, слепота! С трева зарасте
веч паметта на вчерашния ден. . .

Вражди стихийни, зла полуда! Мракът
забуля ямата, под нас що зей!
О родино, какви ли дни те чакат?
Какво ли бъдеще се тебе сей!

II

На кой ни вихърът изкарва бряг?
В кои скали талазите ни хакат?
Народния кораб отива в мракът:
с опасни урагани в бой е пак.

Пак блъсъци, борби разсвирепели!
Сърцето свива се, смутений ум
не чува глас надежден в бесний шум
на толкоз апетити повилнели. . .

Къде отиваме, кажете вий,
що бурний смут раздухвате злорадно?
О, знайте вий, що гоните тъй жадно —
но ти, народе. . . Бог да те закрий!

III

Земя на потреси, на смутове и бури,
на чеда, майко, вечно неразбрани,
нещастна плячко на враждебни фурий —
кога за теб ден мирен ще настане?

Арена грозна на борба всегдашна!
Талаз талаз ти води в мрака черни,
и трус — нов трус. Неизвестност страшна
в нощта оправя твоя ход неверни.

Що станаха мамливите надежди
за мир, за плодотворен труд, за радост?
Пак в ялови борби изтрита младост!
Пак бъдеще настръхнало с премеждий!

IV

Що виждам? Вратоломия ужасни!
Идеи, знамена, принципи в тиня!
От мръсний вихър всичко светло гасне,
гаврило стана всякоя светиня!

Ти, младо поколение, за чисти
примери жадно, отвърни си взора!
Историю, не давай своите листи —
не вписвай в тях на тия дни позора!

V

Под бремето на ред измами скръбни,
под удара на разочарованья —
достигнах да изгубя вяра. Тръпне
душата ми от гняв, негодуванья.

Достигнах вяра да изгубя! — Не в доброто,
не в честността, не в правдата, а в тия,
що знамена им дигат, на челото
без срам, и калят ги със мръсотия!

Свободо! Истино! Вий, идеали,
кога били сте повеч унизени?
Вий, божества, пред ваште пьедестали
ний веч не смейм да паднем на колене!

Не викайте, лъжци, витий коварни,
свештениците не пипайте, млъкнете!
Ний вярваме в кумири лучезарни,
но вий, жреци, от тях се отстранете!

VI

«Френетически ура цепят въздуха.»
(Из една телеграма)

«Ура! Ура!»... крещиме: «Да живеи!» —
И тоз, и оня, утре — друг — сè равно...
На другий ден друг вятър ще завей
и ний ще ги в кал стъпчеме безславно.

«Ура! Ура!» днес; утре — «Долу!» Сган
ту люта, ту поклонница владлива...
Ура! на силния, кат беси, и тамян —
кога го бесят — пак «ура» и «вива»!

Когато труп не сме — ний сме талаз
непостоян: кумирите мениме.
Днес бутнем тоз, друг дигаме завчас —
макар от кал — и пак «ура» крещиме.

«Ура! Ура!» — гърми мегданът прашни
и улици, и кръчмите пиени...
С «ура» се подлости венчават страшни,
чела светливи и чела клеймени.

«Ура» — безсмислен вик, вой на гълпата
пенлива, рев на дивота стихийна,
шум от копнеж на ямата помийна...
«Ура!» О, долу на «урата»!

VII

Горчило диша моя стих железни,
негодование жеже сърце ми:
страдания, опит страшен — безполезни
остаха и уроците са неми

на нашата история нещастна.
Пак царството на егоизма груби!
На тоз кумир свирепи, ламя бясна,
лют минотавър, кой поглъща, губи

такъв запас от воли, ум и сили —
ний жертваме народ, чест, съвест, право,
надежди лъскави, завети мили,
грядущето — вървим в нощта наздраво.

Какво ще стане — безразлично нам е!
Безвестност черна на врата ни тропа...
И сякаш аз чета на всяко знаме
тез думи тайни: «Подир мен — потопа!»

VIII

«Да се не плашим: тоз порой ще мине
от мерзости, безумства и полуда;
след бурний бяс ще светне свода сини» —
тъй думам си — страха за да прокуда.

Тъй думам си — тъй мислех си от време.
Веч цяло поколение порасна,
години гънат ме под своето бreme —
а аз — с таз вяра лъжа се прекрасна.

«Тоз шум живот е, тез борби са
напредък и преход е туй кипенье!
Съдбите на народите едни са!» —
тешах се ази. Грубо заслепление!

Ний носиме плода на страшно семе:
пороци, гнилоост, язви страховити!
Ний веч сме старо, изхабено племе —
едвам излезнали из пелените!

София, 1895

ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТИ

Мы любим жить чужим умом.

И. С. Аксаков

И кряскаме: равенство, правда, свобода!
И махаме модно по стъгдите знаме,
надрасдохме ние на цял век народа,
вселената цяла — отечество нам е.

И носиме нашето ново ученье
по всичките стъгди, пазари и друми,
по модата храним се, шумим в упоенье
със фразички гръмки, с мехурести думи.

А мъки позорни, тегла окол нази. . .
Не бърчат обаче те нашето чело:
мижим и крещим пак любими си фрази,
до нас не касае се живото дело.

Вълнуват ни страшно неволите чужди
и плачем над чуждите гробове клетки:
не видиме само тук нашите нужди,
таз област е тясна за наште полети.

Нам трябват простори далечни, широки.
Въпроси всемирни решаваме смело
и леем потоци от фрази дълбоки —
на дело, о братя, на дело. . .

Ний знайм ли живота и тежка му мъка?
Влезнахме ли лично във българска хижа?
Станнахме ли отклик, прострахме ли ръка
на наш брат в неволя? . . . Ех, що ни е грижа,

че близо до нази човеци страдаят —
за цял свят са нашите модни въздишки:
нам трябва да кажемe всичко до краят,
каквото сме чели във чуждите книжки.

1884

...и тогава аз ще
...и тогава аз ще
...и тогава аз ще

...и тогава аз ще
...и тогава аз ще
...и тогава аз ще

...и тогава аз ще
...и тогава аз ще
...и тогава аз ще

...и тогава аз ще
...и тогава аз ще
...и тогава аз ще

...и тогава аз ще
...и тогава аз ще
...и тогава аз ще

ПОД НАШЕТО НЕБЕ

ПОД НАШЕТО НЕБЕ

Поет роден съм аз, поет съм същ.
Душа на песни извор е могъщ —
във радост, скръб, при росните цветя
на май, в фъртуните на януария,
всегда — доволно е да диша тя
въздухът на България.

На моя дух свободен и крилат
за песни родина е целий свят;
но странна сила сеща, колчем той
вис някой зърне на Балкана стария,
когато тласнува летежа свой
в небето на България.

Сърце ми знай да тупа и копней
над всяка скръб и звукове да лей,
и всяка струна в него закънти,
щом някой външен стон удари я;
но то най-страстно чувствува, тупти
с сърцето на България.

На мойта Муза ликът вдъхновен
навред дружи ме, скръбен ил засмен —
тя песни сладки тихо ми шепти.

Но пламък нови, творчески, разгаря я,
до нея колчем екне, долети
вик някой на България.

НИВАТА

Сейте разумное, доброе, вечное!
Некрасов

Морен орачът из нивата сееше,
сееше в ровки бразди,
руен се пот от челото му лееше
и по космати гърди.

Гледах как фърляше весело семето —
чисти и здрави зърна.
Сей, земеделецо, днес му е времето,
фърляй добри семена.

С жътва богата, със спор, изобилие
бог ще труда надари,
честно и славно е твойто усилие,
бодро засявай, ори.

*

Зная сеячи и други във нивата —
в другата нива у нас:
там ще поникне трънакът, копривата,
не позлатеният клас.

Гнило е семето в почвата плодната,
дето го пръскат они,
плодове грозни ще бликнат в народната
нивица, грозни злини.

Хранят с отрова това поколение,
с дело, с примери и с реч...
Бъдеще страшно ще жънем в смущение,
жънем го даже ний веч...

*

Сейте, сеячи, доброто засявайте
в младата нива у нас,
истини здрави в душите втълпявайте,
важен е днешния час.

Сейте ламтеж къмто правда божествена,
сейте любов — не вражда,
милост в сърцата и обич мъжествена
къмто дълга и труда.

Жадна за хубаво семе е нивата,
силна е, сочна е тя:
всичко се фаща в горката, родливата:
бурен и клас, и цветя.

СУРКОВАЧИ

Съмна се. Денят начина —
първият на тази година.
Чудна тишина разляна
вън на улицата глуха,
светикралската камбана
радостно тресе въздуха.
Тя гърми днес другояче,
сякаш дума: «Много лета!»
Кой там тропа? — Сурковачи!
— Влазят, момчета!

От легло ми се не става.
В прежно време ум заплава...
Колко спомени прекрасни
за детинската епоха!
Светли радости, дни ясни...
Но те вече отидоха.
Що ми се тъжи и плаче?
Що е мъчно на поета?
Кой там тропа? — Сурковачи!
— Влазят, момчета!

Ученик бях. Тъй, в дружина,
ний по Новата година
ходехме от къща в къща
с бузи от мразът червени;
радостта ни беше съща
и в домът благословенъе,
веселост — и студ най-паче —
вмъквах се с нашта чета...

Кой там тропа? — Сурковачи!
— Влазят, момчета!

Помня, бях голям, кат тия.
Сняг, фъртуна и стихия
ний не маряхме тогази —
с дрянските сурковици.
С колко щастие дрънках ази
в джеба дребните парици —
плод на честен труд обаче
и на многата ни лета...
Кой там тропа? — Сурковачи!
— Влазят, момчета!

Де другарите ми мили?
Тях пръснали ги, сломили
злите бури на живота,
едни в гроба — други живи,
на теглата във хомота,
други в път вървят трънливи,
де и моят крак се влачи.
Нашта песен е изпята.
Кой там тропа? — Сурковачи!
— Влазят, момчета!

Влазят и честитете,
с вейка яката удрете:
за побойници кат вази
днес ще зее мойта порта.
Как лютахме се тогази
и предавахме на чорта
домакина, кой не рачи
на нас, ангели, привета!

Кой там тропа? — Сурковачи!
Влазайте, момчета!

Влезте и ме поздравете!
Влезте и ми известете
бога във лъжата светска,
озарете ме с лучата
на светата радост детска,
светъл дар от небесата —
нека първа тя прекрачи
прага ми със многа лета.
Кой там тропа? — Сурковачи!
— Влазайте, момчета!

София, 1 януари 1900

СТАРАТА ИКОНА

Arouet qu'as tu fait?
A. de Musset

Аз зная майка богобоязлива,
свега жена, огряна с вяра жива —
утеха ней в живота и заслона.
Тя заран, вечер моли се и пали
кандилце, тихо като бога фали
пред старата икона.

Светиня вехта, образ мил, чудесен,
един из сред пожарите изнесен
и от елмазена по-скъп корона!
На сладки спомени хранител мили!...

Пет поколения са се молили
пред старата икона.

Към пламъчето, що блещука, мига,
тя очи, често насълзени, дига
с молитва тиха, де трепери стона
и нейний дух в неземний мир се носи,
утеха, лек, душевна сила проси
пред старата икона.

С глава склонена и чело смирено,
на вярата с лучите озарено,
тя сеща се на бога тук пред трона.
Тя моли се в тревоги и неволи,
и в мигове на радост пак се моли
пред старата икона.

В таз къща има бог! Със небесата
чрез нишка тайна слива се душата...
И сякаш дъха бледната Мадона!
И благ мир лей лицето воскоцветно
свето, кат гледа кротко и приветно
от старата икона!

О душо благородна и висока,
сродена с бога, с вечността дълбока,
огряна с вяра — фар във небосклона, —
чело прекланям, трепет ме обфаща,
като те видя, права и моляща,
пред старата икона!

На век безверен чада изсушени,
отровени от знание и съмнение,
в живота бурни без компас, подслона —

не знаем ний молитвата гореща —
утехата й, що тая майка сеща
    пред старата икона!

Блуждаем без олтар, без бог, без вера,
в гърди без обич, ледни кат мермера,
в лъжата светска роби на Мамона,
и наший дух, що отрицанье трови,
не вярва ни в кумирите си нови,
    ни в старата икона. . .

София, 1899

ЧЕСТ, ПРАВДА И СВОБОДА!

Младежи! Любя ваший устрем смели
и жажда пламенна към висши цели.
Нек бъде млада младата природа,
крилата мразят плесен и тъмница,
душите волни плачат за зорница.

Хай викайте: Чест, правда и свобода!

Ще дойде ден — мнозина ще усърнат,
едни ще млъкнат, други ще да свърнат
в утъпкан път от пътя си към свода;
мнозина тежък кръста си ще найдат,
ще клекнат сили и зари ще зайдат. . .

Днес викайте: Чест, правда и свобода!

Ще паднат много между вази в боя
с живота, с изпитните, днес героя —

беглец ще е при първата несгода,
в каквото са се клели, ще забравят,
каквото правят всички — ще да правят. . .

Днес викайте: Чест, правда и свобода!

Ще паднат много — сè ще да останат
железни воли, та борци ще станат
безкористни и верни на народа
и техний млад възторг ще да запали
в сърца любов към слава, идеали. . .

Хай викайте: Чест, правда и свобода!

Защото младостта е чудна сила,
света е тя ломила и градила
и първа знак давала за похода
против неправди, сила и насилъ. . .

О, няма нищо, че се чупят криле —
вий викайте: Чест, правда и свобода!

О, нека екнат тия светли думи
из нашата пустиня, глухи друми —
та па бил тесен към Доброто входа:
ний пролет искаме с цветя и с радост,
гората с песни и младежи с младост. . .

Крещете, братя: Правда, чест, свобода!

БЪЛГАРИЯ

Обичах те, когато бе робиня
и влачеше позорния хомот,
и всеки зов към по-добър живот
над теб минаваше кат през пустиня.

Обичах те, кога изгря над теб
зорницата на твойто пробуждене,
духовна светлина и просвещение
за тебе станаха насъщний хлеб.

Обичах те, кога ярем да счупиш,
ти меч изтегли във неравен бой
и с жертви страшни, скъпи и безброй
успя си бъдещето да изкупиш.

Обичах те, когато заблестя
евободата над твоите балкани,
кога над твойте пепелища, рани —
живот разкошен буйно зацъфтя.

Здрависах те, кога света зачуди
при Сливница с победни си ура
и първите си лаври ти набра,
и мощ незнайна се у теб пробуди.

Обичах те във твойте смутни дни
и в трусовете страшни, що изпати,
когато в късо време преживя ти
на век тревогите, безчет злини.

Обичам те и днес, кога забрави
задачи светли и уроци зли,
на жажди бесни, дивни крамоли
да станеш поприще се ти остави;

когато в твойта почва семена
ужасни падат — за ужасна жътва,
и пъклен дух към лош те край упътва,
обезверена в всички знамена;

кога си жадна да чуйш бодър зов,
о майко бедна, майко безпокойна —
и повече от сявгаш си достойна
за плач, за порицанье и любов!

София, 1899

КОКИЧЕ

Въз снега се е подало
ранно цъфнало кокиче.
Зърна цветенцето бяло
миличкото птиче.

— Здравствуй, цвете ранобудно! —
пиленцето му издума; —
пролет иде, време чудно,
радост в нова шума.

— Здравствуй — зайчето му каза, —
мъх в снега от дълго чопля. . .

Виждам, пролет се показва:
скоро ще се стопля.

— Здравствуй, прелестно кокиче —
близкий сух храст застена. —
Скоро пак ще ме окичи
шумица зелена.

— Здравствуй — рече му въздуха, —
песен скоро ще да влее
радост в тишина ми глуха,
слънце ще ме сгрее.

— Поздрав! — там от небесата
витошки орел изграка. —
В старо гнездо, на скалата,
любов пак ме чака.

— Здравствуй! — рече ми сърцето. —
Тежки ми са зимни бури. . . —
Рече и замлъкна клето,
нищо не притури!

София, 23 февруари 1900

НОЩ

Стоя разбуден, сам,
потънал в мисли, ням,
Навън фъртуна вие,

реве среднощний мрак;
часовникът ми бие:
тик-так, тик-так!

Измина младостта,
измина радостта.
Минута след минута
фърчи със бесен бяг,
изчезнува нечута. . .
Тик-так, тик-так!

Безбройни часове,
роящи векове
така са се бегали. . .
От тайнствения бряг
не са се йощ връщали.
Тик-так, тик-так.

Що значи тоя звук?
Той мярката е тук
на мигът и на века,
към гробния ни праг
водачът, който не чека. . .
Тик-так, тик-так.

Стоя разбуден, сам,
потънал в мисли, ням,
навън фъртуна вие,
реве среднощний мрак,
часовникът ми бие:
тик-так, тик-так.

София, 1900

КОПНЕЖЪТ НА ЗВЕЗДИТЕ

Зад сини чуки слънце се затули.
Сгъсти се здрач и нощний мрак забули
страдалний морен мир.
Премина ангел тихо по небето —
въз мъките, скръбта на битието
разля врачебен, сладък мир.

И фръкна пак към царството на бога,
де правдата на славата в чертога
тържествено цари.

Видяха го трепливите звездици,
кат пролетя през техните граници,
извикаха му: — Ангел, спри!

Отдека идеш? — Ида от живота,
от мъките, от земната голгота,
от вечний на сълзите мир —
там, де любов, вражди кипят — продума
светият ангел и пое си друма.
Потъна в тайният ефир.

И дълго те копнеяха смутени
в пространствата си пусти и студени
над таз вълшебна реч: Живот.
Минуват, бягат, идат вековете,
а няма да вкусят те нивга, клетки,
от тоя забранени плод.

1899

ДИМИТРОВЧЕ

Акацийте повехнали на двора;
на туите премяната зелена
линей, посърнал здравец до стобора,
брезата тръпне, цяла позлатена.

Шуми в листата есен побледняла —
от техний свод зелен по-драг не знаех,
и пейката е там осиротяла —
на сянка дето аз четях, мечтаех.

Повехнала и малката градинка,
що майка ми с любов редеше; рано
слана попари скромната латинка. . .
Димитровчето още е засмяно.

Живей, цъфти и радост то възбужда,
едничко в таз природа потъмняла;
но с радостта — и смутна скръб пробужда,
кат нещо, що говори за раздяла. . .

Ще клюмне то — за гробната почивка,
при първий сняг ще клюмне то главица —
на лятото последната усмивка,
на слънцето последната песница!

София, 1899

КОЯ Е ТЯ?

(Живите души в спалнята ми)

В нозе ми, на леглото ми железно,
изписана е прелестна глава.
В очите ѝ грей небесна синева,
устенце розово се смей любезно.
Чий бил е тоя поглед, пълен с плам?
Кой образ е възпроизведен там?
Слугиня ли? Шивачка? Ил кокетка
графиня, що в салоните блестя?
Мома ли селска мойта е съседка?

Коя е тя?

Над мене — други лик: с коса разстлана
по рамена — красавица. Тя веч —
испанка, знам — по страшни взор, кат меч,
по името, що там стои: Хуана.
Чий лик художникът е рисувал,
душа и страст навеки му е дал?
Кого тез страстни очи са горели?
Туй младо сърце за кого пламтя?
Чие са име тез уста шептели?

Коя бе тя?

Килимът на стената представлява
една сърна с изпулени очи,
с куршум в снага, пред хрътки две търчи —
застигната в зелената дъбрава.
Ужасен символ на триумфа клет
на зъл въз благ във тоя божии свет!
И сякаш чувам как ѝ бий сърцето,

от злоба дето нивга не туптя,
и нейний поглед плах кълне небето. . .

Коя бе тя?

Над портата — е сцена друга тъжна:
там ладия, във ветрове, мъгли,
разбива се о страшните скали —
със бездната се бори безоръжна.
Талази пенести налитат с гнев.
Аз чувам техний тържествующ рев,
как плачат мачти и платна раздрани,
сред бурний вой, де смърт я врхлетя —
предсмъртното ѝ, ужасното ѝ стенанье. . .

Коя бе тя?

Една душа тук жива още има,
невидима, безплътна, като блен.
Заспя ли, бдя ли — тя е сè при мен,
дружи, милее ме и тирани ме.
Заглъхвам ли — тя дума ми: «Звучи!»
Отпадам ли, тя шъпне ми: «Фърчи!»
«Мисли!» — когато цял свят спи, отдъхва,
за труд упорен дига ме ноця
и скръб всемирна в песнята ми вдъхва.

Коя е тя?

София, 1900

КЕРВАНЪТ

Il marchel

V. Hugo

В пустинята керван минува.
Той иде нейде отдалек
и надалеко той пътува:
познал е жажда, труд и пек.
Завчас духна самум ужасен:
керванът сви сѐ, дор минà
талазът удушлив, опасен —
и пак напред тръгна.

И пак върви напред керванът
из безконечния си път
на пясъка през океанът.
Внезапно екнува ревът
на лева и той сам излезна.
Почнà се бой и кръвнина,
ранений звяр бега, изчезна —
керванът пак минà.

Върви безстрашно пак кервана.
Но в кръгозора спря се, ням:
от пясък планина навяна
засипваше му пътя там.
И дълго в тая безотрадна
пустиня той лутà се клет,
в посока вярна дор попадна —
и пак тръгна напред.

Друг път, при жажда зла, лъжливи
оазиси в мираж гонй,

друг път — във битки с шайки диви
влизà и зло се накърни. . .
И сѐ към нови небосклони
върви, в промеждия безчет,
и трупове из пътя рони —
но сѐ върви напред.

Върви той бодър, неуморен,
върви години, векове. . .
А тоя чуден, неуморен
керван: Напредък се зове.
Не смята жертви, труд не сеща
човешкий дух из пътя свой,
едни беди след други среща,
но сѐ пътува той.

И сѐ напред върви, отива
към правда и към светлина,
през заблужденья друм пробива
и води с мракове война.
Но той назади не погледва,
не се повръща никой път:
фърчи ил пъпли — сѐ напредва
керванът на духът.

София, 1899

ПАРЯСАНАТА ВОДЕНИЦА

Млъкнàла. Всичко глѣхне и заспало.
Животът спрял. Млево кошове нема.
Зловещо камъне мелнични дремат,

над тях не пей кресливо кречетало —
тук дъха на умряло.

Пресъхнал улей; струя буйна, жива
не кара козелата с бяла пяна,
гърмеж и врява радостна престана.
Пътеката отвън е мълчалива,
тревата я покрива.

Застой и сън — там, дето бе движение,
душата от телото е отнета;
на камъне, вода и козелета
престал съзвучний труд и шум, и пенъе,
и веселото бдене.

Не давай, боже, често под небето
с тъга да срещам воденица спряла,
поток пресъхнал, черква запустяла,
безструнна, глуха арфа, откъдето
песнята отлетяла!

София, 1899

ДЕ Е БОГ?

Търсих го на небето — там го няма —
от празнотата му смутен останах.
Търсих го в земния му дом, но в храма
аз лик му не видях.

Подирях го в сърцата — срещнах тамо
не бога благи — други бог жесток;

дирих го в разума — той каза само:
«Не знам какво е бог!»

Потърсих го в душата човешка —
там името му беше, а не той,
дирих го вред... и викнах в мъка тежка:
— Къде си, боже мой?

Не виждам те в небето и в челякът,
земята пуста е сега без теб
и пълна с кривди, зло, синджири звякат,
цари Ваал свиреп.

Заглъхна в бурен твойто слово живо
и твоя благ завет за братство, мир,
теб химни пейм, а служим послушливо
на други, лют кумир.

Къде си, бог на любовта, живота,
на истината извор вечен, свят?
И чух аз вик: — «Търси го на Голгота:
той пак е там разпят!»

София, 1899

ДВАЙСЕТИЙ ВЕК

Стоиме на прага на дваисетий век.
Светът ще го среща със пенести чаши
и с песни, с надежди — че той ще е лек —
мислителят само се плаши.

Ний влазяме в нов век, но не в нови дни.
Въпроси зловещи висят нерешени,
неправди царуват и вечни злини,
вериги дрънчат нестрошени.

Печално наследство изминалий век
на новий предава — тъй както прие го.
Недъзи вековни очакват лек. . .

О, ще ли го найдет и в него?

Ил пак ще да скърца всемирний хомот
и гол меч — не разум ще има надвластие?
А как изжаднял е човешкият род
за правда, за мир и за щастие! . . .

ТРАНСВААЛ

Гърми войната пак. Кръвта
на новий век опръска прага.
Празнува пак Ваал! Оста
подгаврен светлий блян на Хага.

О, не! Не се отчайвам аз
на злобата пред тържеството:
аз виждам в тоя тъжен час
зората светла на доброто;

аз виждам я във честний гнев
на всичките души високи,

потръпнали при бесний рев
и гръм на битките жестоки,

във всички очи и лица,
във общий укор и роптанье,
на милионите сърца
в священото негодуване;

аз чувствавам я в милостта,
която правдата възбужда,
във гръмкий вик на съвестта
всемирна, дето се пробужда;

аз виждам я във страшний съд,
вселената кой произнася
над силата, и във срамът,
кой кривдата бере, понася.

О, виждам светлата зора
на истинното възрождение
и радостното на мира
пришествие и въцарение.

Не питам аз: кога и как?
Но зная, че на тез въпроси
грядущето, месия благ,
решение велико носи;

и разум, милост — а не нож —
последното ще имат слово,
и правдата — върховна мощ,
ще бъде бог в сияние ново. . .

Защото веч е уморен
светът от кърви и кланета
и на войната, възмутен,
той гледа кат на вещь проклета;
и кървавий димящий меч
извиква ужас, погнусява,
и славата, в човешка сеч
пожъната, е черна слава;

защото веч настръхва той
от толкова насилъя, злоби
и в съвестта му не герой —
джелат е, който сее гроби.

Защото възмъжа света
и в идеали други гледа
и на войната гибелта
брои най-славната победа.

София, 1899

ЖАБАТА

Как е чудна нашта локва,
наший жабунясал вир!
Пекне слънце — всяк изскоква
да погледа божий мир.
А зачуим ли стъпка само
или някаква мълва —
всички цопваме се тамо.

Ква, ква, ква!

Как е мътно — като златно,
как пресладостно воней
нашто блатце благодатно,
как се харно тук живеи!
Бедни орли, що летите
в тая чиста синева,
как нещастни вий стоите!
Ква, ква, ква!

Дъжд ли, вятър ли навън е,
тряска ли се в бурни дни,
целий свят ли ще потъне —
ний на завет сме едни
в нашта тиня безопасна
и на бога за това
пейме химна гръмогласна:
ква, ква, ква!

Чули сме, че птички вили
гнездо във зелен клонак.
Ах, от нашът гьолец мили
има ли чертог по-благ!
Как ли могат там да дишат?
Има ли в света слова
рая наши да опишат?
Ква, ква, ква!

Вчера там пчелица с радост
из цветята пийше мед
и бръмчеше дор от сладост!
Бедната! Тоз блудкав смет
до полуда възхити я:
никогаш тя не вкусва

нектара, що пием ния.
Ква, ква, ква!

Виждам, роза там към мене
дъх изпраща нетърпим,
квари наши несравнени
локвен аромат любим.
А вида й? Такава грубост
никой още не видва...
Де е жабешката хубост!
Ква, ква, ква!

Утрин, вечер пей се близко —
казват, славей тука пял.
Никой тъй да каля низко
музиката не е смял!
Тъй бездарно, неприлично!
Ил той нивга не чувà
как се пее хармонично?
Ква, ква, ква!

София, 1900

ДВЕ ПРОЛЕТИ

Пей и фъркай, и ликувай,
о младеж крилата,
пролетта си отпразнувай,
пролетта си злата.

Прав е твоя друм широки,
със цветя постлан е,
над глава ти свод високи
син е и засмян е.

И животът ти се лее
в брегове зелени;
във душа ти радост пее,
спомен там не стене.

Радвай се, цветя събирай —
младостта е красна,
сили за подир набирай
в пролетта си ясна.

Ние — мойто поколение —
нашта не видяхме,
в вихри, в смутове, в кипенъе
ний я преживяхме.

На епохи две бурливи
бурите жънахме,
сред талазите гръмливи
пролет не познахме.

Битие имахме рядко,
с трусове обилно.
Вие поживейте сладко —
ний живяхме силно.

София, 1890

НОЕМВРИЙСКИ НОЩИ

Дълги нощи, ноемврийски нощи!
Вихър пее в мрака по-зле още,

писка в улици, в комини плаче —
сладък сън не иде до клепачи.

Палвам свещ, слухтя и мисля ази.
Мисъл ведра нощ за мен не пази.

Във душа е тъмно, навън тоже;
скръб прегръща ме в самотно ложе.

Що да мисля — нощ да се премине?
Ум отбягва минали години.

Много горест в тях, мрак много има.
А напреде — безконечна зима.

Взех да мисля, пролет че ще доде —
пролетта, що благи господ води

за поля, гори, небе, рекички
и която чакат малки птички,

и заспалото в земята зрънце —
и на мене лъхна топло слънце,

и дойде ми мирис от цветята,
и чух младий фъфъл на листата. . .

На, из тях подава се главица
драголибна, с пръста на устица.

Под дървята ние сме двамина. . .
Славей пее в тихата градина.

Всеки шум и всяк далечен тропот
стряска нашия боязливи шопот.

Аз ги помня трепетните устни
и словата мили, безизкусни,
и светлика на тез очи черни
в тайната на сумрака вечерни. . .

Боже, колко е това далеко!
Ала ето: неусетно, леко

ликът дръпва се, бледней, изчезва,
кат звезда, що някъде залезва. . .

Зимна буря вий навън и плаче,
сладък сън не иде до клепачи.

ОРЛОВОТО КРИЛО

Веднаж на полето крило от орел
видях, че лежеше, разкъсано, кално,
перата изглозгани, смачкани жално —
що цепели властно въздушний предел.

Останки нещастни от гордия жител
на свода прозрачни! Безимен парцал
от бившата сила!... И тежка печал
пробуди се в мен за крилатий властител.

Две псета наблизко лежаха на пек,
вкушаваха в мързел и в сън битието —
доволни и сити — две псета в полето...
И моята мисъл отиде далек

в живота, де подлите сили царуват,
де толкова мощни крила се трошат,
летежи високи цалуват прахът,
орли горди гинат и псета добруват.

ВИТОША

Колчем на юг из прозорец погледна —
Витоша там в кръгозора застава:
символ на снажност и мощ всепобедна,
царствена, горда, незIBLEма, права.

Смей ли се, облак ли лоба ѝ завива,
румен ли вечер е той от зарите,
снежна ли мантия с бляск я залива —
сѐ ме плени, приковава очите.

Около всичко дребнаво и тясно —
мисли и хора, делата, сърцата:
чувство на сила полъхва ме прясно
само от Витоша там в небесата.

НАПРЕД!

Напред! Върви, гази, пъпли, фърчи!
Но само не се спирай, не повръщай.
Целта висока ли ти е — търчи.
Напред, назади поглед не обръщай,
напред го насочи!

Слова «кой знай», «не вярвам» и «не мога»
из речника си смело избърши:
ще можеш всичко — само се реши.
В гърди зачуйш съмнение и тревога?
Без жал ги задуши.

Висок ли върха е и върл? Стигни го!
Трънлив ли друма ти е? Тичай пак!
Потокът бесен ли е — премини го!
Непроходим ли е? Ти префръкни го —
мини на другий бряг.

Ръцете не кръстосвай пред бедите.
По-лют ли е врагът — по мъж бъди!
Упорний бой с упорство го води!
Па ако паднеш, то със чест падни ти —
по-харно — победи!

Напред! Упорство, воля, вяра яка —
тез сили правят чудеса, напред!
Те дават подтикът на целий свет,
печелят лаври верни на юнака,
победата — навред!

София, 1899

НОВО!...

Когато пролет появи се мила
и мен на ново и на младо дъхне,
и видя, че гора се разшумила
и нежният зефирец пак ме лъхне,

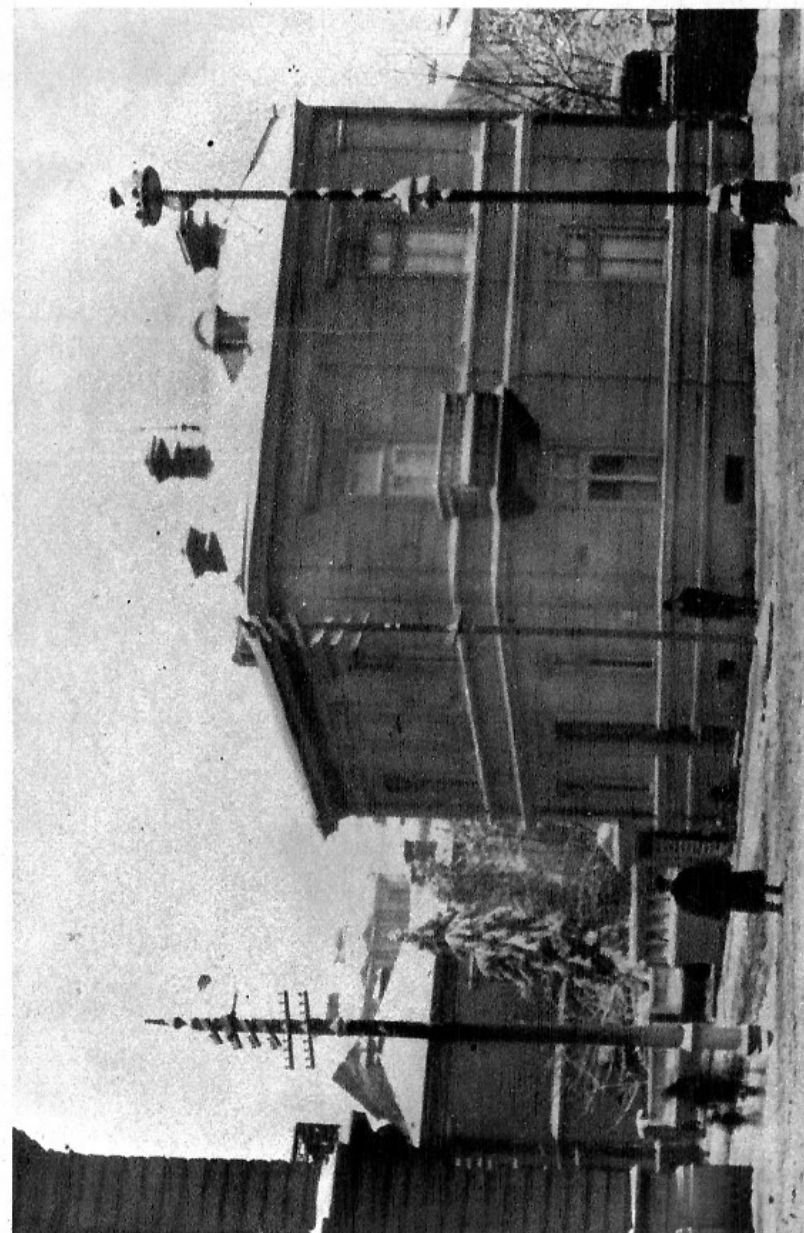
и въздух проехти от химни страстни,
и злакът се усмихне дор над гроба —
сърце ми готви се за празник ясни,
измъчено от скръб, печал и злоба.

Но в вихра на живота, във кипежа
на страстите не виждам да проникне
жив луч, не чувам дума бодра, свежа,
не сещам мощ от нов живот да бликне.

Сè старото, сè тъжното!... Сè вети
борби и язви... Зрелище сурово!
Ох, дайте ми кокиче, горско цвете!
Ох, дайте да погледам нещо ново!

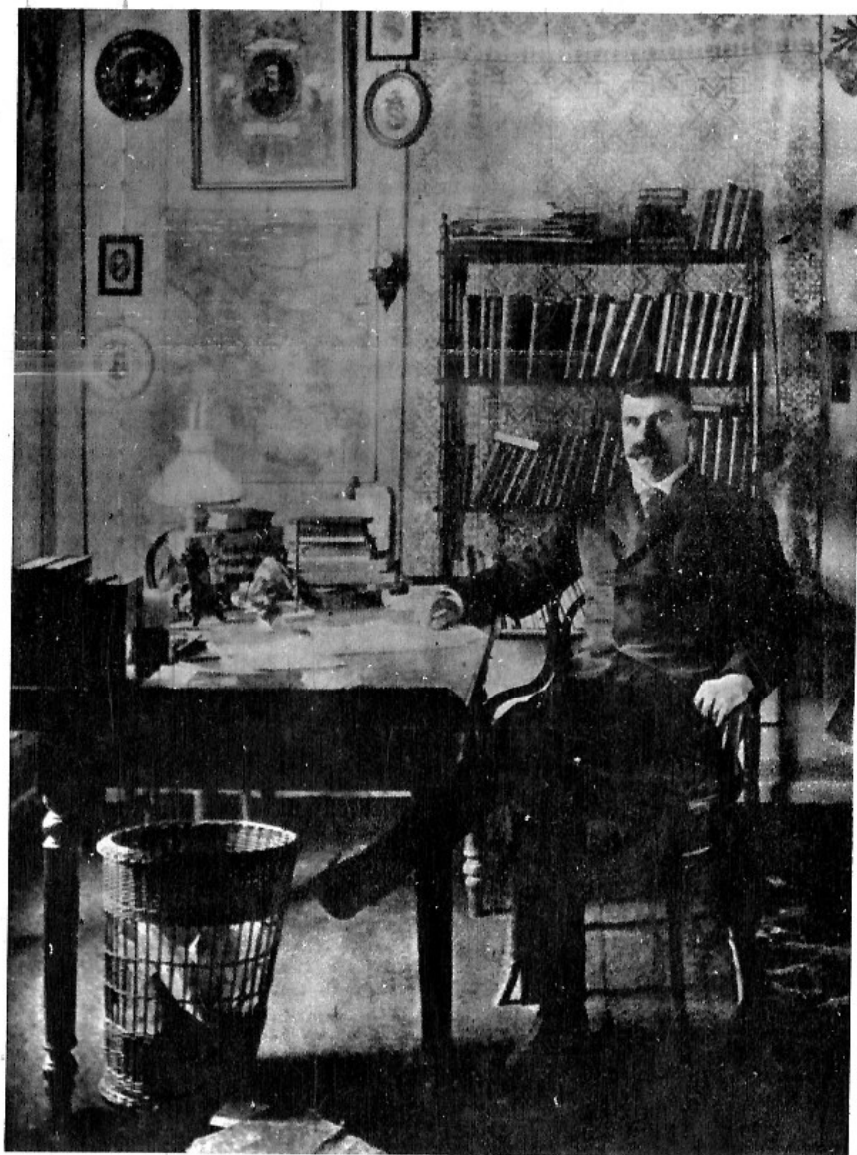
ШЕПТЕЖЪТ НА СУХИТЕ ЛИСТИ

По здрач, из алеите глухи,
край голите дървее вървях.
Ветреца шумтеше из тях —
трепереха листите сухи.

Къщата на Ив. Вазов в София

Иван Вазов в работния си кабинет, 1895 г.

Искра

Не вее толкова ураган
и чинии и вилаци,
сдържана ми е страсти
във коариза си престолни.

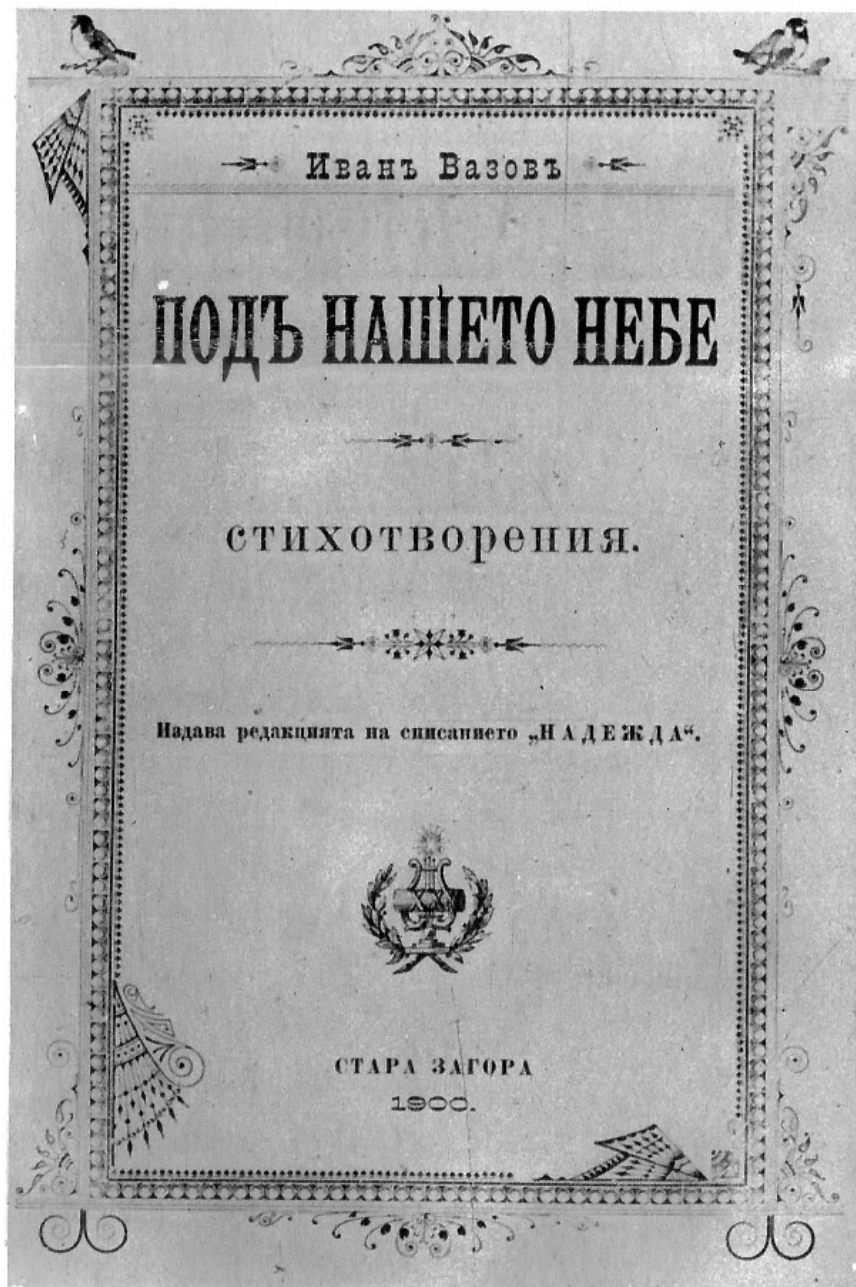
Не само заради мъки,
за празно съперечие —
във здръсти ми се трусят
тази вихри разярени.

Кога да е слободата им,
вчезава ли уя устре
Във слово Божо, силно,
Във искра, — што ре.

и тоя уя падне в. итко
здръ. ~~ка~~ ^{ка} лед застави...
и тази слугайна искра
покрай уя тамо запали.

И. В.

Факсимиле от ръкописа на стихотворението „Искра“, 1888 г.

Корица на „Под нашето небе“, 1900

Ив. Вазов, К. Величков, М. Малжаров и др. в кабинета на К. Стоилов

Иванъ Вазовъ

СКИТНИШКИ ПЪСНИ

Впечатления и усѣщания въ Малката и
Голѣмата Стара-Планина

1899.

Издава Придворната Книжарница Им. В. Касаровъ.

СОФИЯ

Придворна Печатница Бр. Прошекови
1899.

Заглавна страница на „Скитнишки песни“, 1899 г.

ЗВУКОВЕ

ЛИРИЧЕСКИ СТИХОТВОРЕНИЯ

отъ

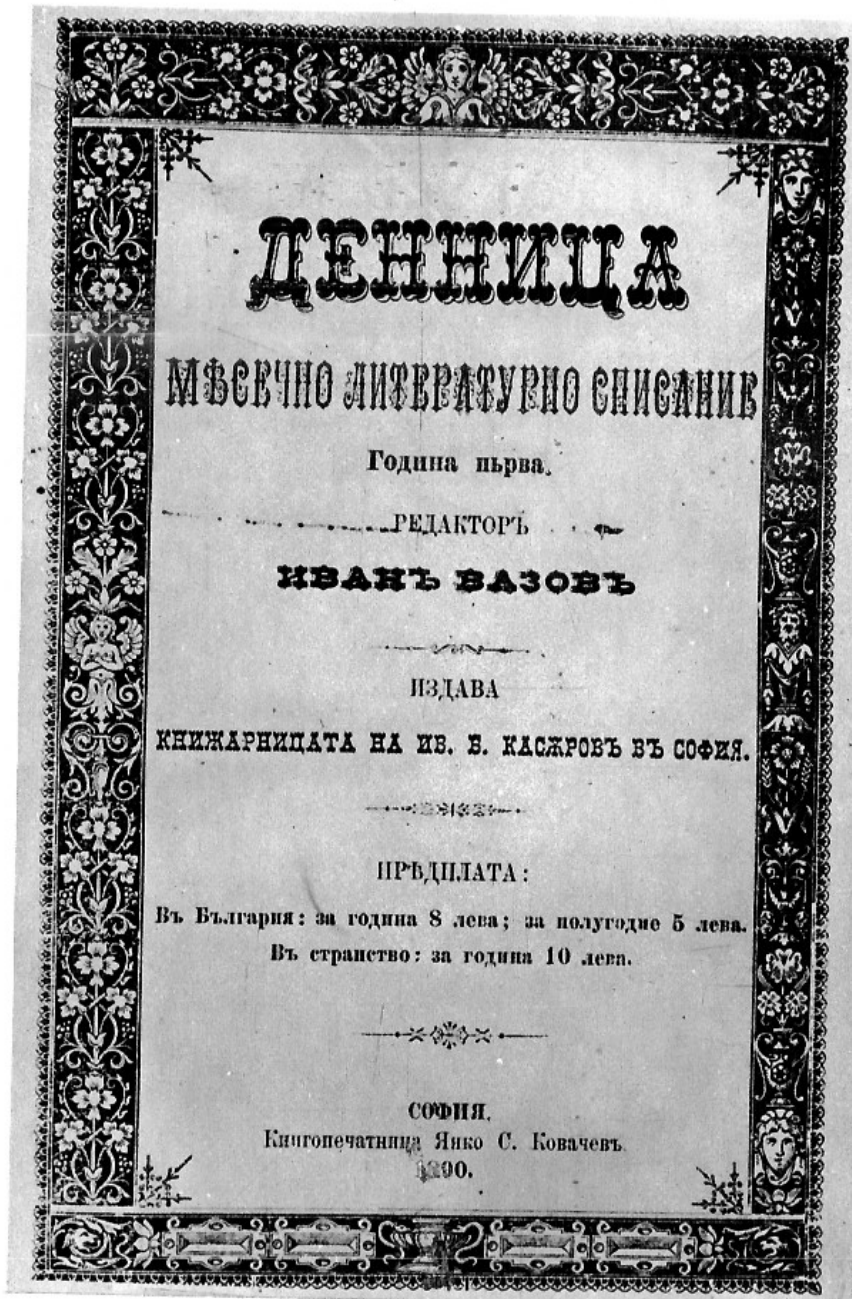
Ивана Вазова

De cette pour rendre, d'airain—pour résister.
V. Hugo.

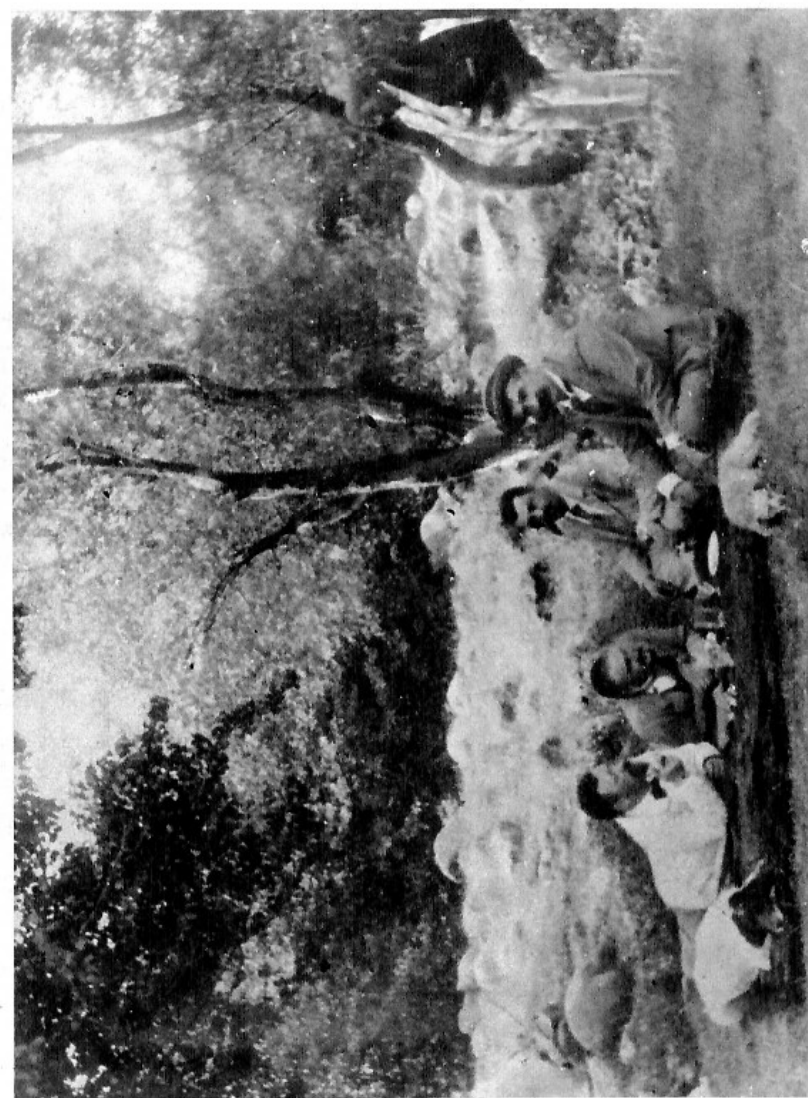
СОФИЯ

Печатница Иванъ П. Даскаловъ и С-ие
1893.

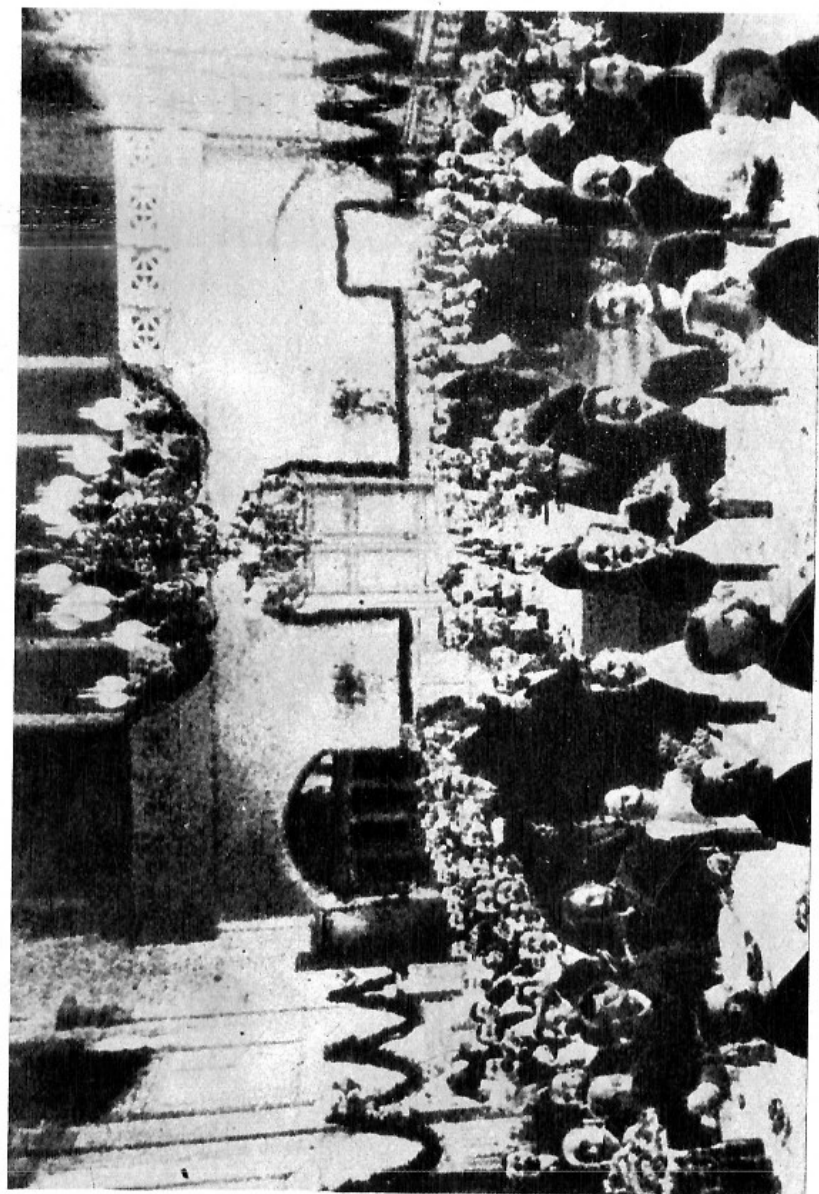
Заглавна страница на „Звукове“, 1893 г.

Заглавна страница на сп. „Денница“, 1890 г.

Иван Вазов с приятели сред природата, 1905 г.

Банкетът в „Славянска беседа“ по случай първия юбилей на Ив. Вазов, 1895 г.

Под дъбът

Дърво високо и раскормено
 Се горещи събота в нора растени;
 А първият дънер му прозвуча
 Наутро, то, 9000000000.

А казвам: „Ща го каже
 Мигът дъбът щам събота му протече,
 На тая кордент краб щам щуре,
 Пота го е в айтма Котича.“

А Братът му рече: „отарс вогане,
 Аз дървет, аз дървет,
 Глаго – трудит се страсот отрано,
 Чума, който туча дървет.“

Мигът дъбът велик е, и - а - а - а
 Велик по злата, врането,
 Но не от тая дъбът злата
 На кордент великото дървет.

Глаго, то е щам събота - нива
 Ща дъбът каже, врането,
 И ако сади, то щам сади
 От тая дъбът, то е щам сади.

Факсимиле от ръкопис на стихотворението „Под дъбът“.

Ив. Вазов със семейството си, 1906 г.

Две пролети

Нби и фъркан и пингуй,
О магаре крипага,
Пролетта си отпразнувай,
Пролетта си зага.

Кратко е твоят гръден мислен,
Съв убогата покаяне,
И аз макар си става кален
Твоя е и заплата.

И убогата ми се лже
Въ брѣзке зелени,
Въ моятъ убогата ми се
Споменътъ убогата.

радвай се, убогата обирай
Въ твоята убогата

Факсимиле от ръкопис на стихотворението „Две пролети“

Стих за поглед набран
Въ протвѣта си жана?

Или — нѣщо пожелане —
Наша не видѣхме:
Въ вѣтри, въ стурѣ, въ косова
Или — прѣдѣлите.

Наша ети гѣт Гурани
Буритѣ изнахте,
Срѣдъ маказитѣ урмани
Мад не поухамте.

Битие нѣмаме рѣко,
Съ трусове абилане
Вие поухитѣ спадко —
Или — прѣдѣлите.

И слушах внимателно аз,
та смисъла тайни да сфана
на таз епопея от страст,
от трепети много набрана.

Що крийше, що думаше там
тоз шепот — тъга или радост?
Ил плач бе и сбогом на младост?
Ил песен, неведома нам?

Ил туй са въздишките страстни,
случайно в клонака остави,
на влюбени двойки, таз пролет
под тия дървета стояли?

София, 1900

ЕСЕН

Капят, капят позлатени
листи по земята,
ветри есенни студени
плачат в дървесата.

Някога, във младо време,
тоя стон печален
скръбно свивал е сърце ми,
кат стон погребален.

Фърка времето крилато,
фърка с бяг чудесен:

Продължение на стихотворението „Две пролети“

мина мойта пролет, лято,
влязох и аз в есен.

Днес спокойно гледам ази
вехнештата младост,
кат картина, дето пази
за мен тайна сладост;

днес любовно слушам тая
музика в листата,
като отзив на оная,
що ми е в душата.

1900

МЛАДУВАХ...

Младувах в велико време,
време на борби, живот,
будеше се младо племе,
фърляше се тежко бreme,
чупеше се лют хомот.

Младувах във дни на хали,
буден бях във буден час,
сред възторзи и печали,
сред стремежи, идеали —
пища имаше за нас.

Буйна кръв кипеше в жили,
жадна славно да се лей

за неща високи, мили,
работа за млади сили
имаше и шириней.

Имаше простори чудни
за борба и за ломеж,
славни цели, спънки трудни.
Вечно нашрек, вечно будни,
знаяхме едно: Напреж!

Не се лутахме в смущение
от измама във съмнение,
от течение в течение,
от един кумир към друг;

не се питахме, унили —
що да чиним с наште сили,
с ум свободен, с млади криле,
де е идеала тук?

*

Не в свирепото отрицанье
всичко в родната страна,
не във робско подражанье,
не във чужди знамена,

не в реч куха, гръмовита,
не в презрение към трудът,
не в стремеж към празност сита,
не във бягство от дългът,

не в туй идеалът твой е,
о стремителна младеж!

Той е славен, ала той е
не в ломене, а в градеж.

Зданъето народно, ново —
хала да го не руши —
иска труд, не пусто слово,
здрави мишици и души,

иска воля търпелива,
иска твърдост, трезвен ум,
вяра във доброто жива,
жертви, подвизи без шум.

Че в минутата сегашна
всичко на теб гледа, виж,
твойта е задача страшна:
бъдещето ти градиш.

То ще бъде светло, мрачно —
както го приготвиш ти. . .
Работи, младеж, юначно,
мъжки, честно работи!

ТАМ!

Замених горите чудни,
техни песни и шумтежи
с улиците прашни, людни,
с градските мълви, кипежи.

Не без скръб реших се ази
рай планински да напусна,
та в световните талази
ладьята си пак да пусна.

И сега — пак срещи стари:
прежните борби, тревоги,
страсти, вихрове, разгари,
умове, дела убоги.

Пак усмивки лицемерни,
клюки и коварен шопот,
зависти кат пъкъл черни,
ига, влачени без ропот. . .

Ох, сънувам ви, долини,
вас, подоблачни чукари,
карпи, шумове, пустини,
волен свят, орли-другари!

Ох, копнея пак за вази —
горски здрав лъх да поема,
да подфана мойта ази
недочетена поема!

София, октомври, 1900

ЗАСЕЛЕНАТА ЗВЕЗДА¹

I

Трус, шум, ехтеж, гръм, трясък, страх!
Земя с комета се удари,
в небето се пръсна на прах
сред страшни бури и пожари.

Загина тя. Във звездний свод
таз шушка да бръмчи престана,
гори, моря, човек, живот —
изчезна всичко — нищо стана.

Единът Земен дух оста,
един безсмъртен озова се.
В безкрайний шир и празнота
той дълги векове скита се.

Скита се дълги векове
без път, без орбита, посока,
в рояци мъртви светове,
в нощта на бездната висока.

II

Веднаж бездомний скитен дух
съзря звездаца треперлива,
обиколена с пласт въздух,
но глуха, пуста, мълчалива.

¹ По случай предсказаната гибел на земята ни от срещата ѝ с комета на 1 ноември 1899.

И спря на нея уморен
и рече: «Тук ще се заселя!
За силите, що нося в мен,
аз ново царство днес печеля.»

III

И скоро мирната звезда
усети тайно сътресение:
под страшний напън на труда
живот яви се и движение.

Разпъпла се човешкий род,
бразди разпраха целините,
полето даде клас и плод,
плувнаха ладий по вълните.

И парата проби си друм
през планини, през спънки люти;
изкуство, воля, мишци, ум —
свършиха чудеса нечути.

Бликнаха градове, села,
царства, цивилизации нови,
писнаха радости, тегла,
екнаха песни и окови;

гръмнаха сватби и войни,
потекоха вина и кърви,
с блага, успехи, добрини
върнаха се злините първи.

Веднаж създателят велик
насам обърна взор, внимание,
смутен от толкѫз шум и вик
там, дето беше сън, мълчанье.

И дълго смаян той гледѫ
тоз нов мир, де живот потече,
и таз безименна звезда
земя усмихнат пак нарече.

1 ноември 1899

ЛЮБОВ ТРЯБВА

Почтено чувство е да негодуваш,
да бъдеш съдия над всички строг
и с реч от яд пламтяща да бичуваш
недѣзи, слабости, разврат, порок.

Добре е нещо да жигосваш века,
греховний свят да теглиш ти на съд,
да фърляш злѣчни клетви въз човека,
повтаряни, откакто е светът.

Но има нещо по-добро, о брате,
от твоя гняв и благороден бес,
а то е: да обичаш — и туй подвиг свят е,
и много труден, много славен днес.

Да любиш — то е да знайш да прощаваш,
да имаш в себе си велика мощ;
да любиш — то е храбро да съзнаваш,
че си кат всички, може би по-лош;

то значи ти да вярваш в тържеството
на божий луч у бедний человек,
не с дума — с дело да ратуваш с злото,
за язви вместо бич да имаш лек.

Да съди всякой знае — злият тоже...
Омразата — тя пълни днес света!
Тук трябва любов! — тя само може
светия кръст да вземе на Христа!

ПОЕТУ

Твърди, казваш, твърди са сърцата.
Твойте песни отзив не намират,
твойте сладки блянове в тълпата
ек не срещат, тях не ги разбират.

Те са твои — на света са чужди!
Пей за мъка всечовешка, жива,
пей за сълзи, за борби и нужди —
скръб душа ти с общата да слива.

Нека звучна лира да тълкува
туй, сърца що чувствуват ранени,

плаче ли тя, громко ли ликува —
всяк да чува себе в нейно пенъе.

Чучулигата за себе пей в ефира,
никой друг ней се не отглася,
а камбанний звън го ваяк разбира
с трепет: той към всички се отнася.

ГЕРОИНЯ

(Екатерина Авксентиева Симитчиева)

Поклон, сестро! Дух велик, незнаен
крил се в тебе — героиньо мила —
и гневът на цял народ отчаен
със стихийна сила.

И сега те виждам как прекрасна,
лвица разярена,
падаш жертва на борба ужасна —
млада покосена.

Сякаш чувам: «Ето моите гърди
слаби, женски — бийте, не отстъпам!
Таз земя е наша — и ще бъде.
Тук мра — не се дръпам!

Мра за род и чест, от радост пълна.
Сестри, не плачете за мен, моля.»
Ти умря и хладен гроб погълна
крехко тяло и желязна воля.

И ечи гласът ти пак през гроба,
носи се от две страни на Рила,
за да влива пламък нов у роба,
нам дълга да сочи с нова сила.

Той звучи: О сестри, майки, дайте
същия пример на братя, чада!
Как се прав стои, мъже, узнайте —
как се честно пада.

Поклон, сестро — вечно у нас жива!
Поклон на борците чудни, нови —
на земята, де цъфтят такива
майки и гробове!

София, 1899

СКРОМНИ ИДЕАЛИ

Днес понятия високи
възпитават се у нази;
чувам проповеди ази
за стремления широки,
за полети на духът,
за блага, права, свобода —
не се чуй, не е на мода
едно нещичко — дългът.

Чувам позиви всечасно
за успех в образование,
за ламтеж към всепознание,

към високо и прекрасно;
чувам позив за наука —
дар божествен, — не е чут
само един позив тука:
позив към светия труд.

Сейме жаждата за слава,
вредний яд на суетата,
сейм омразата, враждата
към световний строй, управа;
ненавист у нас вирее
към човека и света.
Едно чувство се не сее:
чувството на любовта.

Всички суети световни
ний заемаме с охота,
с нужди трупаме живота;
наший кръгозор духовни
всеки ден забогатява
със печалби от прогрес. . .
Едно нещо нам остава
чуждо — чувството за чест.

Дълг, Чест, Милост, Труд упорни —
ето ни лозинки нови,
ето здравите основи
на напредък благотворни!
Нек в душевни си скрижали
да ги впишем, съхраним
и на наште идеали
в първий ред да ги държим!

СТОГОДИШНИНАТА НА ПУШКИНА

Издекламирано при тържеството в «Славянска
беседа» на 29 юни 1899 г. по случай столетието
от раждането на Пушкина

И ний ведно с Русия великата ѝ слава
празнуваме — поета ѝ празнуваме любим,
и нам душата отклик на радостта ѝ става,
в триумфа ѝ се месим и гордостта ѝ делим.

И ние поклон чиним на гения славянски,
на творческата мисъл и ний плетем венец,
плениява и вълнува и нас — деца балкански —
чаровний звук и лира на братския певец —

певецът, кой тъй властно омаюва сърцата,
Орфей на чувства благи, любов и красота,
той вля в речта славянска мощ, сладост непозната,
той мирове вълшебни остави на света

с потоци от поезия. . . Столетия ще минат,
а славата му мила сè громка ще ехти,
във любовта народна ще расне исполинът,
с напевите си чудни, с високи си мечти.

Привет, земя велика, по шир, по брой, по сила —
по дух велика също — що Пушкина роди:
чело по-славно нивга с венци не си красила,
ни толкоз сладко били са руските гърди!

КРУМ

Крум някога изкоренил лозята,
та край да тури на пианска страст.
Ляк груб, роден на варварин в главата,
но аз скърбя, че няма Крум у нас.

Лозята ни сега не са опасни,
от чийто сок цар Крум се тъй боял:
растеня има други по-ужасни —
за къртене, изкубване без жал.

Тям коренът им не стои в земята —
в душите те виреят и цъфтят.
Не ги убива сушата, сланата
и филоксерите ги не морят.

Вирее на пороците гъстакът,
нравствените плевели, злини:
кой гений груб ще тури смело лякът?
Кой Крум у нас ще ги изкорени?

1899

НЕ СЪМ СЕ ПИТАЛ...

Смути ме мисълта: защо аз драскам тия
небрежни стихове — кой друг ще подели
това, що чувствавам, що казвам и що крия
дълбоко във душа — що мъчи ме, боли?

Защо и за кого тез строфи аз наряддам —
ту тихи като стон, ту мощни като бяс?
Уви, туй питане — вината си обаждам —
не съм слагал до днес пред песента си аз.

Кому се ревне тя, кому е тя противна —
не съм питал. Аз пях, каквото ми се пях:
свобода, красота и таз природа дивна
и бурното море, в душа ми що кипях...

И родните съдби, и любовта омайна,
доброто, милостта във нашия твърди век...
И може би затуй песнята ми случайна
във хиляди сърца намирала е ек.

В ПРЕСЛАВСКИТЕ РАЗВАЛИНИ

Като се скитах в мъртвия Преслав,
в свещений прах на старата столица,
из гроб един пред мен изскокна прав
цар български с венец и багреница.

Познах го: бе великий Симеон.
— Аз десет века спях тук — той извика, —
кажи, що стана с моя славен трон?
Що стана ми държавата велика?

Поклон сторих, казах. Той рече: — Жал!
А Томи, Охрид, Пинд? А Шар, а Сава?

— Те чужди са. — А аз ги бях владял!
Разграбена е моята държава!

В сегашната — аз бих се задушил,
за Симеона тясно тук е вече:
велик във гроба — тук се бих смалил!... —
И той потъна в гроба, туй-кат рече.

— О, стой! — със плач викнах към царя аз,
пред чийто меч бе всичко треперало: —
О, стой! Кат има Симеон у нас,
и царството му негли би се сбрало.

София, 1900

ПРОЛЕТ ИДЕ!

Пролет, пролет иде!
Златно минзухарче
над снега се види —
първото й другарче!

Скоро ще в полето
видя теменужка,
ще запей врабчето
за любов със дружка...

Иде тя към нази,
гостенката драга —
сещам я по тази
топлиница блага,

що така благатко
из въздух се лее,
по туй слънце сладко,
що туй сладко грее,

по таз радост, дето
в цяла вей вселена,
по сърце ми клето,
дето туй застена.

София, 1900

ДА РАБОТИМ!

Да работим! Да работим смело:
с мишци, с нерви, с ръце и със ум;
нек се чуй у нази живо дело,
веселий на работата шум.

Да работим! Тази славна дума
нека екне кат камбанен звън,
нека стряска къщата и друма,
нека стресне спящия тежък сън.

Да работим! Нека дигнем знаме
с тая дума и вървим напред...
Труд! Спасеньето от робство там е,
идеал е той на новия свет.

Да работим! Имаме широки
поприща за славен труд,

бедност няма с него — срам жестоки,
няма стид под неговия скют.

Да работим! На бащите наши
добродетелта да продължим,
техний пот почтен да не ни плаши:
всичко ний на тоя пот дължим.

Да работим! Мързелът е страшен,
мръсен блуд с живота и с умът!
Мързелът е враг, другар всегашен
на тегла, съюзник на срамът.

Да работим! Няма тук оръжье
по-велико, силно от труда,
само то е вярно и не лъже,
свят ломи, победно е всегда.

Да работим дружно и съгласно...
Час изгубен е изгубен век.
На живота във морето бясно
труд е наший Ноевий ковчег.

София, 1899

РЕНТГЕНОВИТЕ ЛУЧИ

Със лучите, Рентген що откри,
чудо ново пред света представи:
тъмните тела прозрачни прави —
тайна в мрака веч не можеш скри.

Затова, шом чуя дума блага
ил съзра усмихнати очи,
иде ми да кажа аз веднага:
дайте Рентгеновите лучи!

Ще ми се да видя зад словата
има ли от искреност следа,
колчем хубаво гълчат устата,
и душата казува ли: да!
От сърцето ли извира право
всяка дума, сладко що звучи?
Здравото на вярно ли е здраво?
Дайте Рентгеновите лучи!

Ето оня строги проповедник
как върху пороците фучи,
сам чист, бял, като алпийски ледник...
Дайте Рентгеновите лучи!
А стидливата госпожа Гица?
Сѐ за чест, приличие гълчи —
наглед ангел, на слова светица:
дайте Рентгеновите лучи!

Ето тоя родолюбец рядък:
за народа мисли и живеи,
вечно за народа сълзи лей,
за народа сън не знае сладък.
Под таз обич силна що ечи?
Сърце жежко? Искрена ли нота
или вълча някоя охота?
Дайте Рентгеновите лучи!

Вижте оня ратник идеален!
С идеал на знамето търчи.

Мрази власт, богатство — идол кален, —
дайте Рентгеновите лучи!
Там — друг рицар шумен за доброто,
за сюрмаси като лев ричи,
тях сънува той — а не креслото:
дайте Рентгеновите лучи!

По трибуни, улици и друми —
купове на правдата жреци,
тътне въздух от високи думи
на народни ратници, борци.
А в душите? А в сърцата? Нощ е,
пълна тайна, нищо не личи. . .
Я светнете ми и тамо още,
дайте Рентгеновите лучи!

София, 1900

ВИДЯХ ГО ПАК...¹

Видях го пак, видях го ази знамето
свето жалейно македонско черно
и с трепет красноречъето му нямото
разбрах го аз, покъртен бях безмерно.

Задрилски братя с нас ведно празнуваха
денят на избавлението ни славен,
а там зад Рила звякове се чуваха,
оковни вопли на народ безправен.

¹ По случай шествието на македонската колония на 19 февруари 1900 г. из софийските улици.

Под сняг печалното вървеше шествие,
из улицата кална то вървеше. . .
Склоних глава, изпратих му приветствие,
сетих, сълза че буза ми гореше.

Отмина то без шум, кат погребение,
на Македония със образа високи
и светлий ден на нашто избавление
пред мене с траур се покри дълбоки.

София, 1900

ПЕСЕНТА НА ФЪРТУНАТА

I

Фу! Фу! . . . Фучи, ечи
навън студений вятър,
нощта реве, бучи,
кат гробен свод мърчи,
черней небесний шатър.

Стъклата с шум трещат
от бясната фъртуна,
комините пищят,
врабци в гнезда трептят.
Лудей стихийна буна.

Кат юдин бесен рой
запели вихри ядни,
природата е в бой. . .

В поле настръхнал вой
от глутниците гладни.

II

Във окъртената хижа
будна, на легло, вдовица,
сред тъмница,
възне с трепетни дечица —
нейната любов и грижа.

— Мамо, студ! — Ох, аз треперя!
— Спете, гълъбчета, спете,
потърпете —
ний сме сиромаси клетки —
утре дърва ще намеря.

Мръзнат чада с майка бедна.
Студ прониква през завивка,
под покривка,
сън не дава, ни почивка.
Нощ — година, бурна, ледна...

III

В салонът осветлен, богати,
с рой прелестни жени, моми,
оркестър весело гърми
на валса фърковати.
Лъщят брилянти и труфила злати.

— Обичам те, о ангел мой! —
на валса в вихра т о й й шъпне,
а т я копнее, сладко тръпне...

За бурний мраз и вой
щастливите в тоз дом са недостъпни.

Лудее буйната игра,
гърди пхътят, лица алеят...
Във въздуха се леят
благоуханья тънки — до зора
завесите салонни ще светлеят...

IV

Реве, бесней
навън стихия.
Живот гасней
в зла неволия.
На голий пол
клетник застива,
след тежка бол
навек заспива.

Ненавестен,
един оставен,
несъжален,
от свят забравен.

Снага хладней,
мъждят гледачи...
Фъртуна пей,
фъртуна плаче.

V

В мирен сън, един до други,
в топъл кът, при мека въздух,

спят щастливите съпруги
на възглавници от пух.

Къщата пращи и тръпне,
снежний вятър като вей,
и шумът му сякаш шъпне,
на прегърнатите пей:

«Спете! Моего бученье
по улажда ваший сын.
Спете в сладко упоенье,
аз приспивам ви отвън.»

VI

На вятъра воят
шуми в пушинака,
един часовоят
недвижим бди в мрака.

Фъртуната бясна
лицето му брули
и дрямка опасна
очите му були.

Нощ бурна и ледна
и дълга кат век. . .
До утринна бледна
йощ има далек.

Той слуша унесен
как халата писка,
как нейний рев бесен
ту вий, ту се киска,

ту пей погребална
той песен, ту звук
от музика бална
достига дотук.

VII

Фу! . . . Фуци в тъмата
хала снежна, зимна,
чува я палата
и хижата димна.

Чува я болница,
чува я тъмница.

Чува я беднякът,
недолял, зазъзнал,
чува я селякът,
на поле промръзнал;
морният работник,
гойният имотник.

Чуй я на живота
робът без покривка,
ситата охота
под топла завивка,
забумкалата печка,
огнището без клечка.

VIII

Веявицата вей,
веявицата пей:

«Таз нощ плачът ми гужда
в два лагера светът. . .
Приспива и събужда.
На охолност и нужда
размерите растат.

Усещат се бедите
по-силно тоя миг —
бедите, добрините. . .
Честитий по-честит е,
клетника — по клетник.

Леглото богаташко
по-сладко е сега,
теглото сиромашко
расте в мраза, в снега.

Гласът ми нежно гали
богатите в света,
а в други гърди пали
гневът, ненавистта.

Кипят ожесточенья,
роптае дух и плът,
отчаяни решенья
зачеват ми в шумът.

Ридаят голотии,
бездомното пици,
в студ охкат немотии
и деца, и бащи. . .

И техний сбран вик фърка
към свода, страшен, лют,

но моят рев му бърка
от бога да е чул!»

Веявицата вей,
веявицата пей.

София, 1899

ПРЕД ОРАЧА

Край нивите мирни вървим.
Орач над браздите в пот плава.
Ний сладко и умно гълчим
за песни, изкуство и слава.

Гълчим за наслади, блага,
що в дар от живота ще вземем
без пот и без мъка. . . Я чакай сега
пред тоз орач шапка да снемем!

А ТО БЕ БЛИЗКО. . .

Галбица невидяла,
от обич несъгряна,
тя вехне потъмняла
там някъде в балкана.

Мома видях я ази,
пленителна и проста,
съдбата срещна нази
(години има доста).

«Бъди честит!» — тогава
сърце мълвеше ниско.
Аз рекох: «Искам слава!»
А щастъето бе близко.

Тъй близко и възможно. . .
Но ази го пропуснах:
за друг кумир тревожно
в житейский бой се впуснах.

И днес, един, копнея,
за оня час мечтая. . .
А славата? От нея
пелина й само зная.

И тя в неволи клети,
невестата, повяна,
тя, нявгашното цвете,
най-красното в Балкана.

Участъе не срещна́ла —
чело навела ниско,
за щастъе изжадняла —
а то така бе близко! . . .

Костенец, 1900

БЕСЕДА

— По гъвкавост, казà той, нямам равен.
Аз рекох: — По-добре бъди железен.
— Горя от жажда тук да стана славен. . .
— Стани, казах, полезен.

— Пред всяка скръб, казà, ще бъда камък.
— Пред твойта — не пред чуждото патило.
— Във общий мрак ще блесна като пламък!
— Бъди, казах, светило.

ДЪБ

В голо поле дъб растял високо,
сам полето веселил широко.

Пойни птички в шумата му пели,
в пек стада под сянка му лежели.

Застарял той. Много рани носи
от стихий, топори по тело си,

много клони сухи застърчели,
мощни гърди черви му проели.

Застарял. Но дойде пролет мила,
в дъб се буди нова младост, сила:

разшуми се, с песни загърмява,
пусто поле пак развеселява.

София, 1900.

ЗАЩОТО СИ ПОЕТ

Казаха ми: — Ти нямаш право
да чувствуваш със глас висок,
мълчи, потай се величаво,
задушвай скръб ил гняв жесток.
Ти нямаш право дял да вземаш
в вълнения на грешний свет:
всяк има мнение — ти да немаш,
защото си поет.

Неправда, зло ли тук върлува —
мълчи, оставай си в покой.
От всичко, дето нас вълнува,
далеко и високо стой.
От жизнените битки бягай —
това да ти е свет завет, —
на удари се не излагай,
защото си поет.

Тресе ли се от плач страната,
сълзи ручат ли и кръвта —
до твойта песен фърковата
да не достига горестта.
Живей, лети, мечтай високо,

чуждей се от живота клет,
недей вика: «Скърбя дълбоко!» —
защото си поет.

Казаха ми го те на здраво:
— На твойта дарба правим чест;
но убеждение — криво, право —
не трябва ти да имаш днес.
На музи жрец — ти стой си в храма,
кат камък твърд, студен кат лед,
друг има сърце — в теб да няма,
защото си поет.

София, 1900

В ГРОБИЩАТА

Тук спят мечти и страсти,
спят мъки и тревоги.
Див бурен тук порасте
над силни и убоги.

В битъето бързотечно —
кипеж, борби за слава.
Тук равенство е вечно
във вечната забрава.

София, 1900

ГОСТИТЕ

Кой чука там?
— Тук любовта е нежна,
омайницата прежна. . .
От моя сладък плам,
поет, поутоли гърди си!
— Любов, иди си!

Кой чука там?
— Аз Радостта съм. — Що е?
— Дойдох в сърцето пусто твое,
по-пусто от порутен храм,
да фърля искра младост.
— Иди си, Радост!

Кой чука пак?
— Тук Славата е. Тичам
за нови лаври да извличам
поет из забрава, мрак.
От небесата ида право.
— Махни се, Славо!

Кой чука йощ?
— Скръбта съм. Дружка вярна,
дойдох да ти се мярна,
че сам си в тая тъмна нощ!
Отваряш ли ми ти врата си?
— Влез, ти си у дома си!

София, 1900

БОГ ДА ПРОСТИ!

(Разговор с бабичката — пазачка
в Орландовските гробища)

— Бабо, чий са тез гробове?
Ти тук пазиш от години.
— Ех, мой синко, има нови,
има стари — днес се рине
друг — за старий дядо Косте.
Той от мъки се избави,
мене господ пък забрави.
Бог да прости.

В този гроб съд божий чака
зъл болярин греховити.
Много очи той разплака,
дор му гледаха очите.
Ех, и неговите кости
при сюрмашките легнаха —
сал злините му остаха,
бог да прости.

Тука млада спи невеста.
Много на света изпати.
Мъж богат взе, но — злочеста. . .
Бог добре ѝ смърт изпрати.
Тоз мермер мъжът поиска —
сякаш пак да я потиска.
Бог да прости.

Тук един ергенин тлее.
Млад-зелен се той погуби:
не поиска да живее

без момата, що полюби.
Беше през велики пости. . .
Много свят плака; а ази
сѐ го мисля оттогази.

Бог да прости.

Мой син спи под таз коприва.
Един беше — господ взе го.
Тук и моят мъж почива.
Много си теглих от него:
имаше нърави остри,
лош бе, синко, и до старост,
ала нямам ази ярост:

бог да прости.

А тоз гробец? На солдатын —
от болницата довлечен.
Тоз мермер със надпис златен
е на големец изсечен.
Всички, всички тук сме гости,
бар да нямаме омрази. . .
Ех, ще кажат и за нази:

бог да прости.

София, 1900

ВИСОЧАЙШИТЕ

Из небесния шир,
над подоблачный мир,
сив орел стреловит
фърка някъде сам,

Всеки връх снеговит
той запитва оттам:

«Горди връх, що мечтайш?»

— Ах, ти искаш да знайш?
Спомням бурните дни
на борби, кръвнини,
страшний рев, гръм и вой,
из които бликна
нов живот в таз страна —
и пожари безброй. . .
Техний бляск и сега
ми лъщи по снега.
И треперя аз цял
от възторг и печал.

«Кой си ти?»

— Юмручал.

«Що мечтайш, див гранит,
в небесата забит?»

— Взираам се удивлен:
там в полето под мен,
в град престолен шумящ.
Там бий пулса трептящ
на един цял народ,
блика буен живот;
там се сили берат,
тамо криле растат
за борби, за летеж,
тътне викът: Напреж! —
под бодрящий ми лъх.

«Кой си ти?»

— Черни връх.

«Що мечтайш, исполин,
планински властелин?»

— С тайни блянове, да,
аз обзет съм всегда.

Най-насред, най-висок,
имам глед най-широк
въз земи, върхове —
от море до море —
в старини, векове,
в кои славата гре...
На грядущето аз
гледам в тайний простор,
на славянският талаз
величавий напор:
Тайни чудни узнан,
съдби чудни видях.

«Кой си ти?»
— Мусаллах!

«Що мечтайш, великан?»

— Великан — окован.
Виж го: чер ми снега,
чер — от мойта тъга;
чуй потоци ми ти
как надолу бучат —
моите сълзи речат;
как лесът ми шепти
във зори и по здрач —
тоя шепот е плач.
Аз навред гледам роб,
сам стърча като гроб

в свят, де мъки цъфтят,
де вериги звънтят
и под мойто небе
радост йощ не запе.

«Кой си ти?»
— Елтепе!¹

София, 1900

ШУМИ МАРИЦА

Шуми Марица!
Какъв е тоя звук —
свещен кат никой друг?
Блестящ като зорница?
Из трепетний въздух
когато заехтява,
той хубав е кат слава,
от млад възторг тогава
трепери моя дух.

Шуми Марица!
На пир ли тя звучи,
под знаме ли ечи,
ил в шумната столица
гърми в тържествен час —
обфащат ме трептежи,
душата ми в пламтежи
кат боен кон се ежи —
при тръбний боен глас.

¹ Най-високият връх на Пирин, в Македония.

Шуми Марица!
Пред мен в този звук крилат,
кат в някой блян фъркат,
редят се върволица
от слави, що не мрът:
Загората гробовна
и Шипката чутовна,
и Сливница гръмовна,
и знамена в димът!

Шуми Марица!
Не пее тя — тръби,
пред бури и съдби
фърчи като орлица. . .
В този звук се всичко сбра:
на нашия дух ламтежът,
на битките ехтежът,
на славата гърмежът
със хиляди ура!

ФИЛОСОФИЯ НА СЪЗВУЧИЯТА

Съдбата има две тегла:
на този — блага от люлка, а другиму — тегла.

Пожарът е ужасен в изсъхнали гори;
по-страшен е в душата, от завист що гори.

Животът е пребръз и къс;
но той от вечността е къс.

На жизнения пир, във жизнения бой
нито се упивай, нито се пък бой.

Безполезната твар —
на природата твар.

В вълните бесни на бурливия мир
единът гроб ни дава завет, мир.

На любовта кръста е тежък и лек.
Честит кому носи тя с болката лек.

Дарба без свой образ, цвят —
пролет е без цвят.

От мъх не става свила, ни от лопата вила,
ни от шантанската певачка вила.

Жената е отрова или мед:
тесто — когато люби, кога не люби — мед.

*

Борец не е същ, човек не е цел,
който мре без нужда и живей без цел.

*

Глупецът е дързък, над всичко се смее
но само да мисли не смее.

*

От глад по-страшна сила познавате ли вий?
Той праща в небесата орела да се вий,
в ужасний лев той рика, в настръхналий вълк вий

*

Бери във младост рози, не се май:
декември дебне подир май.

*

Полето тегли от слана, от суша, град:
порокът ги заменя в шумний град.

*

Сганта си идола днес слави, сочи с пръст:
той в гроба легне ли — не чуйш ни «Лека пръст!»

*

Смъртта ни дава почек, къс ил дълг:
но фалименти няма — плаща се тоз дълг.

*

Велико щастие — речи няма.
Велика скръб е няма.

*

Мръсен вестник смрадовете из сметта отравя:
той със тях живее — другите отравя.

*

Не се бой, че ножът в роба се завира:
само над огъня водата завира.

*

Човекът е такъв: в море копней за суша,
в бездъждие — за град, в потопен дъжд за суша.

*

Волът рекъл: Не работя, не плета, не шия:
аз блажен съм! — А ярема? — Той ми е гердан на шия.

*

Тиран кога те гали и с благи думи котка,
не вярвай: мишка дебне замъркалата котка.

*

Поет! Великий автор — природата — зачитай.
Във книгата ѝ често се зачитай!

*
Със камък ги безумно не лучи —
а грей се на сълнечните лучи.

*
Пълний джеб не вярва продраното сито:
всичките са сити за гърлото сито.

*
Река поройна нивите топи.
Любов лудешка силите топи.

*
На мирна съвест и на млада връст
широко, ясно е навръст.

*
Впуснеш ли се в бой със злото ти из нашите земи,
с чизми тръгвай и с тояга и амонияк земи.

*
Изгубил дружка славей за песен по ранй,
сърцето по е звучно, любов кое ранй.

*
Ум убог у мъж със силен стан —
сè едно без прежда гиздав стан,
без войници стан.

*
Добро е, кат герой за битки меча точи;
по-харно е да гледаш невеста млин да точи.

*
Към синий свод стреми се всеки земен син,
а сводът е във всяк момински поглед син.

*
Сърце, което ревност в прегръдките си мачка,
е плъх трептящ и кървав под ноктите на мачка.

*
Залягай да си вещ,
избягвай да си вещ.

*
Разбойникът с корона — крал.
Без нея — просто крал.

*
Вол търпи остена кротко — с яките рога и жили.
Тях осата няма ги, а жили.

*
Глупостта е злобно куче: щом чуй лай —
лай.

*
Думат, че сам господ царя цар помазва.
Кой знай. . . По е вярно, царят че света помазва.

*
Умний за добро и зло е вреден;
глупият е само вреден.

*
Там, де има труд и сговор, има в всичко спор.
Този спор обичам, а не руский «спор».

*
Помежду цар и роб, богат и нищ, паднали, прави,
едната смърт тук разлика не прави.

*
Не златен клас, а трън се вади
из нивата, която пот не вади.

*
Злодеят се мъчил да бъде мил:
да стане бял, арапинът се мил.

*
За она свет — мъж свет;
мъж светъл — за тоз свет.

* * *
Избягах от света и от борбата,
от людский глъч и шум
и рекох: — Душо, гълтай тишината!
Почивай си, мой ум!

И казах на сърцето: — Пей тук, братко,
с планинския хор пей:
каквото имаш — горко или сладко, —
свободно си излей.

Но чух веднъж и тримата смутени
мълвяха: — Тук е благодат
и мир; но ний за мир не сме родени,
нас тегли нанаяд.

Ламтим да плувнем пак в шума световни,
да любим, да кипим. . .
Неволите и страстите вековни
със всички да делим.

БОЯНСКАТА ЧЕРКВА

I

Найдох се в хладен мрак. В ръката с воценица
озъртах се, кат в гроб. От тъмните стени
безгласни гледаха царе във багреница,
боляри, воини от миналите дни.

И гледах сенките от миналото време
в благоговееен страх, с прехласнати очи.
И те ме гледаха. . . Изгасналото племе
възкръсваше пред мен под бледните лучи.

И чувствувах се аз назад във вековете,
попаднал в друг мир, незнаен и любим,
и като живи там стояха ликовите
свети, издраскани, опушени със дим.

И питах ги без глас да ми продумат нещо
за себе си или за техний тъмен век,
какво са видели, мислили и горещо
аз молах ги, но таз молба оста без ек.

II

Внезапно в мрака там блед образ открои се
с корона на глава — дух белобрад и стар —
и мълчалив и строг във мене той втренчи се.
Познах Шишмана аз, последния ни цар.

Тъга стоеше йощ във зора му изплашен,
чер облак бе завил намръщений му лоб,
останал от деня, кога конца страшен
видял: престола в прах, държавата си в гроб.

Аз дълго чаках, ням, дано ми проговори —
да пита, в Търново що става тоя ден?
Стои ли Баязид във царските му двори?
Над Янтра вей ли се ислямският стяг червен?

Къде тъгува днес царицата в забрава?
Любезният му син, що враг от трон лиши?

И на Трапезица, светиня златоглава,
кой помен прави днес за царските души?

Да повъздиша той за вярата Христова
потисната и за потиснати народ. . .
Аз бих го утешил. . . Но сянката сурова
изчезна. Аз останах един под ниский свод.

III

И за останах един между стените черни,
при мълчаливите и черни ликове.
Свещта прашеше и с лучите си неверни
огряваше светци, царета. . . векове.

И тъжно ми станà в таз гробница студена
на миналите дни; угасна и свещта!
И леден мрак обви душата ми смутена,
и погледът ми плах блуждайше из нощта.

Излязох пак навън, трептящ, кат из тъмница.
Видях пак синий свод и слънцето обле
душата ми с възторг, и новата столица
усмихваше ми се в зеленото поле.

БЕЛОГРАДЧИШКИТЕ СКАЛИ

I

Глави на вкаменени великани,
бесмъртни сфинксове, титани прави,
загледани в небето замечтани —
о карпи, чуда редки, величави

на мирозданието, мечти гранитни,
гигантски вцврстени и вековечни,
аз вирам се в захлас, мечтател скитни,
във ваший тайнствен рой, покой безпечни.

И чини ми се, че чета във вази
на вековете тайните загадки,
на времето летежа, във талази
безследно минал над чела ви гладки.

II

В полите на гигантите безгласни,
във чийто дупки гълъбите гукат,
пасе си стадо; агънца безстрастни
играят; нейде крави мукат.

Внезапно там овчарче с лик опален
от слънце лекичко се закатери
по щърбите на истукана скален,
на върха спря се и ръце разпери.

Ръце разпери и с гърди пияни
от въздух и свобода нещо викна:

трепна роякът неми великани
и ехото му десет пъти кликна.

III

Залезе слънце. Месецът изгрява.
Под златний му светлик, в мирът поднебни
тълпата великани оживява,
добива странни образи вълшебни:

чудовища, страшила баснословни
неземни, чужденци на битието,
порастват още, чудни и страховни,
рисувайки си сенките в небето!

И мощно диша в нощното сияние
суровий хор на тез колоси чудни
и сякаш в общий сън, във общото мълчание
еднички те не спят, едни са будни!

Белоградчик, 1910

ЗДРАВСТВУЙ, СВЕТЕ!

На годините, на скърбите под твара
клюмна ми главата оснежена;
но видях го вчера минзухара —
луч огря душа ми натъжена
и сърце ми трепет млад усети. . .
И аз рекох: здравствуй, ново цвете!

В зима крача. . . Но животът още пази
за мен тайни чарове мамливи
и на битието в бурните талази
храбро-плувам; над бърда сънливи
утром зърна ли го дневното светило
аз му шепна: здравствуй, слънце мило!

Сняг над мене. . . но сърцето — жарко.
Не убиват ледните фъртуни
туй, що в мен е вечно, що е ярко,
ни в душа отзивчивите струни
и крилата песен пак засяга
моя бдящ дух: здравствуй, Музо драга!

Дни на зăник. . . И сѣ любя жежко
тоз мир, хор от плачове и песни,
любовта с възторзите ѝ небесни,
на живота нектара, пелина
(близко ми е всичко човешко),
и на път — към тайний бряг да мина,
аз повтарям шепота на вековете:
здравствуй, сладки свете!

София, февруари 1910

ПРОЛОГ

за тържественото откриване на
Народния театър на 3 януари 1907 г.

В сцени и картини

Лица:

Самовили

Музи

Гуслар

Геният на България

България

Народ

КАРТИНА ПЪРВА

В недрата на Рила. Поляна сред борова гора. В дъното —
езеро, а над него снежни върхове, залени с румен блясък от
заходящото слънце.

Чува се далечна песен от женски гласове: «Запретни, Вело
моме, бели ръкави». Песента се приближава. Влизат отдясно
куп самовили в бели ризи, увенчани с цветя.

Първа самовила

Пяхме, играхме доста, сестрици,
тук да направим сладка почивка.
Слънце преваля зад планините
и въз тях мята златна покривка.

Как е чудесна, как е прекрасна
нашата райска земя, сестрици!
Скоро ще светне златният месец,
ще да затрепкат златни звездици.

И тогаз пак ще песен подфанем
и ще играем, другарки мили:
с песни живеят млади русалки,
с хорото дишат хубави вили.

С мъки са пълни палати, хижи —
ние сме само в света честити,
в наште дъбрави не влизат грижи,
с смехове гоним скръбта, тъгите.

В т о р а с а м о в и л а

Да, ний свободни сме царици
във нашето свободно царство.
В чаровний мир на тез балкани
не иде злоба, ни коварство.

От песни и игри, и радост
тъчат се наште дни и нощи,
чело ни грей от вечна младост,
какво е зло, не знаем йоще.

Цветята наште са другарки,
небето нашта е заслона,
не сименяваме живота
за никаква в света корона.

Т р е т я с а м о в и л а

От цветята ароматни
по сме красни, обичливи,
от орела в небесата —
по-свободни, горделиви.

За летежа ни чудесни
няма пречки, ни пространство,
вечни скитници — ний вред сме
сѐ домѐ — не знаем странство.

Във дън морските талази
берем скъпи раковини
и до звездните елмази
фърчим в небесата сини.

Ала без любов и песни
ний не бихме час живели,
както птиците небесни
без въздуха — тъй не е ли?

Върховете на планината ги покрива сумрак.

П ъ р в а с а м о в и л а

Слънцето зайде, сестрици.
В потъмнелий свод небесни
месечко се пак показва,
час дойде за нови песни.
(Взира се надясно.)

Но там, гледам, иде дружка,
хубава мома Цветана.
Виждете как е уморена,
уморена и засмяна.

Влиза една нова вила.

В и л а т а (Ц в е т а н а)

Вест радостна ви нося, мили:
при дивна Витоша, в София,

зарана празник светъл има —
да идем тамо всички ния.

Там храм ще се прослави красен
на песни и игри вълшебни,
де всичките души човешки
наслада черпят, лек врачевни;

де влюбените ще да плачат,
де тъжните ще се размиват,
отде поток зари светливи
в души, сърца ще се разливат;

храм на наслада и на мъдрост,
храм на изкуството чаровно,
де всички жажди ще намират
жив извор с питие духовно.

Първа самовила

В българската ли столица,
в тоя шумен, красен град,
дето златен лъв се вее
над един светлив палат?

Всички, всички ще да идем
с здравец и цветя в косите,
храма красни за да видим
на песните и игрите;

да потупат нам сърцата
със сърцето на народа,
да делиме радостта му —
нали сме от съща рода?

Останалите самовили (радостно)

Всички, всички
там, сестрички!

Луната осветлява тайнствено дъбравата, езерото и снежните върхове.

Втора самовила

Златний месечко изгрея
върху нощната омая.
Там във езерото светло
час за къпане настая.

Но да викнем, дружки сладки,
песента любима наша:
месечко ще да ни слуша,
славеят ще ни приглаша.

Запяват и се изгубват зад дънерите. Един кавал с мелодичен глас приглаша отнякъде. Завесата бавно се спуща.

КАРТИНА ВТОРА

Тъмен вечерен час. Сцената представлява мястото в Софийската градска градина, дето е шадраванът. Полукръгът от акции и брястове, с пожълтели от есента листа, се осветлява от електрически лампи. В дъното, през вършето на дървесата, се виждат двете кули и купола на театра. Оркестърът свири народни мотиви в продължение на няколко минути. През това време влизат в полукръга българи и българки от разни краища на България: мизийци, тракийци, македонци, с най-хубавите си местни носии, и се задрависват весело. Дохождат след малко самовилите и русалките и се спират извън купа. Влиза един старец гуслар с гусла в ръка. Оркестърът млъкна.

Г у с л а р я т

Сбирайте се, булки млади,
момци, старци белобради,
от бял Дунав, от син Вардар,
от Балкан и от Родопи.
Сърце старо пей от радост,
сякаш връщам се във младост.
Що не са видели тия
бели власи на главата?
Пуси мъки и робия:
плач в горите и полята,
в плач прекарвахме живота,
плач и в радост ни дружеше,
в плач ний теглехме хомота,
плач и песнята ми беше!
Плачеха и тия струни
и въздишаха под лъка,
като зимните фъртуни —
от неволя и от мъка. . .
Ех, помнил ни господ вишни:
прах стори тирани хищни!
Слава, слава на Русия,
на царицата славянска:
днес народ сме волен ния
чрез десницата й гигантска.
Много аз видях, изпатих,
но и турците изпатих. . .
Видях робството народно,
видях времето свободно
и сърце от радост плаче.
Ех, да мра ми се не рачи.
Нека влезна в тая красна
сграда, па тогаз да гасна!
(Обръща се към вилите.)

Елате тука,
девойки мили,
в нас се смесете,
хубави вили.

От вас ни лъха
дух на свобода,
мирис от здравец,
ширът на свода.

В песни си вази
спомнял съм често,
във тоз палат е
вашето место.

Вий сте родени
за песни благи.
Добре дошли ни,
гостенки драги.

Вилите се смесват засмени с народа. Булките и момите се ръкуват с тях. През това време оркестърът свири мелодични народни мотиви.

Отдясно влизат пет музи в класически облекла. Оркестърът млъква.

П ъ р в а с а м о в и л а (на музите)

Привет на вас, девици странни,
на наший празник мили гости.
Здрависвам ви, сестри желани,
със чувства искрени и прости.

Първата от музите

Сполай ви, дружки драголюбни,
на ваший поздрав чист, сърдечен.

Дойдохме ви и ний на гости
от нашия предел далечен,

участие да вземем близко
във празника на светлината,
в кой храм ще се открива сяен
на истината, красотата.

Изкуството е дар божествен
за човешкий род и слава,
народите велики прави,
сърцата облагородява;

изкуството е дар върховен,
то сила крие всемогъща,
в живота лей наслада скъпа,
безсмъртен смъртния превръща;

изкуството другар е вечен
на всяк напредък, всяко щастъе,
под неговия лъх любовен
духът човечески порасте.

И тука, в дивните Балкани,
приюти нявга за Орфея,
то в изблик млад, с чаровна сила
зацъфна, завиря, загрея.

И драго ни е да се смесим
в тоз рядък празник ваш домашни

на светлината, красотата —
тям жрици ние сме всегдашни.

Гусларят (към музите)

Добре дошли, девойки,
привет от стар гусларин,
с вас празника ни става
по-друг и лучезарен.

Със вилите балкански
вий, вили на Елада,
изпълняйте с духа си
светинята ни млада.

Вий всички сте небесни,
от божеска порода,
от изворите пийте
на чистата природа.

(Взира се надясно.)

Но кой е този ангел
прекрасен и възшебен,
що иде къмто нас
в тоз радостния час?

Всички гледат надясно.

Из въздуха се появява летящ ангел във вид на млада богиня
със златиста коса, в леко бяло облекло, скрила на рамената.
Една широка трицветна лента с национални цветове минава
през гърдите му.

Втора самовила

Тоз ангел е Геният на България!

Третя самовила

Геният, Геният на България! И той при нас.
О, с какво небесно вдъхновение грее челото му!

Гусларят *(сваля шапката)*

Кланяйте се всички!

Множеството се кланя ниско.

Геният на България

Привет на вас! *(Отлетява полека наляво.)*

Първата самовила

Сестрици, да идем да го поздравим, лучезарния!

Вилите и музите излизат отляво.

Гусларят

Часът е близко за тържеството. Народният театър ще се открие. Моми, юнаци, играйте, велик е час.

Оркестърът засвирва едно българско хоро. Момите се фашат и заиграват. След малко шест двойки от моми и момци заиграват прекрасните модернизирани ръченици. Играта трае около десетина минути, а завесата бавно се спуща.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Апотеоза

Площадът пред Народния театър, озарен отъвн феерически от разноцветни бенгалски огньове. Прозорците на театра са силно осветлени отвътре. На фронтона се развяват български знамена. Народът се трупа отляво и отдясно, развява пряпорци. На стъпалата пред зданието са наредени вилите и музите. На най-горното стъпало и по-високо от тях стои България неподвижна, горда и величава, с корона на глава и държаща скип-тър!

Геният на България *(появява се отляво във въздуха с венец в дясна ръка)*

Поздрав, български народе!
Поздрав, родино свещена,
чудна земльо, райска земльо,
с всички дарове дарена.

Поздрав, племе силно, младо,
във теглилата калено,
за съдби велики, нови
от небето назначено.

От пет века, твой хранител,
твой другар в беди, в окови,
ази бдях над твоето чело,
ангел твой през дни сурови.

Аз крепил съм твоите сили,
аз сгrevал съм твоята вяра,
да не паднеш в безнадеждност
ти на кръста си под твара.

На чедата ти сиротни
вливах огън във сърцата,
буйни сили аз им вливах,
дух юнашки за борбата;

дух юнашки за свобода
и за жертви благородни...
И видях, видях, видях ги
твоите планини свободни.

Закипя живот бурливи,
бликнаха стремежи млади,
чудеса от труд и воля
в устрем творчески създаде.

Робският мъртъв син смени го
дух горещ, велики чувства.
Зацъфтяха в пищна буйност
дарби, знания, изкуства.

И тоз паметник прекрасен
и величествен, и славен,
плод на твоя дух и жертви,
сред столицата изправен,

нов залог е за успеха,
за разцвета твой духовен —
на изкуство и идеи,
на лучи олтар върховен.

(Обръща се към България.)

Поздрав, нова Българю,
геният ти поздравлява
твоя празник идеален:
слава, слава, слава!

Геният издига венец над главата на България. Отгоре вали
дъжд от цветя. Народът ръкоплещи и прекланя знамената пред
България. Окрестърът свири Шуми Марица. Завесата се спуща
бавно.

Август, 1906

ПРОЩАВКА

Сбогом, хубави балкани,
тръгва нашата войска
на бой с новите душмани;
сбогом, мале, дай ръка.

Дай ръката да цалувам
и ти триж ме цалуни;
видиш, мале, аз пътувам
към незнайни сетнини.

И ти, либе, веч прощавай,
стидни сълзи недей ля. . .
Виж, байряка се развява
за към славните поля.

Дай ми пак да те прегърна,
цалуни ме, хей така. . .
Може би да се завърна,
може би — недей плака —

като всеки в таз дружина
може да умра герой. . .

По би харно да загина
с друговеца на бой.

Но дружината потегли,
чуй, музиката гръмна. . .
Сбогом, мале, сбогом, либе,
сбогом, Стара планина!

Пловдив, ноември 1885

ПРИМИРИЕТО

И тъй, след тоя «стоп» —
туй глупаво примирье.
По същия спосѳб
ще стане мир подире.

Такива срамове
подир такива лаври!
Европа кеф прие
над нас да се погаври!

Ний мязаме тоз път
на гладиатор в циркът:
надвий ли се — ревът,
надвие ли — подсвиркат.

Декември, 1885

ИЗБУХВАНЕТО НА ПИРОТСКАТА КРЕПОСТ

Вечерта на 14 ноември 1885¹
(Г-ну С. В.)

Страшний бой утихна, мракът нощни слезна.
Пирот трепетен пред нас в димът изчезна,

мъртва бе Нишавската долина красна.
В миг над Пирот нощната мърчина блясна;

огнено кълбо запали се в небето,
освети войските, въздуха, полето.

И кълбото лучезарно като слава
стана руен водопад от златна лава.

Той се лее, пръска звезди милиони,
грей кат молнията всички небосклони.

Гаче ново слънце в полунощ светнало,
Кайновото чело в ада би огряло.

«Що там свети?» — смаян ти викна на мене.
— Нищо. Крал Милан отличен джентелмен е:

в чест на нашто идване чудотворно
прави таз нощ осветление à gigolo,

¹ Тая стара крепост съдържаше страшно количество военни снаряди, пушки, гранати, патрони, пупал и твърде много мунizioni. Една част от снарядите се опази впрочем и беше изложена пред палата в София.

КРАЛ МИЛАН В ДРАГОМАНСКИЙ ПРОХОД

(Приказка за деца)

Великий крал Милан
измъкна се пиан
из царска пивница.

— Вървете бре, момци,
да наберем венци
при Сливница.

Потегли крал Милан:
из пътя сеч и плян
и кръволивница.

Но скоро трепна той,
настана страшен бой
при Сливница.

Смути се крал Милан,
събърка му славний план
съдба-противница.

И хукна той без меч
да бяга надалеч
от Сливница.

През тесний Драгоман
той бяга с пот облян
кат от бесилница,

Крал Марко го съзре:
— Отдека бегаш бре?
— От Сливница.

Там, каже крал Милан,
е дим и гръм, и еган,
и кръволивница;
там бурно е море,
в Белград е по-добре
от Сливница.

И гневний исполин
вкарà тоз блуден син
в юнашка пивница —
и лют му бой отпра.
— Кой дявол те карà
на Сливница?

И Марко клет тогаз
изпи от яд завчас
една возилница.
А крал Милан, сюрмах,
сè бяга в силен страх
от Сливница.

Но малко по-насам
срещна го Милош сам —
съдба-противница!
— Отдека бегаш, внук,
без сабя, без каук?
— От Сливница.

— Ти просрами, дивак,
и моят стар байрак,
и мойта пивница! —
И бой, бой без кантар
му даде като дар —
за Сливница.

И хукна пак Милан. . .
Но ето цар Душан,
в походна ризница:
— Отдека, храбрий мой?
— Върна ме страшний бой
при Сливница!

Там българи, ура,
и щикове — гора!
И кръволивница!
— Бре, глупий ветрогон,
ти каляш моя трон
с таз Сливница.

Навярно тоя план
кроил си го пиан
във твойта пивница! —
И дигна той ръка
и зверски го блъска —
за Сливница.

И оттогаз Милан
проклина кат заклан
съдба-противница;
но той си даде реч
да не шпацира¹ веч
към Сливница.

¹ Посърбена немска реч: шпацирам — разхождам се.

ПОЗАБАВЕН ОТГОВОР

Архимандрит Сава, председник митинга: . . . Па на велику нашу тугу и жалост и на поругу цивилизациие, сад се чују неки паклени гласови¹ по којима на место да се ове измучене земље² признау Краљевину Српско, напруготив спрема им се смртна пресуда. . . Смрт онима који чине покушај против нашег живота! (Чује се общи звук збора: смрт нашим непријателјима).

Милош Милоевић, професор в Лесковаца: Стара Србија и Македонија није ништа друго, а само Србија под Турцима, као што е оне до Долне Марице и Вие под Бугарима. . . У правој Македонији покрај Турака, Грка, Јуруке живе нај-већим од свију наведених народности количинама православне Србе, между којима се налазе само пропагандисте Бугаре, а не народност бугарска.

Андра Гавриловић, философ великошколски: Бугари не стварају песме у правом смислу, а народ у спорними крајевама (Македонја) ствара — дакле: тај народ није бугарски народ.

Ректор Панта Сретковић: Господо, с кога год гледища почнете разматрати ствар ви ћете се уверити да је Македонија Српска. . . да у Македонију живи српски народ!

(Из разискванията в Нишки митинг, држан от сѣрбите на 3 марта 1885 г.)

*

След Сливница, Драгоман, Цариград, Пирот
безсмъртната слава доби игемония:
защо се учените тикви препират
чия е била Македония?

Януари 1886

¹ Българските митинги през 1885 г. в защита на Македония против турските притеснения.

² Македония.

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1888 — 1892

* * *

Има дни тежки в мойто изгнание,
кога се сетя един оставен,
кога примирам в мъки, страдание,
за цял свят божи умрял, забравен.

Има дни черни, безнадежни,
кога дух, сили падат сломени
и отчаяне, като брат нежни,
своите обятия разгръща мене.

Има дни по-зли — по-зло мъчение,
кога ме люто съмнение сгази
във всичко, що свято беше за мене
и за кое се жертвувах ази!

И под товара на туй терзанье
аз падам смазан, проклинам страшно
и всичко, даже мойто страдание,
стои ми глупо, стои ми смяшно!

ЗИМЕН ВЕЧЕР

Ревете, зимни хали,
урагане, гърми!
Усоите писна̀ли,
гората се ломй. . .

Клетата майка мръзне
на голо си легло,
до нея ангел зъзне
със цялото тело.

Спокойно спят на пухът
злодеите в света
и ветри, като духат,
приспиват съвестта.

Реви, о вихър бесен,
над светските беди
и с дивата си песен
приспивай и буди!

Декември 1882

ДЕКЕМВРИ 25-и

Декемврий двадесет и пети —
не тъй бездушно ти звучеше
в детинските ми дни напети,
не тъй студен, безжизнен беше.

Тогаз на чувства светли, ранни,
на радости носител беше;
ти беше гост многожеланни
и К о л е д а се ти зовеше.

Как нашите гърди тупяха
от драгост и надежди чудни,
когато разпус ни дадяха
във чест на твоя приход мудни!

Ний чакахме със трепет таен
за коледуване готови
и поглед фърляхме омаен
въз нашите премени нови.

И тъпчехме снега, смръзнали,
с със шарените чизми нови
и гледахме с възторг — остана,
следи от наште там подкови!

И вечер дор да сложат хляба,
край огъня седнали редом,
ний слушахме с внимание баба,
като ни пейше: О й, К о л е д о.

И старешката нейна песен
звучеше чудно на сърцата
и благодат и мир небесен
разливаха се по лицата.

Ревът предсмъртний на шопара
души ни радваше тревожно
и с гръм зовеше към олтара
тогаз клепалото набожно.

И гаче туй бе химн небесен,
кой сейше радост по земята
и в мир по-хубав, по-чудесен
въздигаше умът, сърцата. . .

Изчезна тая детска вяра
и тая чиста радост в мене
и на годините товара
донесе ми едно съмнение!

И срещам тоз ден свят — безчувствен
кат таз безчувствена природа,
като парад студен, изкуствен
и смешен като стара мода. . .

Не буди той в мен мисъл свята,
що сгрявала е вековете
и той за мен е проста дата:
декември двадесет и пети.

1881

ИСКРА

Не все толкоз страсти,
и низки, и високи,
съдбата ми изпрати
в каприза си жестоки.

Не само зарад мъки,
за празни потресенья

в гърдите ми се трупат
тез вихри разярени.

Кога да е, плодът им
внезапно ще узрее,
във слово бодро, силно,
във искра, дето грее.

И тя ще падне в някой
гърди, кат лед заспали. . .
И таз случайна искра
пожар ще там запали.

Май 1883

НАДСОН

Защо ми идеш ти в главата,
печална мисъл зарад смърт?
Свърши ли ми се веч съдбата?
Ударил ли ми е часът?

Та рано е. . . не съм се свикнал
със гроба йоще; тоя свят
не съм го досущ разобикнал,
не съм, не съм! Аз йощ съм млад.

Но не, аз мога оти в гроба. . .
Какво ще стане от това?
Ще умре йоще една злоба,
ще легне йощ една глава;

една йощ сянка ще заmine
и ще се скрий по общий друм,
една йощ искра ще изстине,
ще млъкне йоще един шум.

Но ако свети нещо в мене
(ти, боже мой, ти знайш това),
но ако грее вдъхновение
във таз наведена глава;

и мойта мисъл в нещо трябва,
и мога свету нещо да,
и мога с таз десница слаба
тегли поне една бразда

в полето родно, де работа,
то нека дишам йоще час
и в страшний вихър на живота
юнашки ще се боря аз.

* * *

В затвор влажен да примираш
между голи зидове,
часовете да намираш
дълги като векове,
туй е участ най-горчива;
но дохожда някой спас
и ключалките разбива
и ти казва: Вън изляз!

Тежко е да си в окови
и да слушаш техний звън
и кат призраци сурови
да те мъчат и насън;
но и за тях някой до ще
с един мах да ги строши,
и дорде си слисан йоще,
да ти викне там: Търчи!

Но вериги има други,
що ги нищо не ломи:
ни приятелски услуги,
ни тираните самй.
От метал не са сковани,
не се видят, не дрънчат;
от мечти, любов, страданье
тез окови състоят!

И, уви, на сърчицето,
що ги носи без борба!
То ще страда чак додето
каже гордата съдба. . .
Но дотогаз колко бденье
и безсъници, и страст,
и сълзи, потайно лени,
и стенания без глас!

Май 1883

ПОД ВЪРБИТЕ

Ей вечерната прохлада.
Духа сладостен зефир.
Тихо под гората млада
полумрак вълшебен пада,
обаяние и мир.

И под свода син небесни
стихва глъчка, шум и вик.
Само листите дръвесни
пеят някакви си песни
на незнаен, чужд език. . .

Кой ги знай какво те пеят?
Скръб ли, радост ли сега?
Може би и те копнеят,
любят, мислят или леят
в песни тайна си тъга! . .

Що вий шушнете, мълвите,
о мечтателни стихий?
Какви звукове ловите?
Какви горести делите
в тия нощни самотий?

Ах, и аз държа у мене
много спомени, мечти,
не вверени, не делени
и кат змии загнездени
вътре в моите гърди.

Та кому да ги излея?
Та кому да кажа туй?
На светът ли? Аз не смея,
На любезната? Но де я?
На небето? То не чуй!

На нощта ли? Безответни
щат са моите слова. . .
Та и вий, върби приветни,
моите горести заветни
мъчно можете верва!

Април 1882

* * *

Два ангела има у мене,
различни по сила, наглед;
единия се казва съмнение,
а другия — безумен полет.

Тоз казва ми с поглед детински:
«На, твои са тези небеса.»
А другия се смей сатанински
и шепне ми ниско: «Лъжа!»

Отдавна се борят те. Йоще
за дълго борбата ще трай. . .
Но кой ще да има надмощье —
духът ми не сеща, не знай.

Ил вечно те в мене ще владат?
И аз да се скитам до гроб
пomeжду небето и адът —
на тия два демона роб?

Януари 1883

МИСЪЛТА

О мисъл, твоите крила
не знаят никакви размери!
Едвам гръмовната стрела
би смяла с тебе да се мери.

Що е пред твоя страшен бяг
на гордият орел полета?
И бурята на морския бряг?
И пошръклялата комета?

Ти с бездни векове глумиш,
ти гуркаш се вдън океана,
ти в ада слазаш и летиш
във същия миг с Алдебарана.

Що си ти? Ангел или бес?
Какви пружини в теб се нишат?
Коя те пара тласка днес?
Кои те сили адски движат?

Юли 1883

* * *

(Из Гете)

Живот! Що е? Сън безобразни!...
Човек на призрака е роб;
той мами се с надежди празни
от люлката до самият гроб.

Животът! Туй е върволица
от изкушения и беди,
на всяка негова страница
четем разсеяни мечти...

Какви излъгани стремления,
какви усилия без венец,
от сънища и пробуждения
каква верига без конец!

И всичко, що мечтай душата,
и всичко, що крои умът,
и всичко, що гради ръката,
е вярно колкото сънят.

Мечти, високо що възлизат,
надежди, планове, дела,
кога да е, лъжа излизат:
единът гроб не е лъжа!

Май 1883

* * *

Орел! Небесен жител,
защо се тук стремиш?
Защо с земята мрачна
небето си мениш?

Да имах твоите крилѐ
и твоя поглед смял,
аз бих фрѝкнал в ефира,
там вечно бих летял.

Уви!... Кой знай? Може
да слезна и тогаз:
там пустото пространство
нашел бих пусто аз...

И ти, и аз не сме ли
тук роби на прахът?
Теб мършите привличат,
мен страстите държът.

1883

НА ГОРКОТО

Ела, Горко, животно клето,
погледай ме с това око
смирено и с тъга налето;

във него бляска ти сърцето,
невинното, ела, Горко.

Ти беше някога игриво,
кат-птиченце по утрин час,
влакно ти — къдраво, светливо,
ти бе тъй мило, тъй красиво
и с лай звънлив кат детски глас.

Ела, Горко, ах, ти не знаеш
освен мен други на света;
пред мен се глезиш и ласкаеш
и стенеш глухо, и ридаш,
кат сърце будно през нощта.

Ти любиш ме без глас — с око си, —
аз виждам в него разум слаб:
как гледа с жал, как с вяра проси!
То знай, че мойта ръка носи
или милувка, или хляб.

Ти сявга се при мен намираш —
и в радости, и в теготи;
ти взора ми само разбираш
и колчем ме убит съзираш,
печално клюмнуваш и ти.

Потайна связ духа ми слива
с инстинкта твой, що бог ти дал,
и иста скръб сърца ни свива,
и твоят поглед ням открива
неща, що глас не би казал.

Ела, Горко, Горко нещастно!
Другар мой мил, другар злочест!
При моя зов ти тръпнеш страстно,
аз само в твоя поглед ясно
чета и имам вяра днес.

Ти любиш ме без цел, без корист,
прощаваш грубий удар мой,
не даваш знак на яд, на болест
и твоята минутна горест
последват нежности безброй.

Не тъй светът е! Реч лъжовна
виси на всичките уста
кат някоя стрела отровна
и любовта му е условна
като продажна красота.

Той не прощава, дебне, помни,
инстинкта тигров е приел
и неговите думи скромни
са често примки вероломни,
и дор смехът му е със цел.

Речта му служи да крий лесно
туй свято нещо, що блещи,
тъй явно в твойто око честно...
Кой знае? Да би било словесно,
коварно би било и ти!

Ела, Горко, да те погалия!
Бадни ръката, що с любов
е тебе била и ласкала:

във теб съдбата ми е дала
за всеки ден приятел нов.
Декември 1881

ДВА ОРЛА

Два орла в Балкана царуват
на своите гранитни скали,
те дружно се срещат, живеят,
но тайна вражда ги дели.

И двата са горди и млади,
с далек взор и мощни крила:
природата всичко им даде
за славен полет и дела.

Но тайна вражда ги смущава,
те злобно измерят се там...
О орли! Що вас размирява?
Ил тесен Балкана е вам?

Ил нямате тук кръгозори
за ваште крила и мечти?
Ил низките страсти, раздори
достигат и тез висоти!

Простора ли вам не достига?
Фръкнете в небето тогаз!
Ил жажда за бой ви повдига?
На, молнийте там са при вас!
Март 1883

* * *

Мечта, веч остави ме,
мечта, покой ми дай,
мечта, спри, пожали ме,
отруден съм докрай.

На пир ли съм — до мене си,
в беда ли съм — ти пак,
в сганта, кат куртизанка,
ми правиш тайно знак.

А дремна ли в легло си,
кога е мрак навън,
ти шибаш ме с крило си,
разбуждаш ме от сън.

И гледам те — ту фея,
ту бяс, ту херувим.
«Що искаш? — питам злобно, —
о дух неумолим?»

Що дириш ме и тука
в смирения ми кът?
Иди си, вън е среднощ
и спи сега светът!

Човек съм — имам нужда
от отдих — нова мощ!
Не ща венци, ни слава,
върви си... Лека нощ!»

А ти ме гледаш страстно
със огнени очи
и тътнеш полугласно:
работнико, скочи!

* * *

Наистина, аз зле копнея,
не чакам радост занаяпред:
но слушай, няма да възпея.
на младостта клюмналий цвет.

Бездънна вечност я погълна
и с нея блянове безброй,
с беди и с бури тя бе пълна.
Сега очаквам аз покой.

О, да, понякога, бледнея
пред спомени прекрасен ред.
Но слушай, няма да възпея
на младостта клюмналий цвет.

3 март 1884

* * *

Хубави сте, за чудо сте,
балкански долини,
хладни гори и потоци,
кичести рътлини,

хубави сте, за чудо сте,
поля позлатени,
вие, небеса лазурни,
планини зелени. . .

Хубава си, за чудо си,
Тракио свободна,
на гордите наши чеда
майко благородна.

Поклон тебе, Средна гора,
със дъбове черни!
Какво шъпне с листата ти
зефирът вечерни?

Зарад спомени ли славни?
За дни ли проклети?
Много нещо ще разказваш
ти на вековете. . .

На тоя час получих
трендафилева китка,
мирисах я, цалувах,
цалувах без наситка.

И черното съмнение
из моя дух изчезна:
усетих се благатък —
в сърце ми радост влезна.

Безверници, млъкнете!
Така недейте кліма:
светът е мил и хубав
и ангели пак има!

1883

ВЕЧЕР

И таз вечер ясна,
в мечтанье и хлад,
край Марица красна
гълтам сладост прясна,
дишам аромат.

Златний запад праща
сетният си зрак;
над водата спяща

зефирът разклаща
дремливий върбак.

Вече оживяват
моите мечти.
Спомени въстават;
тихо затрептяват
струните светї.

1882

В НАЧАЛОТО НА ЕДНА НЕИЗДАДЕНА СБИРКА

От мисъл, чувство и въздишка
тез песни съм съставил,
душа разбита, мъченишка
с тез песни съм оставил.

И знам, светът със небрежение
тез мисли ще прерови
и моите мъки, скръб и бдене
в забвение ще зарови.

Та що му трябват моите скърби
в ума си да втъпява?
Уви, да можех толкоз лесно
и аз да ги забрава!

1883

МЛЪКНИ!

Сърце, сърце, млъкни!
Немей, за смях не ставай,
разбий се и пукни,
но писък не издавай.

Сърце, сърце, гини!
Гини, сърце, но няма —
и тез гърди едни
това да знаят само.

Не пъшкай, ти в това
не ще намериш сладост,
повод недей дава
на хората за радост.

Я виж ги тез лица
безчувствени, студени!
От чуждите сърца
не чакай утешение.

Аз знам, о, знам добре
що в тебе се вълнува,
че в теб едно море
от мъки се бунтува.

Цял вихър в теб ехти
от скърби потаени,
от жажди и вражди
до днес неутолени.

Пред чужди теготи,
сърце, не си ти няма;
и тях обземаш ти —
защото си голямо.

Но своите — потай,
в с ъ р ц е си ги завирай
и ти едно страдай,
мрази, люби, примирай.

1884

* * *

Попей ми, поете,
за лунната нощ,
възпей ми, поете,
чаровната нощ,

как шушне зефирът
в гъстите листа,
как чудно в ефирът
вее любовта.

— Девице, аз пял съм
за лунната нощ,
мечтал съм, летял съм. . .
Напомням си йощ,

когато сърце ми
живейше с мечти,

с надежди големи
знайше да тупти.

Кога чиста вяра
даваше ми мощ
и на злото твара
не чувствавах йощ,

и хладно съмнение
кат вихър във храм
не гасеше в мене
божественият плам.

Аз любех луната,
светликът й благ;
шумът на листата,
тайнственият мрак.

И пред мен послушни
призраци безброй
в образи бездушни
летяха кат рой.

Усещах що пейше
славей в нощний час,
що зефирът вейше
тъй нежно тогаз...

Аз гълтах и дишах
страстният им дих,
с тях ведно въздишах
и пеях със них.

Аз знаях да любя,
да плувам в мечти,
с възторг да се губа
в други висоти.

Но то време мина,
мина радостта,
жестоката съдбина
слетя ме в света.

Пробудих се вече,
във други съм мир,
стоя аз далече
от жизнения пир.

И слушам стенанья,
вопли, плачове,
море от страдания
окол мен реве.

Ох, млъкни, недей ми
повтаря туй йощ:
«Поете, попей ми
за лунната нощ!»

В САМОТИЯ

I

Кат слушам звукът на реката руйна
и пляскът ѝ звънлив,
аз мисля си за моята младост буйна —
аз мисля, мълчалив.

Така блестеше, пейше, играйше,
така търчеше тя;
но тя цената си, уви, не знайше,
безследно отлетя.

Защо ѝ се дали бяха сили мощни,
простори и крила?
На що служиха чувствата разкошни?
Де славните дела?

II

Когато млад бях, страстно аз живеях
и жадно пиях жизнения нектар —
за моите пръснати надежди пеях,
за скърбите в разгар.

Обичах гордо ази да въздишам,
да стена мрачно, да кълна света
и продължавах страстно пак да дишам
живота, радостта.

И горд бях с моята скръб, и в песен
душевните изливах си вълни;

сега, като скъпец, ги пазя в плесен
в дълбоки тъмнини.

И чужди поглед от сърце си гона,
потая се в нощта:
кому е драг, кому се слуша стона
убит на есента?

III

О спомени, където и да ида,
където по светът,
се вас, невидимите, срещам, вида —
се вий на моя път.

Но в тези места със по-голяма сила
изпъкват пред мен,
кат образи във своите кръжила,
кат плач в леса зелен.

Защо, кажете ми, рояци клетки,
не давате ми мир?
Минали радости и скърби вети
разбуждате безспир?

НОЩНО ПЪТУВАНИЕ

Монотонно по полето
колесницата лети,
а луната от небето
чудно, тайнствено блещи.

Над глава ми затрептели
милионите звезди,
а звънчетата запели —
сън навяват и мечти.

Карай, възло, карай, брате!
Кочияшо, да летим!
Твойте кѐни са крилати,
дай им бяг неудържим!

Занеси ме в небосклонът,
там във звездний оня мир,
де светилата се гонат
из прозрачният ефир;

да се губя... да се срящам
с мигове и чудеса,
на кометите да фащам
лъчезарната коса...

Бягай, братко, от земята,
улови небесний път...
Виж как сладко грей луната,
как звездичките трептят.

Как лъщят в светата бездна
пълни с сладостни лъчи,
кат на моята любезна
благодатните очи...

Хисар, 1892

ТВОЙТЕ ОЧИ...

Твойте очи черни, влажни
светят, пиле, с любовта —
две звездички, що огряват
на сърцето ми нощта.

Нежна имаш ти усмивка,
страст чаровна у гърди,
твоят поглед има сила
силата да победи.

Но аз слаб съм, пиле красно,
и ти харно знайш го веч —
по смутените ми очи,
по смутената ми реч.

1881

НА ЕДИН СКРЪБЕН ПРИЯТЕЛ

Съчувствувам, брате, на твоята горест,
усещам аз удара, що тебе разби,
усещам как люта е твоята болест,
как искрено страстно ти нея любя.

Споделям скръбта ти, защото я зная
(аз твоята тайна печална открих)
и имам аз право със теб да страдая,
защото и ази, о брате, любих.

Горчиво е, брате, когато съдбата
попари най-светлите наши мечти;
когато сърцето кат бясно се мята
и тясно му става във наште гърди;

когато на нашта доверчива младост
повехне най-милией, най-хубавий цвят
и вместо отдавна мечтаната сладост
изпийм чаша пълна с отрова и с яд. . .

Тогава сълзите небето проважда,
тъй както росата на утринний цвят:
без сълзи живота увехнал проважда,
без горест сърцето е твърдо кат лед.

Рони ги ти, брате, ти давай им воля,
че харно е тайно да плаче човек,
от тях не минува човешка неволя,
но сè ще остане бар капчица лек.

Ах, лял съм ги и аз в час на страданье
и знам как са сладки, как палят, кладат. . .
Рони ги! Сè нещо от тях ще остане —
не даром сълзите бог дал е на светът!

1892

ЗВУКОВЕ

(1893)

РАЗБИТИЙ

Кога умра, не плачете —
не ща сълзи и тъга —
а по-скоро зарове
мойта хладната снага.

Зарове я в тревата,
там при Стара планина,
де цъфтяла за борбата
мойта ранна младина.

Та там никой крак, ни шопот
да не буди моя мир —
дето няма други ропот
освен тихия зефир;

де ни слава, ни присмивка
да не стряскат гробний свод:
има право на почивка
в бой разсипаний живот.

1883

ПОД ЛОЗАТА ЗЕЛЕНА

Под лозата зелена, до чучура хладни
пак замислен седа. . .
Плувам в сладки мечти, в кръгозори отрадни,
кули чудни града —

кули чудни, вълшебни, на мисъл крилата
светлорозови, луди чеда. . .
И мечтая за щастие, за слава фърката —
о, мой уме, ти нямаш юзда!

И мечтая да бях бил орел — син небесни. . .
Ту пък — младост, без нощ, без конец,
ту блаженства в любов. . . ту триумфи чудесни,
ту на гения светлий венец;

и мечтая на подвиги славни, грамадни
аз да бъда светливи герой,
и мечтая. . . безмълвен в гроба покой
под лозата зелена, до чучура хладни.

1890

ТИ КАЗА ТУЙ. . .

Ти каза туй — и аз го чух;
ти не иска — и ме отрови,
ти буря внесе в моя дух,
ти зле ми раната разрови.

Благодаря. . . Аз спотаих
и бол, и кипналата злъчка;
аз видех образа ти тих —
и не направих нито бръчка.

Дали позна ти мойта скръб
и мойто мрачното геройство?
Не! Твоя взор остана тъп,
завит с убийствено спокойство,

и ти ми рече: «Лека нощ!»
Аз отвещах: «И тебе тоже». . .
И във сърцето с тоя нож
легнах да спа. . . о боже, боже! . . .

1883

ПОВЕХНАЛА РОЗА

Повехнала розо,
повехнало цвете,
от време честито,
о спомен мил, клети!

Не ща да те фърла —
обичам скръбта ти, —
аз искам да гледам,
кат капат листа ти;

как капат печално
безвонни и бледни —

как нижат се твоите
минути последни. . .

Че сладко е, цвете,
на она, що вене,
надежди и радост
изгубил и стене,

картини на жалост
да гледа без дума —
как младото чезне,
как животът клюма,
как стонът зефирни
в гората издъхва,
как славеят млъква,
потокът пресъхва;

как пада без време
разбитата лира
и розата нежна
как чиста умира.

1883

ЛУДАТА МОМА В МАНАСТИРА

Тя луда е и аз съм нейна майка.
Я вижте я как бърбе, как се смей!
По цяла нощ, горкичката, се вайка —
сърцето ми копней.

Церих я всякак, нищо не помага.
Вий знайте? От любов се разболе.
На нивата. . . Фанѝ я туй веднага. . .

И оттогава — зле!

Тъй, от любов е луда. Хора клетки
две либета разлъчиха — за грях.
Севда е страшно нещо, помислете. . .
Не е, не е за смях.

С ръце в сърце ѝ пусто не се бръква,
та да извадиш болката оттам,
сѐ него мисля — съмва или мръква —
какво бе туй — не знам.

Нѝ, вижте: болна, а пък млада, здрава. . .
Тинтява пи, баяха ѝ — тя си пак!
Свети Иване, подари ѝ забрава,
прати ѝ на сърцето ляк!

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1893—1899

СТРУМА

I

Тихо Струма руйни,
хладни вълни лей
из ливади. буйни;
лей ги среброструйни,
шуми и светлей.

Върбалак прибрежни
надвиснал е там,
гъски белоснежни
с движения нежни
се влачат едвам.

Зари посребряват
бистрите води. . .
Виж как засветляват,
горят, заискряват,
милярди звезди.

II

Ту синя, ту ясна,
Струмата се лей,
ту крий се безгласна
в гъстака и красна
пак лъска, светлей.

Но ето насава
вечерният час,
зефирът завява
и славей запява
с най-сладкий си глас.

Утихва шум, крясък
и само вълни
обзети в син блясък
с гален тих плясък
шумят в равнини.

Как бистри, как пресни
в морави тъжат!
Ту листи дървесни,
ту момински песни
тяхната дружат.

III

А върби безгрижни
шептят си с вълни,
тихи, неподвижни,
кат съседи ближни,
за старите дни. . .

ФОТИНОВУ

Герой е вожда, в бой когато лаври сбира,
герой певецът е, кой с дивната си лира
душата смайва; пръв герой е с дума мощна
ораторът гръмлив, кога сганта тревожна

вълнува и владей; но героизъм има
по-рядък, по-велик — когато се наима
безвестний труженник на бой със нощ вековна,
в стихияен мрак луча пръв фърля той духовна;

и плясък жив, привет не чува — и не чака,
нито венец — що грей душата на юнака. . .
Един в пустинята безотзивна; мъртвешка,
той черпи плам и мощ из своята вяра жежка.

О Фотинов! Поклон, будителю народни,
предтеча на цял сонм сеячи благородни
на живи семена в народното съзнание —
поклон на твоя дух и гроб свещен в изгнание.

ЛОДКАТА

(Из Шенка)

По лазурното езеро лодката леко
фърчи.

Заник-слънце настая; Монбланът далеко,
снеговит, в румен блясък потънал, стърчи.

Приказливий лодкар все разправя учтиво
с жив глас.

Ти внимателно слушаш, а аз мълчаливо
в своите спомени плувам, в чаровен захлас.

И пред мене П и л а т — о, Пилат незабвенни,
димей;

рейнский бял водопад гръмовито се пени,
сенготарската дива безлюдност немей. . .

И кога надалеч бъда аз, тозчас чудни,
кат блян,
спомен също ще е; и в мечтите си блудни
аз ще гледам как плуваме с теб по Лиман.

Жењева,
август 1893

НАБРЕЖИЕТО

Кога нощта засей небесний свод с елмази,
а те в теб, езеро, игриво заблестят,
при тихий, гален пляск на твоите талази
обичам усамен да ходя по брегът.

Неземен някой дих и тайнствена услада
зефирът лекият отнякъде ми вей;
душа ми се топи в природната отрада
и сякаш в нощний мир по-пълн живот живеи ;

без скръб, без спомени, без жажда, без надежди
вкушава сладостта на тоз обаян час. . .

Неволи минали и утрешни премежди
във нейний празник тих не фърлят своят мраз.

Забрава! Дар свети! — На жизнените грижи
вълшебен лек — уви! Не трае тоз сън леп.
На наште бурни дни бройницата се ниже
от вечности — беда и мигове, — от теб!

Женева август 1893

ПОД ЗИМНАТА ПЕСЕН

Пак зима, пак нощ е; пак сняг и фъртуни;
в комините пусти веявици пискат. . .

Пак тъжните мисли душа ми потискат,
пак тръпнат в сърцето ми болните струни.

И сякаш аз чувам наоколо мене
събрания регот на скърби човешки,
страдалчески вопли и стонове тежки —
в зловещата песен на вихри студени.

Таз песен. . . Как злобно звучи, кат присмивка,
как много напомня печали и нужди:
огнища без пламък, снаги без покривка,
разкош и неволя — един на друг чужди!

И пак ме налитат, под зимната песен,
привичните мисли, с душа ми сроднени:

на питане вечно отива диря свесен,
на тъмната гатанка — ключ, разрешение.

«Защо, боже правий?» — аз шушна печален.
Но отклик не праща небето върховно. . .
Фъртуната само с глас вий погребален
над страшните жертви на злото световно.

Януари 1894

* * *

Иска ми се да дочакам пролетни цветя и драгост,
птичи песни, сладкий шепот на зелените листа;
иска ми се сине небе — сила прясна, топла благост
мойте гърди да подхванат в новий празник на света;

иска ми се с таз природа да се радвам, любя, пея;
щастие навред да гледам. . . Царството на любовта
и на правдата да вида — о, велика епопея
да настане в тоз мир, плячка на враждата и скръбта.

О, ще дойдат — вярвам твърдо — новите цветя и песни,
ща дочакам и тоз път аз празника на пролетта. . .
Но великий оня празник на доброто — блян небесни —
о, кое грядуще тъмно?.. И л мечтата е мечта?

Сефия,
февруари 1894

Пролет весела настана,
той извожда си децата
на зелената поляна,
с цветни накити богата.

И разказва дълго там
за природа, цветя, птички. . .
Сладко зяпнали в уста му
ученици, ученички.

«Е, сега запейте, моля!
Ний свършихме си урока —
па играйте — давам воля,
че поляната ѝ широка!»

Април 1894

ОБЛАК

Една лъча сълнечна влезе крадешком
във стаята ми тъмна и веднага
таз златна струя пръсна радост блага
в печална ми душа; но бързешком

лучата светла угасна, наста
полмракът сивий и тъжовний и скръбта
кат звяр в леглото си се пак завърна
в душата ми кахърна.

Аз дълго чаках йощ зарица,
но тя не блесна веч; един
чер облак, залепен на свода син,
държеше целий свят в тъмница.

Да, няколко съгъстени капки, пара бледна —
нищожна влага сбрана вкуп — война
на слънце обявиха, и война победна!
Земята плуе в тъмнина.

Ще блесне славно то, печално си казах,
и знак от тях не ще остане в свода,
но сѐ е тъжно, че нищожен мъглен прах
макар на миг зачерни цялата природа.

1894

ДЕ Е ЖЪТВАТА?

Настават летни жеги; ниви злати
вълнуват се талазни и шумят.
Жътварин скоро плодове богати
ще сбира; празник на трудът

настая; кръшни смехове и песни
над пълни снопи ще да заечат. . .
А де е нашта жътва — празник честни?
На нашто шумно дело де плодът?

Озъртам се и диря — нищо ново,
утешно на полето, дето сейм —

В див бурен глъхне всяко бодро слово,
и драки никнат, песне дето лейм.

Де жътвата? И гледам в скръб безплодна
пустинята духовна. . . Тръпне ум!
О, почвата ли твърда е, безродна?
О, нашта реч ли е безжизнен шум?

1892, юни

ФЕВРУАРИ

Като излязох пак на воля, на полето,
и видях целий свят събуден и нащрек,
че чака пролетта, попитах си сърцето:
що чакаш ти, сърце? А то не даде ек.

И видях свода син как светеше в надежда
и планинският поток приветно как ручи,
и лес зелена си очакваше одежда . . .
А ти, а ти, сърце? Що чакаш? — То мълчи.

Що виждаш ти напред? Цветя ли или радост?
Любов? Или живот от щастие обновен?
Тоз празник твой не е и таз е чужда младост;
в природний пир си ти гост чужд, непригласен.

А то каза тозчас: «Кога бях младо, силно,
за мене весел бе и хубав всеки час,
цветя на радостта разцъфваха обилно
и в цветний май засмян, и в зимний страшен мраз.

Недей питà защо. . . Кога природа бликне
в цветя, в зеленина — аз заживявам дважд:
злочестий сиромаш обича да надникне
през прага в сватбата на някой богаташ.»

Февруари 1894

ОЙ, ДЕТЕНЦЕ МИЛО

Ой, детенце мило,
птиче слабокрило,
вземи си книжлето,
учи си А, Б-то.

Учи се прилежно,
о детенце нежно,
в мрак да не останеш:
человек да станеш.

Учи се, детенце!
Труди се, момченце!
Със труд и с наука —
всяка днес сполука.

НЕДОВЪРШЕНО

На най-злощастний човек
тя би обърсала сълзите,
тя би изляла сладък лек
на моите болки ядовити.

За вечна искрена любов
и тя, и ази се заклехме
и като във рай ний земен нов
в блаженството се веселехме.

И вярвах в моята простота,
че тъй ще бъде непрестанно,
че у жената любовта
е нещо много постоянно. . .

ЛЮЦЕРН

(Из «Алпийска книга»)

Във гъстий върволяк на пъстра сган всемирна,
Люцерн, примамени при твоя бряг щастлив,
кристално езеро и хлад, и сянка мирна —
аз всяка вечер тук се скитам мълчалив.

Всемирна пъстра сган! Безкрайна смес от разни
язици, племена, лица и облекла!
Какъв сбор, суета и охолности празни
и слободий, и смях, и радостни чела!

И колко още скръб, какво море от тайни
беди, страдания — под весели лица,
и рани кървави, и горести незнайни
от ненавист, любов измъчени сърца!

Таквоз едно срещнах разбито сърце страдно
във жизнения бой. . . О, Алпи, о, води
кристални, влейте му мирът си. . . То е жадно
за отдиш, о, любов, и ти го услади!

1893

НА НЕЙНО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО КНЯГИНЯ МАРИЯ ЛУИЗА

Не на горди триумфатор, не на гений лучезарен,
не на слава гръмовита цял народ единогласно
загубата днес оплаква, от ужасна вест попарен,
цял народ, слян в съща жалост, в едно чувство силно,
властно.

О, княгиньо, за теб плачем! Майко, за теб всеки стене,
жено, за теб траур носи България в скръб велика.
Ангел тих на добротата, от смърт рано покосена,
буря от любов и сълзи твойт млади гроб извика.

Кой не знае твоя благ взор, твоята усмивка мила,
що пленяваха сърцата — от колибата до трона?
Ти владееше ни, княгиньо, със чаровната си сила,
проста и сестра на венчки и под царската корона.

Дважди царствена по рода и по красоти духовни,
ти с нов блясък, о княгиньо, озаряваше престола,
и народна обич твоите добродетели върховни
увенча ги с обожанье, и чело ти с ореола. . .

Смърт ужасна, ненадейна тоз живот в разцвет погуби
и сега — скръб, скръб всеобща! Плач е вредом, де
светата
милостивост се почита и прекрасното се люби;
плачат майки, плачат дядя, плач в колибата, в палата.

Поклон тъжен теб, княже, вам, сирачета незлобни!
Днес България скърбяща с вас ведно осиротява
от една велика майка и от ангел безподобни,
от най-скъпо си труфило и от чистата си слава.

София,
20 януари 1899

НЕДЕЙ!¹

«Приетий от Народното събрание
закон се представя на княза за утвър-
ждение».

Чл. 45 от Конституцията

Недей подписва таз присъда тежка
над бъдещето, над нас. . . и над теб!
Раковски се бори за таз земя; кръв жежка
море се ля за нея в бой свиреп

¹ Написан о по случай приемането от Народното събрание
редателския договор, чрез който железницата се отдава на
емските банки.

и Ботев там, при планинските дъби,
паднѫ — та волна тя да заживей
от чужди букаи, нокте и зъби:

Недей!

Народа цял нащрек е, в страх ужасни.
Кажи: «Не е изляно до тоз час
перото, мойто име що ще драсне
под туй издайство! . . Мисля като вас!»
С народа остани в борбата кобна,
бъди му страж. . . та никой да не смей
в гърди му да вгнезди змията злобна.

Недей!

Той много е простил и ще прощава. . .
Дълготърпящий, бедний тоз народ,
едно не ще търпи: стопан да става
в земята му чужд враг — и чужд хомот;
земята, що с кръв, жертви неброими
изкупи правото сама да се владей —
е туй страшно зло не свързвай твойто име.

Недей!

Ехти гласът на съвестта народна!
Чуй на България молящий зов,
чуй на България волята свободна;
ослушай се и в своята любов,
чуй, всичко, в таз земя що дъха, гледа,
страдае, мисли, бди и пламеней,
едно ти казва, моли, заповеда:

Недей

София,
16 юни 1899

ПОД НАШЕТО НЕБЕ (1900)

РИЛСКИЯТ ПЪН

Ох, не го гледайте, че няма е пън.
Умрял гигант — той йоще диша; будни
гърди му са и тихият му сън
е пълен с призраци велики, чудни.

Той вижда бори исполински, Царев връх
с легенда си в лазура се издига;
гори вековни, чуки царствени — и лъх
чаровен, млад от рилский мир му стига.

И чини му се, чува ека див
на речний гръм, шумът на лесовете
зелени — и в тях сам шумти, клонлив.
Почтете бляна му, шум не правете!¹

¹ Стихове издълбани на мраморната плоча, залепена на побитий в двореца боров пън, докаран от Рила.

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1900 — 1910

УРА!

Обичам те, когато
ехтиш, летиш, фъркаш
в димът на страшний бой;
кога възторг възбуждаш,
на смърт зовеш, събуждаш
във всеки роб герой.

Обичам ти аз звука,
кога прославя тука
великите съдби,
когато наумява,
възкръсва, увенчава
венчаните борби.

Светò си, благородно,
сърцето ни народно
когато в теб еhti,
прекрасно си и славно,
по сила нямаш равно,
в тез мигове свети.

Но мръсно си кат блато,
о, мръсно си, когато

ти славиш мерзостта,
когато с кал обляно,
с пияна сган, пияно,
здрависван подлостта.

Ти низко си, омразно,
когато, безобразно,
продаваш се без срам
или страхът ти шепне
в тълпите раболепни,
о, гнусно ти си нам!

Ти гнусно си тогази,
кат клокаш на талази
помийни, като гроб,
кат грач от мръсни врани,
кат песните пияни
на оскотений роб!

Декември 1900

ЮБИЛЕЙНА ПЕСЕН

Слави с песни гърмовите
и във сладко умиление
ден велики, ден честити,
ден на нашият збавление
О, славен ден!
О, красен ден

в кой престанаха да пречат
нам оковите на роба,
славим любовта и мечът,
що дигнаха ни из гроба
за нов живот,
щастлив живот.

Славим славата на царя
Александра благородни,
че колибата, олтаря
с руска кръв стори свободни.
О, руски цар!
О, мили цар!

Радостни лучи изгрели
над свободните балкани,
млад живот грей, де чернели
пепелища и зандани...
На робство край!
На сълзи край!

О Българьо, дигай чело
с вяра крепка в сили еки,
към дни славни тичай смело,
ти свободна си навеки,
дор слънце грей,
дор слънце грей!

ИМАНЯР

(Към «Скитнишки песни»)

На чукара-от венецът
гледах възхитен.

На Заселци първенецът
приближи до мен.

Поздрави взаимни, нежни —
дружба се свърза.
Бай Дамянчо с вид небрежни
най-подир каза:

— Ваша милост в планината
дириш нещо, знам:
за имането, в скалата
де се крие там?

— Бай Дамяне, бай Дамяне —
смееш ли се ти?
Аз не ида за имане,
а за красоти.

Да ви видя планините
всѣм дошъл съм гост
— Ваша милост, извини ти,
взимаш ме за прост.

Току-тъй се път не бие
в тоя див балкан:
там в долът се злато крие —
думат, цял казан.

И дирили са го често,
наши и отвън;
ти ще знайш кое е место,
виждал си го в сън.

— Бай Дамяне, бай Дамяне,
взимаш ме за друг;
зарад мене са имане
хубостите тук.

Те съкровища сами са,
ваште планини,
божи рай са, обърни се —
та ги погледни!

— Молим, ти туй разправи го
на калпака мой.
Дай билета си, яви го.
На закона стой!

Лани друг един пипнах го,
като тебе, брат,
без билет, та па вързах го
и пратих го в град.

— В твойте ръце, бай Дамяне,
моят е живот;
аз събирам тук имане,
но от други род.

Впечатленья, чувства пресни
в тоя горски свет,
нови извори за песни —
ази съм поет.

За балкана ви ще пиша,
да го знай светът. —
Бай Дамян мълчи, не диша,
чеше си вратът.

Най-подир му се изёсни
мрачното чело:
видя, че аз пиша песни
и не мисля зло.

И беседата любезна
поднови се пак...
Кат потеглих, за да слезна
там низ стръмний бряг,

той учтиво придружи ме
до брегът дори.
«Сбогом!» — нежно поздрави ме,
тръгна и се скри.

Из ужасни камъняци
цял се мъкна час,
през балвани и трънаци
друм пробивам аз.

Сè низ урвата проклета
към долът дълбок,
на чието злато кмета
беше цербер строг.

Седнах с лице в пот обляно,
очи аз извих,
видях върха, де по-рано
с кмета се простих.

Там зад камък нещо шава,
дебне, крий се пак:
не бе птица, гад лукава —
кметовий калпак!

Бай Дамян се скрил в чукара
(боже, ум му дай!)
и следеше иманяра
де ще да копай.

1899 г.

МАЙ

И пак здрависвам чудний май,
здрависвам пролет радостна,
и пак душа копней, мечтай
в скръб тиха, сладостна,

и в птичий хор, що млад ечи,
и в химната на розите,
тя тайно вслушва се, фърчи
на светлий блян в чертозите...

О, колко спомени свети
и наслаждение болестно...

Природо хубава, цъфти!
Трепти, о сърце горестно!

София, 31 май 1902

В ТЪРЖЕСТВОТО

В клонците зелени зашумели
в хор птиченцата малки,
във тайната на сенките запели
дриади и русалки.

Цъфти природата в надежди злати!
Творението цяло
с лучи и шарки, с песни, аромати
празнува, подмладяло. . .

Не ще да знай то нашта скръб, омрази,
не ще и стон да слуша —
и с тях хармоньята всемирна ази
не дръзвам да наруша.

София, 19 юни 1902 г.

ПРЕЗ СНЕЖНА РИЛА. . .

През снежна Рила стига гръм и рев,
в пожарна зара сводът чървенее.
След сън вековен роб е станал с гнев:
в борба неравна кръв се лее.

През снежна Рила стига смъртен вик,
тиран свиреп плени, гори, беснува,
на изнасилвани жени ужасний клик —
на цял народ плачът се чува!

Кръв! Плам! Села горят! Юнаци мрът!
Светът туй гледа хладно, безучастно.
Повтаря се за хилядния път
пред нази зрелище ужасно.

За хилядния път, във смут горчив
човекът губи вяра във човека:
на милостта и в тоя век светлив
зората още е далека.

София, 3 ноември 1902 г.

БЕЖАНЦИ. . .

Сняг завил е, като с бяла плащаница,
нашата столица.
Сган бедняци на Съборната площад —
разтреперани от мраз и глад.

«Помогнете, братя, шъпнат устни бледни,
ний сме голи, бедни! . .

При Пирин ни турчин бесен връхлетя
с плен, пожар, домът ни запустя.

Сгрейте ни, о, дайте ни покривка,
хлебец и завивка.

Силни сме и млади сме. . . но днес
снежната фъртуна вее с бес.

Ох, ще дойде пролет сладка, ще се върне. . .
Пирин пазви ще разгърне. . .

Помогнете, добри хора, а тогаз
няма тук да видите вий нас.»

София, 20 декември 1902

ТАМ!

Пламти пожар, борба бесней
при Охрид, Вардар и Пирин.
Високо знамето се вей
на храбрий македонски син.

Наста великий чакан ден,
наста великата борба:
Сметът е смаян, поразен,
смути се самата съдба.

О, колко храброст, мъжество,
за смърт геройска колко стръв!
Ще види свсйто тържество
юнашката проляна кръв:

поклон, о братя, о борци:
величествени и свети,
поклон, герои и светци,
за най-високите мечти.

Поклон, поклон от нас сега
на вашия меч, на вашия гроб.
Тоз, който знай да мре така,
не може веч да бъде роб.

София, 21 август 1903

ЗИМА

Бяла пелена покрила
покривите и земята,
снежна зима е завила
планините и полята.

Пуснаха ни от ученье:
всяк на сбора да се найде,
че сега ще се начене
друга радост за нас, хайде!

Хайде всички, че снегът е
весел за децата малки:
чакат ни борби и радост,
бой със буци на пързалки!

ПЕТЛЮ, СЪБУДИ ГО!

Петлю, викай нашът Сава:
всякой стана, той не става.
Викай: кукуриго!
Разбуди го!

Че урока си не знае,
а пък спи, нехае. . .
Викай: кукуриго!
Разбуди го!

Че читанката за него
плаче и зове го...
Викай: кукуриго!
Разбуди го!

Всяк по работата фърка,
Сава още хърка...
Викай: кукуриго!
Разбуди го!

Срам в школото днес го чака,
сънля наш простака!
Викай: кукуриго!
Разбуди го!

ЛАСТОВИЧКА

— Ластовичка, птичко мила!
Отде идеш пак при нас?
Де се беше ти губила?
Що е весел твоя глас?

— Фъркам аз от през морето,
от далечните страни,
вест ви нося, че по мене
иде пролет, ясни дни.

Натъжи ми се сърцето
зарад вас, за тез места,

тук оставих си гнездцето,
пак наидох го с любовта...

— Ластовичке, здравей, пиле!
Гостенко, добре дошла!
Младост носи твойта песен,
радост — твоите крила!

ВЕЛИКДЕН И ПРОЛЕТ

Христос възкресе!
Великден лъсна,
ад се затресе,
мрак се разпръсна.

Правда, надежда
света огрели,
в светли одежди
гори запели.

Младост и песни
пролет разлива,
в мало, в голямо
веселъе влива.

Земя и небо
радост потресе.
Викайте всички:
Христос възкресе!

МАЙ

Цветен май настана,
всичко е засмено;
полето, балкана
лъскат във зелено,

В градините млади
рози зацъфтели,
в горските прохлади
славеи запели,

Благодат и радост!
Празник на цветята!
Колко жива сладост
вей от небесата!

И сърце забравя
грижи и nevoли,
иска да се радва,
иска да се моли...

ПО ЖЪТВА

Светулките заблестяват
из вечерната мърчина,
ей жетварки се задават
в шумна, весела дружина.

Запели са кръшна песен,
кръшна песен хороводна;
дига се до свод небесен
тяхна музика свободна.

Забравили труд упорни
и часове дълги, жарки!
Пейте ми, девойки морни,
пейте, весели жътварки!

Починете си в разтуха,
утре пак ви жътва чака.
Нека господ дава сила
на десницата ви яка.

Нека той благословене
прати над нивята плодни
и на ваший труд свещени,
юнакини благородни!

ВЛАДИКАТА КАРАВАНГЕЛИС¹

I

Каравангелис, пастирът Христови,
яви се весел при пашата пак:
— Паша ефенди! Днес комити нови

¹ Гръцки владика в Македония днес, прочут по мръсните си шпионства и предателства спрямо въстаниците.

открих: готви тъмници и окови.
Бог нек закриля царя наши драг!

— Владико, аферим на теб и слава.
Слуга си верен на султана, брава!

II

Каравангелис, верният слуга
на падишаха, пак е при пашата:
— Ефенди, радост пълни ми душата:
комити други аз открих сега.
Против исляма дигаха раята!

— Фала и чест на тебе, баш кишиш.
Султана много ще задоволиш!

III

Каравангелис, честният владика,
яви се пак и с тържествующ глас:
— Паша ефенди, радостен извика,
готви бесилки: трийсет йощ клетника,
душмани царски, днес подуших аз!

— Брилянтен орден в знак на благодарност
султанът готви зарад твойта вяност.

IV

Каравангелис пак се появи:
— Паша ефенди, веч съмнение няма:
комити с пушки крият се във храма,

Нек паднат тозчас техните глави
под славний ятаган на Дин-Исляма!

Кога излезе черний грък, пашата, блед,
плюна по него и пошушна: п и с м и д л е т!

София, 8 януари 1904 г.

ДАМЯНУ ГРУЕВУ¹

О Македонио, страдалнице разпята,
о Македонио, земя покрита с кръв,
о Македонио, с порой сълзи залята,
на вълци и хиени оставена за стръв.

О Македонио, о героиньо! Плачем
пред твоя кръвав лик, пред твойта голгота.
Във тоз свободен край ний пак вериги влачим,
че твоите тегла и нам са тегота!

И гледаме оттук как лееш сълзи топли,
пожарите, кръвта, в кои се къпеш ти,
и слушаме във страх ужасните ти вопли,
от чийто грозен ек небето ти ехти;

и гледаме във страх как в твоите чаровни
балкани и поля насилъето бесней,

¹ Това стихотворение бе предназначено да се прочете на тържественото събрание, което приятели и почитатели на покойния Даме проектираха да устроят в столицата, но което не можа да се състои поради последните събития.

де турчин свирепей и грък, душман вековни,
де сърбин — брав жесток, по тях гробове сей.

Съюз безчестен, люто против народ в окови,
ламтящ за нов живот потиснат мъченик,
противу всичко там, сред мъките сурови,
що мисли и ридай на български език!

О хайка мерзостна на злобата човешка!
И ний безпомощни пред всичко туй стоим!
И само охкаме и в скръб безплодна, тежка
на твоите синове гробовете боим. . .

И ето нов пак гроб! И той, и той загина —
юнакът Груев там в неравната борба —
великата душа, на жална си родина
син славен, вожд сърцат, будителна тръба,

тръба, що в робският мрак ревеше за свобода,
за правда, за борба отчаяна с врага. . .
Падна и Груев там — о траур за народа! —
в гореща кръв облян, заринат под снега.

Заспаха под снега юнашки сили левски,
угасна огнен дух, замлъкна мощна реч.
О, Македонию, ти губиш своя Левски,
най-верния си син, най-силния си меч.

Но не! Той жив е пак в делата си свещени,
не мре духът велик — плът тленна само мре —
и Груевият дух светлей, одушевление
разнася от Пирин до Бялото море.

И неговият зов и мисъл благородна
ще дигнат хиляди герои и борци,
готови да умрат зарад земята родна,
да грабнат лаврови ил търнови венци.

Поклон на твоя гроб, зарит под снеговете,
над който буря вий и пее вълчи вой,
из който днес възкръсна и вечно ще ни свети
във слава лучезарна геройски образ твой!

София, 2 януари 1907 г.

ХИМН НА СВ. КНЯЗ БОРИСА-МИХАИЛА

Слава, Борисе, светителю царствен,
слава на твоята памет света:
род в нощ потънал към ден ти изведе,
идола счупи, въздигна Христа,

слънце на правда и истина вечна
твоего царство, народ да огрей,
дух на човештина и на напредък
мрак духовен жесток да разсей.

И се разнесе Христовото слово —
носи се громко и в нашите дни,
и през столетия от бури, преврати
родно единство и лик съхрани.

Подвиг велик и победа велика!
Тисещелетен триумф над нощта!
Равноапостоле царствен, Борисе,
слава на твоята памет света.

ПРЕД ПРОЛЕТ

На Витоша по плещите високи
сурова зима снежен плащ фърлила;
гробовен сън над преспите дълбоки;
смърт всичко с мрачна скръб покрива.

Но тя отива. Пролет благодатна
лучите жарки слънчеви обаждат
и сила млада, чудна, необятна
невидимо в недрата ѝ зараждат.

Усмива се кокиче в долът меланхолни.
О, скоро Витоша ще гръмне в радост
от птичи песни и потоци волни
в разкошния разцвет на нова младост.

Ще екнат песни в шумата зелена,
в лазурния простор на небесата
и любовта, царица вдъхновена,
ще буди химн в душите и сърцата.

ЕФРОСИНА ПАНТОЛЕОН

Тя беше богата с голямо наследство,
и понеже той беше хубавец. . .

Па х и м е р

«Фросино, вземи Светослава,
вземи го тоз младия княз:
съня ти той вече смущава
и той гори тайно от страст.

Фросино, не бой се, вземи го,
не е той коварен лъстец:
той люби те нежно, люби го —
куманския млад хубавец.

Гол, казваш? Но ти си богата:
ти с злато блестиш, а той с род,
и горда му мисъл крилата
вий гнездо в небесния свод.

Да, беден е — всичко, що влада,
това е едничкий му меч.

Люби го, а кой знай. . . тъй млада,
ти може би любиш го веч.

На върха на тоз меч съдбата
на цял народ негли стои. . .
Кой знай — Светославу душата
освен теб и друг блян таи.

Защо се вълнуваш, защо си
смутена от тоз хубавец?

Люби го: той щастье ти носи,
а негли и царски венец.»

Така си Фросина мечтайше
на трема високи, една,
а Янтра отдолу сияйше
с лазурено-светла вълна.

Насреща стърчат старославни
палати с зъбчати стени
на Царевец горди, държавни,
в лазурни кацнал висини.

Усмехнато лятното слънце
залязва. От близни хълми
стада се прибират и звънци
ечат; пъстрополи моми

хоро на Марно поле люшкат
при сетния слънчови зрак
и дълги се сенки клатушкат
до стръмния Янтрини бряг.

Вечерник с тих ромон поклаща
листата — но нищо от туй;
момата самотна не сяща,
не види, не знае, не чуй!

И взора ѝ умислен и ясен
вторачен е в някакъв блян,
във образ пленително красен
на момък напет и засмян.

Страст, нега и женственост вее
от лика му — дива разкош. . .
Но взорът му сини светлее
от огън мъжествен и мощ.

На вран кон е яхнал юнака,
развяват се руси коси,
панцир на снагата му яка
и меч на бедро му виси.

И взорът му, де свети сила,
към Царевец е устремен. . .
В захлас е тя погледа впила
на мисли си в тайния блен.

От тайно и сладко вълнение
сърцето ѝ бързо тупти
в девически гърди смутени,
а някой глас тихо ѝ шепти:

«Защо се вълнуваш; защо си
смутена от тоз хубавец?
Люби го, той щастье ти носи,
той носи ти царски венец!»

2 януари 1906

ПРИВЕТСТВЕНА ПЕСЕН¹

По случай Втория подготвителен Славянски събор в София
през м. юни 1910 г.

Добре дошли, о драги гости,
добре дошли, славянски братя!
Вам нашите привети сладки,
вам нашите сърца, обятъя.

Елате да допрем сърца си,
от обич сгрени братска, родна:
еднакви чувства ни вълнуват,
еднаква мисъл благородна —

чрез общи труд и ум, и сили
сплотени мощно да се видим,
и дружно крепостта славянска
духовно яко да съзидим.

И чиста радост днес душата
на цял славянски мир разклатя.
Добре дошли, о, мили гости,
добре дошли, славянски братя!

¹ Приета по конкурса от Славянското благотворително дружество в България по случай Славянския събор в София.

ЗИМНА НОЩ

Пак бурята вие,
пак вятъра снежен
в прозореца бие
сърдит и наежен.

В мечтанья унесен
ослушвам се мрачен
на зимната песен
във говора плачен:

ту пъшкат неволи
във тоз шум студени,
ту сироти голи,
ту гърди сломени;

ту воплите тайни
на сили убити,
ту мъки незнайни
на горести скрити.

И сякаш в таз песен,
де горка скръб диша,
тъгата световна
велика въздиша.

НЕПЕЧАТАНИ ПРИЖИВЕ СТИХОТВОРЕНИЯ

НЕ, КОРОНИ АЗИ НЕ ВЪЗПЯВАМ

Не, корони ази не възпявам,
мойта муза няма господар,
с глупавата сган не преклонявам
врат пред никой смешен ваш олтар.

За картонното величье, слава
в запас нямам никакъв тамян,
знам аз кой и как ги тях създава,
знам от що е идолът излян.

Беше време, да, кога прославих
аз една корона с химн велик.
Бухали, да питам вас забравих
драг ли бе ви нейния светлик!

Оня, кой носи я, в гроба дреме...
Що от туй? Нали сте живи вий?
Вашата ръчица има време
дълго — памятта му да изтрий.

Хай бришете храбро, мийте, трийте,
с вид геройски, до пот на лице,

де да видим ще ли я затрийте,
без да бръкнете в народното сърце!

1888

УРАТА

Ура, ура, ура! мълга ужасна;
ура, ура! сѐ тоз ужасен вик;
ура! ура! тълпата вика бясна
ура! ура! на всеки час и миг —
реват глупците и сѐ кланят.
Пред идолите на деня: «Ура,
ура, ура» — от зора до зора
реве и улицата, и мегдания.

Деветий август, славен ден, блесна.
«Ура, ура» — махнахме Батенберга!
Плетете венци, дайте знамена
да славим падането на изверга!
Но той се връща! Пак «Ура, ура»,
венците пак за новий Симеона». —
Ура, за нази слънце пак изгря —
подайте врат, влачете му пайтона.

Но я! Напуска ни тоз мъж голям,
остави нас и трона на крадците!
Какъв възторг! «Ура, ура и тям
изнесте арки, дайте пак венците!»
И пак начева прежната игра;
тълпата блее, ниско се покланя,
на новий вълк-пастир ура
реве и улицата, и мегдания.

В Русчук геройте ни позорно мрат,
ех, братска кръв земята там наквася,
от жалост всичките сърца трептят.
Но страстното ура се пак възнася,
«ура, ура», сганта реве със бес,
на мъртвий кал, на силний венци фърга
и пада в прах пред гнусний главорез
и арки пак издига му на търга.

От чужди крайща тъмен чужденец
с едно ура турихме го на трона;
едно ура запуши накрай
гласът на правдата, честта, закона.
Гордей се, княже, тебе те избра
едно ура, под сопата родено!
Ний имаме ги много: пак с ура
ще ти дадеме пътя непременно.

Ура, обичам те, кога ехтиш
при Сливница, де кръв се лей порои;
кога в димът на славна смърт фърчиш
и даваш на България герои.
Обичам те, когато в себе сливаш
сърцата, чувствата на цял народ,
и радости велики ти изливаш,
и ставаш божий глас под синий свод.

Но грозно си, ура, и мръсно, и безчестно,
кога страхът те купи у сганта;
и кат продажна блудница, и лесно
служиш на славата и на калта.
Кога фучиш из кръчмата пияна,
кога гърмиш зловещо, за беда,
кога сганта, под бича на тирана,
мучи, реве кат някоя черда.

Ти днес позорно прославляваш
разбойниците, скиптра що държат,
ти също утре пак ще поздравляваш
въжето, на което ще висят.
Ура, ура! — ще вика пак народа,
с ура ще влезе в новий си живот,
с ура ще своята празнува свобода,
тъй както днес — безчестний си хомот!

Ура, ура! О, стига вече, стига!
Проклет да бъде тоя подъл вик,
ох, никой вече да го не издига!
Изтрийте го из българский язык.
Но ей слухът ми пак раздра,
България с ура яремът нов си гужда.
Плюйнете всички на това ура
и на Кобурга, кой го днес възбужда!

* * *

Прав си ти, поете: злобата убива.
Всичко мре, що нейний смъртен яд попива.
Тя за песни живи извор е проклет —
и така тя пълни тоя божи свет. . .

Каква радост от туй, че един глас нови
въздуха ще с клетва мрачна да отрови?
Малко ли омраза и без туй кипи

в гърдите човешки, като лава страшна,
и вълнува грозно нашта земя грешна
без да спре сълзите, злото да приспи?

1888

НЕ МЕ РАЗБИРАТ

Кога запявам тихо за любов
и разчовъркам ветите си рани
ил скъсам някой струни разиграни
на мойто сърце — аз слухтя суров.
Но песните ми сè без ек умират
и аз си казвам: Да, не ме разбират.

Не ме разбират! О, не можем ний,
народ-дете с пречупен кръст без време,
да любиме, да страдаме и мреме,
да сме с сърце, що силно тупа, бий,
изпълнено с порив, с велика жажда,
сърце, що помисли високи ражда.

Ний вехнеме, ний тихичко мрътвейм.
Божата струна в нази се преряза —
сегиз-тогиз по някаква омраза
в нас кипнува — и [ний] тогаз живейм.
Не сме любили ний, а ето мразим,
не сме фъркали — ето вече лазим.

Ний бедни сме от чувства и от жар,
неволи тежки нази са сломили
и техний плод тече във наште жили.
И ний живейм и мреме без олтар.
Изсъхнали сърца ни, а души ни —
заглъхнали, трънхали пустини.

Ний бедни сме, ний слаби сме в света,
защото липсва в нас великото, светото,
ний нямаме таз гордост — мъжеството
и туй геройство друго — любовта.
Ний нямаме крила — да ни погубят,
не любим ний, та и нас не любят.

Любете, о, любете занапред!
Защото любовта е сладка жажда,
коя вълнува, мъчи и възражда.
Във нея вий ще наидете ответ
на нашто странно битие. . . Любете,
по-хубави и по-добри станете.

Любете, вам потребна е любов
да ви спаси от нравствено втърдене,
и с блянове, и сладост, и мъчене
да се изпълни тоз живот суров.
Познайте таз неземната тревога
и колко близо сме били до бога.

Любете, казвам, за да сте добри,
да бъдете и вий великодушни,
да може вашто сърце да се люшне
от някой стон — да мисли, да гори.
Страдайте — повеч да сте милостиви,
примирайте — по-дълго да сте живи.

Красотата — сила висша,
сила тайна, всепобедна,
на твореца бляи сияющ
пратен на земята бедна.

Красотата — дар чаровен,
дар всесилен, дар опасен,
за човешкото сърце и разум
гений светъл и ужасен.

Красотата — мощ безкрайна,
майка на любов, мъчение —
за поета извор вечен
на песни и вдъхновение.

Красотата — дивна сила
творческа, която даде
длято Фидию в ръката,
Рафаела що създаде,

и в света, де всяк ден видим
идоли да се събарят,
поклоненията са вечни
на хубостта пред олтарът.

ПОД АКАЦИИТЕ

Във изгнание, в чужбина ледна
родината — как тя бе далече!
И душа ми — как тя беше жедна
мил привет да чуй и топли речи!

Лятна вечер. Иде шум и трясък
из града — ехтежа на живота.
На небе в последний румен блясък
плават облаци — въздушна флота.

Ний седяхме мълчешком под свода
сенчаст на акацийте зелени,
слети със омайната природа
в сладостно усамотенье.

И летяхме в други мир тогази,
пълен с наште блянове небесни,
и живота ний оставяхме под нази
да гърми с талазите си бесни.

РОДНО ЦВЕТЕ

Аз съм цвете на Балкана,
аз съм сила непозната,
аз съм мощ на урагана,
чупя на орли крилата.

Аз съм мраз, кой вледенява,
аз самум съм, кой задуша,
аз съм дух, кой умъртвява,
аз творец съм, кой разруша.

Аз съм мощен син на ада
и лице зелено имам,
громко ме светът напада,
тайно почести приемам.

Аз съм гонен и се канен,
жажда съм от кръв пияна,
глад от почва тучна хранен —
аз съм цвете на Балкана.

ПОД ДЪБЪТ

Дърво високо и разкошно
с огромен ствол в гора растеше;
а червяк дънер му гризеше
неуморимо, денонощно.

И казваше: «Ще го катурна
тоз дъб, щом ствола му прережа,
на тая гордост край ще турна,
това ми е в света копнежа.»

А бряст му рече: «Твар печална,
лих червяк, гад трудолюбива,

гризи — трудът е страст пофална,
умира, който тук почива.

Тоз дъб велик е, но и ти си
велик по злобата, враждата,
но не от твоя зъб зависи
на гордий великан съдбата.

Гризи, той сè из синьо небе
ще дига клонове грамадни
и ако падне, то ще падне
от мълнията, не от тебе.»

БЕЛЕЖКИ

ВЕЛЕЖКИ

СЪКРАЩЕНИЯ

Сл — Сливница. Стихотворения по войната ни със сърбите през 1885 от Ивана Вазова. Пловдив. Издание и печат на Д. В. Манчов, 1886. Второ издание — 1886.

Зв — Звукове. Лирически стихотворения от Ивана Вазов. София. Печатница Иван П. Даскалов и Сие, 1893. Второ издание. Издава Книжарница на Т. Ф. Чинев, София, 1897.

СКП — Скитнишки песни. Впечатления и усещания в Малката и Голямата Стара планина (1899). Издава Придворната Книжарница Ив. В. Касъров. София, 1899.

ПНН — Под нашето небе. Нови стихотворения. Издава редакцията на списанието «Надежда». Стара Загора, 1900.

ПСС — Пълно събрание съчиненията на Ивана Вазов. Ал. Паскалев, 1921; същото съкращение и за изданието от 1911.

Шшм — Ив. Д. Шишманов. Иван Вазов. Спомени и документи. Изд. БАН, 1930.

СБНУ — Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Издание на Министерството на народното просвещение.

СЛИВНИЦА

В първото издание на «Сливница», 1886, е поместен следният предговор:

Сверката на текста и сравнението между различните редакции са направени от Михаил Неделчев и Димитър Ведър. Вележките са написани от Михаил Неделчев.

На 7 миналий ноемврий пловдивските бърда чуха ековете на Сливница.

Аз тръгнах.

И в Пловдив, който изпращаше с плач и с цветя крилатите дружини към българската граница, до съдбоносний при Пирот бой, на който се натъкнах (14—15 ноемврий), аз бях зрител на една велика епопея от героизми и самоотвержения нечути, които само свободата може да зароди в човеческите гърди, и отчаянието — да заяви.

Правдата първи път в тоя век се бореше победоносно с едно велико безчестие.

Аз присъствувах на славата на България.

Кому се дължи тя? Кой военен гений изхвъркна из димът на борбата? Кой извърши тия чудеса? Кой изнесе подвига? Кой грабна псбедата? Кой направи възхитеното човечество да вика: осанна?

Едно лице. Кое? Българский войник. Как се вика той? Българский народ.

Покланям му се.

Пловдив, 9 януарий 1886

И. В.

Във второто издание този текст е поместен отново, вече с наслов «Предговор на първото издание». Добавен е и «Предговор на второто издание»:

Не ще ни дума, че ако книгата ни вижда тъй бързо второ издание, то това се дължи най-много на обстоятелството, в което се появи. С л и в н и ц а беше съвременна, сиреч тя беше просто изражение на вълненията на българската душа през бурний период, който вчера едвам изминахме; тя беше слаб, но верен ек на господствующите чувства, които мъчително повдигаха трепетните народни гърди от Дунава до Олимп. Кои бяха тия чувства?

Две: възторгът за победата и скръбта за войната.

Последното беше по-живо.

А сега, когато опиянението от лаврите позамина, ние сещаме още по-болезнено лютата и кръвопускающа рана от тая братоубийствена война; всичката големина на злото, всичкий позор на светотатството, всичкий ужас на престъплението! . . . И като гледаме това ново издание на труда си, ние чувствуваме една вътрешна мъка, прилична на гризение, задето освежаваме, вместо да направим да се забрави, спомена на тая проклета вой-

Както и да е, ние идем да благодарим публиката за съчувственото посрещане на нашите песни. Но колко бихме били по-честити, ако българската поезия да нямаше да възпява такова едно нещастие, нито славянската история — да запише такъв срам!

Пловдив, 20 февруарий 1886.

И. В.

В първото издание голяма част от авторовите бележки към стихотворенията са изнесени на последната страница. Във второто те навсякъде са дадени под линия. По отношение на съдържанието и подредбата на стихотворенията между двете издания няма разлики с едно изключение — от второто издание отпада «Прощавка».

В коментарите си пред Шишманов по повод своите произведения Вазов е съвсем лаконичен за «Сливница»: «Тая ми стихосбирка говори сама за себе си, та няма нужда от обяснения» (Шишм, стр. 213). В «Животът на поета, както ми го разказа той» Вазов свидетелствува: «Когато се начена сръбско-българската война, брат ми Георги, тогава румелийски офицер (порано адютант на Алеко паша), ми предложи да посетя бойното поле и аз охотно заминах за полесражението с брата си Владимир».

От София пътувах в един фаетон със Сп. Вацов, който замиваше за кмет на родния си град Пирот.

При Пирот попаднах обаче в самия огън на сражението, вярвайки, че градът е вече в български ръце.

За щастие, сръбските гранати, които падаха около мене и спътниците ми, се забиваха в калната земя, без да се пукат.

На връщане от бойното поле престоях в София само няколко дена и заминах обратно за Пловдив, гдето и завърших сбирката си «Сливница», първото издание от която се изчерпа вече след месец» (Шишм, стр. 72).

Стихосбирката «Сливница» очевидно е писана спонтанно, под напора на непосредствените впечатления. Това е време, когато масово се създава поезия за войната. Но единствено Вазов твори нещо трайно, произведения, «които могат да усладят борците, да утешат страдалците и мъчениците, които лежат по болниците с отрязани крака и ръце, и да разтушат майките и бащите на загиналите герои за нашата свобода» (по думите на съвременния му критик П. Пешев). Книгата постига и своеобразен издателски рекорд за този период — двете ѝ издания се изчер-

пват в разстояние на два месеца. Стихосбирката е издадена толкова бързо, че Вазов дори не печата в периодиката своите творби (както е обичайната му практика).

Въпреки че непосредствено след Съединението (което предшествува Сръбско-българската война) Вазов е в политическа немилост като представител на източнорумелийските «съединисти», той не може да остане безучастен зрител на съдбоносните събития и се отдава без остатък на патриотичния си порив. Голяма негова заслуга в тази книга е трезвата му преценка за истинските виновници за войната: поетът навсякъде говори против сръбската кралска институция, против сръбските буржоазни управници. В нея няма нито ред срещу сръбския народ, който продължава да бъде в съзнанието му един братски славянски народ, насила въвличен в братоубийственото стълкновение. С това свое отношение Вазов става родоначалник на една хуманистична линия в нашата лирика за войните.

Към темата на тази стихосбирка Вазов се връща в свои по-късни творби: стихотворението «4-та годишнина на Сливница» от «Сливница», пътеписния очерк «Вискер планина», очерка «Сливница. Възпоминания по случай един кървав юбилей» от «Пъстър свят» (вж. и писмото до К. Величков от 4 януари 1888). С отдалечаването на събитието у Вазов все повече надделява изразеното и в множество стихотворения от книгата огорчение от братоубийствения характер на тази война.

Вазовата стихосбирка намира възторжен прием всред най-широки читателски кръгове, както и всред професионалните литератори. Макар и да прави редица (най-често неоснователни) бележки, П. Пешев ѝ дава висока оценка. Най-доброжелателен е младият д-р Кръстев. За него едно от главните достойнства на стихосбирката е, че поетът възпява «не войник, не вожд», че «не княз е героят, а българският народ». Противно на това мнение, воден от партизански съображения, Захари Стоянов злобно критикува Вазов. Ето и обвинението му: «Как той — поет и ортак на небесните музи, когато писа «Сливница», гдето сам присъства, гдето всичко видя, не можа поне думица да спомене за главнокомандующия на Сливница, княз Александра, който командуваше от най-високата позиция? Музата му щеше ли да се поквари, ако той я пуснеше да поее около носителя на българската корона?» (по същите съображения отрицателна рецензия пише и Свирчо — Димитър Петков). За тези обвинения Вазов узнава по-късно, вече като емигрант в Одеса, и отговаря

със стихотворенията «Не, корони ази не възпявам» (отпечатано едва в ново време) и «Не съм борец» (включено в «Звукове»).

За изключителната популярност на Вазовите творби от тази стихосбирка говори фактът, че много от тях стават текстове за песни, а «Новото гробище на Сливница» — на известния военен траурен марш.

Стр. 9. Пролог. — Заглавието в първото издание на Сл е същото — «Пролог», — а във второто — «Сливница пред историята». В първото издание бележката към Джунис липсва. Във второто тя започва така: «Джунис — друга една сръбска Сливница. . .» Към ст. 21 — за «Душанов поход» в Сл-2 има следната бележка: «Най-прочутият сръбски крал Душан, живущ в XIV век, за а в з е повече, отколкото пр е в з е земите на юг от Сърбия, оставени беззащитни от отслабналата и побъркана в междоусобни войни Византия.»

В Сл-1 след ст. 7 стоят стиховете:

До днес бях джелатин — ще стана герой:
България плячка Тракия отнася,
Къпоната климва, туй ми не понася.

Сл-1 и 2:

ст. 8: Съседът ме граби: обявявам бой; между ст. 8 и 9 стои следният стих: Най-паче, защото записан е той.

Сл-1:

ст. 15: И понеже швабът и туркът ръм-
жът.

Сл-2:

ст. 15: Сгодата е славна — смело тоя път.

Сл- 1:

ст. 16: България нека да мушнем в гърбът.

В Сл-1 след ст. 18 стои стихът: Напред, нека светне Мила-
новий род!

Сл-1:

ст. 20: Сърбия ще види Душанов поход.

В Сл-1 след ст. 20 стоят стиховете:

Драгоман, София ще ми се отворат,
Витоша и Рила поклон ще ми сторат.

Сл-1 и 2:

ст. 28: И влезна.

Сл-1:

ст. 31: Безумни, де тичаш? Господ те отрече; ст.

32: На вечно проклятие осъден си вече; ст. 33 и

34: От днеска нататък въз твойто чело/Кай-
новото черно ще свети клеймо.

Сл-1 и 2:

ст. 47: На Ботева, дето умря при Вислец.

Босна (Сарай или Сараево) — град в Босна, който е бил превзет и окупиран от австрийците през август 1878, след кръвопролитно сражение.

Думан — дим, пушек, мъгла.

Душан, Стефан (1308—1355) — сръбски крал, завоювал Македония, Тракия, Албания, Тесалия и Епир. Подготвял поход за превземането и на Цариград. Широките граници на Душановата държава са били идеал за сръбската шовинистична буржоазия.

Косово — поле в Сърбия, където се е разиграла прочутата Косовска битка (1389 г.). Вследствие на поражението си от турците сърбите загубват националната си независимост.

Милан, Обренович IV (1854—1901) — сръбски крал. Ярък русофоб и страстен австрофил. Под натиска на Австрия и на сръбската шовинистична буржоазия започва през 1885 г., непосредствено след Съединението, вероломна война против България, известна като Сръбско-българската война. Предлогът му е, че България е нарушила Берлинския договор, а всъщност целите му са завоевателни.

Стр. 11. Бойното поле при Сливница. — В Сл-1 към думата «урата» от ст. 4 на третата част има бележка: «В тая война «урата» игра велика роля: тоя вик повдигаше духът на нашите храбри войници при всяка атака с щик и внасяше паника в сръбските редове.» В Сл-1 под стихотворението: София, ноември 1885.

Сл-1 и 2:

ст. 11: И нова слава лъскава.

В Сл-1 част III започва със следните два куплета:

Тук тичаха дружините,
летяха знамената,
през пушкът, през пламникът
носиха се урата.

И славний вик на нашите
победни legionи,
и стонове, страшните
на хиляди агоний.

В Сл-1 и 2 между III и IV куплет на III част стои куплетът:

Ти с нашия подвиг, славният,
безбожно се погаври,
подири ти, разбойнико,
разбойнически лаври!

Сл-1 и 2:

ст. 1 и 2 на V куплет на III част:

И гордите ви сънища
и злоба преизподна;

ст. 3 и 4 на IX куплет на III част:

Сто страшни Шипки кървави
в три дена издържа ти!

Сл-1:

ст. 4 на II куплет на IV част: като звезда да бляска

Сл-1 и 2:

ст. 1 на III куплет на V част: Мълчанье вече всичко е.

Стр. 16. Бащата на доброволците. — В Сл-1 и 2 със заглавие Върнатите доброволци.

Сл:

ст. 18: Храпва той, на друм ги спира.

Стр. 20. На сръбската граница. — В Сл липсва подзаглавието «Уломък», а има следното посвещение: «Посвеждавам г-ну С. В. (Спас Вацов — б. н.) в памет на нашето премианаване на сръбската граница на 14 ноември 1885.» Към стихот-

ворението има мотото: «Днес на 12 часът с открити знамена и «Шуми Марица» минахме границата.» (Официална депеша). В Сл под стихотворението: Ноември 14 1885.

В ПСС е изпуснато началото на стихотворението:

Е, кажете, врагове безумни,
де остаха ваште фалби шумни?
Ваште планове, победи, лаври?
Страшно се съдбата с вас погаври!
Ето, иде и ви и ний на гости.
Де сте сега? Що сте и какво сте?
Посрещните лев т ни балкански,
кой пробуди ека драгомански.
По туй поле грива той развява,
волен като в своята държава.
Нали чудно страшно вам ви става,
че границата ви път ни дава?
И тъй скоро — не се надевахте.
Не пред много вий оттук минахте
в нашия рай, посред нощ, по хайдушки,
с меч и огън, с топове и с пушки,
в сган ужасна, с намеренья адски
и с вериги за вратове братски!
Бедни вий, чудесен план кроехте!
Едно нещо само с вас не взехте,
от огъня много по-опасно,
от метал по-яко, по-ужасно
от две хиляди пушкала медни:
дух юнашки няхахте вий, бедни!

Ний учтиви сме, макар и прости,
и на наш ред идем ви на гости.
На, сред бял ден, пред света небесний,
кат на сватба, с музика и песни.
Вижте, като честни хора идем.
Но къде сте? Ние тука видим
дирите на вашия бяг безславен
и печата на срамът ви явен.
Вий минахте, но не и борбата!
Ний сме пратеници на съдбата
и във нашата десница здрава

носим нейната присъда права,
на светата правда тържеството,
на идеята и на доброто.
Ние идем (и туй ще докажем),
гордостта ви да накажем
злобата и планът ви гнуснави,
що мътили мозъци болнави,
и ще счупим завсегда ръката,
що смея да махне върху брата.

От тези стихове в Сл-2 са изпуснати ст. 11 и 12.

Сл-1 и 2:

ст. 40: Но към тебе, младеж разваляна; след ст. 52:

Бухали, апостоли на мрака,
разтлеватели на душа яка.

Омладина (на сърбохърватски — младеж) — омладинското движение е обществено течение, свързано с дейността на лит.-просветителското общество «Обединение на сръбската младеж», което се оформя на конгреса в Нови Сад през 1866 г. и просъществувало до 1872 г. Поставя си за цел обединяването на сръбските земи. Тук Вазов има пред вид разоряването от буржоазната пропаганда на част от сръбската младеж по това време с шовинистични идеи.

Стр. 23. На непукналата граната. — Сл. — Към името Саша (в Сл-2 към думите «писмо пише») от изпуснатия в ПСС куплет (вж. по-долу) в стихосбирката има следната бележка: «Известно е писмото на Милана към жена му Наталия, писано в самия бой при Сливница, в което преждевременно я проси да цалуне Саша (Александра, маловъзрастен му син, престолонаследника), чийто полк се уж бил увенчал с победоносни лаври. Знаем как съдбата наказва тая фанфаронада.

Между IV и V куплет в Сл-1 и 2 стои следният куплет:

Найди го, дето той и да се нише,
изпискай, посмути го;
той може би за Саша писмо пише,
сѐ равно, цалуни го.

Стр. 24. Завръщането на лавроносните войски. — Сл. — В забележката вместо «нашите офицери-

капитани» стои юноши-офицери. В Сл-1 датата под стихотворението е: София 1885, ноември 25.

Сл:

ст. 14: Откъде Балканът; ст. 27, 28 и 29:

дяца довчераши да бият
дър-ти генерали
и голтаци градинари;

ст. 36: ваште ръце прашни.

Преводът на френския текст от бележката гласи: «Войната на капитаните против генералите.»

Стр. 26. Българският войник. — Сл. — В Сл-1 подзаглавие: «На бивакът при Пирот». Датата под стихотворението в Сл-1 е: «София, 14 ноември 1885.

Сл:

ст. 19 и 20:

Ний вървахме като сянки,
кат разбиена войска;

ст. 70: вчера той ги изпраща.

След предпоследната V строфа в Сл-1 следва:

И гонихме ги кат зайци
към границата със прът,
не видяха тез издайци
как лапнаха дългий път.
Чак при Пирот се запряха
с бледен и уплашен лик,
но щом лева пак съзряха,
те хукнаха, кат пицяха:
Милост! Български войник!

Стр. 28. Орел. — Сл.

Сл:

ст. 10: От много гаснали животни.

Стр. 29. На Милош Милоевичи съдружие. — Сл. — Датата в Сл-2 и ПСС — «Пловдив, ноември 1888» е очевидна печатна грешка. В Сл-1 тя е: «Пловдив, 30 ноември 1885».

Стр. 29. При царибродския бой. — Сл. — В Сл-1 датата е конкретизирана: «12 ноември».

Стр. 30. Не, не ще се радвам кръвожадно. — Сл. — В Сл-1 датата под стихотворението отново е конкретна: «22 декември».

Стр. 31. О братя, ний се бихме зарад вас. — Сл. Заглавието в Сл-1 е Гредетин.

Сл:

ст. 10 и 11:

Здрависахме от върха гредетински.
Какви мечти прекрасни, исполински.

Стр. 32. Само ти, солдатино чудесни. — Сл.

Сл:

ст. 11: Само ти, войнико невенчани.

Стр. 33. Сеяч. — Сл.

Сл:

ст. 9: Той сей и сбира — злоби го не мусат;
ст. 10: Потът му фърля плодове узрели; ст. 12: Ту Сливници — и вий им знайте вкусът.

Стр. 33. Новото гробище над Сливница. — Датата в Сл-1 е: «10 ноември 1885». V строфа на това стихотворение Вазов слага за мото на цялата стихосбирка.

Сл:

ст. 30: Над вашите хълми.

Стр. 35. Песен. — Сл.

Сл:

ст. 7 и 8:

Страшно сърбина побихме,
пуснахме му много кръв.

Стр. 36. Тракия. — В Сл-1 дата: «Пловдив, 4 януари 1886».

Сл:

ст. 4: Върви напред към таз голгога нова;
ст. 5: Урвисте пътя, но е славен той; ст. 11: Наостряше се, пламваше във мига; ст. 12: И фърляше се в лудата борба.

Сл-1:

ст. 33: Ти викнеше: идете, мои чада!

Сл-1 и 2:

ст. 34: И ето Каблешков че мре светец; ст. 36: Бенковски — в гроба, Ботев — на Вислец.

Стр. 38. Свиряи нощната фъртуна. — Сл. — По текста на това стихотворение има популярна елегична песен.

Стр. 40. В окопа. — Сл.

Сл:

ст. 31: На водица, двестри капки; ст. 35: — Петко! И аз тръгвам с тебе.

Стр. 41. Да се не опиваме безпечно. — В Сл под стихотворението: «Пловдив, декември 1885».

Сл:

ст. 11: Що на нашто здание вековно.

З В У К О В Е

«Звукове» е може би най-продължително време писаната и композирана Вазова стихосбирка. След две издания (1893 и 1897) окончателният си вид подредбата на творбите добива едва в ПСС. Тук вече циклите са по-строго обособени (напр. «На чужбина» и «Дисонанси»); обозначен е периодът на написването на творбите от отделните цикли; прехвърлени са тук стихотворения от други стихосбирки. Преди това в двете издания на стихосбирката стихотворенията понякога се дадени размесено. Всъщност «Звукове» обхваща в окончателния си вид стихотворения, писани в периода 1882—1895. Това безспорно определя и тематичното разнообразие на стихосбирката: циклите особено са плод на различни преживявания, настроения, пътувания.

Критиката посреща с интерес «Звукове». Д-р Кръстев пише по повод на книгата последния си изцяло доброжелателен (преди разрива му с Вазов) отзив — статията «Поегът и обществото», сп. «Мисъл», 1893, кн. 1. Той я разглежда като «плод на искрено, сърдечно и пламенно вдъхновение», макар и да прави редица не съвсем основателни бележки за липсата на по-ярки социални проблеми в нея.

Преводът на мотото на титулната страница на «Звукове» гласи: «От стъкло — за да кънти, от бронз — за да устоява. Виктор Юго.»

Стр. 45. *Поегът* — Цикълът е обособен още в първото издание на Зв. За него Вазов споделя: «Това са впечатления и лични вдъхновения от четенето на произведенията на разни поети. Направих от тях цял цикъл, като турих на всяко стихотворение името на поета, характерът на когото най-подхождаше на моите временни настроения. Не ги писах нарочно, за да възпея отделно тоя или оня поет, тъй че това не е нещо като «Епопея на забравените». И по избраните поети не трябва да се съди за моите предпочитания. Има много други поети, които обичам и които не са възпети в «Звукове». Напр. бях посветил едно стихотворение и Пушкину, но го махнах, защото го намерих слабо и неподходящо за тая ми сбирка.

Някои от възпетите поети съм чел не само в преводи, но и в оригинал» (Шишм, стр. 214).

«Големите поети» е една трайна тема в лириката на Вазов. Той посвещава редица стихотворения на отделни европейски поети. Обикновено те са една възхвала на личността и творческото дело на поета (вж. бележките към т. 2, към «Италия»). Тук идеята му е съвсем оригинална — да назове свои собствени поетически настроения с името на поета, когото напомнят.

Стр. 45. I Гете. — Сп. «Зора», г. I, кн. 2, април 1885. — Зв. — За отношението си към Гьоте Вазов казва: «Чел съм много Гете в руски преводи. Мисля, че още в «Отечественые записки» намерих откъслец от Фауста. В Пловдив четох и «Херман и Доротея» по руски, много друго намерих в Галаховата хрестоматия. Пленяваше ме и пленява ме и днес дълбокината и нежността на неговата лирика. Много нещо знаях наизуст. Помня особено разговора на Фауста и Маргарита при първата им среща, пълна с красота. Мои преводи от Гете има в сбирката ми «Из големите поети» (Шишм, стр. 214). Вазов пише бележки за живота и творчеството на Гьоте още за «Българска хрестоматия» (вж. бел. към т. 5 на настоящото издание). Редица свои творби той обозначава като подражания на Гьоте.

За това стихотворение Пенчо Славейков обвинява Вазов, че е заето като идея от австрийския поет А. Грюн.

«Зора»:

ст. 9: Какво веч може да тревожи нас; ст. 24: Ни всичките мечтанья на душата.

Зв:

ст. 2: И има теми зарад вдъхновение; ст. 4: На нашия век високото съмнение.

Стр. 47. II. В и к т о р Х ю г о (Н е б е т о). — Сп. «Зора», г. I, кн. 2, април 1885 г. — Зв. — Вазов коментира: «Едно време и когато пишех това стихотворение, аз се възторгах от В. Хюго, който упражни, както знаеш, голямо влияние върху мене. Изучавах го найзуст и подражавах го, особено в «Епопея на забравените». Тъй и това стихотворение («Небето») е писано по неговия маниер. То е тържествено, високопарно и има един силен финал. Но по съдържание то не е хюговско. В него аз давам собствено един апотеоз на любовта, която възнагражда човека за всички страдания, що му причинява. Тъкмо тогава аз страдах от любовни болки. А В. Хюго малко е писал за любовта. И трябва да призная, че днес поетът на «Châtiments» А «Légende des Siècles» далеч не ме възхищава вече тъй, като в помлади години. Днес той ми се види студен — някак си пусто-звонен. У Хюго гръмливата фраза преодолява. Силата на речта поражда, но като вникнеш в самото същество, откриваш една проста идея, облечена и разточена в една пишна фразеология. В това отношение аз съм по-пестелив.

Аз имам един том с «Les Châtiments», «Chants du Crépuscule» и пр. Днес взимах пак да го прелистя. Всичко ме оставя студен. On voit chez lui une pauvreté d'idées.

Verba, Verba, Verba — и туйто! Как човек бута своите кумири с живота наедно!» (Шишм, стр. 214—215).

В този пасаж Вазов обстойно анализира трайното си духовно общение с творчеството на големия френски поет, макар че то не се изчерпва с влиянието върху лириката му. И по теми на Юго Вазов пише множество подражания. Влиянието на Юго върху Вазов е сравнително добре проучено.

«Зора»:

ст. 8: Изгубен, трелкав, като съновиденъе; ст. 9: Аз вечността и пределите си сфащам; ст. 23: Прахът, нищожеството и позорът.

Стр. 48. III. Б а й р о н. — Сп. «Зора», г. I, кн. 2, април

1885 г. — Зв. — В сп. «Зора» към «Лох-на-гар» има забележка: «Планина в Шотландия», а в Зв: «Планина в Шотландия, посветена от Байрон». За отношението на Вазов към Байрон вж. бележката към посветеното на Байрон стихотворение в стихосбирката «Италия» от т. 2 на настоящото издание. Към това стихотворение в Шишм има следния коментар: «Под влияние на Байрона бях паднал през пловдивския си период. В някои мои неща има байронизъм и даже сатанизъм. «Зихра» написах след четенето на «Чайлд Харолд» (Шишм, стр. 215).

Стр. 49. IV. Ш и л е р. — Сп. «Зора», г. I, кн. 2, април 1885 г. — Зв. — Вазов казва: «Още в Сопот бях чел на френски неговите «Разбойници», които страшно ме увлякоха. После се запознах с него чрез Галахова и Вайнберга. Мога да кажа, че знам всичко негово, каквото заслужава да се чете. Шилер изобщо винаги ми се е нравел повече от Гете. Обичах неговата духовна чистота и възвишеността на чувствата. Преводи от Шилера има в «Из големите поети» (Шишм, стр. 215).

В «Зора» и Зв към думата «члунът» — ст. 7, има следната бележка: Л о д к а (македонска реч).

Стр. 49. V. А л ф р е д д е М ю с е. — Сп. «Зора», г. I, кн. 2, април 1885 г. — Зв. — За този поет Вазов казва: «Най-нежният поет на сърцето, ми беше особено скъп в минути на любовни страдания. Величков беше ми донесъл в Пловдив «Les puits», които четяхме наедно. Не помня обаче да съм превеждал нещо от Мюсе» (Шишм, стр. 215).

Стр. 51. VI. Х а й н е. — Сп. «Зора», г. I, кн. 2, април 1885 г. — Зв. — «Познавах го по Вайнберговите преводи и го обичах за неговата духовитост, лекост и изящество. И сега го ценя високо като лирик, наравно с Гете. Че Хайне е еврейн, малко ме е смущавало. Геният няма за мене ни религия, ни народност.

Под влиянието на Хайневата поезия, особено след прочитането на Vitzli-Putzli, написах «Моята съседка Гмитра» (Шишм, стр. 215) — казва Вазов. В Зв той посвещава още едно стихотворение на големия немски поет — «На Хайне», което вече е конкретна възхвала на творческата личност.

Зв:

ст. 15: В полето й още има.

Стр. 52 . VII. Л е о п а р д и . — Сп. «Зора», г. I, кн. 2, април 1885 г. — Зв. — В Шишм четем: «Това стихотворение написах в моменти на силно угнетение от гоненията, подигнати против мене от завистливи събратя и критици. Дали Леопард е бил гонен като мене и по същите причини, това не знам. Зная обаче и от стихотворенията му, които съм чел на италиански, че е бил много нещастен» (Шишм, стр. 215—216). Песимизмът в творчеството на италианския поет Джокомо Леопарди (1798—1837) няма конкретните причини, за които споменава Вазов по отношение на себе си, а е плод на мировъзренчески представи: за универсалното зло като източник на вечни страдания на всичко живо, както и на конфликта на поета с аристократичната среда, от която произхожда.

«Зора»:

ст. 12: Да бъде цял едно ст е н а н ъ е ?

Стр. 53. И м а т а й н и . — СбНУ, т. 1, 1889. Дата: март 1883. Без заглавие. — Зв. Датировка 1883. Според Вазов стихотворението издава «пловдивските ми настроения» (Шишм, стр. 216).

«СБНУ:

ст. 17: А л а н и в г а не к ѳ т я т .

Стр. 54. П р е б и т о т о п с е . — Сп. «Библиотека Св. Климент», г. 1, 1888, стр. 403. На края дата: априлий 1882. — Зв. Дата: 1882.

Вазов разказва за подтиците на написване на творбата следното: «В това стихотворение изразявам вродения инстинкт към злото в човешката душа, който се проявява по-непосредствено у децата. Написах го, след като гледах улични деца как давят едно псе в Марица. Аз и днес не мога да гледам на изтезания на животни и не мога да пиша за страдания и не само на животни, но и на хора, макар че като дете и аз можех да горя мишка на огън, да смачкам жаба, да късам крила на мухи. Сега ужас ме обхваща, като видя подобни мъчения. Затова нигде няма да срещнеш у мене да изобразявам ф и з и ч е с к и страдания. Гледам с каква охота, напротив, руски писатели описват такива, даже Толстой (вж. напр. мъките при раждането у Ана Каренина). А Достоевски? Велик е писател, но болен човек е. Героите му са ненормални. Прочитът на неговите романи ми оставя винаги едно гнетущо впечатление» (Шишм, стр. 216).

Братът на поета, Борис Вазов, си спомня: «Поетът обичаше животните, особено беше привързан към кучето и даже го е защитявал («Пребитото псе») против жестокостите, а също нежно го е възпявал. През 1881 г. е имал кученце, носещо име «Горко». За него е написал «На Горкото», което е пълно с нежни чувства към животното и е едно от хубавите стихотворения на поета (12 куплета по пет стиха)» — Ив. Вазов. Сборник от спомени, материали и документи. С, БАН, 1949.

Зв:

ст. 107: В с т р у и т е , щ о г ѳ р м я т ; ст. 120: Л а з у р н и я т м у ц в я т .

Стр. 59. П о е з и я т а . — В. «Народний глас», бр. 496 от 15 септ. 1884. Заглавие: Д е е п о е з и я т а . След стихотворението дата: май 1883. — Зв. Заглавие Т и н а п р а з н о т ѳ р с и ш : Датировка: 1882.

Вазов дава следното обяснение: «Тоя критик беше Захари Стоянов, с когото случайно бях се запознал в Пловдив, в 1884 год., мисля. Той жестоко ме нападна в «Южна България», органа на «казьонните», но повече по партизанска омраза. Тогава го считах само за един духовит дърдорко, който изобилва с пословици и фрази, взети из речника на простолудие то — във всеки случай не за велик стилист. Виждаше ми се лишен и от всякаква културност (на едно място беше писал, че французите погубили на гилотината Людовика XVIII). Но аз не бях прав в своята топорна оценка. Захари Стоянов беше един силен човек и отличен публицист. Той успя чрез своите писания да си спечели голяма популярност и да създаде силно настроение в Южна България против партията, на която аз принадлежах. Черти за психиката и характера на Захаря Стоянова има в романа ми «Нова земя» (почти цяла страница, гдето признавам неговото значение на политически деец)» (Шишм, стр. 216).

«Народний глас»:

ст. 3: И п о д д ѳ р ж а ш м н о г о з н а й н о .

Второто четиристишие има друг вариант:

Знай, поезята се тае
не във фрази любородни,
не в слова витийски тя е,
ни в принципи новомодни.

Стихове 11—12 са със следното съдържание:

Тя е в чистото изкуство.
Тя е в пламъкът небесен;

ст. 14: Да прекрасното, светото; ст. 16: В истината и доброто.

Петото четиристишие е с друг вариант:

Знай, че вечното не гине,
красното не остарява
и след хиляди години
дъртий Омир млад остава.

Зв:

ст. 8: Ни в възторги любови родни.

Стр. 60. Майски симфонии. — Сп. «Зора», г. 1, кн. 4, юни 1895. Заглавие: Песни през май. — Зв. Заглавие: Песни през май. Дата: 1884.

«Зора»:

ст. 98: Туй племе леко умно; ст. 130: Кумици шеговити; стихове 173—175 са с друга редакция:

Цветя! Той вас цалуваше!
Врабци, той с вази пейше.
Зефире, с тебе плуваше.

ст. 178: Зари! Вий в него пихте!

«Зора» и Зв:

ст. 12: Разпни крила, фъркай!...; ст. 32: Вий сънища нови; ст. 42: Там пеяха хваление; ст. 52: По райските ливади; ст. 66: Да пръпна, да изникна; ст. 133: Здрависват се, ръкуват се; ст. 135: Любуват се, цалуват се.

Стр. 69. Животът. — Зв. Дата: 1882.

Вазов: «Писано е в Пловдив под гнета на затаената любов» (Шишм, стр. 216).

Стр. 69. Кога те погледна. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 9, септ. 1890. Вместо подпис две звездички. — Звукове. Посвещение: «На г-жа * * *. Дата: 1882.

Вазов споделя: «Някои мислеха, че е за г-жа К. Не е истина. Писах го за една сестра милосердна (името ѝ не помня) — една хубава, висока руса жена. Лично не я познавах. Мисля, че я

бяха уволнили, та се намираше в стеснено положение. Какво стана по-после с нея, не зная» (Шишм, стр. 217).

«Денница»:

ст. 46: И горда, сърцата; ст. 47: Приимат борбата.

Зв:

ст. 50: Наш е решено.

Стр. 72. Желал би х. — Сп. «Наука», т. II, 1882. Без заглавие. Без мотото от Хервег. — Зв. Дата: 1882.

Вазов разказва: «Мотото от Хервега («Отрадно е да умреш») е взето от христоматията. Иначе не познавах тоя немски поет. Песимизмът на стихотворението е в хармония с тогавашното ми душевно състояние» (Шишм, стр. 217).

«Наука»:

ст. 6: Под жежкий луч, коя изчезва.

Стихове 12—16 имат друга редакция:

приживий блясък на зората.

Но ах, живота мой не ще да утече
кат луч, кат дъх във синий свод небесен:
той с плач се почна, с труд — влече
и ще се свърши в гроба тесен.

«Наука», Зв:

ст. 2: Кат слънцето на заход във морето.

Хервег, Георг (1817—1875) — немски поет, чието име е свързано с революционното движение през 1848 г. и възделенията на радикално настроената интелигенция.

Стр. 73. Жанета. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 1, ян. 1890. Подпис: Е. Перов. Дата: април 1882. — Зв. Дата: 1882. — В ПСС — 1, 2 датировка 1884.

Вазов си спомня: «Детето прекрасно, живо, нагиздено, игриво — се казваше собствено Анета. Баща ѝ беше чех, инженер, и се казваше Hodina» (Шишм, стр. 217).

«Денница»:

С друг вариант са стихове 4—5:

Жането, ти си малка
кат пролетна фиалка.

Стихове 16—18 имат следната редакция:

И нашата цалувка
приимаш без преструвка,
без стид лъжлив, без страсти;

ст. 20: Играйш крилата, лека; ст. 33: Смутено да тупти; ст. 37—39:

И колко страсти скрити,
желания разбити
ще бухнат в теб тогаз.

ст. 50: В желаня лудешки; ст. 66—67:

Жането! ти си малка
кат пролетна фиалка.

Зв:

ст. 3: От тебе се плених; ст. 5: Кат'цветенце на пето.

«Денница», Зв:

ст. 58: Си свежа кат небето.

Стр. 75. Копнеж на един свят. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 3, март 1890. — Зв. В «Денница» и Зв заглавие: «Въздишка на един свят», датировка: 1885.

Вазов споделя: «По това време обичах да пиша философски стихотворения» (Шишм, стр. 217).

«Денница»:

Само в списанието мото: «Away! Away!» (Махни се! Махни се!) Байрон.

Между стихове 6 и 7 е имало един стих: Брате мой, брате мой!; ст. 10: Искане да съдере; ст. 77: Мене червеят учи; ст. 95: За високи полети; ст. 116: На кумирите земни; ст. 118: Де отнема властта.

Последният стих в списанието липсва.

«Денница», Зв:

Между стих 86 и 87 има следния стих: Гробът тесен за мен е.

Зороастра (иран. Заратуштра) — древноирански религиозен пророк, чието учение е изложено в основния писмен

паметник «Авеста». С отхвърлянето на традиционните богове на основните световни религии, с противопоставянето им на бога на разума, на правдата във финала на това стихотворение Вазов отново подчертава своята вяра в прогреса (вж. бележката към стихотворението «Във Ватикан» от т. 2 на настоящото издание).

Стр. 80. В чужбина. — Макар редица от стихотворенията в този цикъл да влизат в двете издания на Зв, Вазов го обособява едва в ПСС. За този цикъл Вазов казва: «Всички тия 28 стихотворения са отражение на моята изгнаническа мъка в Русия. Аз страдах безкрайно като емигрант и с трепет си спомням тая епоха от живота си. Те са писани, с изключение на четирите, в Одеса» (Шишм, стр. 218). Причините за емигрантството си и настроенията си по време на пребиваването в Русия поетът описва подробно в главите: «Емигрантство», «Одеса», «Москва и Петербург», «Киев», «За България» от раздела «Животът на поета, както ми го разказа сам той» на Шишмановата книга.

Част от стихотворенията от този цикъл Вазов изпраща от Одеса на Ст. Костов през декември 1888 г. за публикуване в «Библиотека Св. Климент» (вж. писмото на Вазов до Ст. Костов от 10 декември 1888). В това писмо поетът сам характеризира стихотворенията си така: «Те са, както видите, въобще посърнали и мрачни. . . Няма жар, но що да стора? Музата ми би фалшивила, ако пееше иначе.» Някои от стихотворенията Ст. Костов помества в редактираното от него издание въпреки изразената в някои следващи писма от тяхната кореспонденция молба на поета те да не бъдат печатани (и особено стихотворението «Муза» — по-късно заглавие «Траурът на една муза»). Вазов е съгласен с бележката на Костов да не излиза сега «пред читателите с такава убита и разочарована душа». В едно от тези писма до Костов Вазов пише: «Вие сте давали стихотворения на майка ми и тя ми пише, че останала много натъжена от прочитането им. Както тя, така и Вие сте си преувеличили мрачността на духа ми, която не е до такава степен. Види се, че стиховете ми невярно са предали чувствата ми.» Своето съжаление за печатането на тия стихотворения в периодиката точно в този момент от своето емигрантство Вазов изразява и в писмо до д-р Кръстев (30 март 1889), вече от София.

Стр. 80. Молитва. — «Библиотека Св. Климент», т. 1, кн. 2, 1888, стр. 21. — Зв. В стихосбирката на края само: 1888.

«Библиотека Св. Климент»:

ст. — Край не виждам на теглата; вместо
II и III четиристишие четем:

Не те моля, боже вечни,
зарад милост и пощада,
за мъки си безконечни
смърт не прося кат награда;

ст. 13. Прати само крепка вяра; ст. 14: Надушами мно-
го страдна; ст. 21: Да не грохнат мъжки сили;
ст. 24: Гордост и крепки воли; ст. 30: Да се победи
от злото.

Стр. 81. Нова година. — Сп. «Денница», г. 1, кн.
1, 1890. Без заглавие. Подзаглавие: Сурова, сурова, весела
година! — Зв. Дата: 1888.

«Денница»:

ст. 11: Вражди, омрази света бунтуват; ст. 17:
И човек щастье се ожидава; в списанието IV строфа не е поме-
стена.

Зв:

ст. 20: От осемнайсет века насам.

Стр. 82. В храма. — Сп. «СбНУНК», г. 1, 1889, с.
180. Без заглавие — Зв. Заглавие: Неволно отбих се.
След стихотворението в СбНУНК и Зв. дата: 1888.

СбНУНК:

ст. 2: Кат пътник разсипан под сенчица хладна.

Стр. 83. Беше време. — Сп. «Денница», г. 1, кн.
2, февр. 1890. Без заглавие, поместено под рубрика «Из «Бури
и мелодии», която в посочения брой включва «Алеята», раз-
глежданата творба, «Сърце» и «Нощ». — Зв. Дата 1888.

За място на написването Вазов сочи: «Одеса» (Шишм, стр.
218).

«Денница»:

ст. 2: Ни упадък, ни мрачно безсилъе.

Зв:

ст. 7: [И с] усмивка се [фърлят] в борбите (сигурно
печатна грешка).

Денница и Зв:

ст. 3: И с световните бури играях.

Стр. 84. Не съм борец. — Сп. «Библиотека Св. Кли-
мент», г. 1, кн. 2, 1888. Без заглавие. — Зв. На края 1888. За
това стих. вж. бел. към стихосбирката «Сливница» (пасажа за
отношението на критиката.)

Стр. 84. Безсънна мисъл. — Сп. «Денница»,
г. 2, кн. 2, февр. 1891. Подпис: Х-ов. В годишното съдържание
на списанието за автор е посочен Иван Вазов. Без заглавие. —
Зв. Датирано 1888.

Пред Шишманов Вазов съобщава, че е писано в Одеса.

«Денница»:

ст. 9: Спи, що се ровиш в бездни дълбоки; ст. 10: Що
будиш скърби с плесен завити?

Стр. 85. Резигнация. — Сп. «СбНУНК», г. 1, 1889,
без заглавие. — Зв. В СбНУНК и Зв дата: 1888.

СбНУНК:

ст. 17: Любовта небесна. Тя едната стига; ст. 25:
Сега в душa нощ е... Сърцето горчиво.

Зв:

ст. 1: Не съм от ония, що кълнат живота.

Стр. 86. Скърбен си, поете. — Сп. «Денница»,
г. 1, кн. 12, дек. 1890. Подпис: Х. — Зв. В «Денница» и Зв
заглавие Уломък, като в Зв има дата: 1888.

За атмосферата, в която е писано стихотворението, Вазов
споделя: «Настроението ми стигаше по онова време до отчая-
ние. Когато напуснах Русия, дадох си клетва никога вече да не
напускам България: в нея да страдам и да умира» (Шишм, стр.
218).

«Денница»:

ст. 2: Може би клокочи море скръб безгласна; ст.
3: О, поете мили, бог я в тебе тури; ст. 7: Защото скръбта
е също дар небесни.

След IV четиристишие следват:

Не казвай: угасна всичко светло в мене!
Неволи убиха всяко вдъхновение.
Клеветили са, бедний! Дор дъха живея
в теб, сърце мятежно, и мъчи го жажда,
и люшкат го бури — то песни ще ражда.
Дор може да пъшка, може и да пей!

Не мълквай, пророкът няма на туй право.
В бурите, в бедите държа се величаво,
отчаяний сгрей ти, падналий дигни,
бъди предвестник на правдата вечна,
във нейното царство, сила безконечна
вярвай и надей се на по-светли дни.

П и щ а (остар.) — храна.

Стр. 87. Н о щ. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 2, февр. 1890.
Без заглавие. — Зв. След стихотворението в «Денница» и Зв
дата: 1888.

Въпреки че в ПСС Вазов отбелязва под текста, че стихотворението е писано в Петербург, пред Шишманов сочи за място на написване: «Одеса» (Шишм, стр. 218).

«Денница»:

ст. 1: Без сънъе... Задушен от мисли
и яд; ст. 2: Излязох на свежо, на въздуха нощни; ст. 6:
И долу, и горе!... Какъв блеск и радост!

Вместо III строфа в «Денница» стои:

И мойта мечта се издигна далек,
в пространствата тихи, безкрайни и вечни...
И мислях, че ставам ефирен и лек
и фъркам из синий ефир безконечни.

И сякаш че там съм елмазна звезда
и весело тряпкам, блещя на небето...
И дълго мечтаех пленен... А студа
живително дъхаше мен на лицето.

Зв:

ст. 4: От свода, засипан с брилянти разкошни; ст. 7: Аз
гълтах ясочи, с уста и с душа.

Стр. 88. К а т о п ч е л и. — Сп. «Денница», г. 1, кн.
6, юни 1890. — Зв. И на двете места след стихотворението дата:
1888.

«Денница»:

Четвъртото четиристишие е имало следния текст:

Благодаря, о музо-провиденье,
ти съжали нещастния певец

и болките от трънний му венец
приспа с врачебното си вдъхновение.

Кошур (диал.) — кошер
Я р у г а (диал.) — яр, стръмен бряг.

Стр. 89. В и з г н а н и е. — Сп. «Българска сбирка», г. 2,
кн. 5, май 1895. Подзаглавие: «Из емигрантските стихотворе-
ния». Дата 1888. — ПНН. Подзаглавие: «От арменски».

Вазов дава следната характеристика: «Одеса. Приятелите,
които не бяха забравили «прокудения, беден поет», бяха Стефан
Костов и други. Тогава считах, че Стамболов тиранизира Бъл-
гария и че тя въздиша под неговия ярем. Сега гледам по-иначе
на неговото дело. Аз съм отзивчива душа и предавам настрое-
нията на момента» (Шишм, стр. 218). Интересно свидетелство
за отношението на българския читател към народния поет е
печатаното в пловдивския вестник «Напред», г. 3, бр. 25 от 31
юли 1888 г. стихотворение, подписано с инициала «С.». Ето и
първата строфа на тази творба:

Де си певец пропъден,
де си, в чий край чужди днес се скиташ,
дълго ли йощ ти ще си осъден
по чужбина, клетнико, да страдаш?

«Българска сбирка»:

ст. 8: З л а б у р я над мен изгърмя; ст. 11:
Да ходя в горчиво изгнание; ст. 14: Да чезна незнаен,
нечут; ст. 28: Не ти ме оттласна, презре; ст. 34: Пое-
та... Ч у х б р а т с к и й в и г л а с; ст. 35: Да плаче от
радост заставихте; ст. 36: Сърцето ми клето в тоз
час; X строфа има следния вариант:

Кога е, за слуга безгласния,
падналий — да тъпчат без жал
и трънний венец на нещастния
да цапат с заплювки и кал...

ПНН:

ст. 30: Н о у ч а с т г о р ч и в а д е л и м; ст. 32: И с а -
м о р а з л и ч н о т ъ р п и м.

Стр. 90. З и м е н м о т и в. — Сп. «Библиотека Св. Кли-
мент», г. 1, кн. 2, 1889. Без заглавие. — Зв. Дата: 1888.

Въпреки че в ПСС-1 и следващите издания под стихотворението стои «Петербург», Вазов посочва за място на написване: «Одеса» (Шишм, стр. 218).

Стр. 91. В у н и н и е. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 9, окт. 1890. Подпис «Х», без мото. — Зв. В списанието и Зв след стихотворението дата: 1888.

Вазов споделя: «Одеса. Бях паднал в униние и се отричах по един свиреп начин. Мотото на Верлена бях срещнал нягде пак като цитат. Иначе не мога да търпя Верлена. Шакнат поет» (Шишм, стр. 218). За работата на Вазов над това стихотворение вж. писмата до Ст. Костов от 11 и 12 дек. 1888 г., в които поетът дава различни варианти вместо изпратения преди това от Одеса първоначален текст.

«Денница»:

ст. 4: Д а в и д и д ъ л г и й изминат път; ст. 10: В почвата не ж н а, дете минах; ст. 15: С ъ з н а н ъ е в л я х л и в д у х а н а р о д е н?; ст. 16: С г р я х л и сърцата от нравствен студ?

Между IV и V строфа са стояли следните стихове:

Тежки въпроси. Смутен, без радост,
умът тревожно гледа назад,
в минало шумно, в безплодна младост,
без цел изтекла и без възврат;

ст. 19: Н е п е с т и х м л а д и й о г ъ н в жили; ст. 23: П р ъ с к а х в с е - м е с т н о ц в е т я п р е л е с т н и; ст. 25—28:

Не разбрах ази своето посланье,
кат залъгалка лирата взех,
без вяра крепка в чудо призванье
певец останах — пророк не бех;

ст. 31: И о т к л и к ж и в и а з н е п р и е х; ст. 32: В д у х о в н и у г а р, н а д к о й т о п е х; ст. 33—36:

И гледам сега в горчива жалост
живот изхарчен, почти без плод,
кат син разсипник, пръснал нахалост
в оргий безумни безцен имот.

Зв:

ст. 25: Н е ц е н и х а з и ч е с т н о п р и з в а н ъ е.

Превод на мотото: А ти, кажи прочее, ей ти, какво направи със своята младост. Верлен.

Стр. 92. Н а м а й к а м и. — Сп. «Денница», г. 2, кн. 1, ян. 1891. Заглавие «Майко клета», подпис «Z». — Зв. Заглавие: М а й к а, под стихотворението дата: 1888.

Вазов казва: Какво беше за мене майка ми, виждаш най-добре от двата стиха: Сам паднах, ти знайш, и подпора/ в твоята пак любов намирах аз (Шишм, стр. 216).

«Денница»:

ст. 1: М а й к о к л е т а, м њ ч е н и ц е ж а л н а.

ПСС-1:

ст. 3: Д а и з д ъ р ж и ш т а з б о р б а ф а т а л н а.

Стр. 94. С ъ р ц е. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 2, февр. 1890. — Зв. Заглавие: Т р е в о г а, на края дата: 1888.

Вазов съобщава: «Петербург. Една нова любов беше ме засегнала» (Шишм, стр. 219).

«Денница»:

ст. 7: Б у р и с е н о в и л ю ш к а т т е б я с н о; ст. 11: Т у с т р а с т б е з у м н а, т у с к њ р б и л у д и.

Стр. 95. Н е с и л и с е. — Зв, дата: 1888.

Вазов: «Одеса. Жената, съдбата на която оплаквам тук, беше една полякиня, у която живеях на квартира» (Шишм, стр. 219).

Стр. 95. К о г а т о с и с а м. — Сп. «Мисъл», г. 1, кн. 6—7, април 1892. Заглавие: У с а м о т е н и е, подпис «Х». — Зв. Дата: 1883.

Поетът споделя: «Одеса. Какви тежки минути ми напомня това стихотворение!» (Шишм, стр. 219).

«Мисъл»:

ст. 5: К о г а т о в ц њ л с в я т т и о т к р и т а д у ш а; ст. 6: Н е м о ж е ш д а н а й д е ш с к њ њ б т а с и д а к а ж е ш; ст. 10: С у м н е н ъ е м р а ч н о с е в т е б е р а з б у ж д а; ст. 14: В к о г о т и д а в њ р в а ш, к о м у д а с е п л а ч е ш; ст. 17: М а к а р т и д а б њ д е ш д о б њ р и т в њ р д; ст. 19: Н о и м а м и н у т и, в к о и т о д у х њ т; ст. 22: И м и с л и ш е д о с т а в т у њ у с а м о т е н ъ е; ст. 25: И м њ л к о м с т р а д а њ ш т и и с т е н е ш б e з г л a c; ст. 26: И г њ л т а ш с њ л з и с и, г о т о в и d a б л и k a t; ст. 28: Я в и т е л е н п р и с м e x o н и d a п о в d и g a t.

Стр. 97. Пред гроба на Царя-освободителя. — «Юбилеен сборник на Славянска беседа», 1895. — Зв.

В сборника забележка към заглавието: «Това стихотворение е уломък от описанието на моето пътуване из Русия през 1888 г., напечатано в списанието «Денница» от 1891 г. («Извън България», пътни записки). То (стихотворението), невлязло там поради цензурното положение, не губи, за жалост, и сега своя съвременен смисъл.» В това стихотворение Вазов безспорно идеализира руския монарх, тъй като свързва освободителната мисия на руския народ и с неговото име. Същевременно тази идеализация тук има и полемичен характер в зависимост от политическото напрежение между тогавашна България и Русия.

Първоначално: ст. 24: За младшият брат във жертва да се принесе; ст. 28: Мислил ли си — мислих го и аз; ст. 31: Шумът от нашта подлост безконечна.

Стр. 99. 4-та годишнина на Сливница. — Сп. «Библиотека Св. Климент», г. 1, кн. 2, 1888, препечатано в «Денница», г. 2, кн. 11—12, ноем.-дек. 1891 със заглавие «Сливнишката годишнина», на края: ноември 1888. Към заглавието има забележка: «Това стихотворение е обнародвано вече преди три години в «Библиотека Св. Климент» под заглавие Четвърта годишнина на Сливница и без подпис. Ние го препечатваме тука като съвременно пак. Читателите ще ни простят тоя малък дисонанс, хвърлен в дружни хор войнствующи ликувания, що и днес споменът на сливнишкий бой извиква у нас. Ред.» — Зв. В стихосбирката на края само: 1888. В ПСС-1 дата: Одеса 1888.

Стихотворението е една своеобразна лична творческа равносметка на тази тема, след като знаем, че Вазов ѝ е посветил цяла стихосбирка.

«Библиотека Св. Климент»:

ст. 13: Не на тих празник, на пир домашни; между VI и VII четиристишие:

Сляп ли ги случай на бой спогони?
Жажда за кръв ли? Идеал честни?
Ти бе потребна на две корони,
слабо скрепени на глави тесни!

ст. 38: От страшний вихър и тя обзета.

Зв:

ст. 7: Радост на други нека внушава; ст. 9: Помня и живо време, проклятия;

«Библиотека Св. Климент», Зв:

ст. 20: Тя дебне злобно, за кръв трепери.

Ф у р и и (лат.) (други имена: еринии, (гр.) емениди (гр.) — древноримски божества, олицетворяващи възмездие.

Стр. 101. Алеята. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 2, февр. 1890. Без заглавие. — Зв. Дата: 1888.

Това и следващите три стихотворения са посветени на една и съща жена. За повода на написване на «Алеята» поетът казва: «Това е една алея до съборната черква в Одеса. Жената, с която седях «под акациите зелени», беше една приятелка руския, с която се разхождах и с която ме сближаваха мимолетни чувства» (Шишм, стр. 219).

Денница:

ст. 1: Чудна нощ покри земята морна; ст. 2: Плува нахав брилянти небесата; ст. 7: С очи вперени там в небосвода; ст. 8: С мисли йощ погоре устремлени...; четиристишия III и IV:

И мечтаяхме — мечти лазурни
за любов, за щастье тихо, вечно...
за нощи чаровни, дни безбурни,
за блаженство сладко, безконечно.

И летяхме в чуден мир тогази,
пълнен с наште сънища небесни,
и живота ний не чувахме под назик
как гърми с талазите си бесни.

Зв:

ст. 2: Светнаха с елмази небесата; ст. 15: И живота ний не чувахме под назик.

Стр. 101. Благодаря. — Зв. Посвещение: В. Т. На края дата: 1888.

Вазов споделя: «Посветено на същата руския, една не хубава, но много блага душа, много мила» (Шишм, стр. 219).

Зв:

ст. 4: Откакто ти, пленителнице мила.

Зв, ПСС-1:

ст. 22: И полский дъх, и славеите песни.

Стр. 102. С по м е н и.

Вазов: «Също ней» (Шишм, стр. 219).

Стр. 104. К о г а о т п л у в а. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 6, юни 1890. Подпис: Е. Перов. — Зв. Дата: 1888.

Вазов: «Ней пак. Тя отплува за един град в Крим, мисля, Теодосия» (Шишм, стр. 219).

«Денница»:

ст. 2: К о г а с е с к р и т я в с и н и й к р ъ г о з о р ;

ст. 9: В д и г н а х о ч и и п а к в п е р и х г и ж а д н о ;

ст. 10: В д а л е к и я и т а е н к р ъ г о з о р ; ст. 13: И д ъ л г о , д ъ л г о н а б р е г а с т о я х а з ; ст. 14: И в з и р а х с e с и з м о к р е н о л и ц e .

Зв:

ст. 6: И с р е в и с в о й р а з б и в а х а м и с e o т п р e ж .

Стр. 104. Е с е н н и х а л и . — Сп. «Библиотека Св. Климент», г. 1, кн. 2, 1888. Без заглавие. — Зв. Дата 1888.

За място на написване Вазов сочи: «Одеса» (Шишм, стр. 219).

«Библиотека Св. Климент»:

ст. 11: Н е к а е ч и в с e т я — м р а ч н а и п е ч а л н а .

Стр. 105. Н а к а ц н а л о т о н а п р о з о р е ц а м и п т и ч е . — Сп. «Наука», г. 1, кн. 8, Заглавие: Н а е д н о п т и ч е , к а ц н а л о н а п р о з о р е ц а м и . — Зв. Заглавие в стихосбирката: «Н а е д н о п т и ч е , к а ц н а л о o т в ъ н п р о з о р е ц а м и e д и н з и м е н д е н . Дата: 1888.

«Наука»:

ст. 5: Х л а д н а з и м а е н а с т а л а ; ст. 9: Щ о т е м ъ ч и , т и л е к л е т о ; ст. 10: С т р а х л и ? С к р ъ б л и ? . . . Я к а ж и ; ст. 11: А х , и т е б е с ъ р ч и ц е т о ; ст. 12: З н а м , ч е м о ж е д а т ъ ж и ; между стих 12 и 13:

Гнездото ли твоє родно
ти си спомняш с тегота
ил в пространството свободно
песните и радостта.

Ил възходът на зората?
Ил шумтящите дръвях?

Ил игрите във гората?

Или златните нивях?

Ил за дружката си мила
плачеш? Ил те мъчи глад?

ст. 23: Ил б р а б о н к и т е в р а ж д е б н и ; ст. 24: С в а л я :
т е о б л я н а в к р ъ в ; след този стих следва:

Но ти зебнеш, пиле клето,
та си цвръкнало така?
Студ невесел от небето
смирзва голи ти крачка!

Вляз у мене, не плаши се,
имам завет и огън;
гост ми бъди, постопли се,
после пак фръкни навън.

Влез ми, пиленце, под свода!
И от примка се не бой;
ах, живота без свобода
знам го как е мъчен той.

Зв:

ст. 39: В л e з у м e н , с т o п л и с e м a л к o .

Стр. 107. Е д н а м у з а в т р а у р . — Сп. «Денница», г. 1, кн. 10, окт. 1890. Подпис: В. Заглавие: Т р а у р н а е д н а м у з а . — Зв. Дата: 1888.

Това стихотворение Вазов сам смята за най-песимистичното от емигрантския му период и настоява в писмата си до Ст. Костов да не бъде печатано, въпреки че му го е изпратил преди това (вж. уводните бележки към настоящия цикъл).

«Денница»:

ст. 3: Е д н а н о щ п р и н e г o м у з а т а в л e з н а , ст. 6: А з з a т e б e н o с я , м у з а т а в и к н a ; ст. 13: Щ o б л e д н e й ш ? Н e в o л и т e с т р a ш н и м e с л o м и x a .

Зв:

ст. 17: Ч e н a з л o т o в e ч н o д a л e k o e k p a я т .

А н ч а р — д ъ р в o , с ч и й т o o т р o в e н с o к т у з e м ц и т e с a н a ч o я в a л и o c т p и e т a т a н a c т p e л и т e с и .

Стр. 110. Е с е н. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 6, юни 1890.
Подпис: Е. Перов. — Зв. Посвещение «На В. Т.». Дата: 1888.
Вазов сочи за място на написване: «Одеса» (Шишм, 219).
[«Денница»:

Четвъртата строфа има друга редакция:

Любов, и ти тъй озари нежно
моята есен с жар благодатни,
но дека мойто щастие прежно,
радости чисти, сънища златни?

Стр. 110. Ж а ж д а. — Вазов отбелязва, че е писано в Одеса. След това стихотворение в Шишм (стр. 219) поетът е добавил: «Всички тия стихотворения съм писал в най-голямо отчаяние».

Стр. 112. Д и с о н а н с и. — След «В чужбина» «Дисонанси» е другият голям цикъл от Зв, който е обособен едва в ПСС. Всъщност, тъй като включва в себе си някои по-малки цикли, можем да го приемем за дял от стихосбирката. Той съдържа: стихотворението «Тръносливката», цикъла «Предпролетни сонети», голяма поредица самостоятелни стихотворения и малките цикли «Какво мълвеше Монблан» и «Женевско езеро» (първият е печатан преди това в стихосбирката «Под нашето небе»). Вазов е точен, когато казва за «Дисонанси»: «Нарекох ги тъй, защото в тях има разни настроения» (Шишм, стр. 220). Редица свидетелства говорят, че Вазов е замислял самостоятелна книга със същото заглавие — един замисъл, който остава реализиран само в пределите на дял от Зв.

Стр. 112. Т р ъ н о с л и в к а т а. — Сп. «Денница», г. 2, кн. 7—8, юли—август 1891. Дата: 31 май 1891. — Зв. Дата: 1891.

Вазов споделя: «Върнал се бях от Русия и оженил се бях, уж да блаженствувам, а животът ми се сложи тъй зле» (Шишм, стр. 220). «За жалост, бракът ми излезе нещастен. Неудовлетвореността ми от брачния живот се вижда вече в стихотворението «Тръносливката» в «Денница». Слез 13 месеца аз се разделих с жена си» (Шишм, стр. 220).

В своите спомени за Вазов Александър Божинов разказва, че като дете заедно с група свои другари един ден нападнали в Лозенец обсипана с плод тръносливка. По едно време Божинов забелязал Вазов, който усмихнат гледал към тях с бележник в ръка. «Макар че в стихотворението Вазов казва девойчета, аз

и досега си оставам с убеждението, че картината от нашия шурм върху тръносливката му е навяла идеята да напише това стихотворение» (Ал. Божинов, Минали дни, С., БП, 1958, стр. 103). Споменът на Ал. Божинов е интересно свидетелство за познатата ни и от други случаи конкретност за подтиците в написването на отделни творби от Вазов.

«Денница»:

ст. 1: На буйната трева, на «Весела могила»; ст. 3: Седях замислен, сам. И мойт смаян взор; ст. 4: Потъваше пиан, във чудний кръгзор; ст. 5: В зелените нивя, долини, с вид градински; ст. 7: И кацах ту на Ком, ту друг балкански връх; ст. 12: Обажда се лукав, и пита: Кой е там?; ст. 14: Прощалний си куплет долавяше; ст. 17: Изфръкнаха със вик девойченца рояк; ст. 26: А малкият аскер, с велик трофей богат; ст. 68: Деца! Що не бих дал да имам вашия жар; ст. 76: И в общия триумф душа ми да ридай; ст. 82: Да се повърнях, млад, във вашия свят вълшебен; ст. 84: Отдавна вече за мен изминал и погребен.

«Денница», Зв:

ст. 55: Кой пали слънцето, нагледува земята. Тук за пазваме формата «пази» от «Денница», която логически е свързана с останалата част от стиха.

Ч е к о р и — чворове, отчупени клонки, израстъци на дърво.

Стр. 115. П р е д п р о л е т н и с о н е т и. — Сп. «Денница», г. 2, кн. 3, март 1891, с изключение на сонета «Поточето». Дата: 23 февруари 1891. — Зв. Дата: 1891.

Общо за стихотворенията от цикъла Вазов казва: «В тях вече вече известна бодрост и вяра в доброто» (Шишм, стр. 220), очевидно имайки пред вид песимистичните настроения в цикъла «В чужбина» и отчасти на «Тръносливката». За сонета «Поточето» Вазов неточно свидетелствува пред Шишманов, че и той е бил включен в цикъла в сп. «Денница».

Стр. 115. I. В и т о ш а.

«Денница»:

Първият и вторият куплет имат друга редакция:

Сърдито се Витоша йощ белее,
завита с снежно халище и мраз,

от ледните ѝ гърбове ни вее,
тя с тръпки ледени пронизва нас.

А от небето слънчицето грее,
живот разлива сладката му власт;
поток лъщи, врабче-приветно пее,
предсеща всичко пролетния час.

ст. 11: Фъртуни дига с бяс, реве, пици; ст. 13: Напразно,
Витошо, лудейш ужасно.

Стр. 116. II. Поточето.

Стр. 116. III. Полето.

«Денница»:

ст. 1: Поле мъртвей — на вид — саванго
крне; ст. 2: Гробовен сън вдървил го, зимен хлад.
Второто четиристишие е с друга редакция:

Как дъха веч... как пулсът бий му мощно
под първий таен дъх на пролетта;
и в ожиданье да цъфти разкошно,
то гълта жадно лучи, теплота.

ст. 9: Трепти, и вярва то, и се надява...; ст. 10:
И аз, о, вярвам же жко, в пролетта.

Стр. 117. IV. Планински преспи.

«Денница»: заглавие Балкански преспи.

ст. 3: О, снегове, о, зимни пластове дебели; ст. 4:
Лодозът иде — презморския цар; ст. 6: Размътени с ужа-
сен рев и бяг; ст. 7: След вас ще бликнат в горските
усои; ст. 12—14:

Къде си, дух все силен, и от нас
да смийш тъги, омрази — преспи скверни,
навеяни от много бури черни?

Към «лодозът» забележка под черта: «Първий южен топъл
вятър на пролетта».

Стр. 118. V. Лястовичка.

«Денница»: Заглавие Ранна лястовичка.

ст. 8: Ще паднеш нейде ти от студове.

Стр. 118. VI. Сутринта.

«Денница»:

ст. 4: Разливаше в полета и гори.

Антей — митологична личност, гигант, син на Посей-
дон и на Гея. Известен е от древногръцкия мит за Херакъл с
това, че добива нови сили, когато се докосне до земята.

Стр. 119. На Хайне. — СБНУ, т. 1, 1891, с. 184—185.
Подзаглавие: «Написано на корицата на «Reisenbilde». Дата:
май 1884. — Зв. Дата: 1883.

Вазов казва: «Това е и днес моето мнение за Хайне» (Шишм,
стр. 220).

СБНУНК:

Стихотворението започва със следното четиристишие:

Мюсе с Аристофана,
о Хайне, крнеш ти;
най-тъжната присмивка,
с най-нежните мечти.

ст. 6: Чаровен аромат; ст. 8: Във чудния ти свят.
СБНУНК, Зв:

ст. 9: Бълнуваш ли прехласнат.
«Reisenbilde» — «Пътни картини» — произведение на
Хайнрих Хайне.

Стр. 120. По повод на един щурм. — Сп. «Ден-
ница», г. 2, кн. 11—12, ноем. — дек. 1891. — Зв. Дата: 1891.

Вазов отбелязва: «Това писах в свързка с «Тръносливката».
В него изказвам обаче по-оптимистичен възглед върху живота.
Намирах се в друго настроение» (Шишм, стр. 220). Вж. бележ-
ките и за «Тръносливката».

«Денница»:

Първите девет стиха липсват. Вместо стих 10 четем:

О, не, но не, защо? Що полза от това?
Отде такваз в моята глава —

след което започва стихотворението.

Ст. 13: От нищо — дни без цел, без бури, без
живот; ст. 21: Не вас жалее сега душата ми, не вас; ст. 27:
И страсти и любов, нито това блаженство; ст. 28: Коего със-
той в полет към съвършенство; ст. 30: За слава, за добро и

в трудове свет; ст. 34: Нам всеки светъл час отравят с те гот а; ст. 44: И гробът е изход за вечната свобода; ст. 54: На всички живи свят от вишния изпратен; ст. 61—63:

И кукли, книжки, бяг и днешната охота;
към шум — ще се сменят от други шум в живота,
душата кой кали — и славното си бreme;

ст. 74: През дългия ви път през тоя шумен свет.

Зв:

ст. 1: И рекох си друг път, кат гледах пъстър рой;
ст. 3: Шурмувах една овощка недозряла; ст. 4: Аз рекох си тогаз: «Деца, о колко жаля»;

«Денница», Зв:

ст. 16: Пръкнало в моя ум в униние минутно.

ПСС-1:

ст. 3: Шурмувах една овощка на полето.

Стр. 122. Грозен вик. — Сп. «Денница», г. 2, кн. 5, май 1891. Заглавие: Стихотворение. Дата: 25 март 1891. — ПНН.

Вазов характеризира подтика за написване така: «Някой беше писал в някой вестник, че някогашните съединисти трябвало да бъдат избесени» (Шишм, стр. 220).

«Денница»:

ст. 3: Пак зверския инстинкт, в рожден на роба;
ст. 6: Пак мръсний вой на страстите в кипенъе;
ст. 15: Тоз, който злоба сее, бури сбира; ст. 16: Тоз, който рани дава — мщенье чака; ст. 19: На любовта ти слънце благодатно.

ПНН:

ст. 6: Пак вълчий вой на страстите в кипенъе
ст. 19: Но любовчица — слънце благотворно.

Стр. 123. Девойка млада. — Сп. «Български преглед», г. 2, кн. 6, апр. 1895. Заглавие: За живот... След стихотворението: София, април 1895.

Интересното в случая е, че Вазов, който винаги е близо до конкретното преживяване, този път отбелязва, че това е «една елегия, писана без конкретен повод» (Шишм, стр. 220).

«Български преглед»:

ст. 3: Видя зимовний мрак. Фъртуна ледна; ст. 5: Ох,

не ми се мре! Във земя студена; ст. 8: Да видя пак тревича аз зелена.

Стр. 124. * * * Завяха ветровете на есента дъждовни.

За това стихотворение Вазов казва: «Есенно настроение» (Шишм, стр. 220).

Стр. 125. На Черни връх. — Сп. «Светлина», г. 5, кн. 9, септ. 1895. Заглавие: Когато бях на Черни връх. Дата: София, 11 септември 1895 г.

Вазов споменава: «На Черни връх съм бил два пъти: веднъж с Кръстева, друг път със Заимова. Имаше туристически излет. Стихотворението се завършва а la Victor Hugo:

В тоя миг помня

аз видях бога.» (Шишм, стр. 220).

«Светлина»:

ст. 11: Мир великански.

Стр. 126. Не я будете. — Сп. «Изкуство», г. 1, кн. 2—3, ноември 1895. Дата: София, 11 септ. 1895.

Вазов дава следната характеристика на стихотворението си: «Философско. Прочети го и кажи ми, има ли в нашата лирика такова нещо?» (Шишм, стр. 220).

Стр. 126. Пианото звучеше страстно.

За това стихотворение и за следващите пет — в ПСС-2—Вазов отбелязва: «Нарочно турих тия стихотворения тук, за да не се знае времето, когато са писани и кому са посветени» (Шишм, стр. 220). От тези стихотворения «Пианото звучеше страстно» и «Жена, вълшебница, богиня» са включени повторно със съвсем малки изменения в цикъла «Триндафилите» от стихосбирката «Люляка ми замириса». Запазваме това повторение, тъй като изхождаме от убеждението, че при композирането на стихотворенията в ПСС Вазов се е водел от идеята за тематична цялост на сбирките и циклите.

Стр. 130. Жена, вълшебница, богиня. — Вж. бележката към «Пианото звучеше страстно».

Стр. 132. Сред смътний шум. — Сп. «Български преглед», г. 2, кн. 4—5, февр. — март 1895. Посвещение: Г-ну Ат. Илиеву. Дата: София, януари 1895.

«Тия три стихотворения на социални теми са ми диктувани от разни моменти на нашия живот» (Шишм, стр. 221) — подчертава Вазов отново конкретността на своите творчески импулси при написването на това и следващите две стихотворения.

«Български преглед»:

ст. 2: Сред вихъра на ненависти и омрази; ст. 7: Да чакаш свят от гладните аслами.

Стр. 133. Не се отчайвай. — Сп. «Българска сбирка», г. 1, кн. 12, 1 дек. 1894.

«Българска сбирка»:

ст. 2: Напредък, правда, честност и свобода; ст. 3: Лъжци кресливи ги обръщат в глуми; ст. 4: А други подло стях шумят — за мода; ст. 9: Не губят своята сяйност благородна.

Стр. 133. Борецу. — Сп. «Българска сбирка», г. 2, кн. 1, ян. 1895. Дата: април, 1894.

«Българска сбирка»:

ст. 8: На кукумявки, прилепи, чакали.

Стр. 134. Какво мълвеше Монблан и Женевско езеро. — За тези два цикъла Вазов казва: «Това са особен род поезии, които нямат нищо общо с другата моя лирика. Написах ги подир едно пътешествие в Швейцария. В тях възпявам доброто чувство и любовта. Има навен от V. Hugo» (Шишм, стр. 221). А ето и кратко описание на пътешествието: «През 1893 година, болекувайки от гърло, болест, която мислех, че съм уловил в старата си квартира на улица «Витошка» след една инфлуенца, аз направих едно тримесечно пътешествие до Швейцария, за да се посветвам и с някои специалисти във Виена. На върха Пилат на Люцернското езеро се запознах с една парижанка, с която посетих Шамони и пътувах по Рейн. От Швейцария донесох своите Швейцарски сонети» (Шишм, стр. 84). Тук Вазов назовава тези свои стихотворения «Швейцарски сонети», на други места говори за «Алпийска книга». Очевидно замислял е да издаде книга с подобно заглавие, но това не се осъществява.

Стр. 134. Какво мълвеше Монблан. — Цикълът е отпечатан в сп. «Българска сбирка», г. 1, кн. 2, февруари 1894, с подзаглавие: «Из сбирката «Алпийска книга». В края на цикъла:

«Август 1893 г. Chamoni». — По-късно цикълът е включен в «Под нашето небе».

Стр. 134. I. Бог.

«Българска сбирка»:

ст. 1: В призвездния ефир, във хаосите, дето; ст. 5: Създадох тоя свят, величествен и красен; ст. 7: Но в творчески си мах, в един порив напрасен; ст. 10: Тоз клет човек пици и нямам мир ни миг; ст. 11: Ог ропота му див; на небеза ми сини; ст. 12: Хармонията той смущава с плач и вик.

Стр. 135. II. Възжеление.

«Българска сбирка»:

ст. 2: От векове безчет, аз гледам мълчешката; ст. 9: Ни звучец жив до днес, ни песня, ни привет; ст. 12: Аз тъй мъртвец съм цял, заровен... в небесата; ст. 13: Там нейде вдън долът съзирам лесче аз; ст. 14: Ох! Дал бих царствена корона сяйна, всички.

Стр. 135. III. Цалувка. В «Българска сбирка» заглавие Стопен.

«Българска сбирка»:

ст. 15: И в същия миг под тях ледът ми се стопи.

Стр. 136. IV. Юнгфрау. — Забележката в «Българска сбирка» е: «Снеговит алпийски връх в Бернският Оберланд. Юнгфрау на немски значи девица.»

«Българска сбирка»:

ст. 5: Под тоя вечен лед — такъв вулкан пламти; ст. 6: Под тоя гробен сън — душа бухти, Юнгфрау; ст. 7: Жадувам за любов в тези ледни висоти!; ст. 9: През векове безброй оттук съм аз ломвил; ст. 10: Всяк израз твой, усмив, намус, игри... Юнгфрау; ст. 13: Да сграбча в лудост аз богинския стан твой.

Стр. 137. V. Върхът.

«Българска сбирка»:

ст. 2: Веднъж тих разговор аз имах тук в ефира.

Стр. 138. *Женевско езеро*. — Вторият цикъл от Вазовите «швейцарски стихотворения» е отпечатан в сп. «Български преглед», г. I, кн. 6, февруари 1894 г., като има подзаглавие «Из лирическата сбирка «Алпийска книга». Не е печатан във Вазова стихосбирка преди ПСС.

Стр. 138. I. Остров Жан-Жак Русо. — Заглавието в «Български преглед» е: Остров Русо. Има разлика във второто изречение на забележката: «Това островче е наречено «Остров Русо» в чест на знаменития философ, който бил родом от Женева.»

«Български преглед»:

ст. 4: В далекий хоризонт стърчи. Синей, блести; ст. 5: Леман кристалният, равнище зрачно, гладко...; ст. 10: Да тъна в прочит тих, във от световний шум; ст. 12: Въз тоя царствен лоб, с печат на висши ум; ст. 14: Как още мисълта под него грей, кове.

Великият ответ... на въпрос неразрешим — Вазов очевидно има тук пред вид идеите на великия френски философ за отношението на човека към природата — дали тласък на цяло направление («русонизъм») в европейската мисъл. Това е един проблем, който често занимава и Вазов в лириката му и в пътеписите му.

Стр. 139. II. Toujours Lui! — В «Български преглед» забележката към «Цезаря» е следната: «Чуката на Монблан гледан от Женева, напомня по вида си шапката на Наполеон I и профилът му, обърнат към изток.»

«Български преглед»:

ст. 7: Аркол, Ваграм, Москва, гранитний остров славни; ст. 10: В прехлас пред твоя лоб, Монблан, планински вожд.

Аркол, Ваграм (Загреб) — места, където Наполеон е печелил сражения.

Toujours Lui (фр.) — Винаги Той! (т. е. Наполеон).

Стр. 139. III. Обиколка на езерото.

«Български преглед»:

ст. 2: Минува весело шумящий параход; ст. 4: Кръжило

служи нам безоблачният свод; ст. 5—8:

Със празнично лице в водата се оглежда.
Ний плуваме, летим. На всяк миг чуден
вид:

Салев и Вуарон с зелената одежда
изострени Ламол, Дандю Миди сърдит.

Между II и III четиристишие в списанието стои:

И дивните гнезда на отдих и услада:
Веве, Кларанс, Монтро, ти, Байронов Шилъон!
О, райски кътчета на нега, на отрада,
край жизнерадостен, свят тих — поклон, поклон!

ст. 10: Любовно шепнат веч вълни: полумрак завил; ст. 12: Показва си пак замислений профил...

Стр. 140. IV. Шилъонският замък. — Забележката към «Бонивар» в «Български преглед» липсва.

«Български преглед»:

ст. 3: Влезнахме вътрешен. Стените му от камък; ст. 5: Вековен задух веи под сводовете мрачни; ст. 12: В гробовни мрак... Цял свят на робство, люто ст, смърт; ст. 13: Като един скелет възкръснува пред нами.

Шилъонският замък — прочут замък и държавен загвор, построен върху една скала в Женевското езеро. В него били затваряни полигически лица.

«Поемата си тъй лорд Байрон почел» — става дума за ярката романтическа поема на Байрон «Шилъонският затворник», превърнала замъка в един ярък общоевропейски романтически символ.

Стр. 141. V. Канцоната.

«Български преглед»:

ст. 8: Мил спомен младински, от любовта
привет.

Стр. 143. В ломото на Рила. — Целият цикъл с изключение на стихотворението «Мусала» е печатан в сп. «Денница»,

г. II, кн. 10 и 11—12 от октомври, ноември и декември 1891 г. със заглавие Впечатления от Рила. Заглавието в Зв-1 и 2 е само «В Рила».

«В лоното на Рила» е последният голям цикъл от Зв. Както се вижда от първата му публикация в периодичния печат, той е бил съставен още при написването му и така е пренесен в двете издания на Зв и оттам в ПСС.

Подобно на много други дялове от Вазовата лирика той е плод на едно пътуване: «Посетих с майка си и жена си Рилския манастир. Плод на това пътешествие бе описанието на «Великата Рилска пустиня» в Министерския сборник VII» (Шишм, стр. 83). В това свое свидетелство Вазов е пропуснал да спомене, че това пътешествие ражда и цикъла със стихотворения за Рила. Генетическата връзка между стихотворенията и пътеписа е очевидна. Пътеписът е напечатан най-напред в СбНУ, кн. VII, 1892 г. В тази негова публикация, вътре в текста, са поместени няколко от стихотворенията от «В лоното на Рила» (в по-късната публикация — вече в отделна книга — те отпадат). Освен това има пряко съответствие между редица пасажии от пътеписа и повечето от стихотворенията. В сп. «Мисъл», кн. 2 от 1892 г., д-р Кръстев печата статия за журналната публикация на пътеписа и изказва интересни мисли за тези съответствия. Те действително са крайно интересни за проучването на творческия процес у Вазов.

В ПСС този цикъл, против волята на автора (по технически издателски съображения), стои в т. 2 след «Сливница». Тук (както и в предишното издание от 1955 г.) той е върнат на съответното му място.

Стр. 143. При Рилския манастир. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891 г. — Зв. — Заглавието в Денн и Зв е «В лоното на Рила».

Денн:

ст. 2: И върхове стърчат, гори вековни, диви; ст. 4: Бучат, живот кипи от всичките страни; ст. 19: Сега аз съм у дома, сега съм пак поет.

Денн и Зв:

ст. 8: Боде лазурний свод и вика ме към себе; ст. 10: На своите ели и бори — в сине небе; ст. 33: Мечтая ил чета. . . Ил сам, без глас надвесен; ст. 47: «Да имам гроб подир живот — тъмница гнила».

Стр. 145. Двата букя. — сп. «Денница», кн. 10, 1891. — Зв.

Стр. 145. Нощ в манастира. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. — Зв.

Денн:

ст. 5: Намусено старата кула стърчи; ст. 7: И сякаш при златните, тихи лучи; ст. 11: Ту в своите спомени сладко блуждай.

Хрелевия замък — Вазов назовава така известната Хрельова кула, издигната от феодал Хрельо в двора на Рилския манастир през XIV в.

Стр. 146. Изгорялата гора. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. Заглавие: Горялата елхова гора в Илинна река. — Зв. Заглавие: Горялата гора.

В Денн след I куплет следва:

Прекрасна си и ти шумяла тук, и в тебе
кипял е млад живот и исполински сили;
уви, пожар мина, и час един изтреби
туй, що столетия отгледали, крепили.

ст. 6: Ти като гробище парясано мъртвейш; ст. 9: Живейш — да чувствуваш как младост окол блика.

Стр. 147. Славословия на Мусала. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. — Зв. — В Денн и Зв заглавието е: Хорът на Мусалла.

Денн:

ст. 7: И гледа горделив в далекий хоризонт; ст. 14: Върховната му мощ и висота възпяват; ст. 21: Там, дето видиш ти, не стига друг от нази; ст. 25: И драг ни си, и скъп, и всяк от настепали; ст. 26: И хора да сме ний, ний бихме те псували.

Зв:

ст. 14: Върховната му мощ и висота признават.
Денн и Зв:

ст. 1: Там в светлото небе, из хаоса планински; ст. 22: И вечна девственост чело ти гордо пази;

Превод на мотото: «Монблан, когото сто върха заобикалят,

Безучастност. В. Хюго» (В Дени и Зв последната дума от стиха липсва.)

Стр. 148. В ъз Кадини връх. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. Заглавие: На връх Кадини-връх. — Зв. — Това е едно от стихотворенията, които са влезли в текста на журналистката публикация на пътеписа «Великата Рилска пустиня».

Денн:

ст. 2: И в чудната природа, да, има я навред; ст. 8: Издигнати до бога, за мръзнали вълни; ст. 10: Що драмат в небесата и в страшний хоризонт.

Стр. 149. Поемата. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891 — Зв.

Денн:

ст. 6: Кажи, що пишеш с толкова тревога.

Стр. 149. Мусала. — СбНУ, г. I (1889), стр. 192. Под стихотворението: «Станция Баня-Костенец, 1889». — Зв. Тук към него има бележка: «Ний вместилиме това стихотворение тука, кат хармонизираща с цялата група микс и да бе написано и печатано преди посещението ни в Рила през 1891 г.»

Стр. 150. В Илина река. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. — Зв.

Денн:

ст. 4: Усмихва се от върховете нам.

Стр. 151. Планински цветя. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. — Зв.

Денн:

ст. 13: Ех, тук драга би смъртта човеку.

В Дени и Зв първата строфа има следната редакция:

Планински цвят, цветя прелестни,
кой ви тук сади, полива, гледа?
Кой ви дава шарките чудесни
тоя разкош, оефирни чеда.

Стр. 152. Клепало бие. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. Тук е без заглавие. — Зв.

Денн:

ст. 1: Да мога аз да любя и страда.

Стр. 152. Друшлявица. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. — Зв.

Денн:

ст. 4: Ту се смееш, ту някому гълчиш.

Стр. 153. Кумир. — Сп. «Денница», кн. 10, 1891. Без заглавие. — Зв.

Денн:

ст. 7: Видях ги мръсни, пусти и лъжливи.

Стр. 154. Като влазахме в обятията на Рила. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. — Зв.

Денн:

ст. 1: От тебе възприех таз жажда жива; ст. 4: И поклонение на естеството; ст. 5: На теб дължа туй, дето любя ази; ст. 12: И дивата поезия, що в себе крият; ст. 17: И — дет съм влибен в горската свобода; ст. 18: И ида гост на Рила вседържавна. . .

Стр. 155. Пирин. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. — Зв.

Денн:

ст. 4: Стърчиш, кат призрак страховит.

Стр. 156. На Еленин връх. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. Заглавие: Еленин връх в мъгла. — Зв.

Денн:

ст. 6: Прилича тесний кръг, на кой съм аз; ст. 7: Мъгли бурливи душат великана; ст. 8: Талаз залива го подир талаз; ст. 9—12:

И знам, сега под мен е светло, ден тих, здрачен
залива слънце долний мир честит,
а само аз съм тука пленник мрачен
и като Юпитер в облаци, обвит;

след трети куплет следва:

И тъжно, мъчно минават часовете
на таз надземна, мрачна висота. . .
О славо, и на тебе върховете
тъй често тънат в бурна тъмнота!

Зв:

ст. 6: Прилича тесний връх, на кой съм аз; ст. 7: И сякаш нося се, кат съм, в думана; ст. 8: Над бездни страшни, тайни в тоя час.

Стр. 156. Бор. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. — Зв.

В Денн стихотворението започва с превод на стихотворението «Борът» от Хайне:

На дивия север стърчи бор печален,
самичек на голия бряг,
в дремишката клати увиснали клони,
засипани с зимния сняг.
И борът сънува възточна пустиня,
де златното слънце владей,
и там, на нажежени пясък — че палма
самичка вирей.

Денн:

ст. 2: От мълиия страшна убит; ст. 3: Самичек, забравен на голото бърдо; ст. 6: За нищо не хае, не жали; ст. 7: Не мисли за слънце, за пролет, за птички; ст. 8: Не мисли за бури и хали.

Стр. 157. Нощ в гората. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. — Зв.

Денн:

трети куплет има следната редакция:

Вървя в тъма, потъвам нейде в бездна,
сегиз-тогиз изписка пиле диво,
страшлива някога лучица звездна
пробий листак — и скрий се мълчаливо;
ст. 15: Мен сърце трепетно сега не чака.

Стр. 158. Царев връх. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. — Зв. В Денн и Зв забележката към последния стих липсва.

Денн:

ст. 2: Кат те гледам, върхо голи, славни; ст. 10: И горите рилски непроходни; ст. 11: И пред пещерата тъмна, стара; ст. 13—16:

И въз тебе, таме в небосклона
в ясното пространство на ефира
на колене старец благ с корона
към пещерата ръце простира.

Стр. 159. Долината на манастира. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. Без заглавие. — Зв. Заглавие: Долината.

Денн:

ст. 16: Излазя, прави знакове, сърдити.

Денн и Зв.

ст. 4: Смирени постници и братя прости.

Стр. 159. Триумфалната арка. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. Без заглавие. — Зв.

Денн и Зв:

ст. 12: Нощешний ураган играл е тамо.

Стр. 161. Моите песни. — Сп. «Денница», кн. 11—12, 1891. Без заглавие. — Зв.

Денн:

ст. 3: че оставих градищата тесни; ст. 6—8:

Душат се в тревогите ви смешни
но духът, кой тръпне за полети
извор жизнен в тях не ще да срещне;

ст. 9: Рабски е животът наш и жалък; ст. 10: Мъжки чувства леден съм заспали; ст. 12: Жертвуват се гордост, идеали; ст. 13: Оставете ме да дъхам, братя; ст. 15: Да летя в планинските обятия; ст. 16: Не корете ме за моите песни.

Зв:

ст. 8: Висши, там висе топуз враждебни; ст. 13: Не хулете ме! Нека дъхам, братя.

Денн и Зв:

редакцията на пета строфа е следната:

Нека малко слънце с тях горките
да проникне в робский мрак у наши
малко дух свободен — от горите —
той у тях се самооще иази.

През 1897 г. Вазов става министър на народното проевещение в кабинета на Стойлов. Отдръпнал се от писателското поприще поради разочарованията, които му донася острата критика на романа «Нова земя», Вазов попада в центъра на още по-отблъскващи и оgorчаващи го партизански и буржоазно-котерийни политически борби. Скоро напуска министерския пост (1898 г.) с облекчение и с убеждението, «че не е трябвало да ставам министър». И в двете си по-големи изказвания за стихосбирката «Скитнишки песни» Вазов я свързва с душевните си настроения непосредствено след отказа си от политическия пост. Ето тези две последователни свидетелства: «След като напуснах министерството, дълго време не работих, желаейки да остана верен на решението си: повече да не пиша.

През лятото на 1899 год. направих обаче едно няколкодневно пътешествие из малката Стара планина към Искърския пролом и ненадейно музата ми пак ме посети. Написах своята сбирка «Скитнишки песни», в която изложих своите нови настроения. Особено характерно за този период от творчеството ми е стихотворението «Горска скитница».

Тая моя сбирка има добър успех. Аз я смятам и днес за една от най-добрите си. В нея аз възпях физическия труд като една голяма национална добродетел и се приближих въобще към народа, вниквайки в душата и на най-бедния. (Вж. «Елате ни вижте».)» (Шишм, стр. 89).

И второто свидетелство: «Написах ги, след като напуснах министерския пост. Направих именно за почивка една разходка из Мала и Голяма Стара планина от двете страни на Искърския пролом. Гостувах в Черепишкия манастир и оттам правех своите екскурзии. Имах само бележки. Концепциите бяха обработени после в София. Само някои работи написах в манастира.

Това е една от добрите ми лирически сбирки. В нея лъха животът на балканската природа. В някои песни проглежда моето тогавашно песимистично настроение, плод на бурната политическа действителност, която живях тогава като министър, и на душевната самотност, в която се намирах. В най-последното си стихотворение («полай!») С изказвам благодарността си към природата за нейното целебно действие на душата ми. Ах, как обичам природата! За жалост, сега се поотчуждих от нея. Тъй

се сложи животът ми. Но може би ще трябва пак да прибягна в недрата ѝ, да се подмладя» (Шишм, стр. 223).

Вазов е точен, когато слага подзаглавие на стихосбирката си: «Впечатления и усещания в Малката и Голямата Стара планина». Това наистина са произведения, които са родени от съвсем конкретни наблюдения. Подобно на «Италия» и «В лоното на Рила» те отново в своята цялост представляват един своеобразен лирически пътепис. Но паралелно с голямата тема за «човека и природата» тук Вазов разработва и някои остри социални проблеми, за които споменава и в приведените свидетелства.

За проследяване творческата история на стихотворенията представляват интерес многобройните съответствия между цяла поредица Вазови пътеписни очерци и отделните стихотворения (вж. конкретно по-нататък в бел. към стихотворението «В Малата планина» и пр.). Това е отново една позната ни особеност на Вазовото творчество — разработването на едни и същи впечатления със средствата на различни жанрове.

Вазов е точен, когато казва: «Тая моя сбирка има добър успех.» За СкП пръв пише положителен отзив постоянният рецензент на сп. «Български преглед» Беньо Цонев. Той изразява радостта си от връщането на поета към лириката след няколкогодишно мълчание: «Вазов-поета е бил и ще бъде винаги по-полезен от Вазов-политик и даже министър.» Възторжена е рецензията на В. И. Сребров в «Звезда», бр. 1 от 1900 г. В същото списание — бр. 5 от 1900 г. е отпечатан по-пространен анализ на Антон Страшимиров. Всички критици отбелязват засилването на социалния патос във Вазовата лирика, спират се обстойно на стих. «Елате ни вижте». Но това е вече и времето, когато кръгът «Мисъл» провежда атаките си срещу Вазов. В «Пряпорец», бр. 51 от 1902 г. (в статията «Поети»), Пенчо Славейков казва, че СкП свидетелствували за «изпусталяването» на Вазовата поезия. На подобни критици Вазов вече е дал отговор със стихотворението «Поету» от «Под нашето небе».

«Скитнишки песни» е една от малкото Вазови стихосбирки с едно издание от периода преди войните. При включването на СкП в ПСС Вазов не прави почти никакви изменения в подредбата и съдържанието. Родена за кратко време, от единни впечатления, той очевидно е смятал книгата си за нещо завършено в идеята и реализацията ѝ.

Стр. 165. Моите песни. — СкП.

Стихотворението представлява своеобразно въведение към стихосбирката, към нейната проблематика. Същевременно в него е разработена още веднъж една трайна тема в лириката на Вазов — за «моите песни» (вж. едноименните стихотворения от «В лоното на Рила» и «Под гръма на победите»). Тези стихотворения имат не само характер на отговор, на критична самооценка на Вазовата лирика, но и изразяват неговото творческо кредо, както е в случая.

Стр. 166. В Малата планина. — СкП.

Както и в много други случаи, Вазов използва едни и същи наблюдения като основа за свои произведения от различни жанрове. Съществуват множество съответствия между стихотворенията от «Скитнишки песни» и редица пътеписни очерци («Из Мала Стара планина», «Волът», «Седем престола» и пр.). В очерка «Из Мала Стара планина» четем: «Тази планина е изобилна с вода, както и богата с чудесни видове и голямо разнообразие на картините; за жалост това е всичкото ѝ богатство: ниви не стават по стръмните ѝ склонове, истински гори няма и паша няма, та поминъкът е мъчен и крайно оскъден; оскудия и немотия животинска владеят в тия жалки колиби («държави»), тъй живописно разхвърляни по стръмнините, лишени от всякакви съобщения със света.»

Стр. 167. Гълъбинка. — СкП. Тук двете части на стих. са дадени като отделни творби.

Интересен е паралелът със следния текст от очерка «Из Мала Стара планина» (в. «Мир», бр. 704 от 17 юли 1899):

«Тука из гората еква силен смях. Обръщам се и виждам боса мома, с хубавичко загоряло лице и руса коса. Няколко кози пасат. Тя се смее и самотините ехтят от кикотенето ѝ.

— Пастирка е — казва Младен; — виж какво е диво, не е виждало чияк от градо — прибавя той, като да извини присмехулницата.

— За какво се смее?

— Знам ли го? . . . Смее се.

Ние тръгнахме напред, чрез което се приближихме до овчарката. Тя отбягна назад като сърна и се качи на един камък. И пак смях, та се къса. Очевидно, тя се смееше на мене. Тъй изправена между дивите дъбове в самотията на планината, тя

беше твърде странна. Аз се спрях и попитах балканската дриада как я викат.

Тя спря звънливия си смях и отговори с висок глас, който проехтя по скалите:

— Гълъбинка!

Такова поетическо име никога не бях чувал!»

Стр. 169. Изгнаници. — Сп. «Българска сбирка», г. 6, кн. 13—14, 1 и 15 септ. 1899. — СкП.

«Българска сбирка»:

ст. 1: В самотините безгласни; ст. 3: До скали едни ужасни; ст. 6: В пещера запряни бяха; ст. 8: Те безпомощни скърбяха; ст. 9: Някой демон лош в скалите; ст. 13: И подзех си пътя труден; ст. 15: Аз видях ги пак, учуден; ст. 16: В планината още чакат.

Стр. 170. Върхът. — СкП.

Стихотворението си кореспондира с очерка «Из Мала Стара планина»:

«А гледката е по-хубава, по-дивна, няма насита. Половин час, а аз се седя прехласнат, а Младен трети път ме подсеца: — Господине, хайде да вървим.»

Стр. 171. Младене, чуеш ли? — СкП. Дата: Юни 1899. Без подзаглавие.

Вазов характеризира творбата си: «Разговор с водача ми. Интересно е за психологията на нашия селянин. . .» (Шишм, стр. 223).

Стр. 172. Той не умира. Сп. «Бълг. сбирка», г. 6, кн. 13—14, 1 и 15 септ. 1899. Забележка към заглавието: «Из Скитнишки песни». Липсва забележката към «Волът». На края дата: Юли 1898 г. — СкП.

Освен това стихотворение Вазовото, поместен на върха ражда и очерка «Волът. Един исторически връх», поместен в същия брой на списание «Бълг. сбирка».

«Българска сбирка»:

ст. 2: Оглашан някога от дивни орди; ст. 24: — Умря! сам видях ази.

Стр. 173. Планинци. — Сп. «Ученишки другар», г. 2, кн. 1, 15 септ. 1899. — СкП. — Под стихотворението: Юний 1899. Спирище Церово.

Стр. 174. З а м ъ к ъ т н а З а г р а д . — С к П . В забележката липсва изразът: «Там личат следи от стара крепост». Дата: Юли 1898.

СкП:

ст. 14: Д е с п о т с и л е н ! И л и к н я з .

Стр. 176. С ъ р д и т а т а с к а л а и в л а к ъ т . — С к П . Заглавие: С ъ р д и т а т а с к а л а . Мото: «O, domo di Milano! — Възклицание на един италианец при виждането високата скала в планината, по-долу от Церово, наричаема от местните жители: Високия камък.» Дата: Май 1899.

СкП:

ст. 5: Г и г а н т а п р о г ъ л ч а : — Т а м в о н я д о л д ъ л б о к .

Стр. 176. О р л и т е н а Б а б и н и п л а з ъ в е . — С к П . Стихотворението цялостно е цитирано в очерка «Черепич».

Стр. 177. В ъ в в с е м и р а . — С к П .

В подкрепа на картината, която рисува в «Черепич», Вазов цитира първото, второто и четвъртото четиристишие на стихотворението. В поетичната творба долавяме отзвуци от романтичната екзалтация на Русо, Байрон и Ламартин. Вазов споделя: «Това е гетевски пантеизъм» (Шишм, стр. 224).

Стр. 178. «Е л а т е н и в и ж т е ! » — С к П .

Поетът разказва: «Направи ми впечатление мизерният живот на селяка в балканските пушинаци, забравени от всинца ни. За жалост, край на тоя нещастен живот не се предвижда скоро. Социалистите много си служеха с това стихотворение, вдъхнато от самото зрелище. Отначало аз се отнасях към социализма недружелюбно, догдето беше едно модно течение и порицаваше значението на всяка друга класа. Разбира се, че и социалистите ме бяха наградил заради моите първи закачки и не губеха никой случай да ме атакуват, като ме мислеха за закоравял представител на буржоазията. Сега виждам, че техният възглед спрямо мен се е изменил. В сбирката на Бакалова («Лъчите на поезията» — бел. ред.) голяма част образуват мои стихотворения на социални теми» (Шишм, стр. 224).

Това е едно от най-популярните Вазови стихотворения и до днес. Още в първите отзиви за стихосбирката на него обикновено рецензентите определят особено внимание. Своята рецензия дори А. Страшимиров (сп. «Звезда», 1900, кн. 1) озаглавява «Елате ни вижте».

СкП:

ст. 41: Т о г а з з а н а р о д а с е б и х т е с м и л и л и .

Стр. 180. Р а з г о в о р . — С к П . Заглавие: Р а з д у м а н а . Дата: юли.

Темата за дисхармонията между природата и техническия прогрес Вазов решава винаги в името на прогреса. Това стихотворение има пряка връзка със «Сърдитата скала и влакът». За да оценим Вазовата позиция още един път, достатъчно е да си припомним прочутия му разказ «Дядо Йоцо гледа», където в друг план се разработва същата тема.

Стр. 182. В п р и р о д а т а . — С к П . Заглавие: П р е д п а з л и в о с т . Под стихотворението: юли.

Произведението е свързано с размислите за декадентската поезия, които Вазов излага в очерка «Черепич». Поетът споделя: «Аз обичам да поръсвам тук-там своя песимизъм с хумор» (Шишм, стр. 224).

Стр. 183. В ъ л ш е б е н п и р . — С к П .

Вазов казва: «Заето от Тургеневите стихотворения в проза» (Шишм, стр. 224). Привеждаме текста на Тургеневия «Пир при Върховното същество»:

«Веднъж Върховното същество намислило да даде голям пир в своите небесни чертози.

Всички добродетели били поканени от него като гости. Само едните добродетели... мъжете той не поканил... били само дами.

Събрали се твърде много — големи и малки. Малките добродетели били по-приятни и по-любезни от големите; но всички се показвали доволни — и вежливо разговаряли помежду си, както прилича на близки роднини и познати.

Но ето че Върховното същество забелязало две прекрасни дами, които, изглежда, съвсем не били познати една на друга.

Домакинът хванал за ръка едната от тези дами и я повел към другата.

«Благодетелност!» — казал той, посочвайки първата.

«Благодарност!» — прибавил той, посочвайки втората.

Двете добродетели силно се учудили: откакто светът съществувал — а той съществувал отдавна, — те се срещали за първи път!» (И. С. Тургенев, Собрание сочинений в шести томах, т. 5, 1968, с. 495—496).

Стр. 184. Б л я н в с т а р а ч е р к о в а. — СкП. Дата: 1899, юли, Своге.

Аналогичен размисъл за историята срещаме в края на очерка «Своге». Вазов цени стихотворението: «Една черква при Своге. Не помня как я викат: Параскева или св. Петка. Хубаво е това стихотворение» (Шишм, стр. 224).

СкП:

ст. 19: Т а м я н ъ т с е к а д и . . . Свещи невъзмутими.

Това стихотворение е поместено и в стихосбирката «Легенди при Царевец» (1910) със следните изменения в текста:

Легенди при Царевец:

ст. 3: През дупки във зида тя видело приема; ст. 5: Случаен неин гост, разгледвах по стените; ст. 9: Полека се вдълбах, унесох в мрачните; ст. 10: Н а д р у г , далечен век, и заживях аз там; ст. 12: На сетния ни цар. И в този тъмен храм; ст. 18: Н а п о м о щ , че врагът гори, сече, плени; ст. 20: Въз нази гледаха от немите стени; ст. 22: И екнаха със плач молитви в божий храм; ст. 24: Д р ъ н ч а х а сабите о пода земен там; ст. 44: Господний дом екна от плачове и вик; ст. 47: Познах, че е настал на всичко края страшен; ст. 51: Но дълго с л у ш а х ѝ о щ ре въ т народни в мрака.

Стр. 186. Б е г л е ц . — СкП.

Първото четиристишие е използвано за мотото във Вазовия очерк «Челопеч». Като атмосфера стихотворението кореспондира с «Моите песни» от стихосбирката «В лоното на Рила».

Стр. 186. П о з д р а ч . — СкП. Забележка към заглавието: «С т а я х у б а в а д у м а с е л я н и т е в к л и с у р а т а н а И с к ъ р а н а р и ч а т с м р ъ к в а н е т о , в е ч е р н я т а д р е з г а в и н а ; с у м е р к и : les crépuscules. Също и първата виделина утроем, преди разсъмването.»

Стихотворението е свързано с настроението в очерка «При шумът на Искъра».

Стр. 187. Е к ъ т н а Л а к а т н и ш к и т е к а н а р и . — СкП. Подзаглавие: Канарите при Милкови ливади. Дата: Юни, станция Лакатник. Превод на мотото: «И един глас излезе из сянката и каза: He! » В. Хюго.

Това стихотворение е своеобразно повторно използване на композиционното изграждане на «Ековете» от стихосбирката

«Италия». За него вж. в т. 2 на настоящото издание. Вазов споделя: «Напомня Ековете, само че централната идея е друга» (Шишм, стр. 224).

Стр. 188. К а м е н н и я т к р ъ с т . — СкП. Под стихотворението: юли.

Местността «Погледец», която рисува Вазов, е обект и на очерка му «Волът». Поетът казва: «Харесвам това стихотворение. То ми се вдъхна при пътуването ми за Вола, като се изкачвах над селото Челопеч. Придружаваше ме кучето ми Хектор. . .» (Шишм, стр. 224).

Стр. 190. К л и с у р а т а . — СкП. Дата: юни 1899.

За своето пътуване Вазов разказва и в очерка «Искърски пролом». Поетът споделя: «Това е клисурата при Искърския пролом» (Шишм, стр. 224).

Стр. 192. К л е п а л о т о б и е . — СкП. Дата: юли, Седем престола.

За стихотворението Вазов споделя: «Писах го в манастира «Седемте престола», в един дълбок дол на Стара планина, където една вечер гостувах» (Шишм, стр. 225).

СкП:

Липсва III куплет; ст. 24: За срам и за чудо на бесния враг; ст. 36: По близни долове из гъсти гори.

Стр. 194. Т р у д ъ т . — Сп. «Българска сбирка», г. 6, кн. 15—16, 1 и 15 окт. 1889. Подзаглавие: Из Скитнишки песни. Дата: Юли, Лясковдолска планина. — СкП.

Паралелно с възхищението от природата в своите стихотворения поетът многократно засяга темата за тежкия труд на планинците. Интересно е мнението на Вазов за собствената му творба: «Това е една апология на труда — против платения мързел и службогонството. В цялата наша литература няма да намерите такова едно прославление на «Ръцете здрави, що работят, морят се, благоплодни. . .»

Със съжаление виждам, че иначе някои от нашите поети не считат задачата на трудеца се народ достойна за себе си» (Шишм, стр. 225).

Стр. 196. М о л и т в а в п л а н и н а т а . — Сп. «Бълг. сбирка», г. 6, кн. 15—16, 1 и 15 окт. 1899. Подзаглавие: Из Скитнишки песни. Дата: Юли, 1899, Седем престола. — СкП.

Вазов казва за стихотворението: «Писах го в манастира «Седемте престола». Настроението е пантеистично» (Шишм, стр. 225). За пантеизма на Вазов вж. бележките към «Италия» в т. 2 на настоящото издание.

С к у ф а — шапка на православен духовник.

Стр. 198. Г е р с к а с к и т и н ц а. — СкП. Дата: юли.

Стихотворението кореспондира с «Беглец» и др. Вазов споделя: «Който иска да се запознае с моята муза, «която мрази градове и крясък и презира суетния блясък на богатства и елмази, която в свобода цъфти и вирее, диша в чистата природа и в истината хубавее, която идол не познава, която бяга от суетата, от мермера на палата, от министра от креслото» — нека прочете това стихотворение» (Шишм, стр. 225).

Стр. 200. О р л и ц а т а. — СкП. Дата: Юли, 1899, Черепишкия манастир.

Вазов отбелязва: «Оттук може да се види каква беше тогава моята самотност в живота» (Шишм, стр. 225).

СкП:

ст. 19: Що помни, чезне, сеца живо; ст. 22: На Искъра, кой вечно стене; ст. 24: Кацна на върха й усамени; ст. 26: С поглед вперен в върховете.

Стр. 201. В нейните обятия. — СкП.

Цялото стихотворение е цитирано от Вазов в очерка «Черепич».

Стр. 202. Ц в е т я. — СкП. Дата: юни 1899. В стихосбирката мото от Paul Verlaine. Et toi, dis qu'a tu fais de ta jeunesse. Qu'en as tu fais, dis toi!» (Кажки какво направи с младостта си. Какво направи, кажи!)

Вазов казва: «Това стихотворение само говори за себе си. Нямах тогава никакви любовни томления» (Шишм, стр. 225).

СкП:

ст. 3: Да го издумам в тоя свят прелестни.

Стр. 203. Ч е т и, г о в е д а р ч е! — Сп. «Надежда», г. 1, кн. 1, 1900. Подзаглавие: Из скитнишки песни. На края дата: Юли 1899, Седем престола. — СкП.

Вазов с основание казва за това свое популярно и до днес стихотворение: «Това много се рецитира» (Шишм, стр. 225).

Стр. 204. Х р у п а т к о з и ц и т е. — СкП. Дата: Юни 1899.

Вазов казва: «Това е сатирическо — против изстребителския инстинкт на българина» (Шишм, стр. 225). Мотивът е засегнат и в очерка «Из Мала Стара планина»: «Има толкова празни места в България, дето би могло да се настани и намъри по-добър поминък, горите да се спасят от брадвата на шопи и от зъбите на козата му, единичният му имот и прехрана на тези негостоприемни старини».

Стр. 205. К а к в о м и к а з а т я. — В. «Мир», бр. 734 от 23 септ. 1899. — СкП.

Вазов споделя: «Един официозен вестник (в. «Народни права» — бел. ред.) ме нарече на 18 юни 1899 г. «угаснал поет», защото с едно «улично стихотворение» «Недей» съм давал съвети на царя да не подписва един според мене пакостен указ. Касасе се за предаването на линията Търново-Сеймен — Ямбол на една чужда компания, както беше решило Народното събрание по предложение на мин. председател Т. Иванчов. Ефектът беше обаче тъкмо обратният: царят веднага подписа указа» (Шишм, стр. 225—226).

Стр. 209. С u i q u e s u i m. — СкП.

Вазов споделя: «Това беше един отговор на моите критики, които тогава пак се бяха озлобили против мене» (Шишм, стр. 226).

Критиците, за които става дума, са творците около сп. «Мисъл», преди всичко Пенчо Славейков и д-р К. Кръстев.

С u i q u e s u i m (лат.) — Всекиму своето.

Стр. 209. Б о л н а т а з м и я.

Вазов казва: «Посветено е на П. С. (трябва ли да казвам кой се крие под тия букви?), който постоянно ме хулеше в «Мисъл» и другаде» (Шишм, стр. 226).

П. С. — Пенчо Славейков.

И д р о ф о б с к и (хидрофобски) — хидрофобия — болезнен страх от водата.

Стр. 211. Х а й д у т и. — Цялото стихотворение е печатано в очерка «Седем престола» (в. «Мир», бр. 718 от 14 авг. 1899).

Вазов споделя: «Сатира против обирачите на хазната, разни предприемачи и ползующи се от властта хора» (Шишм, стр. 226).

Интересно е да се сравни стихотворението с пасажа, който го предхожда в очерка:

«Оттук вече трябваше непременно пеш да се ходи: пътуването с кон е крайно опасно. Зад нас се зададоха двама конни стражари. Видът на други живи хора в такъв пушинак е истинска радост. Първият, който беше старши, ме попита къде отивам. Отговорът ми обаче не го задоволи и той ме обсипа с нови въпроси, задавани с трубичък тон: защо отивам в Седем престола, какво ще правя там, кой съм аз, какъв човек е водачът ми. Очевидно, аз възбуждах подозрение у тоя бдителен човек. Аз си обясних загадката, когато узнах от него, че тук дирели разбойници! Види се, че този старши забележи в моята личност нещо разбойническо, макар че се знам за твърде хрисим човек. Това ме малко полъсти.

Стражарите, успокоени най-после, посъветваха ме приятелски «да се предпазвам» и си отминаха. В това време бай Васил се изгуби надолу в гората с конете, додето аз, седнал на един камък, пуших цигарка и взимах пътни бележки в записната си книжка. Аз сега намирам в нея, между другото, следните стихове, набързо надраскани с молив тогава. . . » (следва стихотворението — бел. ред.)

В очерка «Седем престола»:

ст. 4: Разбойници се тук в е с т и х а; ст. 8: В гори хайдут и д а т с а м о ! ; ст. 9: Н е с а т ъ й с т р а ш н и , н е к в ъ р л у в а т ; ст. 13: Разбойниците тук не и д а т ; ст. 15: Те другаде без б р о й с е в и д а т .

Стр. 211. 22-т а м у г о д и ш н и н а .

Вазов е посветил стихотворението на баща си, който на 24 юли 1877 година е бил заклан от башибозуците при бягството му през Балкана по време на Руско-турската война.

Стр. 212. К о п н е ж и .

За «Грохотен» Вазов разказва и в очерка «Своге».

Стр. 214. Н а с т ъ п и х ч у б р и к а д и в а .

Вазов споделя: «Тук ще намериш моя възглед за поетовот сърце «чутко екливо» (Шишм, стр. 226).

Стр. 214. С п о л а й .

Заедно с началното стихотворение («Моите песни») представя една рамка и придава завършеност на стихосбирката. За заглавието му Вазов казва: «Обичам тая дума, че е кратка, звучна и народна, ако и да е от гръцки» (Шишм, стр. 226).

Стр. 215. Я м б и . — В. «Прогрес», бр. 36 от 12 февр. 1895 I до IV включително. Заглавие «Стихотворения. Към първото стихотворение мотото: Il viendra, le ter rouge de l'histoire: превод на мотото: «Ще дойде то, желязото червено на историята. В. Хюго). Към третото стихотворение мотото:

Как се пеят славни песни за стари
тамо, дете днешните са заспали?

Петко Славейков

В четвъртото стихотворение втора строфа е изпусната в СхП. Тя е следната:

Цалувки срамни се разменят в мрака
и български ръце безстыдно стискат
ръце душмански! Пада маска всяка,
над гроб народен готвят се да кискат.

След стихотворението дата: София, януари 1895.

В «Млада България», бр. 4 от 18 февр. 1895 (с редактор А. Н. Сапунджиев) V до VIII със заглавие Стихотворения. Бележка към цикъла: «Вследствие добитото от нас обещание — още преди сносаването на вестника ни — да ни даде някой свой труд за «Млада България», г. Ив. Вазов ни провади настоящите стихотворения. Като им даваме място в листа си, ще забележим, че по съдържанието си те личат да съставляват един цикъл със стихотворенията му, напечатани преди няколко дни във в. «П р о г р е с». Твърде мрачният възглед на положението и песимизма е, който поразяват и тия и другите, ако не се съвсем оправдават от действителността, в която съществуват и добри проблески, то се обяснява от особения разгар на политическите и партизански страсти у нас, които произвеждат такова скръбно впечатление на непосредствения наблюдател и хвърлят в душата на бълг. патриоти семето на най-тежки съмнения върху бъдещето ни. Нека се надеем — за честта на България и за радост на мислещата у нас интелигенция, че

скоро ще прекипят вълненията на яловите борби и ще настане оная «епоха на мир и плодотворен труд», за която въздишаме и ний заедно с поета. Ред.» След стихотворенията дата: София, януари 1895. — СкП.

Вазов казва: «Написах ги във време на Стоилова, по повод на ожесточените партийни страсти, които вълнуваха тогава, и ги напечатах, мисля, в 1896 г. в Ризовата «Млада България» (още не бях станал министър).

Особено двата стиха бяха разтревожили Стоилова:

Народният кораб отива в мракът.
с опасни урагани в бой е пак.

Когато ги писах обаче, аз съвсем не мислех, че Стоилов ще ги вземе за себе си, че въобще ударите на «Ямбите» визират неговото правителство.

А той наистина в една реч (произнесена в Народното събрание или в клуба на Народната партия) беше цитувал 1—2 куплета от стихотворението ми, именно там, гдето говоря за държавния кораб, и беше оспорил основателността на моите твърдения.

И Величков ми казваше, че моите «Ямби» били много импресионирали Стоилов. А те не бяха против него, а само против разюздаността на партийните борби. Интересно е, че за това стихотворение княгиня Мария Луиза ми изпрати своя адютант да ѝ дам обяснение на един стих (не помня кой), но не с цел да ме укори» (Шишм, стр. 227).

Стр. 220. Интернационалисти. — Сп. «Денница», г. 2, кн. 6, юни 1891. Заглавие: Стихотворение. Подпис: И. — СкП.

Вазов споделя: «Това стихотворение има борчески характер. Ти виждаш, че не съм тъй хрисим, както ме мислиш» (Шишм, стр. 228).

«Денница»:

стихове 2—4 имат друга редакция:

по всички пазари, площади и друми
на века си чада ний храним народа
с фразички гръмки, с мехурести думи.

В списанието липсва II четиристишие («И насилие. . .»), което е прибавено към СкП.

ПОД НАШЕТО НЕБЕ

Стихосбирката «Под нашето небе» (с подзаглавие на вътрешната корица: «Нови стихотворения») излиза през 1900 г. като издание на редакцията на краткотрайното старозагорско списание «Надежда». Редактор на това списание е дългогодишният приятел на Вазов и известен обществен деец Ат. Т. Илиев. Разменените между двамата писма през 1900 г. съдържат множество данни за историята на комплектуването и отпечатването на стихосбирката. (Така например от тези писма узнаваме, че отначало Вазов се е колебаел относно включването на цикъла «Какво мълвеше Монблан», тъй като той по думите на поета «стои малко чуждо в «Под нашето небе». Впоследствие, в ПСС, този цикъл е преместен заедно с другите «швейцарски» стихотворения в Зв.)

На корицата на сбирката като мото е поставен следният куплет (куплет 8 от стихотворението «Нивата»):

Сейте ламтеж къмто правда божествена,
сейте любов — не вражда,
милост в сърцата и обич мъжествена
къмто дълга и труда.

И. В.

В раздела «Животът на поета, както ми го разказва той сам» от Шишмановата книга, намираме следното свидетелство: «Почти едновременно със «Скитнишки песни» написах и издадох в 1900 сбирката Под нашето небе, която носи името си от първото стихотворение. Всичките теми на поместените в нея късове са взети из българския живот и българската природа. Тая сбирка се посрещна обаче глухо. За нея нема никакъв отзив» (Шишм, стр. 89). В коментарите към творбите си Вазов добавя: «Тая сбирка, в която възпявам заедно с любовта към отечеството и ония граждански добродетели, които са основа на силата и величието на един народ, мина незабелязана. Никой нищо не спомена за нея. Едническият Андрейчин се обади в «Демократически преглед», и то само да ме обругае по един брутален начин; пожелаваше ми май по-скоро да умра, та да каже светът: «Бог да го прости.» А аз я считам за една от най-хубавите си сбирки.

Обяснявам си сега мълчанието на критиката от това, че като министър в кабинета на Стоилова бях си спечелил анти-

патията на младежта. Аз носех последствията от омразата против кабинета. Имаше обаче и друго. Беше се образувал един заговор на мълчанието: нищо мое да не се отбелязва. Както виждаш, и тук аз съм се развивал при най-неблагоприятни условия в България. Всеки друг на мое място би захвърлил перото. Но мене ме крепеше призванието, което чувствах и в най-тежките години» (Шишм, стр. 229).

Известна част от стихотворенията в сборката са печатани в сп. «Надежда», което и издава книгата. Голяма част от другите творби не са публикувани в периодиката. Това при Вазов означава, че той е създавал книгата си в кратко време, за което свидетелствуват и датите под стихотворенията.

Вазов наистина е имал основание до известна степен да бъде огорчен от приемането на ПНН (на стр. 104, в раздела «Нашите срещи» от Шишм ние намираме още едно късно свидетелство за това огорчение). Но причините за тази реакция на част от критиката и читателите са по-сложни, отколкото ги излага самият автор. Преди всичко, това е време, когато авторитетният кръг «Мисъл» вече започва силни атаки против Вазов. Пенчо Славейков на няколко пъти споменава ПНН с най-голямо снизхождение. Наистина появяват се и два-три положителни отзива. Но те са от близки на Вазов литературни среди и не се отличават в разглеждането на проблематиката на книгата нито с аналитичност, нито с изчерпателност. Възприемането на книгата е затруднено поради факта, че част от тогавашните литератори я виждат като израз на неспособността на поета да съзре действителните нови социални проблеми, като изява на известен консерватизъм. Сякаш самата проблематика на стихосборката подпомага създаването на едно такова мнение: писана и издадена в самото начало на нашия век, в нея доминират темите за равносметката (лична и обществена), за разликите в идеалите на закаленото в революционните борби преди и след освобождението Вазово поколение и на новото поколение българи, промъкват се нотки на скептично виждане бъдещото развитие на обществото. Може би най-последователно изразява споменатото по-горе мнение за ПНН критикът на сп. «Общо дело» Ст. Минчев. Неговата статия носи характерното заглавие «Бащи и деца». Ето един пасаж от нея: «Вазов в сборката си «Под нашето небе» повтаря на свой ред тъжната Тургенева история за бащите и децата: поетът е представител на друг мир, а децата — съвременната младеж — образуват нов мир. Между тия два мира има

малка пропаст, която не може всеки «баща» да прекрачи, а само тоя, който принадлежи на две епохи, две поколения. Вазов не е войнствена натура, затова крепко се държи о старото, толкова крепко, щото съвсем не разбира новия живот и младия свят. За него този живот е сфинкс, който го души, без да може да си обясни и да вземе правата страна; а новият свят според него «отрича всичко в родната страна» и се кланя на «чужди знамена». Всяка взаимност между поета и младежта е немислима, тъй като поетът не разбира тая младеж.» За нас крайността на тази интересна оценка и трактовка на Вазовите творби от ПНН днес е очевидна. Макар и някои творби да дават основания на Минчев за неговите съждения, редица други направо го опровергават. Но все пак неговата статия (която предизвиква голям шум сред литературните среди и дори някои автори повтарят тезата му в по-късни изказвания по повод на ПНН) е една характерна реакция за времето.

Вазов не пренздава ПНН. При включването ѝ в ПСС той прави малки изменения: вече споменатия случай с «Какво мълвеше Монблан», отпадането или преминаването в други сборки на малък брой други стихотворения и прибавянето на няколко други в края (вж. бел. към тях).

Стр. 225. Под нашето небе. — ПНН. Дата: 6 март 1900. — За това въвеждащо в проблематиката на стихосборката стихотворение (подобна роля имат и първите стихотворения в «Скитнишки песни» и в цикъла «В лоното на Рила» от «Звукове») Вазов казва: «Тук особено съм подчъртал своя култ към отечеството, към въздуха, към небето, към сърцето на България» (Шишм, стр. 229).

ПНН:

ст. 10: В р ъ х някой зърне на Балкана стария.

Стр. 226. Н и в а т а. — ПНН. Под стихотворението: София, окт. 1899. — Ето и свидетелството на Вазов: «В това жизнерадостно стихотворение, в което възпявам любовта, божествената правда, милостта, дълга и труда, има само едно нещо некрасовско — мотото. Иначе то няма нищо общо с някогашния мой временен кумир» (Шишм, стр. 229). Мотото е от известното стихотворение на Некрасов «Сеятелям» (1878) — ст. 11. Вазов не е съвсем прав, когато казва, че освен мотото в неговото стихотворение няма нищо некрасовско. До просветителския патос

стихотворението на руския псет са близки първите две строфи от третата част. Но в цялото стихотворение Вазов наистина разработва темата многопланово. Вазов е бил силно привлечен от поезията на Некрасов през пловдивския си период (вж. Шишм, стр. 66).

Стр. 228. С у р к о в а ч и. — ПНН. — «Това са спомени за детинските ми години» (Шишм, стр. 229) — споделя Вазов.

Стр. 230. С т а р а т а и к о н а. — ПНН. Дата: София, 4 март 1899. — «Посветено на майка ми. Мотото от Мюсе (Apoet qu'a tu fait?) ти обяснява при какво настроение и под чие влияние е писано» (Шишм, стр. 229). Братът на поета Борис Вазов си спомня: «Той не беше човек на църквата, макар да признаваше нейната възрожденска роля. . . Той обаче уважаваше безкрайно религиозността на мама, която в съседната стая четеше свещените книги и пееше църковни тропари. Мама беше дълбоко верующа. В стихотворението «Старата икона» той е възпял тия нейни чувства и изказва съжаление, че е останал без вяра» («Иван Вазов в спомените на съвременниците си», БП, С., 1966, стр. 41). Пред Шишманов Вазов споменава това стихотворение като израз на голямата си синовна обич.

ПНН:

ст. 17: Ут е х а, л я к, д у ш е в н а х р а б р о с т н о с и; ст. 35: К о г а т е в и д я, п р а в а и м о л я щ а.

Преводът на мотото е: «Аруе, какво направи ти?»

Стр. 232. Ч е с т, п р а в д а и с в о б о д а. — ПНН. Под стихотворението: София, окт. 1899. «Целта на това стихотворение беше да събуди добрите чувства, добрите полети на нашата младеж» (Шишм, стр. 229). Това е едно от стихотворенията, които карат критиката да заговори за разминаване на Вазов с проблемите на новото време (вж. уводната бел. към стихосбирката).

Стр. 234. Б ъ л г а р и я. — ПНН. — Вазов: «Писано е във време на Т. Иванчовото управление, време на политически крамоли. Имаше тогава горчиви моменти, които изпитвах като българин» (Шишм, стр. 229). В първите няколко строфи Вазов всъщност прави един синтетичен преглед на етапите в своето дотогавашно лирическо творчество, маркирано от отделните негови книги.

Стр. 235. К о к и ч е. — Сп. «Летописи», г. I, кн. 8 (1 март 1900). — ПНН.

«Летописи» и ПНН:

1 куплет:

Т а м в з а в о е с н е г о в и т о
т ъ р с и з р ъ н ц е м а л к о п т и ч е.
Б л и з о, с с н я г п о л у з а к р и т о,
ц ъ ф н а л о к о к и ч е.

Стр. 236. Н о щ. — ПНН. Под стихотворението: 25 февр. 1900. — Вазов коментира: «Малко философски поглед на живота» (Шишм, стр. 230).

Стр. 238. К о п н е ж ъ т н а з в е з д и т е. — ПНН. Дата: София, окт. 1899. — Вазов: «Лермонтовско настроение. В това стихотворение пръв въведох в нашата литература думата «чука». Чух я в разходките си из Мала Стара планина (чука и чукар)» (Шишм, стр. 230).

Стр. 239. Д и м и т р о в ч е. — ПНН. Дата: София, окт. 1899. — Вазов пояснява: «Димитровче — хризантема. Писах го в градината на нашия двор, гдето съм си посадил сам четири туи и бреза. Майка ми беше посадила димитровчета» (Шишм, стр. 230).

ПНН:

ст. 3: Ж ъ л т е й, п о с ъ р н а л з д р а в е ц д о с т о б о р а; ст. 10: Щ о м а й к а б е с л ю б о в к ъ т а л а; р а н о.

Стр. 240. К о я е т я? — Сп. «Надежда», г. I (1900). — ПНН. Дата: София, март 1900. «Това стихотворение напечатах първен в списанието на Атанас Илиев в Стара Загора. Тя е — музата ми. Другото е описание на картините в спалнята ми (на леглото или на стените). Ти си ги виждал.» Към думите на Вазов проф. Шишманов добавя: «На леглото при нозете му има изписана една дама в гososо. Над главата му фототипия, «Japa» от Nepper. Килимът на стената представя елен с големи рога, подгонен от две хрътки. Картината с ладия — е сега на тавана. Откъртила ѝ се рамката. Вазов пропуснал един куплет, в който описвал една картина — репродукция от Ангелова: «Жетварка пие вода на нивата» (Шишм, стр. 230).

В «Надежда» и ПНН между 4 и 5 строфа стои споменатата от Шишманов пропусната строфа:

Отляво — друга: в нивата узряла
жътварки жънат; сѣрп лѣщи в рѣце.
Една от тях, с опечено лице,
изправила се, кѣмто мен се възряла.
Що гледа ме? Що мисли тя в пекѣт?
Отдѣхва ли си, морна, от тѣрудѣт,
зачу ли песен нейде из нивята,
драг спомен ли ил грижа я слета?
Оплаква ли се нещо от съдбата?

Коя е тя?

Стр. 242. К е р в а н ъ т. — Сп. «Надежда», г. I, кн. 3 (1900). — ПНН. Дата: София, ноември 1899. — Вазов пояснява: «Това е керванѣт на духа, зове се — напредѣк» (Шишм, стр. 230). По повод на включването на това стихотворение в антология на Г. Бакалов Димитър Полянов излиза през 1901 г. с остра бележка в сп. «Наш живот», озаглавена «Подражание, плагиат и светотѣтство». В нея той обвинява Вазов, че подражава на стихотворението на Виктор Юго «La caravane». В отговор до същото списание засегнатият от несправедливите обвинения Вазов припомня, че при публикацията му в ПНН стихотворението е носило мотото на Юго (изпуснато по неизвестни причини от Г. Бакалов), че «Керванѣт» е «илюстриран от идеята» на стихотворението на Юго, но «по форма, по развитие, по самостоятелност на разработката съвсем се различава от Хюговото и носи печата на оригиналното творение». Тази полемика предизвиква голям шум на времето всред литературните среди. Десетилетия по-късно Дим. Полянов описва случая в своите спомени за Вазов (вж. «Иван Вазов в спомените на съвременниците си», БП, С, 1966, стр. 514—515).

«Надежда»:

ст. 4: Познал е жажда, глад и пек; ст. 16: Керванѣт пак трѣгна; ст. 20: Пресичаше му пътя там; ст. 25: Друг път, от жажда люта пален; ст. 27: Друг път — със шайка в бой фатален; ст. 45: И в бѣдници се нови вгледва.

Превод на мотото: «Той върви!» В. Хюго.

Стр. 243. П а р я с а н а т а в о д е н и ц а. — ПНН. Дата:

София, окт. 1899. — «Вазов: «Видях такава една воденица с пресѣхнал улей в софийското поле. Това лирическо стихотворение и подобните нему по ги считам за внимание от всички други, но понеже не могат да разлюляват сѣрцето на масите — то засега само националистическата поезия е благодарен труд» (Шишм, стр. 230). Едно такова моментно отношение към патристичната лирика не трябва да се възприема като абсолютна оценка: сам Вазов със стотици свои творби, писани с искрен творчески порив, най-добре внася корекция в него.

Стр. 244. Д е е б о г ? — ПНН. Дата: София, окт. 1899.

Стр. 245. Д в а и с е т и й в е к. — Сп. «Надежда», г. I, кн. 1 (1900). — ПНН. — Вазов: «Чети това стихотворение и ще видиш, че съм предвиждал много неща» (Шишм, стр. 130). Би могло да се каже, че това стихотворение носи в тезисен вид централни за стихосбирката теми и мотиви. Издадена през 1900 г., на прага на новия век, в цялата стихосбирка темата за равносметката — лична и обществена, — за новото време (виждано с известен скептицизъм) се налага като основна. В писмо до Ат. Илиев от февруари 1900 г. Вазов пише за «Дваисетий век»: «Пращам ти, ако не е късно вече за I-ва книжка (на сп. «Надежда» — б. н.) това стихотворение. Малко мрачно е, но други мисли не пробужда в мен XX-й век.»

«Надежда»:

ст. 7: Неправди царуват и тежки злини; ст. 10: На новий о с т а в я — тъй както прие ги.

Стр. 246. Т р а н с в а а л. — Сп. «Летописи», г. I, кн. 4 (1 януари 1900) — ПНН. Дата: София, ноември 1899. — Вазов: «Аз бях за бурите. Кой не съчувствуваше на беззаветните борци» (Шишм, стр. 230).

«Летописи»:

ст. 3: Л и к у в а пак Ваал! Оста; ст. 4: О с м е я н светлий блян на Хага; ст. 6: Н а м р а ч н и й д у х пред тържеството; ст. 9: А з с х в а щ а м я във честний гняв; ст. 11: П о с ѣ р н а л и пред дивий рев; ст. 12: И б я с на битките жестоки; ст. 14: Във общото сега роптанье; ст. 30: Н о с е щ а м, че на тез въпроси; ст. 33: И разум, п р а в д а — а не нож; ст. 35: И п р а в о т о — върховна мощ.

Т р а н с в а а л — самостоятелна държава до 1902 г. в

Южна Африка. За да заграбят богатите ѝ мини — златни, сребърни, на скъпоценни камъни и пр., — англичаните започнаха през 1899 г. завоевателна война против Трансваал. Местните бури (холандски преселници) оказаха ожесточена и геройска съпротива. Симпатии се към бурите и своето възмущение към английските колонизатори Вазов изразява както в това стихотворение, така и в комедията си «Вестникар ли?»

«Подгаврен светлий блян на Хага» — Вазов има пред вид решенията, взети на международната Хагска конференция, състояла се през 1899 г. с участието на 27 държави, в това число и Англия. Тази конференция приема конвенции върху средствата и законите на сухопътната война, за миролюбивото уреждане на спорните въпроси, както и редица декларации против жестокостите във време на война, против пускането на експлозивни вещества от балони, против употребата на задушливи и отровни газове, против употребата на куршумите «дум-дум» и др. Обаче още същата година стана ясно, че това е само един «светъл блян», т. е. едно платонично пожелание в условията на капитализма. Англия, която се беше подписала под тези решения, по време на колонизаторската война против бурите потъпка всички декларации и конвенции на Хагската конференция и показва характерната за империализма жестокост и безчовечие спрямо войските и мирното население на Трансваал.

Стр. 248. Ж а б а т а. — ПНН. Дата: София, 2 март 1900. — «Не помня по какъв повод писах това сатирическо стихотворение. Колко хубаво би било то за декламация, но нашите хора не го знаят» (Шишм, стр. 230).

Стр. 250. Д в е п р о л е т и. — Сп. «Надежда», г. I, кн. 2 (1900) и в сп. «Илюстрирана светлина», г. X, кн. 7—8 (1900). — ПНН. Дата: София, окт. 1899. — «Писано е в Шевченков размер. Представя интерес за историка на епохата. («Вие поживейте сладко, ние поживяхме силно»)» (Шишм, стр. 230). Всъщност, акцентирайки върху цитата от стихотворението, Вазов подчертава неговия скрит полемичен патос, насочен срещу «безвремието» на тази епоха в сравнение с десетилетията преди и след Освобождението — един чест мотив в неговото творчество. Това противопоставяне дава основание за критиките на «Под нашето небе» от рода на статията на Минчев «Бащи и деца» (вж. уводната бел. към стихосбирката).

ПНН:

ст. 24: Н и й м а й н е с е п о з н а х м е.

Стр. 252. Н о е м в р и й с к и н о щ и. — ПНН. Дата: София, ноември 1899. — Вазов споделя: «Спомени за сопотската ми любов.» Под дървята ние сме двамина, това съм аз и — Рина» (Шишм, стр. 231).

Стр. 253. О р л о в о т о к р и л о. — Сп. «Българска сбирка», г. I, кн. 4 (1 април 1894). — ПНН. — Вазов разказва: «За това стихотворение софийската учаща се младеж, предводена от Георги Кърджиев, ми направи на Св. Кирил и Методий овация. Един ученик издекламира стихотворението ми. Манифестацията беше насочена срещу Стамболовия режим» (Шишм, стр. 231).

«Българска сбирка»:

ст. 4: Щ о ц е п я л и д р у г п ъ т в ъ з д у ш н и я п р е д е л ; ст. 16: О р л и г о р д и п а д а т и п с е т а д о б р у в а т .

Стр. 254. В и т о ш а. — ПНН. Дата: София, окт. 1899. Тук заглавието е: С и м в о л н а с и л а. — Вазов споделя: «Аз съм влюбен, както знаеш, във Витоша. Любувам ѝ се всеки ден от прозореца и писал съм доста за нея и в поезия, и в проза» (Шишм, стр. 231). На Витоша Вазов посвещава специално един от своите «Предпролетни сонети» от цикъла «Дисонанси» в «Звукове» и едно невключвано в стихосбирка стихотворение по картинна на Мърквичка.

Стр. 255. Н а п р е д. — ПНН. Под стихотворението: София, окт. 1899. — «Това стихотворение отговаря на общия тон на сбирката ми» (Шишм, стр. 231) — пояснява Вазов малко призивно-дидактичния характер на мотивите в това стихотворение, като цитира ст. 1 и 8 от него.

ПНН:

ст. 1: Н а п р е д ! В ъ р в и , г а з и , л е т и , к р а ч и !

Стр. 256. Н о в о ! . . . — Сп. «Българска сбирка», г. II, кн. 3 (март 1895). Заглавието тук е: К о г а т о п р о л е т н а б л и ж а в а . . . — ПНН. — «Писах го под гнета на нерадостните явления в нашия обществен живот» (Шишм, стр. 231).

«Българска сбирка»:

I куплет има следната редакция:

Когато пролет приближава млада,
кога живота нови се задава,
светлив и празничен, товара пада
от моята душа, тя затрептява.

Между 1 и 2 куплет стои следният:

Кога денят е близък, в който птичка
в листата ще запей, и сладко дъхне
триндафилът, и златната пчеличка
над цвете забърмчи и нежно лъхне;

ст. 5: Из шумата зефирът сладострастни;
ст. 13: Сè старото!... Ръждивото!... Сè двети.

Стр. 256. Шептежът на сухите листи. — Сп. «Летописи», г. I, кн. 8 (март 1900), под заглавие Шум. — ПНН. — «Това стихотворение е писано в Борисовата градина. В него има една нежна поезия» (Шишм, стр. 231) — прави Вазов самооценка на творбата си.

«Летописи»:

ст. 4: В клоновете, в листете сухи; между 1 и 2 куплет стои следният:

И някакъв таен копнеж
звучеше в напева усойни.
Във тайнствения говор, шумтеж —
в брежите, в тополите стройни;

ст. 6: Та смисъла тъмни да сфана; ст. 10: Тоз глух шум — тъга или радост?

«Летописи» и ПНН:

4 куплет има следната редакция:

Ил отзив от стон мъченишки,
ил страдни гърди тук ехтял?
Ил шепот, в клонатак останал,
от лански любовни въздишки?

ПНН:

ст. 10: Тоз говор — тъга или радост?

Стр. 257. Есен. — ПНН. Дата: София, окт. 1900. — «Шевченковски размер. В него вее примирение» (Шишм, стр. 231).

Стр. 258. Младувах... — ПНН. Под стихотворението София, 1900. — «Има значение за биографа» (Шишм, стр. 231) — отново подчертава Вазов значението на темата за противопоставянето на времето на младостта на неговото поколение и тогавашния период за стихосбирката (вж. по-горе бел. към «Две пролет»).

ПНН:

ст. 11: Руйна кръв кипеше в жили.

Стр. 260. Там! — ПНН. — В това стихотворение Вазов разработва от друга гледна точка така характерната за «Звукове» (особено за цикъла «В лоното на Рила») и за «Скитнишки песни» тема на противопоставянето на живота всред природата и в града.

Стр. 262. Заселената звезда. — ПНН. — «В това стихотворение има една щастлива идея» (Шишм, стр. 231).

Стр. 264. Любова трябва. — ПНН. Под стихотворението: София, окт. 1899. — «Аз проповядвам любов. Да любиш — то е да знайш да прощаваш, но аз умея и да мразя, когато трябва» (Шишм, стр. 231).

Стр. 265. Поету. — ПНН. Дата: София, окт. 1899. — Вазов уточнява: «Пенчо Славейкову. Не ли вярно съм очертал тук задачата на поета у нас» (Шишм, стр. 231). За критичните отзиви на П. Славейков за Вазовите стихосбирки от този период вж. в уводните бележки към «Скитнишки песни» и «Под нашето небе». За конкретен повод на това стихотворение би могъл да се приеме следният пасаж от печатаните във в. «Знаме» (през 1897 г.) статии на П. Славейков, подписани с инициала Х. и обединени в изданията на произведенията му под общото заглавие «Три български списания»: «Другите сегашни наши поети или сантименталничат на чужд маниер и блеят, като г. Вазов (което още Ботйов отбелязва за господство му), или пък го опяват на вересия, както г. П. Славейков, за когото вярно отбелязваше един вестник, че никой не го чете...»

Стр. 266. Героиня. — Сп. «Летописи», г. I, кн. 2 (1 дек. 1899 г.). — ПНН. Дата: София, септ. 1899. — В статията си «Януарската ни поезия» («Българска сбирка», г. VII, март 1900, кн. 3) Вазов прави критичен анализ на поместено в януар-

ския брой на сп. «Светлина» стихотворение на Ил. Венов със заглавие името на героинята. По всяка вероятност това стихотворение е инспирирано от Вазовата творба.

«Летописи»:

ст. 2: В тебе светял, героиньо мила; ст. 6: Храбра, смела, разярена лвица; ст. 7: Как се фърляш във борба опасна; ст. 8: Падаш мъченица; ст. 20: А нам бодрост, сила; ст. 26: Поклон на духът, фърлил окови.

Екатерина Авкс. Симитчиева — В края на 90-те години и началото на нашия век взима широки размери движението за освобождението на Македония от османското иго. За да отслабят това движение, турските власти провокират раздори между различните общности на населението в тези земи. Екатерина Авкс. Симитчиева, учителка от Куманово, предвождала една група македонци при тяхна демонстрация. Зле контузена при едно стълкновение, Симитчиева починала по-късно.

Стр. 267. С к р о м н и и д е а л и. — Сп. «Илюстрирана светлина», г. X, кн. 3 (март 1900 г.). — ПНН. Дата: София, окт. 1899. — Вазов цитира редове от стихотворението си с коментар: «Не се чуй (у нас), не е на мода едно нещичко: дългът... Не е чут само един позив тука: позив към светлия труд!» Колко добре съм схванал това, нали?» (Шишм, стр. 231).

«Илюстрирана светлина»:

ст. 4: За ламтения широки; ст. 6: За прогрес, правда, свободи; ст. 18: Яд опасен за душата; ст. 21: Към то злото, що вирее; ст. 22: Към живота и света; ст. 25: Рой потребности върховни; ст. 26: Времето нам щедро носи; ст. 27: Нови слага нам въпроси; ст. 30: Със идеи и прогрес; ст. 33: Дълг, чест, обич, труд упорни.

«Ил. светлина» и ПНН:

ст. 5: За напредък на духът.

Стр. 269. Стогодишнината на Пушкина. — Сп. «Българска сбирка», г. VI, кн. 13—14 (септ. 1899). Тук бележката е: «Декламирано в «Славянска беседа» в София по случай тържеството на Пушкиновата стогодишнина. — ПНН. Дата: София, май 1899. Тук бележката (като подзаглавие) е: «Издекламирано в «Славянска беседа» на 29 юни 1899 г.» — Пред

Шишманов Вазов казва: «Това са моите чувства за Пушкина и днес» (Шишм, стр. 131). Преди това в свое писмо до Шишманов от 31 май 1899 г. Вазов пише: «Пращам ви стихотворението. Както видите, то е свързано с тържество, което не стана, за жалост. По тая причина обнародването му трябва да стане с уговорка» (Шишм, стр. 260). Датите в бележките към трите публикации свидетелствуват, че тържеството очевидно е било проведено по-късно и Вазов е прочел своята творба.

«Българска сбирка»:

ст. 6: На творческата мисъл и ние вийм венец.

ПНН:

ст. 19: Чело по-славно нивга с венци не си кичила.

Стр. 270. К р у м. — ПНН. — За това стихотворение Вазов казва само: «Не знам дали е печатано другаде» (Шишм, стр. 231).

Стр. 270. Н е с ъ м с е п и т а л. — ПНН. — Вазов казва: «Обърни особено внимание на това стихотворение. В него обяснявам защо пиша... У мене е липсвала всяка преднамереност» (Шишм, стр. 231—232). Вазов очевидно употребява тук думата «преднамереност» в смисъл на търсене на евтин ефект сред читателите.

ПНН:

ст. 7: Уви, туй трезво питане — вината си обаждам.

Стр. 271. В преславските развалини. — ПНН. Дата: София, окт. 1900. — Вазов: «Те са особено сега хубави. Аз тъжах, че няма вече Симеоновци у нас. Сега (1. XI. 1916) Симеоновци са нашите войници» (Шишм, стр. 232).

Стр. 272. Пролет иде. — ПНН. Дата: София, 26 февруари 1900.

Стр. 273. Д а р а б о т и м! — ПНН. Под стихотворението: София, окт. 1899.

ПНН:

ст. 8: Нека се пне спящия тежък сън; ст. 14: Поприща за славен, спорен труд.

Стр. 274. Рентгеновите лучи. — ПНН. Дата: София, 27 февр. 1900. — Вазов казва: «Хумористично. Тъкмо бяха ги открили» (Шишм, стр. 232).

Стр. 276. В и д я х г о п а к . . . — Сп. «Летописи», г. I, кн. 8 (1 март 1900). — ПНН. Дата: София, 19 януари 1900. — Като посочва няколко дактилни рими от стихотворението си, Вазов добавя: «Аз пръв въведох тоя размер с дактили на края в нашата поезия, той много хубаво звучи, но е мъчен. Сега го поизоставах» (Шишм, стр. 232). В заглавието на стихотворението Вазов казва «пак», явно напомняйки, че това не е нова тема в неговата лирика — вж. стихотворението «Черното знаме» в т. 2 от наст. издание.

Стр. 277. П е с е н т а н а ф ъ р т у н а т а . — ПНН. Под стихотворението: София декемвр. 1899 г. — Вазов коментира: «Социално. Състрадание с клетниците» (Шишм, стр. 232).

Стр. 283. П р е д о р а ч а . — ПНН. Под стихотворението: София, 1900.

Стр. 283. А т о б е б л и з к о . . . — ПНН. Дата: Костенец, август 1900. — Вазов изповядва: «Пленителната и проста мома, за която си спомням тук, беше една девойка, с която се запознах на костенецките бани. Но аз не се реших тогава да ѝ поискам ръката, ако и да ми харесваше като човек. Тя се омъжи за един груб бакалин, а и аз същата година стъпих в брак de mauvaise mêmorie» (Шишм, стр. 232).

Стр. 285. Б е с е д а . — ПНН. Дата: София, септ. 1900.

Стр. 285. Д ъ б . — ПНН. Под стихотворението: София, август 1900. — «Алегория. Това съм аз» (Шишм, стр. 232).

Стр. 286. З а щ о т о с и п о е т . — ПНН. Отдолу: София, август 1900. — «Написах го по повод на олимпийското веяние, което бе зацарувало по едно време в нашата поезия» (Шишм, стр. 232) — подчертава Вазов полемичния характер на стихотворението си.

Стр. 287. В г р о б и щ а т а . — ПНН. Дата: 1 септ. 1900. — Вазов: «Обичам такива философски мисли в стегната форма» (Шишм, стр. 232).

Стр. 288. Г о с т и т е . — ПНН. Под стихотворението:

София, август 1900. — «Бях много угнетен от живота» (Шишм, стр. 232) — признава Вазов пред Шишманов.

Стр. 289. Б о г д а п р о с т и ! — ПНН. Дата: София, септ. 1900. В подзаглавието липсва «с бабичката пазачка» — Вазов се изказва не съвсем ласкаво за това свое стихотворение: «Впечатления от разговора ми с една бабичка на орландовските гробища. Чудя се сега, как съм писувал тия неща? За кого и защо, не съм се питал» (Шишм, стр. 232).

Стр. 290. В и с о ч а й ш и т е . — ПНН. Дата: София, август 1900. Тук има посвещение: «Посвещава се г-ну М. Дринову, в памет на гостуването му в София през август 1900 год.»

Стр. 293. Ш у м и М а р и ц а . — ПНН. Под стихотворението: София, 6 септ. 1900. — Тогавашният национален химн е бил многократно споменаван във Вазовата лирика. По повод на това стихотворение Вазов си спомня: «Един поправен текст на «Шуми Марица» напечатах в «Песни за Македония». . . Аз мисля, че я пяха най-напред нашите доброволци в Сърбия» (Шишм, стр. 233).

Стр. 294. Ф и л о с о ф и я н а с ъ з в у ч и я т а . — ПНН. — Вазов: «Игра на думи — jeu de mots. За мене бяха една душевна почивка подобни съзвучия» (Шишм, стр. 233). При написването на двустийния Вазов разчита на фонетичната близост, но и на разликите във орфографичния израз на думите. Трябва да се има пред вид, че при последователното осъвременяване на правописа, което е проведено в настоящото издание, често не могат да бъдат доловени смисловите различия между римуваните краестийни думи. Напр: в пето двустийе: т в а р ь (съвр. — твар) и т в а р ь (съвр. — товар); в десето двустийе: м е д ъ (продукт на пчелата) и м ѣ д ъ (метал).

ПНН:

ст. 31: Т я х м ъ р з е л а з а м е н я в н а ш и й г р а д ;
между 17 и 18 двустийе стоят стиховете:

Не вари ти гозба във котлясал съд,
не търси ти правда там, де няма съд.

Стр. 301. И з б я г а х о т с в е т а и о т б о р б а т а . . . — Това и следващите четири стихотворения Вазов добавя в ПСС

към стихосбирката «Под нашето небе». Преди това не са печатани в други книги (с изкл. на «Боянската черква»). В предишното издание от 1955—1957 последните четири стихотворения бяха сложени в края на дял първи на т. 3. Тук ги връщаме на истинското им място.

Стр. 302. Боянската черква. — Сп. «Художник», г. I, бр. 1 (15 септември 1905). Тук със заглавие: «В старата Боянска черква». Дата: София, 10 август 1905. — Сб. «Легенди при Царевец» (1910). Към стихотворението има бележка: «Това стихотворение и останалите две, вдъхнати от други местности, приложих тук, хармонирайки по дух и настроение с предишните.» — Пред Шишманов Вазов казва: «Тук се уеща добре моята романтика» (Шишм, стр. 233).

«Художник»:

ст. 2: Запалени, кат в гроб, стените гледах аз; ст. 3: И гледах там светци, царе във багреница; ст. 4: Болери, образи без име и без глас; ст. 6: В благоговееен страх, с учудени очи; ст. 11: В беседа тайнствена на друг свят духовете; ст. 13: И питах мълчалив да ми продумат нещо; ст. 21: Тъга стоеше йощ във взора му уплашен; ст. 22: Чер облак виийше се по мрачния му лоб; ст. 23: Останал от деня, кога видял край страшен; ст. 26: Да пита в Търнов-град що става тоя ден; ст. 37: И аз останах един между стените живи; ст. 38: При мълчаливите и скръбни ликове; ст. 39: Свещта прачеше и случи си мъжделиви; ст. 43: И страшен мрак обви душата ми смутена.

Стр. 304. Белоградчишките скали. — Сп. «Художествена култура», г. I, кн. 6, 1910. В края: Белоградчик, май 1910.

«Художествена култура»:

ст. 14—18:

приветно ситни теменужки дъхат
благоуханно птиченца безстрастни
във шубраки цвъртят; на ветрец лъхът

полюшва галено зелени листи.
Козарче диво там се закатери.

Последната строфа има следната редакция:

И мощно дише в нощното мълчанье
гранитний хорот живи исполини
във тайний чар на лунното сиянье
сред тихий сън на спящите долини.

Стр. 305. Здравствуй, свете! — Сп. «Седянка», г. I, кн. 1, 1910. Тук със заглавие: «Под снега на годините. — Вазов: «Препоръчвам го на бъдещия си биограф. Аз останах и на заник оптимист, въпреки че очаквах сѐ да умра, и че една мъчителна болка ме гнетеше» (Шишм, стр. 233).

«Седянка»:

ст. 21: На деня бръмченето лудешко; ст. 22: На нощта елмазите небесни; ст. 24—25 липсват.

Стр. 307. Пролог за тържественото откриване на Народния театър на 3 януари 1907 г. — Сп. «Българска сбирка», г. XIV, кн. 3 (1 март 1907). Творбата е придружена със следната бележка: «То (тържественото откриване на Народния театър — бел. н.) стана, както е известно, на 3 миналий януари. Прологът, който се предшествуваше от една увертюра на г. И. Христова и последваше от 5-то действие на драмата И ван ку, се повтори 12 пъти през същия месец. За сценическия сгода директорът на театъра, със съгласието на автора, бе раздал декламациите на вилите на повече актриси, дето това бе възможно. Тук се печата прологът в първоначалната си форма. Ред.»

Прологът е бил поръчан на Вазов от проф. Шишманов, тогава министър на народното просвещение, специално за тържеството по откриването на Народния театър.

II

СЛИВНИЦА

(1886)

Стр. 321. Прощавка. — Сл-1. Стихотворението отпада още при второто издание на стихосбирката.

Стр. 322. П р и м и р и е т о. — Сл-1. Тук липсва датата под стихотворението. — Сл-2.

Стр. 323. И з б у х в а н е т о н а п и р о т с к а т а к р е п о с т. — Сл-1. В бележката на края е имало още едно изречение: «Няколко епизодически разкази по тая война авторът мисли да напечата в пер. списание «Зора».

Г-н у С. В. — както и «На непукналата граната» (вж. дял първи на Сл), това стихотворение е посветено на Спас Вацов, приятел на Вазов, с когото поетът пътува до Пирот.

A g i o i p o (ит.) — «като в ден», т. е. с яркостта на дневната (слънчевата) светлина.

П у п а л — барут.

Стр. 324. К р а л М и л а н в Д р а г о м а н с к и я п р о х о д. — Сл.

К а у к (тур.) — островърха шапка, ушита от плат.

Стр. 327. П о з а б а в е н о т г о в о р. — Сл.

Превод на сръбския текст:

А р х и м а н д р и т С а в а, п р е с е д а т е л н а м и т и н г а: . . . За голяма наша скръб и жалост и за срам на цивилизацията, сега се чуват никакви пъклени гласове, според които, вместо тези измъчени земи да се признаят за Сръбско кралство, готви им се смъртна присъда. . . Смърт на онези, които правят атентат против нашия живот! (Чува се общият звук на събора: «Смърт на нашите неприятели!»).

М и л о ш М и л о е в и ч, у ч и т е л о т Л е с к о в а ц: Стара Сърбия и Македония не са нищо друго освен Сърбия под Турция, както и онази от Долна Марица и Вит е под българите. . . В истинската Македония, покрай турци, гърци, каракачани живеят повече от всички изброени народности православни сърби, между които има само пропагандисти-българи, а не народност българска.

А н д р а Г а в р и л о в и ч, ф и л о с о ф у н и в е р с и т е т с к и: Българите не създават песни в истинския смисъл, а народът в спорните области (Македония) създава — следователно: този народ не е български народ.

Р е к т о р ъ т П а н т а С р е т к о в и ч: Господа, от което и гледище да започнете да разглеждате нещата, вие ще се

уверите, че Македония е сръбска, че в Македония живее сръбски народ!

Запазвайки добрите си чувства към сръбския народ, както и в цялата стихосбирка, в това свое стихотворение Вазов реагира срещу пропагандните действия на реакционни представители на сръбската буржоазия във връзка със стремежа на кралската институция да унищожи националното съзнание на населението от Македония.

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ

1888—1892

Стр. 328. И м а д н и т е ж к и в м о й т о и з г н а н ъ е. . . — Сп. «Библиотека свети Климент», т. 1, кн. 2, 1888.

Стр. 329. З и м е н в е ч е р. — Сп. «Библиотека свети Климент», т. 1, 1888.

Стр. 329. Д е к е м в р и 25-и. — Сп. «Библиотека свети Климент», т. 2, кн. 7, 1889.

Стр. 331. И с к р а. — Сп. «Библиотека свети Климент», т. 2, кн. 7, 1889.

Стр. 332. Н а д с о н. — СбНУ, кн. 1, 1889, стр. 177. Подпис: **

Стр. 333. В з а т в о р в л а ж е н д а п р и м и р а ш. . . — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 178.

Стр. 335. П о д в ъ р б и т е. — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 179.

Стр. 336. Д в а а н г е л а и м а у м е н е. . . — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 180.

Стр. 337. М и с ъ л т а. — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 182. СбНУНК:

ст. 12: Във същия миг с А л д е р о б а н а (вероятно печатна грешка).

Стр. 338. Живот! Шо е? Сън безобразни!... — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 184.

Стр. 339. Орел! Небесен жител... — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 185.

Стр. 339. На Горкото. — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 185—187.

Виж и бележката към стихотворението «Пребитото псе» в настоящия том.

Стр. 342. Два орла. — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 187.

Стр. 343. Мечта, веч остави ме... — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 188.

Стр. 344. На истина, аз зле копнея... — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 188—189.

Стр. 345. Хубави сте, за чудо сте... — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 189—190.

Стр. 346. На тоя час получих... — Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество, г. 1, кн. 2, 1890, Подпис: В.

Стр. 346. Вечер. — Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество, г. 1, кн. 2, 1890.

Стр. 347. В началото на една неиздадена сбирка. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 3, март 1890. Под стихотворението не е отбелязан автор, но в годишното съдържание за автор е посочен Иван Вазов.

Стр. 348. Млъкни! — Сп. «Денница», г. 2, кн. 3, март 1891. Подпис: Х-ов, в съдържанието е посочено «от същия» (Ив. Вазов — бел. ред).

Стр. 349. Попей ми, поете... — сп. «Денница», г. 2, кн. 10, 1891. Подпис: Z.

Стр. 352. В самотия. — Сп. «Денница», т. 2, кн. 11—12, 1891. Подпис: Z. Като второ стихотворение в списанието е поместено «Избягах от света и от борбата...», препечатано в СбП под заглавие «Жажда», а в ПСС включено в стихосбирката ПНН.

Стр. 353. Нощно пътуване. — Сп. «Мисъл», г. 1, кн. 3—4, февр. 1892, Подпис: Н-ров.

Стр. 355. Твоите очи. — Сп. «Мисъл», г. 1, кн. 3—4, февр. 1892.

Стр. 355. На един скръбен приятел. — Сп. «Мисъл», г. 1, кн. 3—4, февр. 1892. Подпис: X.

ЗВУКОВЕ

(1893)

Освен стихотворенията от този раздел от стихосбирката при съставянето на ПСС отпада стихотворението «Долу крилата», което е превод от Върхлицки.

Стр. 357. Разбитий — СбНУНК, кн. 1, 1889, стр. 189. Посвещение: Б-ву. Дата: 1883. — Зв.

СбНУНК:

ст. 2: Неща жалост и тъга; ст. 14: Дане стряскаят гробний свод:

Стр. 358. Под лозата зелена. — Сп. «Денница», г. 1, кн. 9, септ. 1890. Подпис: Ев. Перов. — Зв.

«Денница»:

В списанието стихотворението е имало следната редакция:

Под лозата зелена, до чучура хладни
пак замислен седа.

Плувам в сладки мечти, в кръгозори отрадни;
кули чудни града;

кули чудни, вълшебни, на мисъл крилата,
светлорозови, дивни чеда...

Рой мечтанья небесни ми галат душата...

И на славата вкувам плода...

И мечтая, да бях бил монархът световни
и светът да трепери под мен. . .
И дворци от мермер: ту балженства любовни. . .
ту венецът на гений свещен;

и мечтая над трупове, битки грамадни
аз да бъда венчаний герой. . .
И мечтая безбурен във гроба покой
под лозата зелена, до чучура хладни.

Стр. 358. Т и к а з а т у й . . . — Сп. «Денница», г. 1,
кн. 8, 1890. Без заглавие. Подпис: Ев. Перов. — Зв.
«Денница»:
ст. 12: О б л я н с убийствено спокойство.

Стр. 359. П о в е х н а л а р о з а . — СбНУНК, т. 1, 1889,
стр. 183. Без заглавие. Дата: Май 1883. — Зв.
СбНУНК:
ст. 3—4:

Н а м о е т о л и б е
д о ш л о о т р ъ ц е т е .

ст. 11: Д а в и д я а з т в о й т е ; вместо IV и V четиристишие:

Ч е с л а д к о ѝ з а м е н е ,
д а г л е д а м б е з д у м а ,
к а к м л а д о т о в е н е ,
к а к ж и в о т о к л ю м а .

Стр. 360. Л у д а т а м о м а в м а н а с т и р я . — Сп.
«Денница», г. 2, кн. 11—12, ноем.-дек. 1891 в цикъла «Впечат-
ления от Рила». Подпис: Бръчков. — Зв.

«Денница»:
ст. 3: П о ц е л и н о щ и , к л е т а т а с е в а й к а ; ст.
4: Д у ш а т а м и к о п н е й ; ст. 6: В и й з н а й т е ? Р а з б о л я
с е о т л ю б о в ! ; ст. 7: С в е т и И в а н н е ѝ п р а т и
о б л а г а ; ст. 8: К а ж е т е м и л я к к о и ; ст. 11: Л ю -
б о в е с т р а ш н о н е щ о , п о м и с л е т е ; ст. 13: С р ъ к а в с ъ р ц е ѝ
к л е т о с е н е б р ъ к в а .

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ

1893—1899

Стр. 362. С т р у м а . — Сп. «Книжици за прочит», кн.
1, 1893. С подписа на Вазов. Стихотворението се включва за
първ път във Вазово издание (Издирено от Д. Ведър).

Стр. 364. Ф о т и н о в у . — Юбилеен сборник по случай
петдесетгодишнината на българската журналистика (София,
1894).

Стр. 364. Л о д к а т а . — Сп. «Български преглед», г. I
(1894), кн. 6, в цикъла «Женевското езеро» (вж. бел. към този
цикъл за дял първи на «Звукове»).

Стр. 365. Н а б р е ж и е т о . — Сп. «Български преглед»,
г. I (1894), кн. 6, в същия цикъл.

Стр. 366. П о д з и м н а т а п е с е н . — Сп. «Светлина»,
г. IV (1894), кн. 1.

Стр. 367. И с к а м и с е д а д о ч а к а м п р о л е т н и
ц в е т я и д р а г о с т . . . — Сп. «Светлина», г. IV (1894), кн. 2.

Стр. 368. П р о л е т в е с е л а н а с т а н а . — Сп. «Свет-
лина», г. IV (1894), кн. 4. Стихотворението е поместено като
текст под фотография, която представлява учител с учениците
си в полето. Препечатано в същото списание — г. VI (1896),
кн. 3, със заглавие «Учител и пролет».

Стр. 368. О б л а к . — Сп. «Дума», г. III (1894), кн. 10—11.

Стр. 369. Д е е ж ъ т в а т а ? — Сп. «Българска сбирка»,
г. I (1894), кн. 6, стр. 482.

Стр. 370. Ф е в р у а р и . — «Периодическо списание»,
г. XLVII (1894).

Стр. 371. О ѝ , д е т е н ц е м и л о . — Сп. «Градинка»,
г. I (1894—1895), кн. 2, стр. 27. С подписа на Вазов. На пред-
ната стр. — портрет с автограф на автора. Стихотворението се
включва за първ път във Вазово издание (издирено от Д. Ведър).

Стр. 372. Недовършено. — Сп. «Светлина», кн. 3, март 1895 г. — Напечатано е като текст към музикална композиция на Ат. Ив. Божинов. В изданието от 1955 стихотворението бе поместено в края на т. 3. Тук го слагаме на истинското му място.

Стр. 372. Люцерн. — Сп. «Светлина», г. V (април 1895),

Стр. 373. На нейно царско височество княгиня Мария Луиза. — В. «Мир», бр. 636 (23 януари 1899). Стихотворението е отпечатано и в специален «хвърчащ лист» на «Мир» с подзаглавие «Ода». Препечатано в сп. «Българска сбирка», г. VI (1899), кн. 3.

Стр. 374. Недей. — В. «Мир», бр. 695 (17 юни 1899) Под стихотворението: «София, 17 юни 1899 г.» Препечатано в сп. «Българска сбирка», г. VI (1899), кн. 6 (вж. бел. за стихотворението «Какво ми каза тя» от дял първи на «Скитнишки песни»). В «Българска сбирка» след стихотворението е поместена следната редакционна бележка:

От всичко се види, че България ще бъде предадена в ръцете на чужденеца...

Народното събрание разисква и утре ще приеме тези съсипателни договори, които товарят народа ни с 260-милионен конвентиран заем, при тежки условия и предават земята ни на чужда, «ориенталска» компания, за да експлоатира нашата железница — Чирпан — Стара Загора — Нова Загора.

По този случай ний поднасяме на читателя тук вопъл под наслов: Недей, изтръгнат из гърдите на народа и изказан с толкоз патриотически плам и справедливо възмущение.

Можем ли да се съмняваме, че господарят на България не ще се замисли дълбоко и както подобава, над тези думи, над тази молба, над тази заповед на народа.

16 юний 1899 г., Пловдив.

Редакция на «Б. сбирка».

ПОД НАШЕТО НЕБЕ (1900)

Стр. 376. Рилският пън — ПНН:

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1900—1910

Стр. 377. Ура! — Сп. «Летописи», г. II (дек. 1900), кн. 2.

Стр. 378. Юбилейна песен. — в. «Мир», г. VII, бр. 975, 2 юни 1901. Към стихотворението има следната бележка: «По просбата на комитета «Цар Освободител» даваме място на одобрената юбилейна песен по случай предстоящото осветение паметника на царя освободителя, с написването на която комитетът бе натоварил Ив. Вазов. С особено известие същият комитет отдава на конкурс съставянето музиката на тая песен. Б. Р.»

Стр. 380. Иманяр. Сп. «Летописи», г. III, бр. 6—7, 15 май 1902, с. 121. Въпреки че към стихотворението е отбелязана принадлежността му към «Скитнишки песни», то не е включено в стихосбирката, а само е писано по онова време (1899).

Стр. 383. Май. — Сп. «Ученическа беседа», г. II, юни 1902, кн. 1.

Стр. 384. В тържеството. — Сп. «Задружен труд», г. I, кн. 7, юли 1902, с. 577.

Стр. 384. През снежна Рила... — Сп. «Летописи», г. IV, бр. 1, 9 ноември 1902.

Стр. 385. Бежанци... — Сп. «Българска сбирка», г. X (1903), кн. 1.

Стр. 386. Там! — Сп. «Ученическа беседа», г. IV, септември 1903, кн. 1. — Стихотворението е отзвук на Илинденското въстание в Македония през 1903 г.

Стр. 387. Зима. — Сп. «Звезда», г. XIII, кн. 1, януари 1904. Това и следващите пет стихотворения бяха поместени в предишното издание от 1955—1957 г. едва в «Добавки» към т. 20, тъй като бяха допълнително издирени от Георги Цанев. Тук ги поставяме на съответното място, според хронологията на отпечатването им.

Стр. 387. Петльо, събуди го! — Сп. «Звезда», г. XIII, кн. 2, февруари 1904.

Стр. 388. Л а с т о в и ч к а. — Сп. «Звезда», г. XIII, кн. 3, март 1904.

Стр. 389. В е л и к д е њ и п р о л е т. — Сп. «Звезда», г. XIII, кн. 4, април 1904.

Стр. 390. М а й. — Сп. «Звезда», г. XIII, кн. 5, май 1904.

Стр. 390. П о ж ъ т в а. — Сп. «Звезда», г. XIII, кн. 6, юни 1904.

Стр. 391. В л а д и к а т а К а р а в а н г е л и с. — Сп. «Славянски глас», г. II, януари 1904, кн. 1.

Б а ш к е ш и ш (тур.) — главен духовник
П и с м и л е т (гр.) — мръсен народ.

Стр. 393. Д а м я н у Г р у е в у. — В. «Македоно-одрински преглед», г. II, бр. 30, 11 март 1907. — Стихотворението е писано по повод смъртта на Дамян Груев, убит в сражение с турска войска през 1906 г. (род. 1870). Груев е един от основателите и ръководителите на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. Той ръководи Илинденското въстание през 1903 г.

Стр. 395. Х и м н н а с в. к н я з Б о р и с а - М и х а и л а. — Сп. «Българска сбирка», г. XIV, май 1907, кн. 5. Тук стихотворението не е датирано. — Отпечатано е и в сп. «Славянски глас», г. V, 1907, кн. 3.

Стр. 396. П р е д п р о л е т. — Сп. «Духовна пробуда», г. II, 5 февруари 1908, бр. 1. Стихотворението се включва за пръв път във Вазово издание (издирено от Д. Ведър).

Стр. 397. Е ф р о с и н а П а н т о л е о н. — Сп. «Българска сбирка», г. XV, април 1908, кн. 4.

С в е т о с л а в — Тодор Светославов, български болярин, който устроил заговор против седналия на българския престол татарин Чока и го убил. Търновските боляри го избрали за цар (1300—1321). За него Вазов разказва подробно в романа си «Светослав Тертер». Ефросина, за която се оженва Светослав, била според Вазов дъщеря на много богат грък.

П а х и м е р (1242—1319) — византийски писател. Автор

на историческо съчинение за събитията между 1261 и 1308. Както нашата историография, така и Вазов черпят много сведения от това съчинение.

Стр. 400. П р и в е т с т в е н а п е с е њ. — В. «Мир», XVI, бр. 2997, 22 май 1910. Препечатано в «Българска сбирка», г. XVII, 1 юни 1910, кн. 6.

Стр. 401. З и м н а н о щ. — Сп. «Съвременна илюстрация», г. I, дек. 1910, бр. 2.

НЕ ПЕЧАТАНИ ПРИ ЖИВЕ СТИХОТВОРЕНИЯ (1884—1900)

Стр. 402. Н е, к о р о н и а з и н е в ъ з п я в а м. — Писано в Русия през време на емигрантството на Вазов. В ръкописа през цялото стихотворение е теглена отвесна черта с червен молив. Зачертаване на цяло стихотворение в ръкописите на Вазов обикновено означава, че то има вече втора редакция или че авторът е недоволен и мисли да го преработва. Друга редакция на това стихотворение обаче не се намери.

Към заглавието е сложена звездичка за бележка, също и под линия отдолу: авторът, изглежда, е имал намерение да обясни по какъв повод е писано стихотворението. Но под линията няма нищо.

Стихотворението е отговор на обвиненията на Захари Стоянов и др., че в своята «Сливница» Вазов не е възпял княз Александър като главнокомандуващ армията (вж. по-подробно в уводната бел. към «Сливница» в настоящия том).

Стр. 403. У р а т а. — Намира се в архивната сбирка на музей «Иван Вазов». Стихотворението е насочено срещу двамата монарси, натрапени на българския народ — Ал. Батенберг и Фердинанд. Писано е вероятно след възкачването на Фердинанд на българския престол (2 август 1887 г.). Вазов критикува остро не само чужденците, но и тези, които ги слагат на престола за свои изгоди с помощта на «тълпата». Печатано за пръв път в списание «Септември», кн. 10 от 1954 г.

Стр. 405. П р а в с и т и, п о е т е: з л о б а т а у б и в а. — В ръкописа стихотворението е зачертано. Но друга ре-

дакция не се намери. Сложено е заедно с «Аз буйно влязох на живота» и «И нека бързите години» под общото заглавие «Откъслечи» (вж. бел. към тях в т. 2).

Стр. 406. Н е м е р а з б и р а т. — Първоначалното заглавие е било «Любов». Трета строфа е прибавена после.

Първоначална редакция:

ст. 9: Д а л ю б и м, д а к о п н е й м е и д а м р е м е; ст. 10: Н а р о д с с ъ р ц е, щ о с и л н о т у п а, б и й: след втората строфа е имало следните два стиха:

Ний бедни сме, ний слаби сме в светът.

Божата искра в нази се загуби.

ст. 14: С в е т и я т п л а м н а н а з и с е о т к а з а; ст. 18: Н е ф ъ р к а м е — а е т о в е ч е л а з и м.

Стихотворението е без дата. По предположение на Георги Цанев е писано през първата половина на 80-те години.

Стр. 409. П о д а к а ц и я т е: — Публикувано от М. Арнаудов в статията «Неизвестни стихотворения на Иван Вазов», в сб. «Иван Вазов», сборник от спомени, материали и документи», изд. на БАН, 1949 г. Той отнася написването му към 1888 г.

Това стихотворение представя друга редакция на «Алеята» от сборката «Звукове». В ръкописите на Вазов (арх. на Ив. Вазов в БАН) има и трета редакция под заглавие «Лятна вечер» без първата строфа. Ст. 12 в тази редакция е: И с ъ р ц а т а, д у ш и т е с л е н и.

Стр. 409. Р о д н о ц в е т е. — Публикувано от Арнаудов в посочената статия (вж. бел. за «Под акациите»). По негово предположение е писано през 1899 г.

Стр. 410. П о д д ъ б ъ т. — Публикувано от Арнаудов в посочената статия (вж. бел. за «Под акациите»). Според него е писано през 1899 г. — В ръкописите на Вазов (арх. Ив. Вазов в БАН) има друга редакция със заглавие «Червяк».

СЪДЪРЖАНИЕ

СЛИВНИЦА

Пролог	9
Бойното поле при Сливница	11
Башата на доброволците	16
Първият убит сръбин	19
На сръбската граница	20
На непукналата граната	23
Завръщането на лавроносните войски	24
Българският войник	26
Орел	28
На Милош Милоевич и съдружие	29
При царибродския бой	29
Не, не ще се радвам кръвожадно	30
О, братя, ний се бихме зарад вас	31
Само ти, солдатино чудесни.	32
Сеяч	33
Новото гробище над Сливница	33
Песен	35
Тракия	36
Свири нощната фъртуна	38
В окопа	40
Да се не упиваме безпечно	41

ЗВУКОВЕ

П о е т	45
I. Гете	45
II. Виктор Юго	47

II. Байрон	48
IV. Шилер	49
V. Алфред де Мюсе	49
VI. Хайне	51
VII. Леопарди	52
Има тайни	53
Пребитото псе	54
Поезията	59
Майски симфонии	60
Животът	69
Кога те погледна	69
Желал бих	72
Жанета	73
Копнеж на един свят	75

В Ч У Ж Б И Н А 1888—1889

Молитва	80
Нова година	81
В храма	82
Беше време	83
Не съм борец	84
Безсънна мисъл	84
Резигнация	85
Скръбен си, поете	86
Нощ	87
Като пчели	88
В изгнание	89
Зимен мотив	90
В униние	91
На майка ми	92
Сърце	94
Не сили се	95
Когато си сам	95
Пред гроба на Царя-Освободителя	97
4-та годишнина на Сливница	99
Алеята	101
Благодаря	101
Спомени	102
Кога отплува	104

Есенни хали	104
На кацналото на прозореца ми птиче	105
Една муза в траур	107
Есен	110
Жажда	110

ДИСОНАНСИ 1891—1895

Трънкосливката	112
Предпролетни сонети	115
I. Витоша	115
II. Поточето	116
III. Полето	116
IV. Планински преспи	117
V. Лястовичка	118
VI. Сутринта	118
На Хайне	119
По повод на един шурм	120
Грозен вик	122
Девојка млада	123
Завяха ветровете на есента дъждовна	124
На Черни връх	125
Не я бъдете!	126
Пианото звучеше страстно	126
Край поточето	127
Щастието	129
Жена, вълшебница, богиня	130
С мечти и блянове крилати	131
Гората	132
Сред смътний шум	132
Не се отчайвай	133
Борецу	133
Какво мълвеше Монблан	134
I. Бог	134
I. Възжеление	135
I. Цалувка	135
IV. Юнгфрау	136
V. Върхът	137
Женевско езеро	138
I. Остров Жан-Жак Русо	138

II. «Toujours Lui!	139
III. Обиколка на езерото	139
IV. Шилонският замък	140
V. Канцоната	141

В ЛОНОТО НА РИЛА

При Рилския манастир	143
Двата бука	145
Нощ в манастира	145
Изгорялата гора	146
Славословия на Мусала	147
Въз Кадийн връх	148
Поемата	149
Мусала	149
В Илина река	150
Планински цветя	150
Клепалото бие	152
Друшлявица	152
Кумир	153
Като влязахме в обятията на Рила	154
Пирин	155
На Еленин връх	156
Бор	156
Нощ в гората	157
Царев връх	158
Долината над манастира	159
Триумфалната арка	159
Моите песни	161

СКИТНИШКИ ПЕСНИ

Моите песни	165
В Малата планина	166
Гълъбинка	167
Планината пуста	168
От дол в дол	169
Изгнаници	169
Върхът	170
Младене, чуеш ли?	171

«Той не умира»	172
Планинци	173
Замъкът на Заград	174
Сърдитата скала и влакът	176
Орлите на Бабини плазове	176
Във всемира	177
«Елате ни вижте»	178
Разговор	180
В природата	182
Вълшебен пир	183
Блян в стара черкова	184
Беглец	186
По здрач	186
Екът на Лакатнишките канари	187
Каменният кръст	188
Клисурата	190
Друг век	191
Клепалото бие	192
Трудът	194
Изворите	196
Молитва в планината	196
Горска скитница	198
Орлицата	200
В нейните обятия	201
Цветя	202
Чети, говедарче!	203
Хрупат козиците!	204
Какво ми каза тя	205
Овчар македонец	207
Бухалът	208
Сүйіке суиш	209
Болната змия	209
Хайдуги	211
22-та му годишнина	211
Копнежи	212
Най-големият	213
Настъпих чубрика дива	214
Сполай	214
Ямби	215
Интернационалисти	220

ПОД НАШЕТО НЕБЕ

Под нашето небе	225
Нивата	226
Сурковачи	228
Старата икона	230
Чест, правда и свобода!	232
България	234
Кокиче	235
Нощ	236
Копнежът на звездите	238
Димитровче	239
Коя е тя?	240
Керванът	242
Парясаната воденица	243
Де е бог?	244
Двайсетий век	245
Трансваал	246
Жабата	248
Две пролети	250
Ноемврийски нощи	252
Орловото крило	253
Витоша	254
Напред!	255
Ново!...	256
Шептежът на сухите листи	256
Есен	257
Младувах	258
Там!	260
Заселената звезда	262
Любов трябва	264
Поету	265
Героиня	266
Скромни идеали	267
Стогодишнината на Пушкина	269
Крум	270
Не съм се питал	270
В преславските развалини	271
Пролет иде!	272
Да работим!	273
Рентгеновите лучи	274

Видях го пак	276
Песента на фъртуната	277
Пред орача	283
А то бе близко	283
Беседа	285
Дъб	285
Защото си поет	286
В гробищата	287
Гостите	288
Бог да прѐсти!	289
Височайшите	290
Шуми Марица	293
Философия на съзвучията	294
Избягах от света и от борбата	301
Боянската черква	301
Белоградчишките скали	304
Здравствуй, свете!	305
Пролог за тържественото откриване на Народния театър на 3 януари 1907 г.	307

II

СЛИВНИЦА (1886)

Прощавка	321
Примирието	322
Избухването на пиротската крепост	323
Крал Милан в Драгоманский проход	324
Повабавен отговор	327

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1888—1892

Има дни тежки в мойто изгнание	328
Зимен вечер	329
Декември 25-и	329
Искра	331
Надсон	332
В затвор влажен да примираш	333
Под върбите	335
Два ангела има у мене	336
Мисълта	337

Живот! Що е? Сън безобразни!	338
Орел! Небесен жител	339
На Горкото	339
Два орла	342
Мечта, веч остави ме	343
Наистина, аз зле копнея	344
Хубави сте, за чудо сте	345
На тоя час получих	346
Вечер	346
В началото на една неиздадена сбирка	347
Млъкни	348
Попей ми, поете	349
В самотия	352
Нощно пътуване	353
Твойте очи	355
На един скръбен приятел	355

З В У К О В Е (1893)

Разбитий	357
Под лозата зелена	358
Ти каза туй	358
Повехнала роза	359
Лудата мома в манастира	360

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1893—1899

Струма	362
Фотинову	364
Лодката	364
Набрежието	365
Под зимната песен	366
Иска ми се да дочакам пролетни цветя и драгост	367
Пролет весела настана	368
Облак	368
Де е жътвата	369
Февруари	370
Ой, детенце мило	371
Недовършено	372
Люцерн	372

На нейно царско височество княгиня Мария Луиза	373
Недей	374

ПОД НАШЕТО НЕБЕ (1900)

Рилският път	376

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1900—1910

Ура!	377
Юбилейна песен	378
Иманяр	380
Май	383
В тържеството	384
През снежна Рила	384
Бежанци	385
Там!	386
Зима	387
Петльо, събуди го!	387
Ластовичка	388
Великден и пролет	389
Май	390
По жътва	390
Владиката Каравангелис	391
Дамян Груеву	393
Химн на Св. княз Бориса-Михаила	395
Пред пролет	396
Ефросина Пантолеон	397
Приветствена песен	400
Зимна нощ	401

НЕ ПЕЧАТАНИ ПРИ ЖИВЕ СТИХОТВОРЕНИЯ

Не, корони ази не възпявам	402
Урата	403
Не ме разбират	406
Красотата — сила висша	408
Под акациите	409
Родно цвете	409
Под дъбът	410
Бележки	415

ИВАН ВАЗОВ
СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 22 ТОМА
ТОМ III, ЛИРИКА

Редактор Славка Иванова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Елена Маринчева
Техн. редактор Цветана Арnaudова
Коректор Невена Димитрова

Формат 84/108/32; тираж 60 100 екз; печатни коли 32; издател-ски коли 24-48; л. г. VI/33; изд. № 3370; пор. № 109/1975 г. на изд. «Български писател»; дадена за набор на 28. III. 1975 г.; излиза от печат на 30. VIII. 1975 г.; цена 3,15 лева

ДПК «Димитър Благоев» — София